

**T.C.
ARTVİN ÇORUH ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
TÜRK DİLİ VE EDEBİYATI ANABİLİMDALI**

**LEYLÂ HANIM VE ŞEREF HANIM DÎVÂNLARINDA ZAMÂN VE
MEKÂN KAVRAMLARI ÜZERİNE İNCELEME**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Sibel ÖKMEN

**Danışman
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ÇELEBİOĞLU**

ARTVİN 2020

TEZ BEYANNAMESİ

Artvin Çoruh Üniversitesi Lisansüstü Eğitim- Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum “Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Dîvânlarında Zamân ve Mekân Kavramları Üzerine İnceleme” adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taâhhüt eder, tezimin kâğıt ve elektronik kopyalarının Artvin Çoruh Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım.

Lisansüstü Eğitim- Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- ☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.
- ☐ Tezim sadece Artvin Çoruh Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
- ☐ Tezimin..... yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tarih

İmza

Sibel ÖKMEN

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çelebioğlu danışmanlığında, Sibel ÖKMEN tarafından hazırlanan bu çalışma tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Türk Dili ve Edebiyatı Anabilim Dalı'nda yüksek lisans tezi/ doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan :	İmza:.....
Jüri Üyesi :	İmza:.....
Jüri Üyesi :	İmza:.....
Jüri Üyesi :	İmza:.....

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir.

Tarih

Doç. Dr. Hamit ŞAFAKÇI
Enstitü Müdürü

TEZ BEYANNAMESİ.....	I
TEZ KABUL TUTANAĞI	II
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE.....	II
MEKÂN TABLO LİSTESİ.....	XVIII
ZAMÂN TABLO LİSTESİ.....	XXIII
KISALTMALAR	XXVII
ÖZET	XXVIII
LEYLÂ HANIM VE ŞEREF HANIM DÎVÂNLARINDA ZAMÂN VE MEKÂN KAVRAMLARI ÜZERİNE İNCELEME.....	XXVIII
SUMMARY	XXIX
ÖNSÖZ.....	XXX
GİRİŞ.....	1
1. 19.YÜZYILA GENEL BAKIŞ.....	3
2. 19. YÜZYIL OSMANLI SAHASI TÜRK EDEBİYATI.....	4
3. LEYLÂ HANIM.....	6
3.1. Hayatı	6
3.2. Şâirliği	7
3.3. Dîvânı	8
4. ŞEREF HANIM.....	9
4.2. Hayatı	9
4.3. Şâirliği	9
4.4. Dîvânı	10
BİRİNCİ BÖLÜM.....	11
1. MEKÂN.....	11
1.1. Mesken	11
1.2. Âşiyân.....	13
1.3. Cây.....	14
1.4. Cây-gâh.....	17
1.5. Câ.....	17
1.6. Câh.....	18
1.7. Menzil.....	18
1.8. Makam.....	19
1.9. Mâhal.....	20
1.10. Uhrevî Mekânları	20

1.10.1.	Cennet.....	20
1.10.2.	Behişt.....	23
1.10.3.	Na‘im-i Cennet.....	24
1.10.4.	Firdevs.....	25
1.10.5.	Huld.....	25
1.10.6.	Adn.....	26
1.10.7.	Me’vâ	27
1.10.8.	Cinân	28
1.10.9.	Ravza.....	29
1.10.10.	Cehennem.....	29
1.10.11.	Dûzâh	30
1.10.12.	Câhîm	32
1.10.13.	Ukbâ	33
1.10.14.	Bezm-i Elest.....	34
1.10.14.1.	Bezm-i Ezel	35
1.10.15.	Cilve-gâh.....	35
1.11.	Göksel Mekânlar.....	36
1.11.1.	Arş	36
1.11.2.	Âsumân.....	37
1.11.3.	Sipîhr	38
1.11.4.	Semâvât	39
1.11.5.	Semâ	40
1.11.6.	Gerdûn.....	40
1.11.7.	Zemîn	42
1.11.8.	Arz.....	43
1.11.9.	Çarh	43
1.11.10.	Felek.....	50
1.11.11.	Eflâk	57
1.11.12.	Gezegenler.....	59
1.11.12.1.	Güneş	59
1.11.12.2.	Âfitâb	59
1.11.12.3.	Hurşîd	60
1.11.12.4.	Şems.....	60
1.11.12.5.	Mîhr	61

1.11.13. Ay.....	63
1.11.13.1. Kamer	63
1.11.13.2. Mâh.....	64
1.11.13.3. Hilâl	64
1.11.13.4. Bedr.....	65
1.11.13.5. Meh-tâb.....	65
1.11.14. Utârit	65
1.11.15. Zühre	66
1.11.16. Yıldız.....	67
1.11.16.1. Encüm.....	67
1.11.16.2. Necm.....	67
1.11.16.3. Kevkeb.....	68
1.11.16.4. Âhter	68
1.11.16.5. Sitâre.....	69
1.11.16.6. Süreyyâ / Pervin.....	69
1.11.17. Dünyâ	70
1.11.17.1. Dehr	75
1.11.17.2. Âlem	76
1.11.17.3. Dâr-ı Fenâ	86
1.11.17.4. Mihmân-hâne.....	86
1.11.17.5. Bezm-i Fenâ.....	87
1.11.17.6. Arsa-gâh.....	88
1.11.17.7. Cihân.....	88
1.11.17.8. Dü-âlem	94
1.11.17.9. Dünyadaki Doğal Unsur Mekânlar	95
1.11.17.9.1. Akarsu	95
1.11.17.9.2. Cûy	95
1.11.17.9.3. Cûy- bâr.....	96
1.11.17.9.4. Şat.....	96
1.11.17.9.5. Ceyhûn	97
1.11.17.9.6. Sâhrâ.....	97
1.11.17.9.7. Deşt.....	98
1.11.17.9.8. Vadi	99
1.11.17.9.9. Deniz	100

1.11.17.9.10. Bâhr	100
1.11.17.9.11. Kulzüm	101
1.11.17.9.12. Deryâ	101
1.11.17.9.13. Ummân	102
1.11.17.9.14. Lücce	103
1.11.17.9.15. Küh-sâr	103
1.12. Bahçeler	104
1.12.1. Gülşen.....	104
1.12.2. Çemen.....	109
1.12.3. Çemen-zâr	109
1.12.4. Bâg	111
1.12.5. Gülsitân	114
1.12.6. Gülzâr.....	115
1.12.7. Bûstân.....	118
1.12.8. Ravza.....	118
1.12.9. Lale-zâr.....	118
1.13. İnanç Mekânları	119
1.13.1. Dergâh	119
1.13.2. Tekke / Tekye.....	122
1.13.3. Hânkâh	123
1.13.4. Minâre	124
1.13.5. Mihrâp	125
1.13.6. Mescid	126
1.13.7. Câmi	126
1.13.8. Kilise/ Kenisâ	127
1.13.9. Matbâh.....	127
1.13.10. Bût-hâne	128
1.13.11. Türbe	129
1.13.12. Ziyâret-gâh	129
1.13.13. Semâ-hâne	129
1.13.14. Minber.....	130
1.13.15. Kâbe	130
1.14. Nesne Mekânlar	131
1.14.1. Çâh	132

1.14.2.	Kafes.....	132
1.14.3.	Zindan.....	133
1.14.4.	Kapı	133
1.14.5.	Kapu	134
1.14.6.	Bâb	135
1.14.7.	Der.....	136
1.14.8.	Taht.....	136
1.14.9.	Kabir.....	137
1.14.10.	Ravza.....	138
1.14.11.	Otag.....	138
1.14.12.	Meydân.....	139
1.14.13.	Bismil- gâh.....	140
1.14.14.	Âsitân	140
1.14.15.	Fülk	141
1.15.	Alegorik Mekânlar	142
1.15.1.	Kûy.....	142
1.15.2.	Semt.....	146
1.15.3.	Hâne	148
1.15.4.	Künc	149
1.15.5.	Nekbet-hâne	150
1.15.6.	Dârü’ş-şifâ.....	151
1.15.7.	Şifâ-hâne.....	151
1.15.8.	Gönül.....	151
1.15.9.	Sîne.....	160
1.15.10.	Dil.....	165
1.15.11.	Kalb.....	179
1.15.12.	Cân-gâh	181
1.15.13.	Sûk.....	181
1.15.14.	Meyhâne.....	182
1.15.15.	Hum-hâne.....	184
1.15.16.	Harâbât	184
1.15.17.	Mey-kede.....	185
1.15.18.	Bezm	185
1.15.19.	Meclis.....	191

1.15.20.	Diyâr.....	195
1.15.21.	Râh	197
1.15.22.	Vatan	198
1.15.23.	Beşiktaş	199
1.15.24.	Çengelköy	199
1.15.25.	Hamam / Germ- âbe	200
1.15.26.	Aram-gâh.....	200
1.15.27.	Lâleli	201
1.15.28.	İstinye	201
1.15.29.	Nişân-gâh	201
1.15.30.	Lu'bet-geh	202
1.16.	Coğrafi Mekânlar	202
1.16.1.	Fıstıklı.....	202
1.16.2.	Bursa.....	203
1.16.3.	İstanbul	204
1.16.4.	Konya	204
1.16.5.	Sîvâs	205
1.16.6.	Edirne	206
1.16.7.	Gelibolu.....	206
1.16.8.	Kastamonu.....	207
1.16.9.	Aydın.....	207
1.16.10.	Bagdâd.....	208
1.16.11.	Mora	208
1.16.12.	Hicaz	209
1.17.	Mimari Mekânlar	209
1.17.1.	Saray.....	209
1.17.2.	Köşk	210
1.17.3.	Kasr	211
1.17.4.	Kâşâne	212
1.17.5.	Muvakkit-hâne	213
1.17.6.	Hisâr	213
1.17.7.	Külbe-i Âhzân	213
1.17.8.	Âsiyâb.....	214
1.18.	Eğitimle İlgili Mekânlar.....	215

1.18.1.	Mekteb.....	215
1.18.2.	Debistân.....	215
1.18.3.	Medrese	216
1.19.	Hayâli Mekânlar	216
1.19.1.	Kâf Dağı	216
1.20.	Eğlence Mekânları	217
1.20.1.	Göksu	217
1.20.2.	Kandilli.....	217
1.20.3.	Kâğıd-hâne	218
1.20.4.	Beykoz.....	219
1.20.5.	Küçüksu.....	219
1.20.6.	Yakacık.....	220
1.20.7.	Çamlıca.....	221
1.20.8.	Nüzhet-gâh	221
1.20.9.	Mesîre-geh.....	222
İKİNCİ BÖLÜM		222
2.	ZAMÂN.....	222
2.1.	Rindân-ı Zamân	224
2.2.	Bir Zamân	224
2.3.	Her Zamân	225
2.4.	Hayli Zamân	226
2.5.	Hiçbir Zamân.....	226
2.6.	Âhir Zamân.....	227
2.7.	Vakt	227
2.7.1.	Vakt-i Sabâvet.....	228
2.7.2.	Vakt-i vuslat	228
2.7.3.	Vakt-i Şitâ	228
2.7.4.	Vakt-i Mâtem	229
2.7.5.	Vakt-i Fûrkat	229
2.8.	Devr	230
2.9.	Devrân	230
2.10.	Evkât	231
2.11.	Zamâne.....	231
2.12.	Dehr	231

2.13.	Dem.....	232
2.13.1.	Nice Dem.....	234
2.13.2.	Bu Dem	234
2.13.3.	Geçen Dem.....	235
2.13.4.	Dem-be-dem.....	235
2.13.5.	Dem-â-dem.....	236
2.13.6.	Her Dem	237
2.13.7.	Tâ-be-key	238
2.14.	Gün İle İlgili Unsurlar.....	238
2.14.1.	Eyyâm.....	238
2.14.2.	Gün-be-gün.....	240
2.14.3.	Günden güne	240
2.14.4.	Günde	241
2.14.5.	Bugün	241
2.14.6.	Bir gün.....	242
2.15.	Günün Vakit Dilimleri	243
2.15.1.	İmsak	243
2.15.2.	Âfâk.....	244
2.15.3.	Şafak.....	244
2.15.4.	Seher.....	245
2.15.5.	Seher-gâh.....	246
2.15.6.	Sabah	247
2.15.7.	Subh.....	248
2.15.8.	Subh- gâh.....	249
2.15.9.	Leyâl.....	250
2.15.10.	Gice	250
2.15.10.1.	Bu Şeb.....	251
2.15.10.2.	İm-şeb	253
2.15.10.3.	Bu gice	254
2.15.10.4.	Her şeb	257
2.15.10.5.	Her Gice.....	257
2.15.10.6.	Dün Gice.....	258
2.15.10.7.	Bir gece.....	259
2.15.10.8.	Bir şeb.....	260

2.15.11. Ahşâm	260
2.16. Ührevi Zamânlar	261
2.16.1. Leyle-i Mi'râc	261
2.16.2. Kadr.....	262
2.16.3. Kıyâmet	262
2.16.3.1. Haşr.....	263
2.16.3.2. Tâ haşre dek.....	264
2.16.3.3. Tâ-be-mâhşer	265
2.16.3.4. Rûz-ı cezâ	266
2.16.3.5. Rûz-ı mâhşer.....	267
2.16.3.6. Rûz-ı hisâb.....	269
2.16.3.7. Rûz-ı Kıyâmet	269
2.16.3.8. Yevmü'l-'arasât.....	270
2.16.4. Ezel.....	270
2.16.5. Ebed.....	271
2.16.6. Bayram	272
2.16.6.1. İd.....	272
2.16.6.2. Ramazan id	272
2.16.7. Sabahu'l-haşre dek.....	273
2.17. Ekinoks Gün Dönümleri	273
2.17.1. Şeb-i yeldâ.....	273
2.18. Süreklilik Arz Eden Zamân Mefhûmları	274
2.18.1. Gice tâ subh.....	274
2.18.2. Gice sabaha dek.....	274
2.18.3. Şeb-tâ-be-seher	274
2.18.4. Giceler tâ-be-seher	276
2.18.5. Şâm u seher	276
2.18.6. Gice Gündüz.....	277
2.18.7. Rûz u şeb	278
2.18.8. Rûz u şebân	281
2.18.9. Leyl ü nehâr.....	281
2.18.10. Subh u mesâ	283
2.18.11. Subh u şâm	284
2.19. Şimdiki Zamân.....	285

2.19.1.	Şimdi	285
2.20.	Geçmiş Zamân İbareleri.....	288
2.20.1.	Evvel.....	288
2.20.2.	Dün.....	288
2.21.	Sâ'at	289
2.21.1.	Her sâ'at	289
2.21.2.	Bir Dakika	290
2.21.3.	Bir sâ'at	290
2.21.4.	Kıble-nümâ.....	291
2.21.5.	Usturlâb	291
2.21.6.	Eşref Sâ'at	292
2.22.	Mâh	292
2.22.1.	Hicri Aylar.....	293
2.22.1.1.	Muharrem	293
2.22.1.2.	Zi'l-hicce	294
2.22.1.3.	Receb	295
2.22.1.4.	Ramazan	295
2.22.2.	Miladi Aylar	296
2.22.2.1.	Nîsân.....	296
2.23.	Yıl	296
2.23.1.	Sâl.....	296
2.23.2.	Sene	297
2.23.3.	Her Sâl.....	297
2.23.4.	Her Sene	297
2.23.5.	Bu Sâl	298
2.23.6.	Bu Sene	298
2.23.7.	Bu yıl.....	299
2.23.8.	Yılda bir.....	299
2.23.9.	Yıllarca	299
2.23.10.	On bir yıl	300
2.24.	Mevsim	300
2.24.1.	Bâhâr	300
2.24.1.1.	Fasl-ı Bâhâr	304
2.24.1.2.	Nev-bâhâr	304

2.24.1.3. Nev-rûz	305
2.24.2. Hazân.....	306
2.24.2.1. Bâd-ı Hazân	308
2.24.2.2. Berg-i Hazân.....	308
2.24.2.3. Fasl-ı hazân.....	309
2.24.3. Yaz	309
2.24.3.1. Sayf.....	310
2.24.3.2. Germ	310
2.24.4. Şitâ.....	311
2.24.4.1. Serd.....	312
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM.....	312
3. TARANAN MEKÂNLARDAN HAREKETLE ŞÂİRLERİN EDEBİ YÖNLERİ VE HAYATLARINA DAİR BEYİTLER	312
3.1. Mesken	312
3.2. Âşiyân.....	313
3.3. Cây.....	313
3.4. Cây-gâh.....	313
3.5. Menzil.....	314
3.6. Makam	314
3.7. Âhrevî Mekânlar.....	314
3.7.1. Cennet.....	314
3.7.2. Behişt.....	314
3.7.3. Firdevs.....	314
3.7.4. Cînân	315
3.7.5. Cehennem.....	315
3.7.6. Duzâh	315
3.7.7. Câhim	316
3.7.8. Ukba	316
3.7.9. Bezm-i Ezel	316
3.8. Göksel Mekânlar	317
3.8.1. Arş	317
3.8.2. Semâvât	317
3.8.3. Gerdûn.....	317
3.8.4. Çarh / Felek	317

3.8.5.	Âfitâb / Hurşîd / Mihr.....	318
3.8.6.	Kamer/ Mâh.....	318
3.8.7.	Meh- tâb	318
3.8.8.	Encüm / Necm.....	319
3.8.9.	Âlem.....	319
3.8.10.	Dünya / Dehr / Cihân/Dâr-ı Fenâ/Mihmân-hâne.....	319
3.8.10.1.	Dünyadaki Doğal Unsur Mekânlar.....	320
3.8.10.1.1.	Deşt	320
3.8.10.1.2.	Vadi.....	320
3.8.10.1.3.	Umman.....	320
3.8.10.1.4.	Cûy-bâr.....	320
3.8.10.1.5.	Bâhr	321
3.9.	Bahçeler.....	321
3.9.1.	Gülşen.....	321
3.10.	İnanç Mekânlar	321
3.10.1.	Dergâh	321
3.10.2.	Hânkâh	321
3.10.3.	Büthâne.....	321
3.10.4.	Türbe	322
3.10.5.	Ziyaretgâh.....	322
3.10.6.	Tekke/Tekye.....	322
3.11.	Nesne Mekânlar	322
3.11.1.	Kapı/Kapu/Der	322
3.11.2.	Ravza.....	322
3.11.3.	Meydân.....	323
3.11.4.	Âsitân	323
3.12.	Alegorik Mekânlar	323
3.12.1.	Kûy.....	323
3.12.2.	Semt.....	323
3.12.3.	Gönül.....	323
3.12.4.	Sîne.....	324
3.12.5.	Dil.....	324
3.12.6.	Künc	324
3.12.7.	Nekbet-hâne	325

3.12.8. Darü’ş-şifâ.....	325
3.12.9. Şifâ-hâne.....	325
3.12.10. Diyâr.....	325
3.12.11. Râh	325
3.12.12. Çengelköy	325
3.12.13. Mey-kede.....	326
3.12.14. Bezm	326
3.12.15. Meclis.....	326
3.13. Coğrafi Mekânlar	326
3.13.1. Bursa.....	326
3.13.2. İstanbul.....	326
3.13.3. Konya	326
3.13.4. Sîvâs	327
3.13.5. Edirne	327
3.13.6. Gelibolu.....	327
3.13.7. Kastamonu.....	327
3.14. Mimari Mekânlar	327
3.14.1. Saray.....	327
3.14.2. Kasr	327
3.14.3. Külbe-i Âhzân	328
3.15. Eğlence Mekânlar	328
3.15.1. Yakacık.....	328
3.15.2. Çamlıca.....	328
3.15.3. Mesire-geh.....	328
3.15.4. Kandilli.....	328
3.16. Eğitimle İlgili Mekânlar.....	328
3.16.1. Mekteb.....	328
3.16.2. Medrese	328
DÖRDÜNCÜ BÖLÜM	329
4. TARANAN ZAMÂN LARDAN HAREKETLE ŞÂİRLERİN EDEBİ YÖNLERİ VE HAYATLARINA DAİR BEYİTLER	329
4.1. Zamân	329
4.1.1. Rindân-ı Zamân.....	329
4.1.2. Bir Zamân.....	329

4.1.3.	Her Zamân.....	329
4.2.	Vakt	329
4.2.1.	Vakt-i Sabâvet.....	329
4.3.	Devr	330
4.4.	Zamâne	330
4.5.	Dehr	330
4.6.	Dem	330
4.6.1.	Dem-â-dem.....	331
4.7.	Günle İlgili Unsurlar.....	331
4.7.1.	Gün-be- gün.....	331
4.7.2.	Bir gün.....	331
4.8.	Günün Vakit Dilimleri.....	331
4.8.1.	Âfâk.....	331
4.8.2.	Seher.....	331
4.8.3.	Leyâl.....	332
4.8.4.	Gice	332
4.8.5.	Bu Şeb	332
4.9.	Ûhrevî Zamânlar.....	332
4.9.1.	Haşre Dek.....	332
4.10.	Süreklilik Arz Eden Zamân Mefhûmları	332
4.10.1.	Gice gündüz.....	332
4.10.2.	Rûz u Şeb / Rûz u Şebân	332
4.10.3.	Subh u Mesâ	333
4.11.	Sâ'at	333
4.11.1.	Sâ'at.....	333
4.12.	Ay.....	333
4.12.1.	Mâh.....	333
4.12.1.1.	Muharrem Ayı	333
4.13.	Yıl	333
4.13.1.	Her Sâl.....	333
4.13.2.	Yılda Bir.....	333
4.14.	Geçmiş Zamân İbaresî	334
4.14.1.	Evvel.....	334
4.14.2.	Dün.....	334

4.15. Mevsim	334
4.15.1. Şitâ.....	334
SONUÇ.....	335
KAYNAKÇA	339
ÖZGEÇMİŞ.....	344

MEKÂN TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Mekân

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
ÂŞİYAN	2	3
CÂY	9	16
CÂY-GÂH	1	1
CÂ	2	2
CÂH	1	1
MENZİL	2	5
MAKAM	2	3
MÂHAL	2	-
MESKEN	6	7

Tablo 2. Uhrevî Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
CENNET	10	13
BEHİŞT	4	3
NA'ÎM-İ CENNET	4	3
FİRDEVS	6	12
HULD	2	5
ADN	3	5
ME'VÂ	6	-
CİNAN	3	11
CEHENNEM	2	3
DÛZÂH	8	4
CÂHÎM	3	1
UKBÂ	11	5
CİLVE- GÂH	3	1
CİNÂN	3	11
BEZM-İ ELEST	1	1
BEZM-İ EZEL	-	1

Tablo 3. Göksel Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
ÇARH	40	18
FELEK	34	51
ÂSUMÂN	4	14
DEHR	8	10
SEMÂ	3	2
ZEMİN	5	3
SEMÂVÂT	2	-
SİPİHR	3	2
GERDÛN	4	5

EFLÂK	5	6
ÂLEM	51	44
DÜ- ÂLEM	2	-
ARŞ	3	3
ARZ	-	2
ZÜHRE	2	3
UTÂRİD	1	3
PERVİN/SÜREYYA	-	2
GÜNEŞ	-	1
ÂFİTÂB	1	-
HURŞİD	3	-
ŞEMS	1	1
MİHR	11	3
MÂH	2	1
HİLÂL	-	-
KAMER	2	3
BEDR	-	-
MEH-TÂB	1	-
NECM	1	1
KEVKEB	1	1
ÂHTER	1	2
SİTÂRE	-	2

Tablo 4. Dünya

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
DÜNYA	21	24
DÂR-I FENÂ	9	2
MİHMÂN-HÂNE	4	2
BEZM-İ FENÂ	-	4
ARSA- GÂH	-	1
CİHÂN	38	36
DÜ ÂLEM	2	-

Tablo 5. Dünyadaki Doğal Unsur Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
SÂHRA	2	7
KÜHSÂR	-	3
DEŞT	4	1
VADİ	4	2
UMMÂN	4	2
LÜCCE	-	3
DERYÂ	6	1
BÂHR	2	3
KULZÜM	1	-

CEYHÛN	1	3
CÛY	1	4
CÛY-BÂR	2	3
NİL DENİZİ	1	-
ŞAT	1	-
AKARSU	1	-

Tablo 6. Bahçeler

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
GÜLŞEN	32	14
BÂĞ	20	8
RAVZA	-	1
GÜLSİTÂN	4	8
GÜLZÂR	12	13
ÇEMEN	1	6
ÇEMEN-ZÂR	7	5
BÛSTÂN	-	1
LALE-ZÂR	1	4

Tablo 7. İnanç Mekânları

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
KÂ'BE	3	1
MİNBER	-	1
CÂMİ	-	2
SEMÂ-HÂNE	-	2
DERGÂH	12	11
BEŞİKTAŞ DERGÂHI	-	1
MENÂRE	1	2
MİHRÂB	1	1
ÂSİTAN	-	7
BÛT-HÂNE	-	1
MATBÂH	1	2
TÛRBE	-	1
TEKYE	3	1
HÂNKÂH	4	1
KİLİSA/KENİSA	1	1
MESCİD	2	-
ZİYARET-GÂH	-	1
MİNBER	-	1

Tablo 8. Nesne Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
FÜLK	1	3
TAHT	4	4
KABR	7	6
KAFES	2	1
ÇÂH	2	-
ZİNDAN	5	7
KAPI	4	-
KAPU	3	2
BÂB	3	2
DER	3	1
OTAG	1	-
MEYDÂN	5	-
BİSMİL-GÂH	-	1
RAVZA	2	1

Tablo 9. Mimari Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
SARAY	1	2
KÖŞK	1	-
MUVAKKİT-HÂNE	1	-
HİSÂR	1	-
KASR	7	4
KÂŞÂNE	-	4
KÜLBE-İ ÂHZÂN	2	1
ÂSİYÂB	1	1

Tablo 10. Alegorik Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
KÜY	19	14
KÜNC	1	5
NEKBET-HÂNE	2	-
DÂRÜ'Ş-ŞİFÂ	2	-
ŞİFÂ-HÂNE	-	1
SÜK	2	1
GÖNÜL	38	47
SÎNE	35	31
DİL	75	123
KALB	4	10
HUM-HÂNE	2	-
HARÂBÂT	2	1
BEZM	24	17
MECLİS	20	9

MEYHÂNE	10	3
MEYKEDE	2	1
DÎYÂR	2	4
HÂNE	6	3
SEMT	4	5
BEŞİKTÂŞ	1	-
RÂH	5	7
ÂRÂM-GÂH	-	1
CAN-GÂH	-	2
ÇENGELKÖY	-	1
VATAN	1	4
GERM-ÂBE	-	1
NİŞAN-GÂH	-	1
ARAM-GÂH	-	1
İSTİNYE	1	-
FISTIKLİ	1	-
LU'BET-GÂH	-	1

Tablo 11. Eğlence Mekânları

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
GÖKSU	2	-
KANDİLLİ	2	-
KÂĞID-HÂNE	5	-
BEYKOZ	2	-
KÜÇÜKSU	1	-
NÜZHET-GÂH	2	-
YAKACIK	-	5
MESİRE-GEH	-	1
ÇAMLICA	-	1

Tablo 12. Hayâli Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
KAF DAĞI	1	2

Tablo 13. Eğitimle İlgili Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
DEBÎSTÂN	-	1
MEDRESE	1	-
MEKTEB	1	1

Tablo 14. Coğrafi Mekânlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
BAGDAD	1	2

KONYA	1	1
GELİBOLU	-	1
İSTANBUL	2	1
KASTAMONU	-	1
BURSA	4	-
SİVÂS	2	-
EDİRNE	2	-
AYDIN	1	-
MORA	1	-
HİCAZ	1	-

ZAMÂN TABLO LİSTESİ

Tablo 1. Zamân

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
ZAMÂN	5	2
RİNDÂN-I ZAMÂN	1	-
BİR ZAMÂN	6	5
HER ZAMÂN	1	2
HAYLÎ ZAMÂN	4	4
HİÇBİR ZAMÂN	1	-
ÂHİR ZAMÂN	1	-
VAKT	2	10
VAKT-İ SABAVET	1	1
VAKT-İ MATEM	-	2
HER VAKT	-	3
VAKT-İ FÜRKAT	-	2
VAKT-İ VUSLAT	1	1
VAKT-İ ŞİTA	-	4
DEVR	3	2
DEVİRÂN	2	1
EVKÂT	-	3
ZAMÂNE	1	1
DEHR	6	-
DEM	10	7
NİCE DEM	2	5
BU DEM	2	5
GEÇEN DEM	1	4
HER GEÇEN DEM	-	2
DEM- BE- DEM	4	1
DEM- Â- DEM	9	2
HER DEM	3	9
TÂ-BE-KEY	-	1

Tablo 2. Günlerle İlgili Unsurlar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
EYYÂM	7	5
GÜN-BE-GÜN	1	2
GÜNDEN GÜNE	1	1
GÜNDE	1	2
BUGÜN	2	2
BİRGÜN	8	4

Tablo 3. Ührevi Zamân

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
KIYAMET	3	-
HAŞR	8	8
TA- HAŞRE- DEK	7	-
TA- BE- MÂHŞER	2	2
RÛZ-I CEZA	3	6
RÛZ-I MÂHŞER	4	4
RÛZ-I HİSÂB	1	2
RÛZ-I KYAMET	1	6
YEVMU'L- ARÂSÂT	-	1
EZEL	3	8
EBED	2	2
SABÂHU'L-HAŞRE DEK	-	4
LEYAL-İ MİRAC	-	1
ŞEB-İ KADR	2	1
BAYRAM	-	5
ÎD	1	1
RAMAZAN ÎD	-	7

Tablo 4. Günün Vakitleri

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
İMSAK	1	1
SEHER	15	3
SEHER-GÂH	2	1
ÂFÂK	4	1
ŞAFAK	1	1
SABAH	3	5
SUBH	6	7
SUBH-GÂH	-	2
LEYAL	1	-
GİCE	4	-
BİR ŞEB	12	15
İM-ŞEB	3	-
BİR ŞEB	2	-

BU GİCE	7	12
HER ŞEB	2	3
HER GİCE	2	2
DÜN GİCE	3	2
BİR GİCE	7	4
ŞEB-İ FÜRKAT	-	5
BİR ŞEB	3	1
ÂHŞÂM	1	2

Tablo 5. Ekinoks Gün Dönümü

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
ŞEB-İ YELDÂ	-	2

Tablo 6. Süreklilik Arz Eden Zamân Mefhûmları

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
GİCE-TÂ-SUBH	7	-
GİCE SABAHÂ DEK	-	1
ŞEB-TÂ- BE- SEHER	5	8
GİCELER-TÂ-BE-SEHER	-	3
GİCE GÜNDÜZ	4	1
RÛZ U ŞEB	13	10
RÛZ U ŞEBAN	1	1
LEYL Ü NEHÂR	4	10
SUBH U MESÂ	7	3
ŞÂM U SEHER	5	1
SUBH U ŞÂM	1	1

Tablo 7. Şimdiki Zamân

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
ŞİMDİ	26	19

Tablo 8. Geçmiş Zamân

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
EVVEL	4	2
DÜN	5	2

Tablo 9. Sâ'at

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
SÂ'AT	2	1
HER SÂ'AT	2	3
BİR DAKİKA	1	2

KIBLENÜMA	3	-
USTURLÂB	-	1
EŞREF SÂ'AT	-	2

Tablo 10. Dîvânlarda Adı Geçen Hicri ve Miladi Aylar

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
MÂH	1	-
MUHARREM	6	16
Zİ'L-HİCCE	-	2
RECEB	-	1
RAMAZAN	1	1
NİSAN	-	2

Tablo 11. Yıl

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
SÂL	1	-
SENE	2	-
HER SENE	2	-
HER SÂL	-	1
BU SÂL	-	1
BU SENE	-	1
YILDA BİR	3	-
BU YIL	4	2
ON BİR YIL	-	1
YILLARCA	1	2

Tablo 12. Mevsimler

	LEYLÂ HANIM	ŞEREF HANIM
BAHAR	11	13
FASL-I BAHAR	1	5
NEV-BAHAR	4	2
NEVRÛZ	-	3
HAZAN	2	6
BAD-I HAZÂN	2	1
BERG-İ HAZÂN	1	2
FASL-I HAZÂN	-	1
ŞİTA	4	5
SERD	4	1
YAZ	5	-
SAYF	1	-
GERM	-	2

KISALTMALAR

A.g.e	: Adı Geçen Eser
Byt	: Beyit
G	: Gazel
K	: Kasîde
Kt	: Kıt'a
Lug	: Lugaz
Mat	: Matla
Mh	: Muhammes
Mrb	: Murabba
Müs	: Müsemmen
Müsed	: Müseddes
Müst	: Müstezâd
Rb	: Rubâî
S	: Sayfa
Ş	: Şarkı
Tah	: Tahmîs
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
Tes	: Tesdîs
Tesm	:Tesmîn
TrcB	: Tercibibend
Trh	: Târîh
TrkB	: Terkîb-i-Bend

ÖZET

LEYLÂ HANIM VE ŞEREF HANIM DÎVÂNLARINDA ZAMÂN VE MEKÂN KAVRAMLARI ÜZERİNE İNCELEME

19'uncu yüzyıl Osmanlı İmparatorluğu hemen her alanda Avrupa devletlerine karşı kendini yenileştirme politikası güden bir yüzyıl olmuştur. Bu yenileşme hareketlerinden payını alanlardan biri de edebiyattır. Dönemin ayırt edici iki özelliklerinden biri, bu yüzyılda Klasik Türk Edebiyatı'nın son temsilcileri olan dîvân şâirlerinin yetişmesidir. İkincisi ise kadın şâirlerin varlığının çokluğudur. Bu yüzyılda ortaya koymuş oldukları dîvânları ile bizlere Klasik Türk Edebiyatı'nın, anlam yoğunluğunu yaşatan kadın şâirlerimizden Leylâ Hanım ve Şeref Hanım sanatları ile döneme damgalarını vurmaktadırlar.

Bu çalışmada 19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun siyasi görünümü, dönemin edebiyata bakış açısı ve gelişmelerine dair bilgiler verilip akabinde ise iki şâirimizin hayatları ile ilgili hususlara değinilmektedir. Çalışmanın devamında iki şâirimizin, dîvânlarında kullanmış oldukları mekân ve zamân kavramları tarandı. Belirlenen kavramların sözlük anlamları verildikten sonra tespit edilen beyitlerden hareketle bu kavramların işleniş biçimleri ve kullanma sıklıklarına değinildi. Çalışmanın son bölümünde taranan sözcüklerden şâirlerin hayatlarına dair ipuçları verildi.

Anâhtar Kelimeler: Klasik Türk Edebiyatı, Mekân, Zamân, Leylâ Hanım, Şeref Hanım.

SUMMARY

AN INVESTIGATION ON THE CONCEPTS OF TIME AND SPACE IN LEYLÂ HANIM AND ŞEREF HANIM

The 19th century was a century when the Ottoman Empire pursued a renovation policy against European states in nearly every field. One field that had its share of these renovation movements was literature. One of the two distinctive features of the period was the training of dîvân poets, who were that century's last representatives of Classical Turkish Literature. The second feature was the abundance of poetesses. Leylâ Hanım and Şeref Hanım were two of our poetesses who had allowed us experience the intensity of meaning of Classical Turkish Literature with their dîvâns in this century and left their mark on the period through their art.

This study touches upon the political stance of the 19th century Ottoman Empire, the period's perspective on literature alongside the developments that took place (in literature), and the matters about the lives of our two poets. The concepts of space and time used by our two poets in their dîvâns were reviewed. Then, it provided the lexical meanings of the determined concepts, and based on the couplets determined, it mentioned about which ways these concepts are processed, and how frequently they are used. The last section of the study provided clues about the lives of the poets based on the reviewed words.

Keywords: Classical Turkish Literature, Space, Time, Leylâ Hanım, Şeref Hanım

ÖNSÖZ

Klasik Türk Edebiyatı sahasının gelişimi İslamiyet'in kabulünden sonra başlayıp Arap-Fars geleneği ekseninde şekillenen ve yapısı gereği alegorik unsur, söz sanatları, anlam yoğunluğu barındıran bir edebiyattır. Asıl gelişimi 14. yüzyıldan itibaren olan ve 19. yüzyıla kadar varlığını sürdürmüş bir edebiyat sahasıdır.

Klasik Türk Edebiyatının son yüzyılı olarak nitelenen 19. yüzyıl, diğer yüzyıllardaki gelişmelere ve kendi bünyesindeki değişimlerin harmanlanıp sentezlendiği bir yüzyıldır. Bu yenileşmeye bağlı olarak bu dönemde kalemleri kuvvetli şâirlere rastlanmaktadır. Ayrıca bu yüzyılı diğer yüzyıllardan ayıran kıstaslardan birisi de kadın şâirlerinin çokluğudur. Münire, Hasibe Maide, Habibe, Şerife Ziba, Fatma Kamile, Hatice Nakiye, Sırrî, Hazinedarzade Fitnat Hanım, Mâhşâh Hanım, Feride, Saniye, Leylâ ve Şeref Hanımdır. Bu çalışma ile kadın şâirlerimizden Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın sanat kimliklerini açıklığa kavuşturma maksadı yanı sıra mekân ve zamân kavramlarının onların hayat algıları ve edebi yönlerine ne tarzda yansdıkları açıklanmak istenmektedir.

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Dîvânlarında Mekân ve Zamân Kavramları Üzerine İnceleme başlıklı tez: özet, önsöz, giriş, dönem ve şâirler hakkında bilgiler verilirken, ayrıca şâirlerin, dîvânlarındaki taranan mekân ve zamân kavramlarının incelemelerine yönelik dört bölüm, sonuç ve kaynakça kısımlarından oluşmaktadır.

Çalışmamızın giriş kısmında, Osmanlı İmparatorluğunun bu yüzyıldaki siyasi, edebi alanlardaki gelişmeleri hakkında bilgi verilmiştir. Sonrasında ise Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın hayatlarına dair bilgiler verilmektedir.

Birinci kısımda: Mekân ve dîvânlarda tespit edilen diğer mekân kavramlarının sözlükteki anlamları verilip daha sonra ilgili beyitler yorumlanmaktadır.

İkinci kısımda: Zamân ve zamân mefhumlarının sözlük anlamları ve tespit edilen beyitler açıklanmaktadır.

Üçüncü ve dördüncü kısımda: Daha önceki bölümlerde tespit edilen beyitlerden hareketle taranan kavramların, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın hayatları, edebi kişiliklerine dair izler aranmaktadır.

Ortaya konulan bu çalışmanın her aşamasında tüm varlığı ve engin bilgi tecrübesi ile yardımlarını esirgemeyen Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ELEBİOğLU'na, manevi desteklerinden ötürü Ailem'e ve üzerimde emeği geçen tüm hocalarıma sonsuz minnettarım.

GİRİŞ

İnsanoğlunu diğer varlıklardan ayıran temel özelliği aklıdır. Bu ayırt edici özelliği ile daima kendisini bir yere ait olma fikri üzerinde muhâkeme etmek zorunda kalmıştır. İşe öncelikle içinde yaşamış olduğu evreni tanımakla yola koyulmuştur. Bunun için evrenin özünün nereden geldiği ve nasıl olduğuna dair araştırmalar yapıp, sonrasında elde edilen verileri analiz ederek sentezlemektedir. Yine de elde ettiği bilgilerle tatmin olamayan insanoğlu bu konuya bağlı diğer disiplinlere başvurmayı tercih etmiştir. İşte buradan hareketle şu kanıya varılır ki onun doğuşuna anlam katan önemli kavramlardan biri mekân ve onun tamamlayıcı rolünde olan zamândır. Bu anlamlandırma çabasına ve mekân ve zamân uyumuna açıklık getirmek için çeşitli olaylar, fikirler, teoriler ile karşı karşıya kalmaktadır.

Gün geçtikçe mekân ve zamân kavramları üzerine yapılan yorumlar çoğalıp, kimine göre mekân kavramı insanoğlunun yaratılmasından önce var olan bir mâhaldir. İnsanoğlu yaratıldıktan sonra bu yeri yapılandırma girişiminde bulunmuştur. Adeta mekân ile insan arasındaki ilişki neden- sonuç gibidir.¹ İnsanın varoluşu ve mekânın varoluşu etkileşim içerisinde olup bu döngü böyle sürmektedir.

Bu konu hakkında bir başka bakış açısı ise edebi metinler üzerinden verilip mekânların aslında yaratılan kâhramanların benliklerinin yansıtılma biçimleridir. Aslında yaratılan mekânların tasvirlerinden hareketle kâhramanın duygu, düşünce, yaşayış ve toplumsal kimlik rollerinin büyük aynasıdır.² Şunu da söylemek gerekir ki edebi anlatılar baz alınarak mekân kavramı üzerinden bu metinlerin sadece kâhramanları değil, eseri yaratan kişinin de bakış açısı tespit edilmektedir.

Mekân anlamlandırılırken zamân da göz ardı edilmeyip bu kavram içinde tespitlere rastlanmaktadır. Bu kavramda mekân gibi insandan ayrı düşünülememiştir. Adeta insanın toplumda eylemlerini düzenleyen neyi nasıl, ne zamân yapacağına dair bir uyarıcı görevindedir.³ Bu ikili uyum insanoğlunun varlığı ile aslında sınırlıdır.

Felsefeye de konu olan zamân için: “Ölçülebilir nicelik olarak düşünülen süre. 2. Şimdinin geçmiş olmasına yol açan kesintisiz değişme, hareket; geçmiş şimdi veya gelecek

¹ Şenol Göka, *İnsan ve Mekân*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2001, s. 17.

² R. Wellek, A. Warren, *Yazın Kuramı, Çeviren: Yurdanur Salman, Suat Karantay*, Adam Yayıncılık, İstanbul, 2001, s. 261.

³ Norbert Elias, *Zamân Üzerine, Çeviren: Veysel Atayman*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, s. 11- 12.

gibi zamân dilimlerinin kendisinin parçaları olduğu sürekli bütün. Parçaları önce sonra, başlangıç ve son gibi ilişki bildiren terimlerle ifade edilen ve değişmeden ayrılmaz olan bütün. 3. Olayların birbirlerini izledikleri sonsuz bir ortam olarak düşünülen soyut kavramdır.”⁴

Kur'an'da ise zamân ve insan ilişkisine bazı ayetleri örnek vermek mümkündür. Yalnız değişik bir perspektif ile bu konuya yaklaşılmaktadır. Evrenin tüm katmanlarında farklı zamân algısı düşüncesine olduğu inanılmaktadır. Örnek verilecek olursa: “O (ebedi diri ve ölümsüz Allah) ki, gökleri ve yeri ve aralarındakileri altı günde yarattı ve sonra Arş'ın üzerine kuruldu. O Râhmân. Haydi ne diyeceksen O her şeyden haberdar olandan dile”⁵ Bir başka ayet'e göre ise “Allah O ki, gökleri, yeri ve aralarındaki şeyleri altı günde yaratmış; sonra Arş üzerine “istivâ” buyurmuş/ kurulmuştur. Sizin için ondan başka ne bir dost vardır ne bir şefaathçi... Artık düşünmez misiniz?”⁶ İşte bu ayetler ile evrenin oluşumundaki zamân ile insanoğlunun içinde bulunduğu zamân farklı algılanmaktadır.

Her alana konu olan mekân ve zamân kavramları edebi konulara da nüfuz etmektedir. Edebi eserlerde zamân olayların akış seyrine göre değişiklik gösterirken, mekân ise yaratılan kâhramanın yansımasıdır.⁷ Kısacası mekân ile zamân birbirinden ayrı düşünülemezdir.

Mekân ve zamân mefhumları anlam yoğunluklarından ötürü Klasik Türk Edebiyatı şâirlerinin dikkatlerini çekmektedir. Bu kavramlar şâirlerin şiirlerinde çoğu kere zıtlıkları ile işlenmektedir. Semt sevgilinin yaşadığı mukaddes bir yer iken, âşığının da acı çektiği yerdir. Ya da gülşen, sevgilinin teşriği ile can bulduğu yer olarak tasvir edilirken sevgilinin olmayışı durumunda âşığının niyaz ettiği yerdir. Aslında bu durum zamân kavramı için de geçerlidir. Örneğin; Seher vakti âşıkların, geceden başlayan âh'larının devamlılığını sembol etmektedir. Mekân ve zamân mefhumları, çoklu kullanım yönleri bakımından Klasik Türk Edebiyatına farklı bir bakış açısı kazandırmıştır.

19. yüzyılda mekân ve zamân mefhûmlarının ele alınış biçimlerini tespit etmek için kadın şâirlerimizden Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânları esas alınarak bu kavramlar ayrıntılı bir biçimde ele alınmıştır. Çalışmayı oluştururken öncelikle iki kadın şâirin dîvânlarındaki, zamân ve mekân kavramları taranmıştır. Sonrasında şâirlerimizin poetikaları

⁴ Ahmet Cevizci, *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, Paradigma Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 943.

⁵ 25. Furkân:59

⁶ 32. Secde: 4

⁷ Ramazan Korkmaz, Veysel Şâhin, *Romanda Mekân*, Akçağ Yayınları, Ankara 2017, s. 25.

göz önünde bulundurularak tespit edilen kavramlara dair beyitler yorumlanmıştır. Mefhûmlar izah edilirken, şâirlerin hayatlarına dair beyitler de bir bölüme ayrılmıştır. Aynı zamânda mefhûmların kullanım sıklıkları çalışmanın ilk kısmında yer alan tablolar içerisinde bulunmaktadır. Böylece çalışmayı gözden geçirmek isteyen herkese kolaylık sağlanacağı kanaatindeyim. Son olarak çalışmanın dördüncü kısmında şâirlerin hayatlarına dair mekân ve zamân kavramlarından hareketle beyitlerin numaralandırılarak kısaltılmış bir halde açıklamaları yapılmaktadır.

Bu çalışmanın hedeflerinden biri; 19.'ncu asırda somut kimlik kazanan kadın şâirlerin üslûpları ile bu asırdaki erkek şâirlerin kullanmış oldukları üslûp arasında farkın olup olmadığını tespit etmektir. İkinci bir amaç ise Klasik Türk Edebiyatı sahasının son dönemi öneminin azalması algısının kırılmak istenmesidir. Çalışmanın diğer bir amacı ise mekân ve zamân kavramlarının iki kadın şâirimizde ele alınış bakımından benzer ya da farklı bakış açıları bünyelerinde barındırıp barındırmadığını ortaya çıkarmaktır. Son olarak kavramların birbirlerine uyumlu kullanımları eksenini çerçevesinde, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın edebi üslûpları ve hayatlarına dair ibarelere rastlayıp rastlamama sorusuna yanıt aramaktır.

1. 19.YÜZYILA GENEL BAKIŞ

19. yüzyıl Osmanlı İmparatorluğunun; sosyal, kültürel, askeri vb. alanlarda çürümeye yüz tutan ve bu alanların tekrar canlanması gerektiği düşüncesi ile klasiklikten modernliğe bir geçiş köprüsü görevini taşıyan bir yüzyıldır. Aslında bu dönemin başında imparatorluğun içinde bulunmuş olduğu durumdan kurtulması için çeşitli devlet adamlarının, şâirlerin vb. kişilerin eskiye bağlı yenileşme süreci düşüncesini benimsemelerine rağmen bu gaye gerçekleştiremeyecektir. Tam tersi yenileşmelerin batılılaşma sürecine göre olması gerektiği fikrinde ortak kararlar alınacaktır.

Düzenlemelerin başlangıcı olarak II. Mâhmud'un saltanat sürdüğü dönemi sayabilmekteyiz. II. Mâhmud'un, ilk yenilik hareketi olarak Yeniçeri ocağını kaldırması ve bu yenilik ile Osmanlı İmparatorluğunun askeri alanda ferâhladığı söz konusu bir durumdur. Daha sonra II. Mâhmud döneminde kurulan Tercüme Odaları ile ilk batılı eserlerin Türkçe'ye çevrilmesi amaçlanmaktadır. Bu durum hem dil konusunda yenileşmenin hem de Avrupa'ya ve modernite'ye karşı olgunluk tavırları sergilemenin göstergesini taşımaktadır. Ayrıca nüfus gelişiminin takibi maksatlı ilk nüfus sayımı bu dönemde gerçekleşmektedir.

Akabinde ise eğitim maksatlı yurtdışına öğrencilerin gönderilmesi ve imparatorlukta yeni açılan Tıbbiye, Mızıka-i Hümayun, Mekteb-i Harbiye vb. okulların açılıp buraya ders vermek amacı ile gelen yabancı öğretmenlerin himayesinin sürdüğü ve bu hocaların Avrupa'daki yaşam tarzları ile, ders alan öğrenciler üzerinde olumsuz etkiler bırakmaktadır. Bu durumu fark eden ise devrin padişahlarından olacak olan III. Selim'dir. Avrupa'nın modernitesi adı altında toplumun asimilasyona uğradığı bildirilmektedir.

Hatta bu dönemde sadrazamlık görevine getirilecek kişilerin belirlenmesinde bile Avrupa devletleri müdahale etmektedir. İmparatorluk gizliden gizliye Avrupa boyunduruğu altında gitgide çökertilmektedir. Bu dönemde İmparatorlukta karışıklıkları fırsat bilen Avrupa'daki bazı isimler çeşitli akımlar ortaya çıkararak imparatorlukta yetişen edebiyatçıların kafalarını bulandırma çabası gütmektedirler. Ayrıca bu dönemde bizlere ait edebiyat, tarih ve dil alanlarında yapılan çalışmaların çoğunda yabancı devletlerin yazarlarının etkisinin oldukları gözden kaçmayan bir durum olmaktadır.

19.'ncu asır Osmanlı imparatorluğunda yapılan bir başka düzenleme ise Mustafa Reşid Paşa'nın öncülüğünde 3 Kasım 1839'da ilan edilen Tanzimat Fermanıdır. Bu fermanın içeriğini kısaca inceleyecek olursak devletin başına geçen kişilerin, devlete karşı sorumluluklara sâhip oldukları hatırlatılmaktadır. Ayrıca Müslim ve gayrimüslim olan halk arasında dengeler oluşturulmak istenmektedir.

Son olarak bu asırda, imparatorluğun son dönemi olarak bilinen II. Abdülhamid döneminde, ilan edilen Meşrutiyet ile imparatorluğun içinde bulunduğu zor durumdan kurtarılması ümidi yeşermiştir.⁸

2. 19. YÜZYIL OSMANLI SAHASI TÜRK EDEBİYATI

19. yüzyılda meydana gelen yenileşmenin etkileri siyasi, sosyal, kültürel vb. alanlarda kendini göstermesinin yanı sıra edebiyat alanına da yansımıştır. Dönemin ilk yarısında bu yeniliklerin ortaya konulan türlerin yapısında ve içeriğinde kendilerini göstermesi hali yenileşmenin kökeninin halâ eski şiirin gölgesinde olmasının ilerleme durumu dikkat çeken hususlar arasındadır. Bu perspektif ile yazılan dönemin eserleri değerlendirildiğinde diğer dönemlere nazaran bu eserlerin pasif bir durumda kaldıkları, üslûp, hayâl gibi çeşitli kıstasların dönemin ruhuna işlemediği söz konusu noktalardandır.

⁸ Ahmet Atillâ Şentürk, Ahmet Kartal, *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2016, s. 607-610.

Bu asırda meydana gelen edebiyat alanında bir ikililik söz konusudur. Şâirler, bu dönemde tekkelere hem kaçış hem de sığınak vasıfları yüklemişlerdir. Bu bilgiden hareketle dönem şâirlerinin çoğu bir tarikat mensubu olduğu kanısına varabiliriz. Şâirler ortaya koydukları eserlerde kullanmış oldukları tasavvufî terimleri diğer dönem şâirlerine göre güçlü ve etkili kullanamamışlardır.

Dönemin bir başka hususu ise eski şiirin devamı için Encümen-i Şuarâ adı altında toplanan bir grubun ortaya çıktığı bu kurulan mecliste yazılan şiirler hakkında bir grup şâirlerin hasbihal ettikleri gözlenmektedir. Bu grubun içerisinde bulunan şâirlerin her birinin kalemleri birbirinden kuvvetli oluşları ve grubun içerisinde kimi zamân eski şiirin bazı yönlerini eleştiren şâirlerin oluşu, kimi zamân da yeni şiire öncülük edecek olan Fransızca kelimelerin getirilmesini savunan şâirler bulunmaktadır. Kısacası ikiliğin bu grup içerisinde de devam ettiği ve ilerleyen zamânlarda bu grubun birtakım sebeplerden ötürü dağılacağı görülmektedir.

Şâirlerin bu dönemde daha çok tercih ettikleri nazım şekilleri arasında terci-bend, terhib-i bend, şarkı, kıt'a'lar dikkat çekmektedir. Şâirlerin, dîvânlarının içerisinde yer verdiği kasideleri ele alınıp bakımından inceleyecek olursak üç yöntem izlediklerini ve bunun ilki gelenekselliğe bağlı olduğu; ikincisinin şekil olarak, geleneksel konu olarak, yenileşmeye bağlı oluşturulduğu ve son olarak ise konu olarak yenileşme yolunda kasidelerin yazıldığı görülmektedir. Ayrıca kasidelerde methedilen kişilerin ortaya konulurken şâirin benimsediği yol gerçekçi bir bakış açısı ile kişiyi ortaya koymaktadır. Dikkat çeken farklı hususlardan en önemlisi yazılan kasidelerin başlıkları Türkçedir.

Dönemin dikkat çeken bir başka hususu ise sarayın edebiyata karşı tavrıdır. II. Mâhmud'un, Adli mâhlası ve III. Selim'in, İlhami mâhlası ile şiirler yazdığı görülmektedir.⁹

Bu yüzyılın mihenk taşlarına isimleri ve ortaya koymuş oldukları eserleri ile kalıcılık sağlayan kişiler arasında, Enderunlu Vâsıf, Keçeci-zâde İzzet Molla, Yenişehirli Avnî, Leskofçalı Gâlib, Âkif Paşa gibi şâirlerdir. Ayrıca dönemi diğer dönemlerden üstün kılan bir özellik kadın şâirlerimizin çokluğudur. Bu kadın şâirler arasında tez konumuzu teşkil eden Şeref Hanım ve Leylâ Hanım diğer kadın şâirlerimiz gibi büyük önem arz etmektedir.¹⁰

⁹ Şentürk- Kartal, age, s. 613- 617.

¹⁰ Emrullâh Yakut, Esma Şâhin, Adnan Oktay, *Eski Türk Edebiyatı Ders Kitabı*, Mardin Sesi Gazetecilik Matbaacılık Yayıncılık, Mardin 2017, s. 312.

Bu asırda kadın şâirlerimizin benimsedikleri dil ve somut varlıkları üzerine açıklık getiren bir düşünceye göre: “Osmanlı yazınında kadın şâirlerin yokluğunun, şâiranelikteki beceriksizlikleri ile gerekçelendirilmesi, bilimsel nesnellikten epey uzak bir tavır gibi görünmektedir. Yaklaşık altı asırlık bir edebiyat kültüründeki ataerkil şiir ve şâir zümresinin varlığı kuşku yok ki eril bir söylem ve uslûp geliştirmiş ve kadın şâirleri erkeksi bir dil kullanmaya mecbur bırakmıştır. Osmanlı edebiyatındaki kadim şiir yazma geleneğinde erkek ya da kadın sanatçı şahsiyetin somut anlamda temsil edilmesi ancak on dokuzuncu yüzyılda mümkün olabilmiştir. Dolayısıyla, zaten toplumsal anlamda kadını ve kadınlığı gizli ve mâhrem tutan bir toplumda bir şâirenin kendi cinsi ve cinselliği bağlamında şiir yazıp, üstelik bir de kabul görmesi mümkün olamazdı. Böyle bir ortamda makbul olabilmenin tek yolu ve şartı, “erkeklerin sözcükleri ve onların fantazileridir”¹¹ Böylesi bir ortamda kadın şâirlerimizin kendilerini ifade etmek için kimliklerinin zarıflığını ara plana atıp eril dil söylemine devam ettiklerini söyleyebiliriz.

3. LEYLÂ HANIM

3.1. Hayatı

Leylâ Hanım, 19. yüzyıl kadın şâirleri arasında önemli bir yer edinen usta bir muharrirdir. Hayatı hakkında bazı kaynakların esas alınıp ve bu kaynakların değerlendirilmesinin sonucunda kesin bilgilere ulaşmanın doğru olacağı kanaatinde bulunmaktayım. İbnülemin Mâhmud Kemal İnal’a göre: “Leyla (Hanım), Sudur’dan Morali Zade Hamid Efendinin kızıdır. Hangi senede doğduğu malum değildir. Babasının 1824 (Receb 1240) de vefâtı üzerine tanzim eylediği mersiye:

"Çenk veş kaddin büküb Leyla fakir

Derdü gam itdi anı gendikte pir"

demesine göre o tarihte genç olduğu anlaşıyorsa da kaç yaşında bulunduğu tayin edilemeyeceğinden veladet tarihinin de tespiti mümkün olamaz”¹²

İsmail Ünver; Leylâ Hanım’ın, İstanbul doğumlu ve babasının Moralizâde Efendi olduğu bilgisini vermektedir. Ünver; şâirin, ortaya koymuş olduğu şiirlerinden yola çıkarak

¹¹ Kemal Sılay, *Erkeğin Ağzından Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şâirler ve Ataerkilliğin Gücü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul 2010, s.204.

¹² İbnülemin Mâhmud Kemal İnal, *Son Asır Türk Şâirleri Cüz: II*, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1969, s.880.

dayısının Keçecizâde İzzet Molla olduğu bilgisini de belirtmektedir. Şâirin, genç yaşta evlendiğini ve kısa bir süre zarfında boşandığı bilgisini bizlere aktarmaktadır.¹³

Yukarıda belirtilen Leylâ Hanım'ın hayatına dair kaynaklardaki bilgileri kısaca değerlendirecek olursak; şâir, köklü bir aile geçmişine sâhiptir. Dîvân şiirine büyük katkısı olan Keçecizâde İzzet Molla, şâir'in dayısı olup onun şiir poetikasını oluşturmada büyük rol oynadığını söylemek mümkündür.

Leylâ Hanım'ın evliliği hakkında: Rivayete göre Leylâ Hanım, genç yaşta evlendirilmiş ve kısa süre zarfında boşanmıştır. Boşanma sebebi ise kocasının kaba bir üslûp ile kolundaki nohud tanesi kadar lekeyi silmesini istemesidir. Bilhassa Leylâ Hanım, kocasının bu kaba tavrı karşısında evliliğini yok saymıştır.¹⁴

Şâirimizin, hayatında büyük önem arz eden ailesindeki fertlere Dîvânı'nda yer vermesi dikkat çeken bir başka husustur. Ayrıca Mevlevî mensubu olan kendisinin, dayısı Keçecizâde İzzet Molla ve Mevlânâ için Dîvânı'nda büyük yer ayırmaktadır.¹⁵

3.2. Şâirliği

Leylâ Hanım, kendinden önceki dönemde yaşayan şâirler ile ortak noktaları barındırırken bir taraftan da onu diğer şâirlerden ayıran farklılıkları da bünyesinde bulunduran şâirdir. Klasik Türk Edebiyatı alanının belli başlı konularını Leylâ Hanım'ın, dîvânında görmek mümkündür. Fakat Dîvân edebiyatı mecrasına damgasını yeterince vuramadığı tespitinde bulunmak doğru bir ifade olacaktır. Bir taraftan da takdire şayan bir durum olan bir hususu gözden kaçırmayıp dönemin ünlü kadın dîvân şâirleri arasında isminin geçmesi onu yücelten bir husustur.¹⁶

Leylâ Hanım'ın, ilk zamânlarda yapısı gereği çevresini dikkate almayan umursamaz tavırlar sergilemesi göze çarpan bir durumdur. Bu da kimi zamân etrafındaki kişiler tarafından yanlış anlaşılmasına sebebiyet vermektedir: *“Fi'l-hakîka gencliginde ya'nî şâ'irlige ilk başladığı vakitlerde şi'r ü ilhâmıñ virdigi neş'eye göre hayâtı ta'kîb etmek, dînî, ma'nevî bağlardan âzâde yaşamak,*

Fenâ dünyâda sâkî maksadım hep 'îş ü 'işretdir

¹³ İsmail Ünver, “Leylâ Hanım” *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 27, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 157

¹⁴ Nihad S. Banarlı, *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: 2, Milli Eğitim Bakanlığı, İstanbul 1998, s.840.

¹⁵ Mehmet Arslan, *Leylâ Hanım Dîvânı*, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2003, s. 92-95.

¹⁶ Arslan, age, s.38.

Amân bir bâde sun 'ayyâşîña eyyâm-ı ruhsatdır

beyitinde didigi gibi dâ'imâ ser-mest olmak isterdi. Fakat sonra yaşı ilerleyüp Mevlevî tarîkatine intisâb idince eski hür, âzâde düşünceleri sükûnet buldı. Nitekim ba'zı navtında bu husûsı muvterif görünür. Vermiş olduğumuz bu beyitte şâir, adeta bir eril dil söylemi ile kimsenin onun umurunda olmadığı, neredeyse bütün zamânını kendinden geçmiş bir şekilde geçirmek ister. Sonrasında ise şu beyit ile:

Huzûra varmağa bâr-ı günehten yok mecâlim âh

Şebâbetde dönüp kaddim kemâna yâ Resûla'llâh"¹⁷ Kendisinin umursamaz tavrının belli müddet sonra Mevlevîlik ile ilişkisinin şekillenmesi ile yerini olgunluk ruh haletine bırakmaktadır. Bu ruh haleti ile ortaya koymuş olduğu şiirlerinden hareketle Klasik Türk Şirinin ana temalarını kullanması yanı sıra Mevlânâ bağlılığını da şiirlerine yansıtmıştır. Daha çok gece gündüz Mevlânâ'nın ona şefaât etmesi dileği bunun yanında Mevlânâ dergâhına intisab etmek için daima bir mücadele etmesi dikkatlerden kaçmamaktadır. Onun kimi zamân yaralı olan gönlünün merheminin Mevlânâ'nın kendisi olduğunu dile getirmekten kaçınmamıştır. Leylâ Hanım'ın, Mevlânâ ile olan ilişkisini bazı anâhtar kelime niteliği taşıyan mekân ve zamân mefhumları çerçevesinde bu yargıları söylemiş bulunmaktayız. Ş (5/4), G (3/7), G (4/8), Mrb (1/1), TrkB (4/26)

Dîvânı'ndan hareketle kullanmış olduğu üslubu; açık, anlaşılır ve sadedir. Az söz ile çok şey anlatma taraftarıdır. Konu bakımından dîvân şiirinin ana temel konuları arasında olan âşk, rintlik ve tasavvuf konularına değinmektedir. Son olarak Leylâ Hanım, içinde yaşadığı dönem edebiyatına yeterince farklılık kazandıramadığı halde yine de kadın şâir kimliği ile adından bâhsetmiştir.¹⁸

3.3.Dîvânı

Mehmet Arslan'ın, Leylâ Hanım Dîvânı üzerine yaptığı tenkitli metin çalışmasından hareketle şâirimiz'in dîvânı'nda yer alan 6 Kaside, 3 Murabba, 5 Muhammes, 13 Tahmis, 2 Müseddes, 3 Tesdîs, 1 Tesbî, 1 Müsemmen, 2 Tesmîn, 8 Terkîb-i Bend, 1 Tercî-i Bend, 55

¹⁷ İsmail Avcı, *Balıkkesirli Mehmed Gazâli'nin Türk Kadın Şâirleri Başlıklı Yazı Dizisi Üzerine*, Balıkkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 19, Sayı:36, Aralık 2016 s.50.

¹⁸ E. J. Wilkinson Gibb, *Osmanlı Şiir Tarihi III-V Tercüme: Ali Çavuşoğlu*, Akçağ Yayını, Ankara 1999, s.501-502.

Târîh, 122 Gazel, 5 Müstezâd, 21 Şarkı, 5 Lugaz, 23 Rubâ'î, 7 Kıt'a ve 4 Müfred gibi nazım şekillerinin olduğu sonucuna varılmaktadır.

4. ŞEREF HANIM

4.2. Hayatı

Şeref Hanım'ın hayatı hakkında konuya tam vakıf olabilmek için öncelikle belirlenen bazı kaynaklardan şâir hakkında belirtilen görüşleri vermek doğru olacaktır. Mehmed Süreyya'nın yazmış olduğu Sicill-i Osmanî de: “Şâir Nebil Mehmed Bey'in kızıdır. 1224 (1809) doğdu. Sultan Abdülmecid devri (1839-1861) sonlarına yetişmiştir. Usta şâiridir”¹⁹

Cemal Kurnaz ise eserinde Şeref Hanım'ın hayatı için: “Şeyhülislâm Âşir Efendi'nin sülâlesinden Nebil Bey'in 1224 (1809-10) doğmuş kızıdır. Dîvân sâhibi bir şâirdir.”²⁰

Şeref Hanım'ın, hayatı hakkında fikir beyan eden bir başka kişi Bursalı Mehmed Tahirdir. “Matbû dîvân sâhibesi Şeref Hanım'dır ki Şeyhu'l- İslam Âşir Efendi merhumunun torunlarından şâir Nebil Bey merhumun kızıdır. Yanık mersiyeleri, âşıkane münâcat ve kasideleri vardır. 1264 tarihinde vefât ederek Yenikapı Mevlevîhânesinde Çınaraltına defn olundu. Mevlevî tarikatine mensubdur.”²¹

Yukarıda belirtilen kaynaklardan hareketle Şeref Hanım'ın, doğum yeri belli olmaksızın 1224 yılında dünyaya geldiği ve şâir olan Mehmed Nebil Bey'in kızı olduğu bilgisine ulaşılmaktadır. Kendisinin Mevlevî tarikatine bağlı bir şâir olduğunu ailesinin soyunun köklü bir geçmişe sâhip olduğu bilgisine varılmaktadır. Kendisinin kaleminin kuvvetli oluşu dikkat çekilen durumlar arasındadır.

“Şâir, 53 yaşında 1277 (1861) tarihinde vefât etmiş ve Yenikapı Mevlevîhânesi'nde muhipler kabristanında, çınar altına defnolunmuştur.”²²

4.3. Şâirliği

Şâirin poetikası hakkında, kendisinin adeta eski şiiri yansıtan bir ayna rolünde olduğunu söylemek doğru bir tespittir. Dönemindeki yaşayan diğer şâirlere nazaran şâirlik yönü kuvvetli ve kültürlü bir kadın profili ortaya konulmaktadır. Kullanmış olduğu üslûp ise

¹⁹ Mehmed Süreyya, *Sicill-i Osmanî*, Cilt:5 Yayına Hazırlayan, Nuri Akbayar, Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı, İstanbul 1996, s.1584.

²⁰ Cemal Kurnaz, *Muallim Naci Osmanlı Şâirleri*, Kurgan Edebiyat Yayınları, Ankara 2013, s.258.

²¹ Bursalı Mehmed Tahir, *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: 2, Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, Yaylacık Matbaası, 1972, s.402-403.

²² Mehmet Arslan, *Şeref Hanım Dîvânı*, Kitabevi, İstanbul 2002, s.16.

açık, anlaşılır bir niteliktedir. Dîvânı'ndaki yazmış oldukları beyitlerden hareketle şâirin, psikolojik tahlilini yapmak mümkündür. Yapı gereği şiirlerini ortaya koyarken hissilik ön plandadır. Anlam derinliği hakimdir. Yaşamış olduğu dönemde ve yazmış olduğu dîvânı'ndan şu kanaate varılıyor ki kendisinin kadın kimliği ile adeta dönemin erkek şâirleri ile kafa tutmuş ve erkek şâirler ile sanatını ve kendini denk tutmaktadır.²³

Kimi kaynaklara göre Şeref Hanım'ın şâirliği hakkında olumlu yargılarda bulunurken kimi kaynaklarda da şâirin poetikası hakkında olumsuz yorumlarda bulunmaktadır. Olumsuz yargıda bulunan Kocatürk'e göre Şeref Hanım için: “*Şeref'te, bilhassa renk noksandır. Kâfi derecede düzgün olan üslubunda da Fitnat'taki klasik sağlamlık ve mazmun kesafetinden ziyade kısmen Leylâ ile müşterek bir basitlik göze çarpıyor. Bununla beraber dili ondan daha kayıtsız ve duyguları da daha dizginsiz. Klasik dil ve sanattan biraz uzaklaşan bu evsafıyla modern romantizme, modern melankoliğe doğru gidiyor ve neredese Tanzimat sonrası şâirlerini, Ekrem Bey'i ve Nigâr Hanım'ı müjdeliyor.*”²⁴

Yukarıdaki açıklamadan hareketle Kocatürk'ün, Şeref Hanım için duyguları ifade etmede dilinin yetersiz kaldığı ifade edilirken, bir taraftan da kendi döneminden sonraki gelecek edebiyat döneminin habercisi olarak görülmektedir. Klasik Türk şiirinin konularından olan felekten yakınma, âşk, ehl-i beyt sevgisi gibi konuları ele almıştır. Bu konuların yanı sıra Mevlevî bir şâir olduğundan ötürü Mevlânâ'ya olan bağlılığına da şiirlerinde çok yer vermiştir. Bu manevi bağlılığı dîvânında yer verdiği bazı mekânlardan hareketle anlamaktayız.

*Fârigim kayd-ı cihândan şâha yokdur minnetim
Eyledim cây-ı emel dergâh-ı Mevlânâ'yı ben*

G (164/9), G (110/7), G (97/5)

4.4. Dîvânı

Şeref Hanım dîvânı'nın tenkitli metni çalışmasını yapan Mehmet Arslan'ın kaynağında; 23 Kasîde, 122 Târîh, 8 Murabba, 8 Muhammes, 17 Tahmîs, 15 Müseddes, 10 Tesdîs, 1 Müsemmen, 4 Terkî-b-i Bend, 1 Tercî-i Bned, 255 Gazel, 2 Müstezâd, 42 Şarkı, 5 Mesnevî, 4 Lugaz, 8 Kıt'a Kebîre, 108 Kıt'a, 4 Rubâ'î, 18 Beyit, 20 Matla ve 2 Nazım Şekli Belli olmayan şiirlerine yer verilmiştir.

²³ Yakut, Şâhin, Oktay, age, s. 327- 328.

²⁴ Vasfî M. Kocatürk, *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi, Tahlili ve Tenkidi*, İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi, İstanbul 2016, s.571.

BİRİNCİ BÖLÜM

1. MEKÂN

Genel olarak mekân kavramının her iki şâirimizin dîvânlarında “mesken, âşiyân, cây, cây-gâh, câ, câh, menzil, makam, mâhal” gibi isimlerle de kullanılıp, konu açıklığa kavuşturulmaktadır. Öncelikle mekân kavramının tanımı üzerinde duracak olursak Devellioğlu: “*Arapça isim kevn’den türeyen cemi emâkin ve emkinedir. 1. Yer, mâhal. 2. Ev, oturulan yer anlamındadır.*”²⁵ Tasavvuf anlamında ise Uludağ, mekân için: “*1. Allah katındaki menzillerin en yükseği olan menzildir. Mekânda bulunan sâlik temkin ehlidir. Mekân kemal ehlinin makamıdır. 2. Celal ve cemel hariç, bütün makam ve halleri gerçekleştiren kemal ehline özgü bisâtteki (ilâhi huzur) menziller. Bu menzildeki Kamillerin vasıf ve sıfatları olamaz diyerek konuya açıklık getirilmektedir.*”²⁶ Genel bir bakış açısı ile mekân kavramları incelendiğinde bu yerlerin her iki şâirimiz için de farklılıkları bünyesinde barındırırken, diğer yandan ortak anlamları da içermektedir. Mekân; âşık için çile çekilen bir yer iken, aynı zamânda onun için bir sığınak rolündedir. Daha çok dikkat çeken yön ise mekânların gelip geçici oluşlarıdır. Bu kısa açıklama ekseninde mekânlar aslında insan psikolojisinin bir yansımasıdır. Aşağıda her iki dîvân kadın şâirlerimizin mekân ve mekânların diğer isimleri ile bu kavramları ele alış tarzları mukayese edilerek konuya açıklık getirilmektedir.

1.1.Mesken

Mekân tasavvufi anlamda Leylâ Hanım Dîvânında; mesken kelimesi ile nasıl ki tasavvufa yeni giren kişi tasavvufun vazgeçilmez unsuru olan dergâha kabul edilmek için zorluklar ile mücadele ediyorsa, dîvân şiirinde de yaratılan âşık sembolünün meskeni dağlar olup orada nefsin terbiye edip asıl sevgiliye ulaşma gayesi içerisinde yanıp tutuşma anlamını açıklığa kavuşturmuştur.

Leylâ Hanım

Dîvân şiirinde âşıkların sevgililerine kavuşmaları kolay olmayıp daima engellerin aşılması ile kavuşma gerçekleşmektedir. Bu engellerden biri olan dağlar; âşığın, çilesini çektiği yer olarak ifade edilmektedir.

“*Gider dîvâne-i leylâ-yı zülfüñ deşt ü sâhrâya*

²⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca- Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Aydın Kitabevi Yayınları, Ankara 2013, s. 699.

²⁶ Süleyman Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Kabalcı Yayınevi, İstanbul 2001, s. 238-239.

Meger kânûn imiş meskenleri bâğlarla dağlarmış”

G (47/5)

Tarih kısmında Emîne Hanım’ın vefâtı üzerine yazılmış olan beyitte şâir, bundan sonra Emîne Hanım’ın uhrevî hayatının yurdu cennet olması temennisinde bulunmaktadır.

“Kıldı hûn-ı çeşm ile târîhini Leylâ rakam

‘Adni mesken eyledi Mevlâ Emîne Hanım'a" (1238)

Trh (45/2)

Mihmân-hâne terkibi ile dünya hayatının kastedildiği ve bu yerin kimseye kalıcı bir yurt olmadığı anlatılmak istenmektedir.

“Mesken olmaz kimseye kat ‘â bu mihmân-hâne âh

Her gelen gitmekdedir pîr ü cüvân ednâ vü bây”

Trh (48/1)

Âşıkların, sarhoşluk hallerinin temelini bezm-i elest’e kadar dayandığı ifade edilirken içki içilen yer olarak; meyhânenin onlar için belli bir yer olmadığı tam tersi kâinatın her köşesi onların mest olduğu yerdir.

“Her gûşe-i mey-hâne bizim meskenimizdir

Çokdan bu harâbâtta biz bâde-perestiz”

TrkB (6/5)

Leylâ Hanım, hayatın zorlu yaşam koşulları karşısında yenik düşmesi ile dönemin önem arz eden kişilerinden olan Esmâ Sultan’dan yardım almıştır.

“Meskenim olmuş iken ya ‘ni harâb u vîrân

Himmeti bu dil-i vîrânemi kıldı tecdîd”

TrcB (1/14)

Şeref Hanım

Dîvân şiirinde ulaşılması güç olarak bilinen Kâf Dağı’nı âşığın kendisine mesken olarak seçmek istemesinin nedeni, gönlünün adeta kuş yuvasına benzetilmesinden dolayıdır. Bu bilgiye bağlı olarak kimsenin bu yere ulaşamamasından ötürü bu yer hedef gösterilmektedir.

“Kâf-ı istignâ olursa nola câ vü meskenim

Murg-ı ‘ankâ-yı hayâle lâne kim göñlümdür ol”

G (106/2)

Perişan durumda olan âşık, ulaşmak istediği amaçlarına varamadığı sürece yaşadığı mekân ona ne kadar güzel olsa dâhi o yerin âşık için bir değeri olmadığı yorumunda bulunmaktadır.

“Her-çi-bâd-âbâd hâk olsun tenim şimden girü

*İstemem cennet olursa meskenim şimden girü
Öyle mâhzûndur dil-i sûz-efgenim şimden girü
Kimse memnûn idemez kalbim benim şimden girü
Kanlı yaşıyla gözüm hem-şekl-i tûfân eylesin
Âteş-i âhım bütün dünyâyı sûzân eylesin”*

Müsed (4/3)

Şâir, önemli kişilerin vefatları üzerine öteki dünyadaki meskenlerinin cennet olması dileğinde bulunmaktadır.

*“Züvvâra tâm târîh-i mu‘cemle didi hâtîf
Rûh-ı Emîne Hanım firdevsi itdi mesken”*

Trh (118/5)

*Cân atdı kurb-ı Hakk'a târîhi oldı mu‘cem
"Rûh-ı Emîne Hanım firdevsi itdi mesken" (1270)*

Trh (95/4)

Şeref Hanım, Sadrazam Ali Paşa'ya içinde bulunduğu müşkül durumu açıklarken, kendisinin evinin ve maaşının olmamasını dile getirmektedir.

*“Yok ma‘âş u meskenim şekl-i melek
Çün beşer halk olmuşum herşey gerek”*

K (2/15)

1.2. Âşiyân

Leylâ Hanım

Şâir, Andelîb Hanım'ın vefâtı üzerine âhîret hayatının meskeni olarak sekiz cennetten biri olan dâr-ı na‘îmi olması için iyi dileklerde bulunmaktadır.

*“Harf-i menkût ile Leylâ fevtine târîhdir
‘Andelîb Hanım kıla dâr-ı na‘îmi âşiyân”*

Trh (41/8)

Âşığın gönlü, âşk acısından dolayı harâbe bir şekildedir. Yine de umudunu yitirmeden bu harâbe yerin, sevgilinin meskeni olabileceği düşüncesindedir.

*“Fikr-i zülf ü ‘ârızîñla rûz u şeb eylerken âh
Rûşen oldı bezme teşrîfîñle bu bâht-ı siyâh
Eylediñ vîrâne-i göñlüm hüma-veş lâne-gâh
Ey perî-rû âşiyânıñ kalb-i vîrânım mıdır”*

Ş (20/3)

Şeref Hanım

Dünyadan göçüp giden kişilerin çoğu, âhîret hayatları mesken olarak belirlendiği cennette devam ettikleri görülmektedir.

*“Cihândan göçdi cennet-âşiyân ‘Âtîf Beg’iñ oğlu
Bekâda rûhına hûrî vü gûlmân ihtirâm itsin” (1271)
Trh (119/1)*

*Şeyh-i dâr-ı hurka-i pâk idi bu merhûmeniñ
Vâlidî huld-âşiyân Es ‘ad Efendi çok zamân
Trh (113/5)*

1.3. Câ-y

Bu başlık altında özellikle Şeref Hanım’ın, mekân başlığından yola çıkarak Mevlevîlik ve Mevlânâ ile ilgili olan görüşlerine rastlamaktayız. Onun için yol gösterici olan şey Mevlânâ’nın dergâhıdır; çünkü bu yer ilim, irfan yeridir.

Leylâ Hanım

Gül bahçesinde açılan çiçekler arasında “menekşe” kendisine mesken olacak bir yer aradığı göze çarpmaktadır.

*“Beneşşe itmede her câ-yı mesken tarh-ı gülşende
Katı hercâyı dilber râhmı yok mı dâg-ı pinhan”*

K (4/6)

Leylâ Hanım, ebediyete kavuşan kişilerin yerinin cennet olması temennisinde bulunmaktadır.

*“Cedd-i pâkiçün İlâhî eyle dîzâhdan emîn
Eyleyüp dâr-ı bekâda gülşen-i firdevsi câ-y”
Trh (37/6)*

*Kemâl-i hüzn ile Leylâ bu düşdi fevtine târih
“Meded firdevs-i câ-y ide şerîfe Sâfiye Hanım”
Trh (49/2)*

Şâir, dünya hayatının daima insanoğlunu çeşitli vaatlerle avuttuğunu, ayrıca içki yerine zehir sunduğunu bunun için bu durumları göz önüne alarak dünya hayatına aldanılmaması gerektiği fikrini savunmaktadır.

*“Cây-ı âsâyış degildir bunda olmaz ‘ayş u nûş
Mey yerine sunduğı sâkî-i dehrîñ zehr-i gam”
Trh (38/1)*

*Bu mihmân-hâne olmaz kimseye câ-y
Budur âyîn-i çarh-ı mübtezel hayf
Trh (52/2)*

Anadolu Hisarından bâhseden şâir burası için sevinç dolu bir yapıya sâhip olduğunu ifade etmektedir.

*“Hisâr-ı Anatoli’da zihî câ-yı sürûr oldu
Göreydi şübhesiz hayrân olurdu nakşına Bihzâd”*

Trh (55/2)

Âşık, ne kadar yaşadığı yurttan uzakta bir yerde olsa da yine de yaşadığı yer gözünde tütmektedir.

“Şebâbetde gönül şimdi düçâr-ı hasret olmuşdur
Mekânım cây-ı gurbetde diyâr-ı hasret olmuşdur”

G (26/1)

Dünya, Allah lutfunun gölgesi altında olduğu sürece bu yer zevk ve safâ yeridir.

“Kalmadı gam sâye-i lutfuñda ey zill-i Hudâ
Reşk-i me'vâ oldu dünyâ her mâhal cây-ı safâ
Makdem-i pâkiñ virüp kasr-ı Küçüksu'ya ziyâ
Bendegânuñla hemân zevk eyle şâhım dâ'imâ”

Ş (2/1)

Şeref Hanım

Mevlevî topluluklarını oluşturan kişilerin bulunduğu yer, ilim irfan yeridir.

“Vasfa gelmez kâle sığmaz hâl ü keyfiyyetleri
Cây-ı 'ibret özge hikmetdir güruh-ı Mevlevî”

K (7/14)

Kıyamet gününde peygamberimizin şefaati olmadan kimsenin âhiret hayatındaki yerinin güvenli bir yer olamayacağı izah edilmektedir.

“Yâ ResûlAllah eger sen baña yevmü'l-'arasât
Merhamet itmez iseñ cây-ı selâmet mi olur”

K (15/24)

Mekân, insanoğlunun duygularının kılavuzudur.

“Lâle-i dâg-ı derûnumla donandı sînem
Mîr-i âlây-ı gama cây-ı çerâgân olsun”

K (16/7)

Dergâh, kapısını mesken olarak kendine yurt edinen kimsesizlere sığınak vasfı taşımaktadır.

“Hâk-i der-i dergâhıdır cây-ı penâh-ı bî-kesân
Yümn ü sa'âdet bâbına olmaz mı miftah u kilîd”

Trh (8/4)

Şâir, sanatının eşsiz niteliğini adeta hümâ kuşunun biricik yuvasıyla bir tutmaktadır.

“Evsâfını uçursam anıñ var yeri Şeref
Kondı o cây-ı bî-bedele lâne-i hümâ”

Trh (40/6)

Kimi zamân dîvânda yer alan Zehrâ Hanım gibi kişilerin ölümleri ile öteki dünyanın onlar için sığınılacak bir yer olduğu söylenmektedir.

“Geldi bir târîh-i mu‘cem hîn-i fevtinde dile
Gitdi Zehrâ Hanım olsun Fâtîma cây u penâh”

Trh (112/7), Trh (114/1), Mh (6/3)

Âşığın gönlünün bulunduğu yer tarif edilirken, gönlün; maddi dünyadan el çekmiş bir yerde kendine mesken ettiği belirtilmektedir.

“Gördüm nice bezm-i dil-güşâda
Akrânımı mesned-i safâda
Cürmüm nedir itmeyüp ifâde
Koydı dili cây-ı inzivâda
Kasdı felegiñ hemân banadır”

Mh (7/6)

İçinde yaşanılan yerin hiçbir zamân hiç kimseye sükûn yeri olmayacağı savı öne sürülmektedir.

“Yok kimseye vefâsı bu dünyâyı neyleyim
Ârâm u rahat itmeyecek câyı neyleyim”

TrkB (4/13)

Âşığın yaralı gönlü, sevgilisini sembol eden güle ferâhlık veren bir yer olacağı görüşü üzerine fikir tartışması yapılmaktadır.

“Bu tâze dâg ile bir lâle-zârdır sinem
Müfferih ol güle cây-ı karâr olur mı ‘aceb”

G (18/4)

Rakîbin mihnetleri yüzünden, âşık için bulunduğu ortam huzursuzluk yeri anlamına bürünmektedir.

“Kesdim ümmîdi Şeref ‘uşşâk-ı zâra bir nefes
Mihnet-i agyârdan cây-ı emân olmaz imiş”

G (74/5)

Âşık, bir zamânlar sevgilisine kavuşma umudu ile geldiği yerde isteklerine kavuşamaması sonucunda hayâl kırıklığına uğramıştır.

“Bu câya gelmiş idim neş’e-i visâl ile âh
Gam u firâk u elem intizâr ile gitdim”

G (143/5)

Mevlânâ ve Mevlevîlik ile bağlantısı olan Şeref Hanım, her daim kendisine mesken olarak Mevlânâ’nın dergâhını kılavuz seçmektedir.

“Fârigim kayd-ı cihândan şâha yokdur minnetim
Eyledim cây-ı emel dergâh-ı Mevlânâ’yı ben”

G (164/9)

Zevk ve safâ yeri olarak görülen âşığın gönlü, her daim sevinç yeri olacağı bildirilmektedir.

*“Bulamam safâya mutlak hele dilde cây-ı elyak
Gam-ı hecr-i yâr ile bak su sızar mı aramızdan”
G (175/5)*

1.4. Cây-gâh

Leylâ Hanım

Cây-gâh kelimesi genellikle cennet ile kullanılmaktadır. Bu ifadeden yola çıkarak şâir, kendisine yakın hissettiği kişilerin vefâtları üzerine mekânlarının cennet olmasını dilemektedir.

*“Lâleli'niñ kâtibiniñ duhteri
Kıldı gülzâr-ı na ‘îmi cây-gâh”
Trh (40/1)*

Şeref Hanım

Şâir, Sultân Mâhmûd Hân için yazılmış mersiye tarzında terkîb-i bend beyitinde kendisinin öteki dünyada mekânının cennet olması için dilekte bulunmaktadır.

*“Çok gördi zâtını bize devrân çün ‘âkıbet
İtdi hemân cennet-i firdevsi cây-gâh”
TrkB (2/5)*

1.5. Câ

Özellikle mekânları incelerken, nasıl ki tasavvufta sâlik kişinin profiline bakıldığında kendisini dünya malından soyutlamışsa bu durum her iki kadın şâirimiz için de geçerlidir. Şâirlerimiz câ kelimesi ile kimi zamân dünya yerini kastederek, gelip geçici oluşunu belirtmektedirler.

Leylâ Hanım

Dünya hayatının fani oluşu ve bu yere ümit bağlanılmaması gereken bir yer olduğu vurgulanmaktadır.

*“Bekâya zevcesi de gitdi işte
Bu mihmân-hâne olmaz kimseye câ”
Trh (54/2)*

Şâir, Şefika Hanım’ın ölümü üzerine yazdığı bu tarih kısmında bundan sonra onun mekânının âhiret hayatı olduğu vurgusunu yapmaktadır.

*“Didim harf-i mücevher ile târîh
Şefika Hanım’a câ oldu ‘ukbâ”
Trh (54/7)*

Şeref Hanım

Âşığın, ulaşılması güç olan Kâf Dağı'nın kendisine yurt edindiği görülmektedir.

*“Kâf-ı istignâ olursa nola câ vü meskenim
Murg-ı ‘ankâ-yı hayâle lâne kim gönlümdür ol”*
G (106/2)

Sevgiliye teşbih edilen gülün bulunduğu mekân, âşığın kendisine mesken olarak belirlediği yer olarak bilinmektedir.

*“Rûz u şeb câ vü karâr-gâhı olur dâmen-i gül
Dâ'imâ gıpta idersem nola hârîñ yerine”*
G (193/3)

1.6. Câh

Leylâ Hanım

Dünyayı kendine mesken olarak gören kişilerin kararlarında yanıldıklarını, hatta belaların dolu olduğu bu yerde hiç kimsenin mutlu olmayacağına dikkat çekilmektedir.

*“Câh-ı dünyâ için oldı bu belâlar zâhir
İstemem ben dâhi bu yok olası dünyâyı”*
TrkB (8/22)

Şeref Hanım

Şeref Hanım, bir sünnet üzerine düşürmüş olduğu bu târîh kısmındaki beyitte, bu yerin parlak, süslü, göz kamaştırıcı oluşu hakkında bilgi vermektedir.

*“Zât-ı bî-mânendi ile bulmada günden güne
Câh-ı fetvâ nev-be-nev nûr u fîrûg u zîneti”*
Trh (62/3)

1.7. Menzil

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım bu dünyada sevgiliye kavuşamamalarından ötürü kendilerini uhrevî mekânda ulaşmak istedikleri sevgiliye yani Allah'a kavuşma fikri ile avutmuşlardır. Tasavvufta da bu düşünce aslında böyle işlenmektedir. Sâlik, kavuşma yeri olarak âhîret hayatını, zamân olarak da kıyamet gününü belirlemiştir.

Leylâ Hanım

İstanbul, sonsuza kadar yaşanılacak ve sığınılacak bir mekân olarak ele alınmaktadır.

*“Gidüp İstanbul'a itdikde bekâyı menzil
Fûrkati başıma tar itdi bu beytü'l-hazeni”*
TrkB (5/15)

Şâir, akıllı ve ilim sâhibi insanlara seslenerek eskimiş olan bu yalancı dünyaya çok umut bağlamamaları gerektiğini bilakis âhireti menzil yeri yapmaları ve buna göre eylemlerini gerçekleştirmeleri tavsiyesinde bulunmaktadır.

“‘Âkil iseñ köhne dünyâyı çalışma yapmağa
Âhiret menzil-gehiñ ta‘mîr kıl budur ehem”
Trh (38/2)

Şeref Hanım

Âşık, fani dünyada sevgili hasretiyle çektiği acılardan dolayı kavuşamadığı ama vuslatgâh olarak kıyamet günü olacağı fikrindedir.

“Leb-i cân-bâhşı ile hâlimi cânân sora mı
Tâli ‘im ol dem-i firûza beni irgüre mi
Ayagina ‘acebâ bir dâhi dil yüz süre mi
Kâse-i ‘ömrümi sâkî-i kazâ toldıra mı
Gün olur mı bu gözüm vuslat-ı yâri göre mi
Yohsa hasret beni tâ menzil-i haşre süre mi”
Tes (7/1), Tes (7/2), Tes (7/3), Tes (7/4), Tes (7/5)

1.8. Makam

Mevlevî olan her iki şâirimiz için önem arz eden yerler arasında Konya şehri de vardır. Çünkü Konya, Mevlevîliğin ana merkezidir. Onlar için bu yer, yüce bir mekândır.

Leylâ Hanım

Şâir, yakın dostlarının ölümü üzerine yazdığı tarih kısmında onların mekânlarının gül bahçesi gibi cennet makamlarının olması dileğinde bulunmaktadır.

“Didi harf-i mücevher ile Leylâ fevtine târîh
Makâmın gülşen-i huld ide Hak Gül-zâde göçdi vây”
Trh (46/2)

Bulunca sâye-i Monlâ ‘da rif‘at
Makâmın eyledi gülzâr-ı me ‘vâ
Trh (54/5)

Şeref Hanım

Şeref Hanım, İsmet Bey’in vefâtı üzerine düşürmüş olduğu târîh ‘te, makamının cennet olduğunu belirtir.

“Fevtine hâtif didi mu ‘cemle târîh-i tamâm
Rûh-ı ‘İsmet Beg Efendi eyledi huldı makâm” (1272)
Trh (106/1)

Mevlevî şâiri olan Şeref Hanım, yüce bir yer olması bakımından onun için Konya önemli bir yer taşımaktadır.

*“Mübârek ravzasıyla Konya'yı ‘âlî-makâm itdi
Nazar kıl cennet-âsâ türbesin bâg-ı merâm itdi
Ne dem da ‘vet olup dergâh-ı Bârî'ye hırâm itdi
Tuyup teşrîfîn ‘adne vâlidî dâhi kıyâm itdi
‘Uluvv-i kadr-i Mevlânâ'yı yok bir ferdiñ inkârı
Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr'ı”*
Müsed (6/8)

1.9. Mâhal

Leylâ Hanım

Mâhal, âşıkların âşkları üzerine hasbihâl ettikleri bir mekân olarak ele alınmaktadır.

*“İşitdim bir mâhalde bir bölük ‘uşşâk oturmuşlar
O dem birbirlerine intihâ-yı ‘âşkî sormuşlar
Yine her neyse ‘âşkın mâyesin yapmış yoğurmuşlar
Vesîle-cûy-ı vuslat olduğım yâre tuyurmuşlar
Nifâk itmişler anlar ma ‘nevî himmet buyurmuşlar”*
Tah (13/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.10. Uhrevî Mekânları

1.10.1. Cennet

Şâhin, cennet kavramı için: “örtmek, gizlemek” anlamındaki cenn kökünden isim olup “bitki ve ağaçları ile toprağı örten bahçe” manasına gelir. Âhiret hayatında müminlerin ebedî saadet yurdu olan yerin bu şekilde adlandırılmasının sebebi genel görünümüyle dünya bahçelerine benzemesi veya eşsiz nimetlerini insan idrakinden gizlemiş olması şeklinde açıklanmıştır”²⁷ Ele alınan şâirlerimizin dîvânlarında, Cennet’in aynı zamânda “Behişt, na’im-i cennet, firdevs, huld, adn, me’vâ, ravza” gibi isimlerle de anılmaktadır. Genel bir değerlendirme yapılacak olursa cennet çoğu kere mukaddes bir yer, güzelliklerin barındığı bir mâhal, vuslatgâh yeri, ayrıca gönlü âştan yaralı olan âşıklara şifa verici niteliği kazanmaktadır. Bunun yanı sıra tasavvufî anlamda bu yerin anlamını açıklayacak olursak İlâhî âşkın mekânı olan, bundan ötürü âşıkların arzuladıkları yer anlamında kullanılmıştır.

²⁷ M. Süreyya Şâhin, “Cennet”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.374.

Leylâ Hanım

Güzelliği ile dillere destan olan cennet Bahar mevsiminde gül bahçesini kıskanmaktadır.

*“Bâhâr eyyâmı geldi başladı bülbüller efgâna
Nola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistana”*

K (4/1)

Cennet mekânının daima sevgili ve âşıkların vuslatgâh yeri olarak tanımlanırken, tam tersi bu sefer sevgilinin bu mekâna uğramamasından dolayı cennet âşık için mihnet verici yer anlamına bürünmektedir.

*“Yine pek cânıma kâr eyledi rûz-ı hasret
Giremem bâg-ı behište olunursam da ‘vet
Yârsız eglenemem olsa da kasr-ı cennet
Dil-i zârım ile üns eyledi hüzn ü mihnet
Beni bir rütbe ‘alîl eyledi derd-i fûrkat
Şimdi ma ‘cûn-ı Felâtûn ile gelmez sıhhat
Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh
Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âgâh”*

Tesm (2/3)

Arzu edilen asıl mekânın cennet olduğu belirtilmektedir.

*“Ehl-i cennet itmesün mi bu fenâdan şekvâ
Virdi ruhsat yine bir kâfire bu çarh-ı ‘anîd”*

TrkB (8/2)

Cennetin tüm güzelliğinin yanı sıra oradaki solunan havanın bile gönüllere çare olduğu adeta ölümsüzlük suyu gibi oluşu ile her daim kıskanılan bir mekân olarak algılatıldığı dikkatimizi çekmektedir.

*“Zihî sâhil-sarây-ı saltanat reşk-âver-i cennet
Hevâsı rûh-bâhş-ı dil-güşâ âbı hayât-efzâ”*

Trh (19/3)

Sevgilinin yaşadığı semt cennettir. Bu yerde acıya yer yoktur.

*“Ser-i kûyuñda baña cevır ü cefâlar itme
Olmaz ey mâh-veşim cennet-i a ‘lâda ‘azâb”*

G (9/4)

Cennet, teşbih yolu ile gül bahçesine benzetilerek, âşığın artık bu bahçeye girme arzusunu yitirdiğini buna sebep olan ise bahçenin âşığa güzellikler sunmak yerine acı çektirmesindendir.

*“Bâg-ı ‘âlem cennet olsa dâhi itmem iltifât
Hâr u hasdan ol kadar bîzâr kim gönlümdür ol”*

G (69/2), G (72/2)

Güzelliklerin âlemi olan cennet âşk sarhoşlarının bu güzelliklerini görmezlikten gelerek acının, gamın, kederin mekânı olan maddi dünyayı seçtikleri görülmektedir.

*“Gûşe-i cennet dâhi olsa ferâh- nâk olmayız
Âşk ile olduk hele külhan bucağında mukim”*

G (75/5)

Bezm niteliklerinden bâhsedilerek, cennet gibi oluşu ve nurlu bir yer olarak tasvir edilmiştir.

*“Bu keyfiyyetle bezmi cennet-âsâ pür-zîyâ eyle
Getür sâkî mey-i nâbî ki zirâ ben dimem tursun”*

G (94/4)

Rint yapıları kişilere cennet kapısının vâ'iz tarafından kapanmasının gam olmadığı çünkü onlar için meyhanenin, kapısının açık olması yeterlidir.

*“Vâ'iz kaparsa rinde ne gam bâb-ı cenneti
Leylâ açıktır dergeh-i pîr-i mugân amân”*

G (89/7)

Şeref Hanım

Gelip geçici özelliği ile bilinen dünya hayatında kimsenin burada sonsuza kadar kalmadığı ve şâirin önemseydiği insanların bu dünyadan göçüp gitmeleri ile asıl kalıcı olarak bilinen cennetin onlar için mesken olması dileğinde bulunmaktadır. Bu kişiler arasında Mâhmûd Han'ın annesi, Necîbe Hanım, Zehrâ Hanım ve Fâtıma Hanım gibi isimler yer almaktadır.

*“Cihândan göçdi cennet-âşiyân 'Âtîf Beg'iñ oğlu
Bekâda rûhına hûrî vü gılmân ihtirâm itsin” (1271)*

Trh (119/1)

Trh (116/7), Trh (114/3), Trh (112/1), Trh (85/7), Trh (36/3), TrkB (2/5)

Âlemin, kış mevsimini atlatması ile yeryüzünün adeta cennete benzeyerek şekillendiği ve insanoğlu için yaşanılacak bir yer kimliği kazanmaktadır.

*“Göçdi şitâ nihâyeti terk itdi 'âlemi
Ârâm-gâhını dilerim bâg-ı cennet”*

TrkB (4/29)

Sevgilinin yokluğu ile âşık için cennetin hiçbir anlam ifade etmediği durumu açıklanmaktadır.

*“Sensiz ârâm itdigim âlemde vasl ümmîdidir
Olmasa dîdâr zevk-i cennet-i a'lâ nedir”*

G (27/3)

Cenneti arzulayan kişilerin, sevgililerin yüzlerine bakmaları ile cenneti anımsayacakları bilgisi onlara yeterli olacaktır.

*“Ârzû-yı cennet ancak rû’yet-i dîdârdır
Yohsa ‘âşık yârsız seyr-i gülistân istemez”*

G (67/3)

Cennet, âşık tarafından önemsenmeyen bir mekân olduğu bunun asıl nedeni ise sevgilinin yüzünü görmemeye bağlamaktadır.

*“Görmeyince vech-i pâkin neyleyim dünyâyı ben
İstemem billâh sensiz cennet ü havrâyı ben”*

G (164/1), G (218/1)

1.10.2. Behişt

Leylâ Hanım

Cennetin bir kavuşma menzili olarak ele alındığı dikkat çekmektedir.

*“Didi ümmîd-i ihsân ile Leylâ fevtine târîh
Behişte vâsıl oldu göçdi ‘âlemden ‘Alî Baba”*

G (34/9)

Hûriler kadar güzel olan sevgilinin âlemin her tarafında gezmesi ile bu yerin adeta cennete büründüğü anlatılmaktadır.

*“Saha-i dünyâyı hem-reng-i behişt itdi yine
Salınup seyrâna çıkdı sû-be-sû hûrî-veşân”*

K (3/2)

Âşıkların teşrif ettiği meclisin güzellik bakımından adeta cennete benzediği ve bu iki güzel mekâna agyâr için girilmesi engellenen yasaklı bir yerdir.

*“Müheyyâ oldu bir meclis ne meclisdir behişt-âsâ
Hep erbâb-ı safâ gelsün de agyâra yasag olsun”*

G (91/2)

Âşık sevgilinin hasretinden dolayı cennetin en güzel bahçelerini bile arzulamamaktadır. Çünkü sevgilinin olmadığı yer âşık için bir anlam ifade etmemektedir.

*“Yine pek cânıma kâr eyledi rûz-ı hasret
Giremem bâg-ı behişte olunursam da‘vet
Yârsız eglenemem olsa da kasr-ı cennet
Dil-i zârım ile üns eyledi hüzn ü mihnet
Beni bir rütbe ‘alîl eyledi derd-i fûrkat
Şimdi ma‘cûn-ı Felâtûn ile gelmez sıhhat
Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh
Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âgâh”*

Tesm (2/3)

Şeref Hanım

Cennet mekânının ele alınış şeklinin elbette bir gün herkesin oradaki güzelliklerden faydalanacağı bir yer olarak ele alınmaktadır. Çünkü Allah'ın şefaati herkese vardır.

*“Ne deñlü cürm ile âlûde-dâmen olsañ da
Alur behište gider lâ ilâhe illAllah”*

K (1/9)

Şeref Hanım'ın, döneminde değer verdiği kişiler için bu gelip geçici alemden göçüp gitmeleri üzerine dua niteliğinde ührevi hayatlarının devamının cennette olması temennisinde bulunmaktadır.

*“Yazılsın taşına mu‘cemle hâtif didi tâm târîh
Behiştde ide İsmâ‘îl Beg'e hûrân istikbâl” (1276)*

Trh (104/5)

*Erenlerden çıkup bir er ‘azîzim didi târîhin
“Hüsâmü'd-dîn Efendi ‘âzim-i bezm-i behişt oldu” (1249)*

Trh (92/4)

1.10.3. Na‘îm-i Cennet

Leylâ Hanım

Leyla Hanım, tarih kısmında ele aldıkları önemli kişilerin vefâtları üzerine kaleme aldığı beyitlerinde onlar için iyi dileklerini sunarak âhiret hayatlarının cennetin bir kısmı olarak bilinen na‘îm-i cennette geçirmesi dileğinde bulunmaktadır.

*“Hak Ta‘âlâ kabr-i pâkin mâhzen-i esrâr idiüp
Dâr-ı ‘ukbâda na‘îm-i cenneti ide kerem”*

Trh (38/4),

Harf-i menkût ile Leylâ fevtine târîhdir

“Andelîb Hanım kıla dâr-ı na‘îmi âşiyân

Trh (41/8)

Gûş idince acıyup bende didim târihin

“Sâkin-i dâr-ı na‘îm ola Muhammed Tevfik” (1238)

Trh (44/2)

Ragıba Hanım cüvânlıkda cihândan gitdi âh

Murg-ı rûhı eyleyüp dâr-ı na‘îmi âşiyân

Trh (50/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.10.4. Firdevs

Leylâ Hanım

Sevgilinin yaşadığı yerin cennete teşbih edilip, âşığın gündüz gece rakîb'in bu mekândan uzak kalması arzusu içerisindedir.

*“İnkisârım rûz u şeb budur rakîb-i kâfire
Dilberiñ firdevs-i kûyından ırag olsun ırag”*
G (55/5)

Cennet, âlim mektebi olarak tasvir edildiği buraya göçenlerin çoğunun hünerli ve ilimleri ile saygınlık sâhibi oldukları söylenmektedir.

*“Kalmadı anlar gibi ehl-i hüner
‘İlm ile olmuşlar idi mu‘teber
Açdılar firdevse toğrı bâl ü per
El-fîrâk âh el-fîrâk âh el-fîrâk”*
Mrb (3/5)

Sevgilinin bulunduğu her mekânın, cennet ile özdeşleştiğini anlatan şâir, bu güzellikleri barındıran atmosferde kötülüğe yer olmaması gerektiğini ifade etmektedir.

*“Ka‘be-i rûyuñda cevır itmek revâ mı sevdiğim
Kimseye olmuş mıdır firdevs-i a‘lâda ‘azâb”*
K (2/16)

Şâirimizin daima sevdiklerinin ölümü üzerine yazdığı beyitlerinde cennet mekânının sevdiklerinin olmak istediği makam olarak ele almaktadır.

*“Kemâl-i hüzn ile Leylâ bu düşdi fevtine târîh
Meded firdevsi cây ide şerîfe Sâfiye Hanım”*
Trh (49/2), Trh (53/4), Trh (37/6)

Şeref Hanım

Cennet; şâirin, değer verdikleri “Necîbe Hanım, Emîne Hanım, Şâkir Agâ, Âyişe Hanım, Nâ‘ile Hanım, Zînet Hanım, Bâhir Beg ve Şevkiyye Hanım gibi kişilerin ölümleri üzerine onlara mesken olarak belirlediği bir metafizik ögedir.

*“Çok gördi zâtını bize devrân çün ‘âkıbet
İtdi hemân cennet-i firdevsi cây-gâh”*
TrkB (2/5), TrcB (1/46), Trh (85/7)

Trh (95/4) Trh (102/7) Trh (103/7) Trh (109/7) Trh (110/5) Trh (115/7) Trh (118/5)
Trh (119/5) Trh (121/7)

1.10.5. Huld

Leylâ Hanım

Sekiz cennetten biri olan huld, şâirin değer verdiği Gül-zâde ve Silâhdâr-zâde Mehmed Beg gibi kişilerin vefâtı üzerine âhiret hayatlarının bu cennet bahçesinde geçirme temennisindedir.

*“Didi harf-i mücevher ile Leylâ fevtine târîh
Makâmın gülşen-i huld ide Hak Gül-zâde göçdi vây”
Trh (46/2), Trh (37/7)*

Şeref Hanım

Tarih kısmında şâir çoğu kişinin ölümleri üzerine uhrevi hayatlarının devamının cennette olması için dua niteliğinde beyitlere yer vermektedir.

*“Nâs tâm târîh-i mu‘cemle didi
Eyledi Tevfik Beg huldı mekân”
Trh (101/7)*
*Düşdi bir târîh-i mu‘cem fevtine gılmân didi
“Mehd-i huldı Râbi‘a Hanım ide ârâm-gâh” (1271)
Trh (105/5)*
*Fevtine hâtîf didi mu‘cemle târîh-i tamâm
“Rûh-ı ‘İsmet Beg Efendi eyledi huldı makâm” (1272)
Trh (106/1)*
*Ceddi de huld-âşiyân ‘Osmân Efendi bir zamân
Şeyh-i dâr-ı hırka-i ‘âliydi nice sâl ü mâh
Trh (112/2)*
*Şeyh-i dâr-ı hırka-i pâk idi bu merhûmeniñ
Vâlidî huld-âşiyân Es‘ad Efendi çok zamân
Trh (113/5)*

1.10.6. Adn

Leylâ Hanım

Şâirin, her daim önemseydiği kişilerin ölümleri üzerine âhiret hayatlarının gül bahçesine benzeyen cennet mekânının olması temennisini vurgulamaktadır.

*“Agladım Leylâ yazarken cevherî târîhini
Râgıba yâ Rab kıla gülzâr-ı ‘adn içre mekân”
Trh (50/7)*
*Bulmayup derdine kat‘â çâre âlemde tabîb
“İrci‘î”ye imtisâlen dâr-ı adne basdı pây
Trh (37/4)*

Şeref Hanım

Şâir, döneminde değer verdiği kişilerin ölümleri üzerine âhiret hayatlarının mekânı gül bahçesine benzetilen cennet olduğu bilgisini vermektedir.

*“Âh sad-âh derebegi Hüseyin Aga'nıñ
Duhteri göçdi ola gülşen-i 'adn içre mukim”*
Trh (116/1)

*Tekye-i dâr-ı fenâdan gitdi dervîş Mustafâ
Hân-kâh-ı 'adne göçdi eyleyüp terk-i fenâ*
Trh (93/1)

*Bülbül-i ilhâm didi mu 'cemle tâm târîhini
"Gülsitân-ı 'adn Emîne Hanım'a olsun mekân" (1270)*
Trh (117/7)

*Bu tâm târîh-i mu 'cemle disin züvvâr yine târîh
"Sezâdır 'adn olursa Ümmü Gülsüm Hanım'a menzil" (1264)*
Trh (100/7)

*Sag olaydı dirdi Mecnûn fevtiniñ târîhini
'Adne aldı gitdi Leylâ Hanım'ı Kays-ı ecel" (1264)*
Trh (90/2)

1.10.7. Me'vâ

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, dîvânında yer verdiği önemli kişilerin âhiret meskenlerinin cennet olmasını bir kez daha belirterek iyi niyetlerinin tercümanı olmaktadır.

*“Âhâlîsin idüp mesrûr eltâf-ı hümayûnı
Kudûm-ı şâh-ı 'âlem eyledi her gûşesin me'vâ”*
Trh (19/6)

*Cenâb-ı şeyh-i himmet hazret-i El- Hâc Alî Baba
Cihândan göçdi gülzâr-ı na'îmi eyledi me'vâ*
Trh (34/1)

*Gitdi âlemden redâ'an dâderim
Gülşen-i me'vâyı kıldı cîlve-gâh*
Trh (36/1)

*Yazdı Leylâ sengine cevherle bir târîh-i tâm
“Dâhil-i me'vâ ola Râ'îf efendi gitdi âh” (1240)*
Trh (42/2)

Kimi zamân dünya hayatının her köşesi zevk ve eğlenceye hâkim olduğu için güzel bir mekân iken bu mekânın güzellik bakımından cennet mekânı tarafından kıskanıldığı bildirilmektedir.

*“Kalmadı gam sâye-i lutfuñda ey zill-i Hudâ
Reşk-i me'vâ oldu dünyâ her mâhal cây-ı safâ
Makdem-i pâkiñ virüp kasr-ı Küçüksu'ya ziyâ
Bendegânuñla hemân zevk eyle şâhum dâ'imâ”*
Ş (2/1)

Bahar mevsimi ile tabiatda değişikliklerin başlamasıyla birtakım güzelliklerin olduğu ve bu güzelliklerin cennetin bir kısmı olan me'vâ'nın kişileştirilerek bu yeri kıskandığı söylenilmektedir.

“Sürdügiçün pâyiña rûy-ı niyâz
Reşk-i me’vâdır bâhâriyye bu yaz
Diñle bûlbûl çaldırup ney ince sâz
Kasr-ı Kâgîd-hâne’de eyle safâ”

Ş (15/3)

Şeref Hanım

Örnek Bulunamamıştır.

1.10.8. Cinân

Leylâ Hanım

Şâir, Andelib Hanım ve Alî Aga Ser-Bevvâbîn kabrinin cennet olması temennisinde bulunmaktadır.

“Ömrini kıl sun hibe sultân-ı ‘âlî-şâna Hak
Eylesün ol dürr-i pâkiñ kabrini kenz-i cinân”

Trh (41/7), Trh (51/3)

Tevfik Bey’in vefâtı üzerine tarih düşüren şâir, bu kişinin şehitler zümresine düşmesi ve melekler ile ûhrevî hayatının devamı için iyi dilekler sunmaktadır.

“Şühedâ zümresine eyle İlâhî mülhak
Eyleyüp hûr ile gılmâna cinânda terfîk”

Trh (44/1)

Şeref Hanım

Peygamberimizin varlığı ile cennet, yeryüzü ve gökyüzü anlam bulmaktadır.

“Cinân u arz u semâ ‘arş u kürs ü levh u kalem
Seniñle buldı fer ü zînet es-selâmu ‘aleyk”

K (3/5), G (255/1)

Manevî yönden kuvvetli olan bazı kişiler, Şeref Hanım için önem arz etmiştir.

“Kanadı altına gir sâyesinde olasın sâlim
Hümâ-yı lâne-i nâhl-i cinândır Yazıcı-zâde”

K (9/14), K (10/10)

Şâir, tarih düşürdüğü Hudâ Bâhir Beg, Muhammed Aga ve Neş’et Efendi gibi kişilerin vefâtları sonrasında mekânlarının cennet olması için dua niteliğinde duygularını tercüme etmektedir.

“Kudsiyân didi du ‘â-yı hayr ile târîh-i tâm
“Zâhide Hanım Efendi’ye nasîb olsun cinân” (1272)

Trh (111/7), Trh (118/2), Trh (120/5), Trh (122/7)

Kimi zamân cennetin, gül bahçesi ile ilişkisi olduğu savı savunulmaktadır.

“Gülistân-ı cinâna gitdi mâh-ı rûzede yâ Rab

Ola gilmân u hûrân ile yek-cihet yek-dil”

Trh (100/6)

Sevgilinin yokluğu ile âşık için adeta maddi ve manevi dünyanın hiçbir önemi yoktur.

Sensiz cihânı neyleyim

Bâg -ı cinânı neyleyim

Bu cism ü cânı neyleyim

Sensin bâña ârâm -ı cân

Sensiz harâm olsun cihân

Ş (20/2)

1.10.9. Ravza

Leylâ Hanım

Güzellikleri ile dillere destan olan köşk, bâg, bahçeyi sarhoş olan âşıkların bu güzellikleri görmek istemedikleri göze çarpan bir durumdur.

*“‘Âşık-ı billâh olanlar nûş ider hûn-ı ciger
Münkiriñ taşından aslâ anlara gelmez zarar
Gayb idüp nâmûs u ‘ârı koydılar meydâna ser
Cennete çekmez Tahassür eylemez gayre nazar
Köşk ü bâg u ravza vü hûrî vü gilmân istemez”*

Tah (2/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.10.10. Cehennem

Doğan cehennem için: “*Günâh işleyenlerin öldükten sonra azap çekmek için gidecekleri yer, tamu, dûzâh. 2. (mecaz) Şiddetli sıcak, yakıcı yer veya şey anlamı ile açıklanmaktadır*”²⁸ Şâirlerin, dîvânlarında cehennem “dûzâh, câhîm” kelimeleri ifade edilmektedir. Cehennem, daha çok günâhkâr insanların azaplarını çekecekleri yer olarak tasavvur edilirken ayrıca âşığın, yanmış gönlü ile bağlantı kurulup okuyucuya sunulmaktadır. Cehennem dîvân şiirinde âşığın, rakîbinin gideceği bir mekân olarak da ele alınmaktadır. Son olarak tasavvufta sâlik için dünya hayatı cehennem anlamını ifade ettiği gibi iki kadın şâir için de aynı durum söz konusudur.

²⁸ Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük* Pınar Yayınları, İstanbul 2009, s. 248.

Leylâ Hanım

Kerbela Olayı hatırlatılarak, kötü kalpli Yezîd'in, âhiret hayatında ateşi ve azapları ile meşhur bir yer olarak bilinen cehennem bile Yezîd'i kabul etmeyen bir mekân olacağı anlatılmaktadır.

*“Bilmem ol kelbi cehennem de kabûl eyler mi
İtdigi Zulmi kadar olsun ‘azâbı teşdîd”*

TrkB (8/6), K (2/6)

Şeref Hanım

Nefsine hâkim olmayan günâhkâr kişilerin, sonunun cehennem olduğu söylenmektedir.

*“Nefs-i habîsine uyup itdin cehennem
A'lâ yerini câ vü mekân aglamaz mısın”*

K (12/14)

Cehennem, eziyet çeken kişilerle dolu olan bir yer anlamında iken bu yerden kurtulmanın yolu peygamber efendimizin şefaatinde geçmektedir.

*“Ümîdim yine bir vechile kesmem
Olur göñlüm bu tesliyyetle hurrem
Saña ümmet olam evlâd olam hem
Mu‘azzeb ide lâyıf mı cehennem
Şefâ‘at yâ ResûlAllah şefâ‘at”*

Mh (1/7)

Cehennem; günâhkâr insanların eziyetlerini çekecekleri ve cehennem ateşinden nasibini alacakları bir yerdir.

*“Gösterirseñ baña âhvâlîm eger
Yanar ashâb-ı cehennem yek-ser
Belki hep arz u semâ cinn ü beşer
Eyleyüp hâlîme şefkat aglar
Saña her hâlîm ‘ayân Allahım
Meded Allahım amân Allahım”*

Müsed (1/15)

1.10.11. Dûzâh

Leylâ Hanım

Âşık ile sevgilinin vuslatını kıskanan rakîb için cehennem, rakîb'in sonunun olduğu mekândır.

*“Bana yâr oldığını dilberin işitdi rakîb
Reşk ile dûzâha togrı yıkılıp gitdi rakîb”*

G (14/1), G (52/4)

Okuyucunun akıllarına eski geleneklerden olan Mushaf'tan fal bakma olayı hatırlatılırken, bu faldan rakîbin cehenneme gidip gitmeyeceğine bakılmaktadır.

*“İdelim Mushaf-ı hüsninde tefe'ül yârin
Bakalım dūzâha mı gitdi rakîb-i eçhel”*

G (71/4)

Âşığın, gönlünün yakıcı oluşu adeta cehennem ateşi ile özdeşleştirilmektedir.

*“Muntafî olmaz sirişkimle benim tâ haşre dek
Hem-çü dūzâh âteş-i sūzân kim göñlümdür ol”*

G (68/4)

Zâhid, âşığın daima yanlışı yolda ilerlediğinden dolayı onu cehennem ateşi ile korkutmaktadır. Âşığın, bu durumdan korkmadığını sevgilisine duyduğu âşkın cehennem ateşine galip geleceğini ve âşkına duyduğu güvenin sonsuz olduğunu dile getirmektedir.

*“Şiddet-i dūzâhla korkutma beni gel zâhidâ
Âşkına nisbet benim bir şey midir nâr-ı câhîm”*

G (75/4)

Leylâ Hanım bu beyit ile ehl-i beyt'e saygısını ortaya koymaktadır.

*“Leylâ o şâhısa âteş-i dūzâh ba'îd olur
Kim ki tekarrub eyleye evlâd-ı Hayder'e”*

G (101/7)

Şâir, cehennem ateşinde yanmak yerine İlâhi âşktan dolayı yanıp kül olmayı tercih etmektedir.

*“Leylâ kuluñı âteş-i 'âşkıñla kebâb it
Dūzâhda koyup yakma anı nâra İlâhî”*

G (121/7)

Cehennem; günâhkâr, kötü yapılı insanları içerisinde barındıran bir yer olarak algılanmaktadır.

*“Yerde kalmaz dem-i sultân-ı melâ'ik-leşker
Toldurur dūzâhı ceyşîyle Yezîd-i ekfer”*

TrkB (1/24)

Şeref Hanım

Cehennem ateşinden çıkan alevlerin âşığın ettiği âh'ların alevleri karşısında önemsiz kaldığı belirtilmektedir.

*“Dūzâh 'alev-i âhıma parmak tutamaz âh
Yandım dil-i zârıñ o sitem-kârıñ elinden”*

G (178/4)

Cehennemin vermiş olduğu işkence, rakîbin, âşığa vermiş olduğu işkence ile benzer bir durum olmadığı dile getirilmektedir.

“Eşed gelür baña ey hûr-ı ‘în o mertebe kim
‘Azâb-ı dîzâha agyârı idemem teşbih”

G (199/3)

Peygamberimizin şefkat ile âşığına bakması onu cehennem ateşinden kurtarmaktadır.

“Nigâh-ı şefkatiñ imdâd iderse nâr-ı dîzâhdan
Emîn olmaklıga yok ıstibâhum yâ ResûlAllah”

G (230/3)

Şâir, cehennemi, günâhkâr ve kötü kalpli olan insanların âhiret hayatında gittikleri yer olarak tasvir ederken, aynı zamânda kötü kalpli Yezîd'i kabul etmediği bir mekân olarak da izah etmektedir.

“Yok Yezîd'in yeri dünyâ degil ‘ukbâda bile
Anı dîzâh da kabûl itmeye şübhemdir bu”

K (14/17)

1.10.12. Câhîm

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım'ın babasının vefâtından sonra gül bahçesine benzeyen âlemin, onun gözünde yaşanılmaz bir mekân olarak bilinen cehenneme döndüğünü söylemek yerinde bir ifadedir.

“Bir dâhi bakmayayım kâhbe felek her ne ise
Gülşen-i ‘âlem ola dîdemize nâr-ı câhîm”

TrkB (3/2)

Şâir, duyduğu âşk karşısında cehennem ateşinin hiçbir anlam ifade etmediğini belirtmektedir.

“Şiddet-i dîzâhla korkutma beni gel zâhidâ
‘Âşkıma nisbet benim bir şey midir nâr-ı câhîm”

G (75/4)

Dünyanın içinde yaşayan kötü kalpli insanların daima dünyayı kötülükleri ile cehennem yerine döndürdükleri açıklanmaktadır.

“Câhîm eyler cihânı havf-ı şemşîrinden a‘dâya
Dilerse ‘afvın ol dem âb-ı cûdiyle ider itfâ”

Trh (22/4)

Şeref Hanım

Şâir, cennet ateşinin, âşığın yanmış gönlü karşısında utanmış bir hale büründüğünün tablosunu çizmektedir.

“Nice itdi böyle bî-ma‘nâ hatâyı ol le‘îm
İtmedi cür‘et bu deñlü cürme şeytân-ı racîm

*İdemez itfâ gönülde âteşim nehr-i ‘azîm
Sûz-ı sinemden benim şermendedir nâr-ı câhîm
El-amân Binti Resûlullâh meded yâ Murtazâ
Deldi bagrım yakdı cânım mâ-cerâ-yı Kerbelâ”
Müsed (12/7)*

1.10.13. Ukbâ

Devellioğlu ukbâ için: “Arapça isim olan ukbâ 1.cezâ. 2. Âhiret, öbür dünya diye açıklamaktadır”²⁹ Ukbâ yani âhiret hayatının her iki şâirimizin dîvânları’nda, insanoğlu için ikinci mesken olduğu, âhiret hayatının herkes için geçerli olduğu anlamı ile de dikkat çekmektedir. Ayrıca bu yer insanların dünya hayatında yapmış oldukları iyiliklerin ve kötülüklerin hesabının sorulacağı mekân olarak da anlamlandırılmaktadır. Son olarak kadın şâirlerin âhiret yerini arzuladıklarını görmek mümkündür. Çünkü bu yerde onlara şefaate edecek önemli kişilerin yer alacağı fikri onların böyle düşünmesine katkı sağlamıştır.

Leylâ Hanım

Âhiret hayatı insanoğlu için belirlenen ikinci bir mesken olarak algılatılmıştır.

*“Hak Ta ‘âlâ kabr-i pâkin mâhzen-i esrâr idüp
Dâr-ı ‘ukbâda na‘îm-i cenneti ide kerem”*

Trh (38/4), Trh (43/1), Trh (51/4), Trh (51/5), Trh (53/4), Trh (54/7)

Keçeci-zâde İzzet Molla Efendinin Sivas’ta âhiret hayatına göç ettiği anlatılmaktadır.

*“Sîvâs ilinde eyledi ‘ukbâya rihlet âh
Bir yâre açdı bagrımıza derd-i fûrkat âh”*

TrkB (4/25)

Feleğin karşısında kimsenin hüküm süremeyeceği ve her daim genç yaşlı demeden herkesin ne yazık ki âhiret hayatını yaşayacağı ifade edilmektedir.

*“Kıydı felek Aga’ya hayf ‘azm eyledi ‘ukbâya hayf
Her bir gelen dünyâya hayf gitmekdedir pîr ü cüvân”*

Trh (51/2)

Âhiret hayatı, Leylâ Hanım hakkında yerli yersiz söylentilere karşı hesaba çekileceği bir mesken olarak bildirilmektedir.

*“Gam mı bugün eylerse âhibbâ beni ta ‘yîb
Bir bir çıkar ‘ukbâda ne dirlerse disünler”*

G (37/4)

Leylâ Hanım, Hz. Mevlânâ’dan şefaati dileyerek kendisini yüzünün akıyla onu âhirete götürmesini temenni etmektedir.

“Gülmemiştir geleli dünyaya

²⁹ Devellioğlu, age, s. 1302.

Merhamet eyle kuluñ Leylâ'ya
Yüzi agıyla götür 'ukbâya
Meded it bendeñe yâ Hazret-i Pîr”

Mrb (1/9)

Şâir, babasının vefâtı ile içine düştüğü sıkıntılı halden kurtulmak için II. Mâhmut'tan yardım istemektedir.

“Yani dâ 'î-i kadîmîñ Morevî-zâde fakîr
Sag ol pâdişehim eyledi 'azm-i 'ukbâ”

K (1/12)

Şeref Hanım

Şâir, Yezîd'e karşı öfke püskürmesi ve onun âhirette bile yerinin olmamasına dikkat çekmektedir.

“Yok Yezîd'in yeri dünyâ degil 'ukbâda bile
Anı dûzâh da kabûl itmeye şübhemdir bu”

K (14/17)

Âhret hayatının yaşlı, genç ve çocuk diye ayırmadan herkesin kapısını çalabileceği belirtilmektedir.

“Hazret-i Kâşif Aga'nın duhter-i pâkîzesi
Oldı 'ukbâya tokuz yaşında hayfâ rû-be-râh”

Trh (83/1)

Eger hem- 'asr olup bâhs itselerdi 'ilm ü fazlıyla
Kaçardı cân atup 'allâme İbni Hâcib 'ukbâya

Trh (46/5)

Âh Zeynü'l- 'Âbidîn Efendi merhûmuñ bu sâl
Oldı mâhdûm-ı güzîni dâr-ı 'ukbâya revân

Trh (94/1)

Zâbit-ı mâliyyeden Veysî Efendi'niñ dirîg
Ehli bu mülk-i fenâdan oldı 'ukbâya revân

Trh (117/1)

1.10.14. Bezm-i Elest

Yavuz'a göre: “Farsça'da sohbet meclisi anlamına gelen bezm kelimesiyle Arapça'da “ben değil miyim” manasında çekimli bir fiil olan elestüden oluşmaktadır. Bezm-i elest terkibi “Ben sizin rabbiniz değil miyim” hitabının yapıldığı ve ruhların da “evet” diye cevap verdikleri meclis anlamını ifade eder”³⁰ Bezm-i elest meclisinin iki şâirimizde ortak anlamlarda kullanıldığı âşıkların sarhoş olma durumlarının eskiye yani bezm-i elest'e

³⁰ Yusuf Şevki Yavuz, “Bezm-i Elest” *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s.106.

dayandığı anlamı ile ortaya konmaktadır. Ayrıca bezm-i elest, “bezm-i ezel” terkibi ile de kullanıldığı sonucuna rastlanmaktadır.

Leylâ Hanım

Dîvân şâirlerinin çoğu aslında âşıklardır. Âşklarından ötürü âşk sarhoşlarıdır. İşte bunlardan biri Leylâ Hanım’dır. Âşk sarhoşluğunun temelini bezm-i elest’e dayandığını bildirmektedir.

*“Bâde-i bezm-i elest itdi bu Leylâ’yı mest
Hâtırın idüp şikest sen de harâb itdin âh”*
G (99/5)

Şeref Hanım

Âşıkların, sarhoşluklarının dünya hayatında meydana gelmediği bu âşk sarhoşluğunun elest meclisinden beri var olduğu söylenmektedir.

*“Bir ‘âşk-ı şûrîdeyim inkâra ne minnet
Ben mest-i elestim mey-i ser-şâra ne minnet”*
G (20/1)

1.10.14.1. Bezm-i Ezel

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Mutlak hakikat olan Allah’ın cemâline bezm-i ezelde hayran olunduğu ve bu dünya olan bezm-i fenâyâ da oradan itibaren mest gelindiği anlamı ile düşünülmektedir.

*“Bâde-i ‘âşkı meger bezm-i ezel nûş eylemiş
Hiç ayılmaz rûz u şeb mestâne kim göñlümdür ol”*
G (106/3)

1.10.15. Cilve-gâh

Sözlük anlamı “*cilve yeri, cilve edecek yerdir*”³¹ Oysa kelimenin dîvânda geçen anlamı ise ührevî hayat ile ilgilidir.

Leylâ Hanım

Cilve-gâh ile beyitte şâir, öteki dünyayı kastetmektedir.

“Gitdi ne çâre eyledi me’vâyı cilve-gâh

³¹ Devellioğlu, age, s.161.

‘Ukbâda mâhşûr eyleye Hassân ile ilâh
TrkB (4/30), Trh (36/1), Trh (51/4)

Şeref Hanım

Şeref Hanım, tarih kısmında önemli kişilerin ölümü üzerine mekânının cennet olduğu ve cennet’e giden kişilerin o yere güzellikler kattıklarını izah etmektedir.

“Dirîgâ menba ‘-ı feyz ü kerâmet şeyh-i dil-âgâh
Azîzim şevk-i ‘âşk ile cinânı cilve-gâh itdi”
Trh (86/1)

1.11. Göksel Mekânlar

Şâirlerimizin dîvânlarında geçen göksel mekânlar; İlâhi sevgiliye ulaşmanın mümkün olamayacağı fikrine kapılan sâlik kişilerin ya da âşıkların bu yeri kendilerine hedef olarak belirleyip âh’lar etmesi anlamı ile ön plandadır. Burada yükseklik sembolüne dikkat çekilmektedir. Bir yandan sınıflandırılan yerlerin gelip geçici oldukları öte yandan göksel mekânların niteliklerinden yola çıkılarak kişilerin ve tasvir edilen feleklerin vasıfları hakkında yorum yapmamız kolaylaşmaktadır.

1.11.1. Arş

Devellioğlu: “1. Çardak, çadır. 2. Cumba, kafes. 3. Çatı, dam. 4. Dokuzuncu gök. 5. Taht.”³² Arş, yüce bir yer oluşu ve âh’ların yüksekliğinin ve tesirini belirtmek için kullanılan bir imgedir.

Leylâ Hanım

Âşığın, her dâim ettiği âh’larının ve feryat figanının arşa kadar yükseldiği görülmektedir.

“Cürmüm aındıkça hele sultânım
Dem-be-dem ‘arşa çıkar efgânım
Sen bağışla kerem it ‘isyânım
Meded it bendeñe yâ Hazret-i Pîr”
Mrb (1/4), Mh (2/1), Tesm (1/6)

Şeref Hanım

Tarîkatten Mevlevî mensubu olan Şeref Hanım, Mevlevîliğin onun için ne kadar önemli olduğunu belirtmek için teşbih yolu ile Mevlevîliğin tüm arşın süsü olduğunu mübalağa etmektedir.

³² Devellioğlu, age, s. 43.

*“Zîver-i ‘arş-ı tarîkatdır külâh-ı Mevlevî
Meş‘al-i râh-ı meveddetdir külâh-ı Mevlevî
Câmi‘-i esrâr-ı hikmetdir külâh-ı Mevlevî
Melce‘-i ehl-i mâhabbetdir külâh-ı Mevlevî
Sakf-ı bünyân-ı hakîkatdır külâh-ı Mevlevî”*

Tah (15/1)

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) doğumu ile yer ve gökteki alemleri oluşturan unsurların tümünün onun doğumunun nurundan nasiplendiği ifade edilmektedir.

*“Cinân u arz u semâ ‘arş u kürs ü levh u kalem
Seniñle buldı fer ü zînet es-selâmu ‘aleyk”*

K (3/5)

Şâir, arş hakkında bilgi verirken buranın muazzam ölçüde yüce ulu bir yer olduğu bilgisini vermektedir.

*“Yere düşürdüñ dirîg ol serv-i bâg-ı ‘izzeti
Kadriniñ olmaz iken ‘arş-ı mu‘azzam hem-seri”*

K (19/9)

1.11.2. Âsumân

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım, âsumânı daha çok âşıkların ettikleri âh’larının gökyüzüne kadar ulaşma yönü ile ele almaktadırlar

Leyla Hanım

Ay yüzlü sevgilinin güzelliğine ilgi duyan sadece âşık olmayıp aksine bütün dünya ve gökyüzünü oluşturan unsurların tamamı ona âşık olduğunu göstermektedir.

*“Seniñ meh-rûyıña cânâ zemîn ü âsumân ‘âşık
Saña ey dilber-i ra‘nâ bütün ehl-i cihân ‘âşık”*

G (62/1)

Âşık, sevgilisine kavuşamadığı zamân ettiği âh’ların ve niyazların yerden göğe kadar yükseldiğini anlatmaktadır.

*“İtse Leylâ ‘âşk ile ta‘yîb olunmaz terk-i cân
Neyleyim feryâd u âhım oldı reşk-i bülbülân
İñledi feryâd u âhımdan zemîn ü âsumân
Tâ bu rütbe âhıma bâ‘is o cânânım mıdır”*

Ş (20/4)

Gökyüzündeki güneş parlaklığı ile yüce âleme şefkat ve râhmet dağıtmaktadır.

*“Felekler rûşenâdır hikmetü'l-işrâk-ı re‘yinden
Mu‘allâ-pâye mihr-i âsumân-ı râhm u şefkatdır”*

K (6/6)

Dîvân şiirinde gök kubbelerinin sayısı için kimi zamân yedi tane kimi zamânda dokuz tane olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.

“Şehen-şâhâ eger teşrîf ideydiñ cümleden akdem
Olurdi ümmetiñ elbetde İbni Hazret-i Meryem
Nice fâhr eylemez şâhım saña mensûb olan âdem
Anaydı ‘İsi-i Meryem hulûs-ı kalb ile bir dem
İrerdi âsumân-ı heftümîne yâ ResûlAllah”

Tah (1/5)

Şeref Hanım

Âşığın ettiği âh’ların gökyüzünü kaplaması söz konusu edilmektedir.

“Feryâda başlayım yine ey dil idüp figân
Zîrâ degil Tahammül ü sabr idecek zamân
Savruldi bâd-ı mihnet ile hırmî-i tüvân
Cûş u hurûşa geldi yine bâhr-i gam amân
Seyl-âb-ı eşkimi ideyim yerlere revân
Âhım şerârı ile donansın nüh-âsumân”

Müsed (5/1) Müsed (5/2), Müsed (5/3), Müsed (5/4), Müsed (5/5),
Müsed (5/6), Müsed (5/7), Müsed (5/8), Müsed (5/9), Müsed (5/10), Müsed (5/11), Müsed (5/12)

Gökyüzü kişileştirilerek insana özgü özellikler ile bir olaya şahit tutularak yalansız ve tarafsız olduğu belirtilmektedir.

“Nola dirsem bulunmaz şu ‘asırda misl ü akrânı
Dürûgum yok zemîn ü âsumân şâhid bu da ‘vâya”

Trh (50/3)

Allah’ın kıyamet gününde gökyüzünde olan felekleri ve yıldızları râhmeti ile şerefliendireceğine işaret edilmektedir.

“Magfîret kılın İlâh itsin şefâ ‘atle be-kâm
Rûz-ı mâhşerde şeref-bâhş-ı zemîn ü âsumân”

Trh (117/5)

1.11.3. Sipihr

Gökyüzünün, yüksekliğini ifade etmek için, âşığın, ettiği âh’ların bu yere kadar ulaşması olayı ile somutlaştırılmaktadır.

Leylâ Hanım

Şâir, kendini bir sâzende gibi görerek âh’ları ile gökyüzünü şenlendirmektedir.

“Mutrib çıkardım nâlemi ben de sipihre dek
Pey-revlik itdi âhıma gûyâ kemân amân”

G (89/3)

Âşklarına karşılık bulamayan âşıkların, acılarını ettikleri ateş misali âh’lar ile gökyüzüne kadar ulaştırmışlardır.

“Leyâl-i gamda yâd itdikçe ben ol kadd-i şimşâdı

*Unutdurdı fesânem kıssa-i Mecnûn u Ferhâd'ı
Gören hayretde kaldı 'âşık-ı mecrûh u nâ-şâd
Şerâr-ı nâr-ı âhımla sipihriñ tâs-ı pûlâd
Döner her dem belâ bezminde câm-ı zer-nişânımdır”*

Tah (4/4)

Bir zamânlar feleğe karşı yakınılırken, şu an şâirin bu yakınmadan olumlu bir sonuca vardığı için kanaat edinmekle yetinmektedir.

*“Bir zamân eyler iken cevri felekden feryâd
Şimdi sâyeñde sipihre ideyim istignâ”*

TrcB (1/26)

Şeref Hanım

Âşığın, ay yüzlü sevgilisine kavuşmamasından dolayı ettiği ateş gibi âh'ların gökyüzüne kadar yükseldiği seyredilmektedir.

*“Sen özge yâr ile itdikçe ülfeti her gâh
Çıkar şerâre-i âhım sipihre ey yüzi mâh
Ne gûne sabr idebilsin ‘aceb dil-i güm-râh
Gider Tahammül ü gayret bu bâbda neyleyim âh
Kimi görürse kişi tâlib-i habîb sanur
Cihânda ‘âşık olan ‘âlemi rakîb sanur”*

Tes (10/4)

Ezelden beri feleğin özellikleri arasında zulmedici özellik yer almaktadır.

*“Zulm ü âzârı sipihriñ nice olsun ta‘dâd
Halkı incitmegi itmişdir ezelden mu‘tâd”*

TrcB (1/25)

1.11.4. Semâvât

Leylâ Hanım

Muharrem ayının gelmesi ile gökyüzüne ve yeryüzüne feryat figanların hükmettiği aynı zamânda yas havasına büründüğü anlatılmaktadır.

*“Nâleler eyledi bugün de semâvât u zemîn
Karalar geydi cihân agla Muharrem geldi”*

TrkB (1/5)

Andelib Hanım'ın, vefâtı ile gökyüzünün yas havasına bürünmesi şâir için yersizdir.

*“Çarh-ı kec-rev hâke saldı ‘âkıbet ol cevheri
Çâre ne ehl-i semâvât u zemîn aglarsa kan”*

Trh (41/6)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.11.5. Semâ

Leylâ Hanım

Aşığın gam meclisinde ettiği âh'ları semâ'ya kadar yükselmektedir.

“Buyur bezm-i safâya bâde nûş it
Çalup ney bülbülü gülde hamûş it
Bu dem gel nağme-i uşşâkı gûş it
Çıkar âhım semâya perde perde”

Ş (17/2)

Ş (17/3), Ş (17/4)

Şeref Hanım

Gökyüzündeki güzelliklerin ayrıntısının oluşumunda katkısı var olan ve bu güzelliklerin can bulmasının en güzel nedeni peygamber efendimizdir.

“Cinân u arz u semâ ‘arş u kürs ü levh u kalem
Seniñle buldı fer ü zînet es-selâmu ‘aleyk”

K (3/5)

Gökyüzü her katında bir gezegene ev sâhipliği etmesi ile ön plandadır.

“Tulû ‘ itdi meh-i nev gibi bir mâhdûm-ı zî-şânı
Semâ ‘a başlasın Zühre semâda gelmez ihmâle”

Trh (66/13)

1.11.6. Gerdûn

Leylâ Hanım

Sevgilinin yokluğu ile âşığın bir yanı eksiktir. Bunun için ettiği âh'ların dumanının feleği kaplamasının bile artık anlam ifade etmediği anlatılmaktadır.

“Göñülde nâr-ı ‘âşkîñ âhkeri meknûndur sensiz
Dil-i ‘uşşâkıñ Zann eyleme memnûndur sensiz
Duhân-ı âteşi peyveste-i gerdûndur sensiz
Tutuşdı ‘âşkîñ her yanı dîger-gûndur sensiz
Fîrâkıñ âteşiyle gûyiyâ kânûndur sensiz”

Tah (7/1)

Şâir, feleği bir deveye benzeterek âşıkların, bu deveye benzeyen feleğin ayaklarının altında perişan bir halde hayatlarının son bulmamalarının tembihinde bulunmaktadır.

“Vâdi-i gamda refik olmuş idim Mecnûn'a
Hep su 'âl eyler idim hâlîmi ol mâhzûna
Dir idi çâre mi vardır bu dil-i pür-hûna
Pây-mâl olmada âhir şütür-i gerdûna
Pâdişâhıyla gedâsı hele yek-sân ancak”

Tah (11/4)

Leylâ Hanım, babasının ölümü üzerine yazdığı mersiyesinde feleğe karşı bir sitem söz konusudur.

*“O veliyyü'n-ni ‘ama yâ nice kıydı gerdûn
Şimdiden soñra baña sabrını vîrsün Allah”*

TrkB (3/4)

Şâir, feleğe karşı sitem yüklü olduğunu ve felek için alçak kelimesini kullanarak dayısı olan Keçecizade İzzet Molla'nın ölümüne razı geldiği için feleğe karşı öfkeli.

*“Sen ne cür'et ile kıydıñ bilmem ey gerdûn-ı dîn
Gitdi gurbetde re'îs-i şâ 'irân 'ukbâya âh”*

Trh (35/2)

Şeref Hanım

Âşığın ettiği âh'lar felekleri süslemektedir.

*“Ey eşkimi iden ‘ayn-ı Ceyhûn
Kıl âhımı zîb-i tâk-ı gerdûn
Bu bâbda bâri itme mâhzûn
Eyle dili mihnetiñle memnûn
Cevriñ baña mâye-i safâdır”*

Mh (7/2)

Şâir, feleğin vasıfları arasında eziyet edici özelliğini belirtirken âşığın bunun karşısında metânetli durması gerektiğini ve ayaklar altında ezilmemesi gerektiği konusunda uyarmaktadır.

*“Olma âzürde sakın gerdiş-i bâht-ı dîna
Tesliyet vir bu rumûz ile dil-i mâhzûna
Mâl ile irse kişi mertebe-i Kârûn'a
Pây-mâl olmada âhir sitem-i gerdûna
Pâdişâh ile gedâsı hele yek-sân ancak”*

Tah (3/4)

Âşık, feleği tehdit ederek edeceği bir laf ya da âh ile feleği yerle bir edebileceği kuvvettir.

*“Tutuşur kubbe-i gerdûn açarsam dehenim
Toldı bârût-ı elemle yine beytî'l-hazenim
Dil-i sengîniñi nerm itmeyüp aslâ sühanım
Gülle-i gamla harâb itmedesin burc-ı benim
Her dem ey tûb-ı felek sîneme tokunma benim
Taş mı sandıñ yüregim kal'a mı sandıñ bedenim”*

Tes (5/1), G (121/1)

Feleğin, şarab dağıtan bir sevgili gibi âşığa sunduğu zehir ile âşığın gözünü boyayarak onu kandırdığını şâir, âşığın bu oyuna gelmemesi için tembihlerde bulunmaktadır.

*“Bezm-i fenâda sâki-i gerdûn rûz u şeb
Zehr içirir hemân saña kanmaz mısın dâhi”*

G (239/4)

1.11.7. Zemîn

Leylâ Hanım

Muharrem ayının gelmesi ile yer ve gökteki bütün canlı cansız varlıkların feryat ve figan ettikleri söylenilmektedir.

*“Nâleler eyledi bugün de semâvât u zemîn
Karalar geydi cihân agla Muharrem geldi”*

TrkB (1/5)

Leylâ Hanım, Ândelib Hanım’ın ölümü ile yer ile gökyüzünün üzüntülü bir atmosfer perspektifi ile şekillendiğini açıklamaktadır.

*“Çarh-ı kec-rev hâke saldı ‘âkıbet ol cevheri
Çâre ne ehl-i semâvât u zemîn aglarsa kan”*

Trh (41/6)

Sevgili için edilen âh’ların ve feryat figanların yeryüzünü ve gökyüzünü sardığı görülmektedir.

*“İtse Leylâ ‘âşk ile ta ‘yîb olunmaz terk-i cân
Neyleyim feryâd u âhım oldı reşk-i bülbülân
İñledi feryâd u âhımdan zemîn ü âsumân
Tâ bu rütbe âhıma bâ ‘is o cânânım mıdır”*

Ş (20/4), Mh (2/4)

Sevgilinin güzellik unsurundan olan ay gibi yüzünün güzelliğine yeryüzü ve gökyüzünün her daim âşık olduğu bir durumdur.

*“Seniñ meh-rûyıña cânâ zemîn ü âsumân ‘âşık
Saña ey dilber-i ra ‘nâ bütün ehl-i cihân ‘âşık”*

G (62/1)

Şeref Hanım

Allah, kıyamet gününde yeryüzündeki tüm canlı cansız varlıklara şerefi ile onurlandıracağı ifade edilmektedir.

*“Magfîret kılsın İlâh itsin şefâ ‘atle be-kâm
Rûz-ı mâhşerde şeref-bâhş-ı zemîn ü âsumân”*

Trh (117/5)

Yeryüzündeki yaşamın gelip geçici olmasında ötürü bu yere güvenilmemesi gereken bir yurt olduğu söylenmektedir.

*“Yapdı yıkmak için elbet bu zemîni cânân
Yeñi başdan yine dil hânesi tecdîd olmuş”*

G (77/3)

Şâir, Sultân Mâhmûd Hân'ın ölümü üzerine yazdığı bu beyitte hem yeryüzünün hem de içinde bulunduğu zamânı kişileştirerek ağlaması bu ölümün üzerine herkesin matem havasına bürünmesi gerektiğini beyitte belirtmektedir.

“Bir öyle pâdişâhdan ayrıldık âh âh
Bir ben değil zemîn ü zamân aglasın gönül”

TrkB (2/9)

1.11.8. Arz

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Yeryüzünün şekillenmesinde ve yaratılmasında büyük rol oynayan kişinin Allah'ın elçisi olarak bilinen Peygamber efendimizin dünyaya gelişi ile bağlantılı olduğu hatırlatılmaktadır.

“Cinân u arz u semâ ‘arş u kürs ü levh u kalem
Seniñle buldı fer ü zînet es-selâmu ‘aleyk”

K (3/5), G (226/2)

1.11.9. Çarh

Devellioğlu: “1. Çark, tekerlek. 2. Felek, gök. 3. Yaka. 4. Ok yayı. 5. Çakır doğan. 6. Tef. 7. Devreden, dönen.”³³ Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânları'nda çarh'ı konu alan beyitlerde, çarhın muhtevası hakkında bilgi vermektedirler. Çarh'ın nitelikleri arasında mihnet edici, vefâsız, gaddar, aşağılık, hokkabaz oluşu ve son olarak âşıklara zehir içirterek onları aldattıkları gibi vasıflar hakkında bilgiler sunulmaktadır.

Leylâ Hanım

Şâir, felekten çekmiş olduğu minnetler karşısında yorulduğu bu durumdan kurtulmak için Reîsü'l-Etibbâ Abdülhak Efendi'den yardım istemektedir.

“Ne gûnâ hâk-i pâya ‘arz u şekvâ eyleyim bilmem
Çekilmez vaz ‘-ı nâ-hemvârı çarhıñ bâr-ı minnetdir”

K (6/3)

Leylâ Hanım, dayısını kaybetmesinden sonra feleğe karşı öfkesi dinmemektedir.

“Âhımla tâs-ı çarhı şikest eylesem yeri
Sad-pâre itdi sînecigim tîg-ı hasret âh”

³³ Devellioğlu, age, s.172.

K (4/28)

Feleğe karşı temkinli olunması gerektiği tavsiyesinde bulunan şâir, felekten gelen her türlü iyilik ve kötülüğün bir anda oluştuğunu bunun için temkinli olması gerektiği tavsiyesini vermektedir.

*“Lutf u kâhrı bir gelür çarhıñ ma‘ârif ehline
Zehr ise nûş itdiği sâhbâ olur ‘âlem bu yâ”*

G (3/2)

Feleğe umutsuz bir tavır alan şâir bakış açısı algılanırken daha sonrasında umudunu kesmeyen bir şâir bakış açısı ile elbet bir gün feleğin onun da muradına göre döneceğinin kanaatini elden bırakmamaktadır.

*“Dönmüyor gönlümce çarh-ı kîne-ver ‘âlem bu yâ
Bir gün elbette murâdımca döner ‘âlem bu yâ”*

G (4/1)

Âşık, vefâsız olan çarhdan ne kadar muhtarip olsa da yine rakîbin gönlüne göre olmaması için âşık çarhdan gücenmemektedir.

*“Çarhdan zann itmesün hâtırcığım mugber rakîb
Ehl-i ‘âşka bir gelür şâd u keder ‘âlem bu yâ”*

G (4/4)

Felek, bir hokkabaza benzetilerek herkesi kandırması ile meşhûrdur.

*“Ehl-i zevke ‘âdet itmişdir bu nüzhet-gâhda
Aldadır her gün bu çarh-ı hokka-bâz ‘âlem bu yâ”*

G (5/4)

Şâir, feleğin aşağılık, alçak, değersiz bir niteliğe sâhip olduğu belirtmektedir.

*“Çarh-ı denî ko başına çalsun safâsını
Billâh degil gözümde sanursa cihân amân”*

G (89/5)

Çarh, daima âşığı oyalayıp içki yerine zehir içirerek gerçekleri görmesini engellemektedir.

*“Mey yerine kâse kâse zehr içürdi baña çarh
Hûn-ı dil besdir baña her bâr olsun olmasun”*

G (95/7)

Felek çoğu zamân âşığın isteği doğrultusunda hareket etmediği için bu durum karşısında âşığın artık çaresizce feleğe yenik düştüğü izlenimindedir.

*“Her lâhzada bir dönderüp aldar beni dekle
Ben ugraşamam togrısı bu çarh-ı felekle”*

G (97/1)

Âşık, çarha galip gelmek için her yola başvurduğu yalnız bu durumun sonucunda hiçbir değişikliğin mümkün olmaması ile âşığın, çarh karşısında pes ettiği görülmektedir.

*“Leylâ idemem yâr için agyâra müdârâ
Ben ugraşamam togrısı bu çarh-ı feleklerle”*

G (97/5)

Âşığın, hayli zamândan beri sevgilisinden haber alamadığı için çarhın ona ettiği eziyetlere karşı artık boyun eğmeyeceği bildirilmiştir.

*“Hayli zamândır almadım ol goncadan peyâm
Baş egmez oldum çarh-ı sitem-kâra bir dâhi”*

G (112/6)

Vefâsız feleğin, âşığın gönlünü bin parçaya bölerek, eziyet etmektedir.

*“Seyr eyle çarhı nitdi bu âvâre göñlümi
Kıldı şikeste eyledi biñ pâre göñlümi”*

G (118/1)

Kerbelâ şehitlerini yad ederek her seferinde şâirin, feleğe âh’lar ettiği izlenilmektedir.

*“Âh ey çarh-ı denî dâd eliñden sad âh
Ne denâ’et ki bir içim suya degmedi o şâh”*

TrkB (1/13)

Leylâ Hanım, Âl-i Abâ’ya olan bağlılığı ve yapılan haksızlıklara karşı feleğe öfke püskürmektedir.

*“Yine bir yâre açdı çarh-ı gaddâr
Bu yanık sîneme yok aña merhem”*

TrkB (2/2)

Şâir, babasını kaybetmesi sonucunda çektiği acıdan dolayı edeceği âh’ların tesirini ortaya koyarken felekleri yakacağını söylemiştir.

*“Sûziş-i sînem ile çarh-ı felekler tutuşur
Âh ider isem eger gökde melekler tutuşur”*

TrkB (3/10), TrkB (3/25)

Leylâ Hanım, edebi yönden olgunlaşmasında katkısı olan dayısını feleğin, hiç beklenmedik şekilde dünyadan alması ile kıyamete kadar kendisinin üzüntü içerisinde olacağına değinmektedir.

*“Kan aglasun bu didelerim haşır olunca tâ
Kıydı veliyy-i ni ‘metime çarh-ı bî-vefâ”*

TrkB (4/1), TrkB (4/5), TrkB (4/11)

Leylâ Hanım, çok sevdiği kardeşini kaybetmesi sonucunda feleğe karşı âh’lar etmektedir.

*“Yandı âteşlere âhım işidüp ins ü perî
Eser itmez mi ‘aceb çarh-ı sitem-kâra dâhi”*

TrkB (5/2), TrkB (5/24), TrkB (5/21)

Felek, hiçbir zamân kimsenin gönlüne hareket etmediği ve ileride de hareket etmeyeceği için şâir felek karşısında olumsuz bir tavır içerisinde.

*“Dönmedi çarh murâdımca benim bir kerre
İtmeyem ben de tekâpû bu yalan dünyaya”*

TrkB (5/23)

Şâir, Rûhî Bagdâdî naziresine karşı feleğin, kendisine ayrılık ve acıdan başka bir şey vermediğini yazmıştır.

*“Kan agramadan şimdi dü-çeşmim tolu nemdir
Çarhıñ baña bâhş eylediği hecr ile gamdır”*

TrkB (6/13)

Leylâ Hanım, Esmâ Sultân'ı överken onun gölgesinde olduğu takdirde feleğin acılarından kurtulmaktadır.

*“Nûr-ı vechin görüp açıldı gül-i ümmîdim
Baña şimden girü cevri eyleyemez çarh-ı ‘anîd”*

TrkB (1/16)

Şâir felek konusunda ona aldanılmaması gerektiğini ve ondan korkulması gerektiğinin tembihinde bulunurken, ayrıca Âl-i Abâ'ya olan bağlılığı da gözden kaçırmamaktadır.

*“Hazer it zevkine aldanma bu çarh-ı dînuñ
Gör hele neyledi şeh-zâde-i ‘âlî-şânı”*

TrkB (8/9)

Boş yere feleğe güvenilmemesi gerektiğini söyleyen şâir, feleği ortalık karıştıran bir hain olarak anımsamaktadır.

*“Eylemem çarha bîhûde yere da ‘vâyı
Gör ne hâle kodı ol mihr-i cihân-ârâyı”*

TrkB (8/21)

Şâir'in dayısının sürgünde olması feleğe karşı öfkesinin bir nedenidir.

*“Sekiz mâh oldu kim bu bende-gânıñ deşt-i gurbetde
İderken çarh-ı gaddârıñ elinden nâle vü feryâd”*

Trh (23/6)

Andelîb Hanım'ın vefâtı üzerine yazılan beyitte ayrıca çarhın, zâlim olduğu dile getirilirken zulmedici ve hâin olduğunu belirtmekten geri durmamaktadır.

*“Zulm ü gadrinden utansun çarh-ı gaddâr-ı denî
Hâher-i şâh-ı cihân itdikçe feryâd u figân”*

Trh (41/4)

Şâir, çarh karşısında boş yere münâkaşaya girilmesinin anlamsız olduğunu belirtmektedir.

*“Kazâya râzıyuz emr-i Hudâ'dır
Yeter çarh ile bîhûde cedel hayf”*

Trh (52/5)

Çarhın özellikleri arasında, değersiz ve aşağılık bir durumda olduğu söylenmektedir.

*“Bu mihmân-hâne olmaz kimseye cây
Budur âyîn-i çarh-ı mübtezel hayf”*

Trh (52/2)

Âşık, çarhın rızasını almak için ne yaparsa yapsın çarh'tan bir türlü kendisi için, şükrünü alamadığı görülmektedir.

*“Çarhın gözi görmüş değil emsâlini kat'â
Cân virsem eger eyleyemem şükrini îfâ
Ben nâ'ilim eltâf-ı hümayûnına zîrâ
Dergâhına sürdüm yüzimi şâh-ı cihânî”*

Ş (3/3)

Âşığın ettiği âh'lar; çarha bile tesir ederken sevgiliye tesir etmediği izah edilmektedir.

*“Gice tâ subha dek efgân iderim ey gül-i ter
Öyle Zann eyleme kim itmeye feryâd zarar
Derd ü âhım benim eflâke çıkar şâm u seher
Çarha te'sîr iden ey meh saña itmez mi eser
Hazer it âh-ı dil-i sine-i sûzândır bu”*

Tah (6/4)

Âşık gamsız çarh'tan nasibini aldığı için bunun karşısında çarh'a âh'lar ve beddualar etmektedir.

*“Şeb-i fûrkatde baña eşkim olup yâr u penâh
Bize göstermedi gün zerre kadar bâht-ı siyâh
Tîr-veş cânıma geçdi o gazûbâne nigâh
Ne 'aceb vuslat-ı dildâra gönül bulmadı râh
Râhm idüp hâlimize eylemedi lutf u nigâh
Beni kan agladarak gitdi yine ol yüzi mâh
Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh
Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âgâh”*

Tesm (2/1), Tesm (2/2), Tesm (2/3), Tesm (2/4), Tesm (2/5)

Şâir, babasının ölümünden dolayı, felek için alçak ve soysuz bir yapıda olduğu yönü ile ele almıştır.

*“Çarh-ı dîn 'irfâna olmaz âşinâ
Sundığı ehl-i dile zehr-i belâ
Gitdi 'âlemden peder vâ-hasretâ
El-fîrâk âh el-fîrâk âh el-fîrâk”*

Mrb (3/2)

Şâir, feleğe karşı yakınmakta iken bir yandan da devletin büyüklerinden olan Mehmed Ali Paşa'dan yardım istemiştir.

“Zât-ı zî-şânîni ben böyle mi vasf eyler idim
Olmayaydım sitem-i çarh ile bî-tâb u tüvân”

K (5/26)

Şeref Hanım

Kavuşmanın sonu ayrılık ise, iyiliğin sonu, zulüm ve eziyet ise bu dünyanın adaletsiz acımasız ve kimsenin muradına göre dönmediği zikredilmektedir.

“Vaslıñ soñı firâk ise lutfuñ verâsı cevır
Dönmez ne çâre çarh-ı felek bir karârda”

G (200/3)

Dünyanın eskimiş, virane bir şekilde bürünmüş olan bir dükkâna benzetildiği ve bu dükkânda yaşayanlar için gamın, sefaletin, acının onları hapsedtiği ve bu durumlara karşı bu dükkânın kimseye merhem olmadığı anlatılmaktadır.

“Hiç kimse derdim añlamadı yohsa zâhmıma
Köhne dükkân-ı çarhda merhem mi kalmadı”

G (244/4)

Feleğin, her daim zâlim olarak nitelendirildiği kimseye eşit davranmadığı âşıkların ve şairlerimizin gönlüne ayrılık duygusunu yerleştirdiği söylenilmektedir.

“Çarh-ı Zâlim Şerefî eyledi hasret yâre
Sen o bî-çâreyi kıl mâhrem-i vuslat yâ Rab”

G (19/12), Ş (16/5)

Feleğin âdi ve alçak bir yapıya sâhip olduğu anlatılmaktadır.

“Mâhv itdiñ âb-ı vaslın dil-teşnegân-ı ‘âşka
Ey çarh-ı sifle bârî şekl-i serâb göster”

G (44/2)

Âşığın sevgilisi için ettiği âh’larının tesirleri feleklere kadar yükseldiğinin bilgisi verilmektedir.

“Sütûn-ı şu ‘le-i âhı gönül çarha tayandırmış
Figân u nâlesiyle neyleyim yâri usandırmış”

G (78/1)

Âşık, gaddar feleğin karşısında ettikleri âh’ları ile feleği yıkacağı düşüncesindedir.

“Çarhı yıkmazsa yıkar âh-ı derûnum çıkmasın
El-hazer açdırma agzım ey felek hâmûş iken”

G (172/4), Tes (5/2)

Şeref Hanım’ın, felekten yakındığı, nedeni ise feleğin, abisinin değerini bilmediğini dile getirir.

“Kadrin dirîg bilmedi cevher-şinâs-ı çarh
‘Âlemde misli yok güher-i âb-dâr idi”

TrkB (3/17)

Şeref Hanım, Muharrem ayı üzerine yazmış olduğu mersiyede üzüntüsünü dile getirirken feleği âh ile yakıp yok etmek istemektedir.

“Bir söyünmez âteşe yandı derûnum micmeri
Yakayım âh-ı ciger-sûz ile çarh u çenberi”

K (19/1)

Muharrem ayının anımsanması ile vefâsız olan feleğin dünyayı şâirin başına yıktığını ve bu dünyayı yaşanmayacak bir yere dönüştürmekle görevlidir.

“Yine yıkdı başıma çarh-ı felek dünyâyı
Zevk u şevk ile baña ba ‘d-ez-în ülfet mi olur”

K (15/2)

Âşığa mihnet veren iki şeyden biri felek diğerinin ise rakîbin ta kendisi olup, âşığın bunlara güvenilmemesi konusunda tembihlenmektedir.

“Nasibiñdir Şeref mihnet ko ta ‘nı çarh u agyâra
Ne bâht-ı dûna isnâd it ne yâr-i bî-vefâdan bil”

Kt (83/2)

Şâir, feleğin özellikleri arasında dik başlı, her daim kendi kafasına buyruk davranışları ile ön planda olduğunu bildirmektedir.

“Bu kadar derd ü gamı çekmege Allah Allah
Bir avuç hâkde kudret mi var ey çarh-ı ‘anûd”

TrcB (1/15)

Şâir, feleğin özellikleri arasında vefâsız ve nankör olduğunu belirterek ona güvenilmemesi gerektiği nasihatinde bulunmaktadır.

“Bî-vefâ çarhuñ temennî itme ‘izz ü câhını
Eyleme ümmîd ‘âlemde göñül dil-hâhını
Burc-ı istignâda gördükçe tulû ‘-ı mâhını
Dâg-ı reşk-i mihr-i mâhşer kıl şerâr-ı âhını
Tâb-ı sûz-ı ‘âşk ile yan sîne-sûzânlık budur”

Tah (7/4)

Şâirin feleğe karşı yakındığı ve feleğin paramparça olması için beddualar ettiği gözden kaçan bir durum değildir.

“Yıkılup çarh-ı felek hâk ile yeksân olsun
‘Alev-i âh-ı derûnum ile sûzân olsun”

K (16/1)

Feleğin nitelikleri arasında kötü ve çirkin bir yapıya sâhip oluşu şâirin kalemine söz konusu olmaktadır.

“İderken ‘âleme evvel zamânda noldığın işşâ
Anîde itdi âhir dâstân dillerde çarh-ı bed”

Trh (98/3)

Şeref Hanım'ın gönlü, felek yüzünden gam yerine dönmüştür.

“Geh âhımı efzûn ider geh eşkimi Ceyhûn ider
Gamla dili mâhzûn ider her dem bu çarh-ı kîne-hâr”

G (59/3)

Şâir, feleği çoğu kere âh'ları ile yakıp yok etme gayesindedir.

“Yakar kül eyler ‘âlemi ey çarh el-hazer
Bir âhınıñ şerâresi ehl-i mâhabbetiñ”

G (96/5)

1.11.10. Felek

Leylâ Hanım

Feleğin daima eziyet edici özelliğine sâhip oluşu ifade edilmektedir.

“Çekdiğim derdi felekden nice ta ‘bîr ideyim
Yâ nice söyleyeyim çeşm-i siyeh-kâra sabah”

G (20/4)

Feleğin bir gün dâhi olsa gönlü virâneye dönüşmüş âşığa sevinç kılmadığını daima eziyet vermesi yönünden bahsedilmektedir.

“Bir kerre felek eylemedi gönlümü mesrûr
Sen eyle İlâhî dil-i vîrânemi ma ‘mûr”

G (39/1)

Şâir, felek için vefâsız olduğunu ve kendisinin muradına göre dönmediğinden yakınmaktadır.

“Âyâ nedir murâdı ki gönlümce dönmedi
Nâmı felek midir nedir ol bî-vefâya yuf”

G (57/4)

Şâirimizin bile felekten gelen eziyet oklarına karşı maruz kaldığı gözlemlenmektedir.

“Bizi de tîr-i sitemle yeter incitdi felek
Biraz ‘âşıklar ile biz dâhi seyre bakalım”

G (85/4)

Feleğin her seferinde şâir ile dalga geçtiği bu durum karşısında şâirin çözüm yolu olarak feleği kendi halinde bırakması ile sorunun halledileceği görüşündedir.

“Her lâhzada bir dönderüp aldar beni dekle
Ben ugraşamam togrısı bu çarh-ı felekle”

G (97/1), G (97/5), G (20/4)

Feleğin dert ile herkesin ömrünü çürüttüğü şâirlerin kalemlerinde bâhsedilmiştir.

“Felek derd ü mihenle dâne-i ‘ömrüm çürütdürdi
Tenim mecrûh idüp gam âsiyâbında ögütdürdi”

G (114/1)

Şâir, feleğin daima acı, sıkıntı, eziyet vermekten başka işi olmadığını ve bu acıların hiçbir zamân son bulmayacağı kanaatindedir.

“Gam-ı derd-i dilimden gerçi şekvâ eylemem ammâ
Felekden gördüğüm cevır ü meşakkat bî-nihâyetdir”

K (6/2)

Leylâ Hanım hem felekten hem de âşığın rakîbinden gelen gam ve kederden şikâyetçi olduğunu anlatmaktadır.

“Saña ben neyledim ey sâhir ü mekkâr felek
Ne idersiñ beni her derde giriftâr felek
Cânıma yetdi gamıñla gam-ı agyâr felek
Gûşe-i gamda bıraktıñ beni bîmâr felek
Hiç ‘âr itme misiñ Hak'dan a bî-‘âr felek
Sen ne virdiñ ki ne istersiñ a gaddâr felek”

Müsed (2/1)

Şâir, feleğin yüz­süz olduğunu ifade ederken, bir başka özelliği olan gaddar oluşunu söylemekten geri kalmamaktadır.

“Gülemem açılamm gelse de eyyâm-ı bâhâr
Kurudur âteş-i âhım dâhi hayli eşcâr
Bu gam-ı hecr ile ‘aynımda mı sandıñ bâhâr
Müjde olsun saña gelmekde baña her idbâr
Hiç ‘âr itme misiñ Hak'dan a bî-‘âr felek
Sen ne virdiñ ki ne istersiñ a gaddâr felek”

Müsed (2/2)

Müsed (2/3), Müsed (2/4), Müsed (2/5), Müsed (2/6), Müsed (2/7), Müsed (2/8)

Feleğin tüm vefâsızlıklarına karşı yapılan tek şey âh etmektir.

“Şeb-i fûrkatde baña eşkim olup yâr u penâh
Bize göstermedi gün zerre kadar bâht-ı siyâh
Tîr-veş cânıma geçdi o gazûbâne nigâh
Ne ‘aceb vuslat-ı dildâra gönül bulmadı râh
Râhm idüp hâlimize eylemedi lutf u nigâh
Beni kan aglalarak gitdi yine ol yüzi mâh
Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh
Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âgâh”

Tesm (2/1)

Tesm (2/2), Tesm (2/3), Tesm (2/4), Tesm (2/5)

Gamsız felek, kimseye acımadan insanları sevdiklerinden ayrı düşürmektedir.

“Felek bir şâ‘iri mehcûr kıldı hânumânından
Yanarsam gam degil havf itmedi sûz-ı lisanından
Geçüp bir dilberin yıllarca tâk-ı ebruvânından
Usandırdı cihânı nâle vü âh u figanından
Diyâr-ı gurbete âmed-şüd eyler yok mekânından

*Ayırmaz rûz u şeb bu matla ‘-ı garrâyı yanından
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş ‘âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”*

Müse (1/2)

Leylâ Hanım babasının vefâtı için yazmış olduğu beyitte babasını ondan ayırdığı için feleğe karşı öfke yüklüdür.

*“Çok mıdır yaksam anı meş ‘ale-i âhımdan
Âh gaddâr felek yakdı ciger-gâhımı âh”*

TrkB (3/2), TrkB (3/22)

Şâir, dayısı Keçeci-zâde İzzet Molla’yı kaybetmesinin ardından, feleğin gam ile şâirin gönlünü ayrılık ateşi ile yakmaktadır.

*“Ey nâr-ı gamla kalbimi sûzân iden felek
Ey ehl-i derde gülşeni nîrân iden felek”*

TrkB (4/19), TrkB (4/20), TrkB (4/22), TrkB (4/23)

Zâlim felek, Leylâ Hanım’ın erkek kardeşini kaybetmesi sonrasında her seferinde ona karşı acımasız davranmıştır.

*“Bulmamışken dil-i mecrûhıma bir çâre dâhi
Açdı gaddâr felek sîneme bir yâre dâh”i*

TrkB (5/1), TrkB (5/4)

Leylâ Hanım sevdiklerini, feleğin ondan alıp gitmesi ile dünya hayatının onun için hiçbir mânâ ifade etmediğini bildirmektedir.

*“İşte nâm-ı Morevî-zâde cihândan bitdi
Komadı bende felek zerre kadar sermâye”*

TrkB (5/22)

Kerbelâ şehitleri için kaleme alınmış beyitte şâir, gönlü felek karşısında muzdarip bir haldedir.

*“Bir zamân eyler iken cevri-i felekden feryâd
Şimdi sâyeñde sipihre ideyim istignâ”*

TrkB (1/26)

Feleğin, kıyamet gününe kadar insanlara zulmedici ve gaddardır.

*“Ey felek feryâd zulmüñden seniñ tâ haşre dek
Kasd-ı cân itmekdesin gelmez saña hîç intibâh”*

Trh (35/1)

Şeref Hanım

Şâir, Hz. Mevlânâ’dan, yardım isteyerek felekten çektiği acıların hesabının sorulmasını istemektedir.

“Dönmez felek ‘âhd itmiş ehl-i dile mihnetden

Al âhımızı dâd it yâ Hazret-i Mevlânâ”

K (5/2)

Muharrem ayının akla gelmesi ile şâirin, ateşe benzer âh’larının dokuz feleğe kadar yükseldiği ve bu felekleri bu âh’ları ile titretmektedir.

*“Yedi kat yerlere geçsin yine seyl-i eşkim
Na ‘ra-i âhım ile nüh-felek olsun lertzân”*

K (18/5)

Felek mihnet verici özelliğine ek olarak gayriciddî tavırlar içindedir.

*“Gösterdi felek birer birer hep
Her mihneti baña lâ’ubâlî”*

K (23/6)

Şâir, felek karşısında boyun eğilmesi gerektiği düşüncesinden vazgeçilmesini savunmaktadır.

*“Haddi midir felek olmasın râm
Her emriñe eyler imtisâli”*

K (23/36)

Hiçbir zamân kimsenin muradına göre hareket etmeyen felek, bu beyit ile bu kararından vazgeçtiği ve âşığın muradına göre döndüğü belirtilmektedir.

*“Bi-hamdillâh felek devr itdi dil-hâh u murâd üzre
Meger ‘id içre gördük ‘id olurmuş eyledik îmân”*

Trh (1/1)

Felek her vakit insanların gönüllerine verdiği dertten dolayı yaralar açmasına sebep olmaktadır.

*“Ey felek bir yâre açdñ ki dile bu derd ile
Gelse Lokmân u Felâtûn çâre yok dermanıma”*

Trh (85/4)

İnsanları canından bezdiren feleğin bu defa kendisinin yok olduğu bir duruma düştüğü gözlemlenmektedir.

*“Mâtem itsin felek oldı telef eyvâh eyvâh
Dâr-ı dünyâ-yı denîde yine bir misl-i ‘adîm”*

Trh (116/3)

Felek hiçbir zamân âşkî konusunda deli dîvâneye dönen âşığın gönlüne, sevinç duygusunu nasip etmemektedir.

*“Hîç bir demde gönül olmadı gamdan âzâd
Ehl-i ‘âşkî felek itmez imiş aslâ dil-şâd
İstemem nazm-ı Şeref’den de dile istimdâd
Neş’e’niñ mısra ‘-ı bercestesin itdim evrâd
Sabrı güç çâresi güç derde giriftâr oldum”*

Tah (1/5)

Felek, âşkından dolayı harâb olmuş âşığın gönlünün çaresi olan ilacı ondan gizlediği görülmektedir.

*“Aratdım âhı idüp her yaña revân a gönül
‘Îlâc-ı derdiñi itmiş felek nihân a gönül
Hakîm-i mutlaka kaldı işiñ hemân a gönül
Saña ne eyleyeyim nişleyim amân a gönül
Benim de hâlimi sen eylediñ yamân a gönül”*

Tah (11/1)

Şeref Hanım’ın dîvânında her daim âşığın durumu; felek karşısında perişan olduğu bilgisine ulaşmak mümkündür.

*“Yandı cânım rûz u şeb feryâd u efgân eylesin
Darb-ı nâlem kubbe-i eflâki lerzân eylesin
Ben harâb oldum felek gayriyi şâdân eylesin
Mâh-ı mâtemdir gönül çâk-ı girîbân eylesin
Kanlı yaşıyla gözüm hem-şekl-i tûfân eylesin
Âteş-i âhim bütün dünyâyı sûzân eylesin”*

Müsed (4/1)

Feleğin kendisinden güçsüz bir durumda olan kişilere eziyet etmekten haz aldığı ve özellikle âşığın yaralı gönlünü kendine hedef olarak belirlemektedir.

*“Tutuşur kubbe-i gerdûn açarsam dehenim
Toldı bârût-ı elemle yine beytû'l-hazenim
Dil-i sengîniñi nerm itmeyüp aslâ sühanım
Gülle-i gamla harâb itmedesin burc-ı tenim
Her dem ey tûb-ı felek sîneme tokunma benim
Taş mı sandıñ yüregim kal’a mı sandıñ bedenim”*

Tes (5/1)

Tes (5/2), Tes (5/3), Tes (5/4), Tes (5/5)

Feleğin özellikleri arasında rakîb gibi kötü bir yapıya sâhip olması ve daima âşıkları ayrılık acısı ile sınamaktadır.

*“Yıkdı kasr-ı emelim fûrkat-i dildâr felek
Hâlîme dost degil aglasın agyâr felek
Bir tarafdan da sen itmekdesin âzâr felek
Bir tesellî ile şâd it beni nâ-çâr felek
Gün olur mı bu gözüm vuslat-ı yâri göre mi
Yohsa hasret beni tâ menzil-i haşre süre mi”*

Tes (7/2), G (98/1)

Her vakit feleğe karşı feryat figan edilmesi ve âşıkların âh’larına maruz kaldığı bir yer olarak anılmaktadır.

*“Feryâd u dâd eliñden amân el-amân felek
İtdiñ tamâm kârımı âh u figân felek”*

TrkB (3/19)

Feleğin âşıkların attıkları nâraları ile yıkılmasının âşıkların en büyük emelleridir.

*“Bu hüzn ü bu firâk dili eyledi harâb
Sayham ile yıkılsa ‘aceb mi cihân felek”*

TrkB (3/21), TrkB (3/22)

Şâir felek ile bir iç muhasebesi ederek ne zamân âşıkların gönüllerine göre sevinç verdiği konusunda muhâkeme etmektedir.

*“Allah için düşün Şeref’i müddetü’l- ‘ömür
Şartınca eylediñ ne zamân şâd-mân felek”*

TrkB (3/23)

Felek zulmedici, gaddar ve şefkatten mâhrum özelliği olması ile meşhurdur.

*“Ey râhm u şefkati keremi olmayan felek
Vey zulm ü kâhr u cevri ile meşhûr olan felek”*

TrkB (4/1), G (97/5)

Feleğin bir sevgili gibi tasvir edilişi ve âşıklara karşı vefâsız oluşu âşıkları çileden çıkarmaktadır.

*“Tûbâ hırâmına hased eylerken âh âh
Yatsın revâ mı yerde o serv-i revân felek”*

TrkB (4/3), G (98/5)

Feleğin nitelikleri arasında merhametsiz oluşu kimseye acımasının olmaması dile getirilmektedir.

*“Evlâdı zâhiren yok idi lik ma ‘nîde
Var idi nice öksüzi ey bî-amân felek”*

TrkB (4/5), G (77/5), G (97/3), G (98/2)

Âşık her dem kara bâhtından yakınmaktadır bir de bu durum üzerine feleğin de bu bâhtı kara âşığı rencide etmesi âşığı çileden çıkarmaktadır.

*“Bâht-ı dūnum mı felek midir iden rencîde
Kangısından ideyim saña şikâyet yâ Rab”*

G (11/4)

Felekten şikâyet edildiği bunun sebebinin ise gaddar oluşundandır. Ama bir gün şâirlerin veya âşıkların ettikleri âh’lar ile yerle yeksan olacağı söylenilmektedir.

*“Gaddâr felek nâlemi gûş eylemez ammâ
Âhım ile bir gün o da ber-bâd olacaktır”*

G (38/2), G (248/4)

Şâirimiz, feleğin muradına göre dönmemesinden dolayı feleğin bu özelliğinden yakınmaktadır.

*“Neyleyim ‘aksine devr itdi felek şimdi Şeref
Ol ne demlerdi dile ‘arz-ı cemâl eylerdi yâr”*

G (40/7)

Feleğin, âşk acısından kafası karışmış aklı yerinden gitmiş âşık ile adeta oyun oynarcasına kendi istekleri doğrultusunda âşığı şekillendirmektedir.

*“Nâr-ı mihen pür itdi usûliyle sînemi
Bezm-i gama felek beni santûr ider meğer”*

G (43/3)

Şâir, feleğin âşıklara verdiği acıdan dolayı ezele kadar bu acıdan yakınmamaları gerektiği fikrini vermektedir.

*“Cevr-i felekden itme gönül ıstikâ ezel
Yogrulmuş âb-ı mihnet ü gamla tûrâbımız”*

G (69/2)

Feleğin, âşığı hep sevgilisinin ayrılık acısı ile ağlattığı söz konusudur.

*“Künc-i mihnetde gam-ı fûrkat-i cânân ile âh
Rahat itmez beni aglatmasa her bâr felek”*

G (98/3)

Felek, âşığın gönlünde yaralar açmakta ve bu yaralara çare bulunamaması söz konusudur.

*“Keremiñ var ola derd-i dili bir hâle koduñ
Olsa Lokmân idemez çâre vü tîmâr felek”*

G (98/6)

Feleğin her seferinde âşığın gönlünü yaraladığı ve bu durumun nedeninin âşık tarafından sorgulandığı izlenmektedir.

*“Bileyim ‘inâyet eyle felek aslı neyse söyle
Beni her zamân böyle neye dil-fikâr idersin”*

G (159/2)

Kimi zamân felek, âşıkların ettiği âh’ların ateşinden dolayı yanıp kül olunan yer olarak ele alınmaktadır.

*“Sakın âteşim ser-â-pâ yanarım çerâğ-âsâ
Dem ola felek de cânâ tutuşa şeraremizden”*

G (175/3)

Feleğin, âşıktan her zamân sevgilisini sakladığını ve bunun yüzünden âşığın kan ağlamasına neden olduğu görülmektedir.

*“Bîhûde mi kan aglar isem gözden ey felek
İtdiñ cemâl-i yâri nihân âh âh âh”*

G (222/2), G (223/1)

Felek karşısında âşığın bıkmış bir duruma büründüğü ve içinde bulunduğu durumun canına tak etmesine neden olmaktadır.

“Geldigime bu ‘âleme itmekdesin el’ân

*Biñ kerre peşîmân
Billâhi felek gayri bu cânımdan usandım
Yok çâre inandım”*

Müst (2/3)

Âşığın, hasta gönlüne çare olarak felekten şefkat istemesi hayret verici bir durumdur.

*“Felek râhm eyle rencûrum
Der-i dildârdan dûrum
Kan aglarsam da ma ‘zûrum
Yamândır hâl-i düşvârim
Gam-ı ‘âşk ile nâ-çârım”*

Ş (8/4), Ş (27/3)

Âşık, felekten yakındığı ve kendisine mutluluğu esirgediği için ona çok sitem etmektedir.

*“Lezzet-i bûs-ı kudûm-i hazret-i dildâr ile
Çok mı gördüñ ey felek bir lâhza şâdân olduğum
‘Âlem-i agyârdan hâlî o meh-ruhsâr ile
Çok mı gördüñ ey felek bir lâhza şâdân olduğum”*
Ş (31/1)

Ş (31/2), Ş (31/3), Ş (31/4), Ş (31/5)

Feleğin âşığa karşı düşman gibi olması ve cefâ verici olması ile ön plandadır.

*“Kasdîñ baña cefâdan ‘adâvet midir felek
Zu‘muñca yohsa ‘arz-ı şecâ‘at mıdır felek”*

Kt (15/1)

Zâlim felek, âşığı her dem gam köşesinde yalnız bırakarak canını sevgiliden uzak kalmasına neden olur.

*“Felek bir gamla her şeb hâtır-ı mâhzûnımı yoklar
Beni eglencesiz kor mı o zâlim künc-i mihnetde”*

Byt (6)

1.11.11. Eflâk

Leylâ Hanım

Âşığın, sevgilisi için çektiği âh’ların feleklere kadar yükseldiğinden, sevgilinin bundan haberi olmadığı için âşığın acı çekmesine sebep olmaktadır.

*“Dünyâyı tutuşdurmada eflâke çıkup âh
Yâr olmadı âgâh
Hâl-i dil-i zâra yine râhm itmedi ol şâh
Yandım buña billâh”*

Müst (5/1), Tah (6/4)

Âşıkların sevgilileri için çektikleri âh’lar o kadar etkilidir ki gül bahçesindeki bülbül’ün bile aklını başından almasına neden olmaktadır.

“Tayandı kubbe-i eflâke âhım
İdüp bülbülleri gülşende bî-hûş”

G (46/4)

Hz. Muhammed’in (s.a.v.) güneş’e benzeyen nur yüzü ile tüm felekleri aydınlattığı izah edilmektedir.

“Seniñ mihr-i cemâliñ eyledi tenvîr eflâki
Göreydi Yûsuf eylerdi fedâ hep cân u emlâki
Bu esrâra yetişmez kimseniñ hiç ‘akl u idrâki
Dâhi bî-rûh iken Âdem Nebî’niñ kâleb-i pâki
Oturduñ sen nübüvvet mesnedine yâ ResûlAllah”

Tah (1/3)

Felek, Hz. Muhammed’in dünyaya gelmesi ve onun güzelliği karşısında kendini aşağı tutarak, peygamber efendimize övgülerde bulunmaktadır.

“Cenâb-ı Hakk ile bir oldu bî-şübhe o rûh-ı pâk
Bu sırra ‘aklüm irmez ‘ârif-i billâh ider idrâk
Yoluñda Gavs-i A ‘zam eylemez mi cism-i pâkin hâk
Tezellül ‘arz ider oldu iderken iftihâr eflâk
Togunca gün gibi zâtıñ zemîne yâ ResûlAllah”

Tah (1/4)

Şeref Hanım

Şâir, feleğin gelip geçici bir yer olduğunu ayrıca kimsenin ona güvenmemesi tembihinde bulunmuştur. Çünkü şâir, feleğin türlü oyunlarla insanoğlunu daima kandırdığını dile getirmektedir.

“Meyl itme bu âlâyişe bu ferş ü bisâta
Tıfl-ı dili bend eyleme zerrîn kımâta
Yer yok saña göz dikme sakın sadr-ı neşâta
Eflâk degil kat kat olup iden ihâta
Zehr ile tolu mâr-ı ham-ender-ham imiş bu”

Tah (8/4)

Şâirin, Kerbelâ olayından duyduğu acıları dile getirirken yakarışlarının feleğe kadar yükseldiğini ayrıca yakarışları ile feleği titretmektedir.

“Yandı cânım rûz u şeb feryâd u efgân eylesin
Darb-ı nâlem kubbe-i eflâki lerzân eylesin
Ben harâb oldum felek gayriyi şâdân eylesin
Mâh-ı mâtemdir gönül çâk-ı girîbân eylesin
Kanlı yaşıyla gözüm hem-şekl-i tûfân eylesin
Âteş-i âhım bütün dünyâyı sûzân eylesin”

Müsed (4/1) Müsed (12/6)

Aşığın ettiği âhlar o kadar etkili ki feleğe kadar yükselmiş ve bir duman gibi feleği kaplamıştır. Bu âh’ların tek sebebi ise sevgilinin kendisidir.

“Çıkarsa cevri-yâr eflâke dūdum ictinâb itme
Bu âh u zâra ey dîl rûz u şeb ol yârdır bâ’is”

G (24/4), G (79/4), G (196/5)

1.11.12. Gezegenler

1.11.12.1. Güneş

Onay’ın Güneş hakkındaki yorumları: “*Arapça’sı şems, Farsça’sı mihr, âfitâb, hurşîddir. Nücûm ilmine göre kuvvet, şiddet, kâhır, istitâlet, sürekli gazap, rağbet, hiss, iffet, hayâ ve rikkat evsafındandır.*³⁴ Leylâ Hanım’ın ve Şeref Hanım’ın dîvânları’nda Güneş yükseklik, parlaklık ve hareket yönü ile ele alınmaktadır. Fakat sevgilinin güzellik unsurlarına teşbih edildiği de gözden kaçan bir durum değildir. İki şâirimiz Mevlevî olduklarından ötürü çoğu zamân semâda ibadetlerini yapan semâzenler ile güneş ve ay’ın birbirine olan hareketleri arasında ilişki kurmayı da tercih etmekten kaçınmamaktadırlar. Son olarak dîvânları’nda Güneş “Mihr, Şems, Hurşid, Âfitab” kelimeleri ile de görmek mümkündür.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Güneş çoğu zamân önemli kişilerin dünyaya gelmesi durumu ile kişinin dünyaya uğur, bereket getirdiğine inanılması yönünden izah edilmektedir.

“Mu’ammer ola ‘Alî-nâm o sulb-i ‘âliden
Cihâna togdı güneş gibi bir meh-i garrâ”

Trh (67/4)

1.11.12.2. Âfitâb

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım’ın, kaside bölümünde methettiği Mâhmûd Hân’ın talihinin daima açık olduğunu bu övgü dolu sözler karşısında güneşin vermiş olduğu tepki Mâhmûd Hân’ı kıskanmaktadır.

“Öyle şâhdır kim felekde hâliyâ yanmakdadır
Pertev-i ikbâline reşk eylemekde âfitâb”

K (2/5)

³⁴Âhmet Talat Onay, “Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar, MEB, İstanbul 1996, s.246.

Şeref Hanım

Sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

1.11.12.3. Hurşîd

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, babasının ölümünden duyduğu acı ve üzüntüyü teşbih yolu ile gözlerinin birini ay'a ve birini güneş'e benzeterek bu durum karşısında gözyaşlarına hâkim olamamıştır.

*“Gözimiñ nûrî gibi çıkdı gözümnden dünyâ
Aglasun hâl-i dile dîde-i hurşîd ile mâh”*

TrkB (3/3)

Esmâ Sultan'a övgü yapılırken, onun için güneşin parlaklığı ile eş değerde, kendisinin çaresiz bir halde olan bir çift gözün dertlerine karşı merhem olması yönünden ele alınmaktadır.

*“Eser-i feyzi yine virdi dile şevk-i cedîd
Rûşen olsa nola hurşîd gibi çeşm-i ümîd”*

TrcB (1/11)

Işık şâhı olarak bilinen Cemşîd'in, yücelik ve ululuğu ile gözleri kamaştırdığı durumu karşısında güneş kıskançlık tavırları içerisinde.

*“Bezmiñde nedîm olsa sezâ togrısı Cem-şîd
Hep kullarıññ gicesi kadr oldı günü ‘îd
Tâ magribe cân atdı hemân reşk ile hurşîd
Mes ‘ûd ola şâhım saña bu sûr-ı hümayûn”*

Ş (1/4)

Şeref Hanım

Sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

1.11.12.4. Şems

Leylâ Hanım

Mevlevîlik gereği irfân meclisinde gece gündüz demeden semâlar yapıldığı ve kişileştirilme yolu ile bunu gerçekleştirenler arasında ay ve güneşin yer aldığı dikkat çekmektedir.

*“Meclis-i ‘irfânda devrân itmesün mi Mevlevî
Rûz u şeb devr itmede şems ü kamer ‘âlem bu yâ”*

G (4/8)

Şeref Hanım

Peygamberimizin nurundan nasibini alan mâhlukatlar arasında güneşin parlak oluşu peygamberimize bağlanılmaktadır.

*“Envâr-ı ruhuñ itdi iki ‘âlemi rûşen
Şems ü kamer-i burc-ı nübüvvetsin efendim”*

G (4/9)

1.11.12.5. Mihr

Leylâ Hanım

Mevlâna ve Mevlevîliğe büyük önem veren Leylâ Hanım benzetme yolu ile âlemin Güneşi ve Ay’ı Şems ve Mevlânâ olduğunu belirtmektedir.

*“İtmış ol hünkârı Mevlâ cümle şâhânıñ şehi
Dergeh-i vâlâsına mensûb olan çıkmaz tehî
Şems ü Mevlânâ degil mi ‘âlemiñ mihr ü mehi
Rûşenâyî bâhş-ı dildir hâk-i râh-ı dergehi
Dest-gîr-i bî-kesândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm”*

Mh (1/2)

Güneş ile Ay’ın hareketleri hakkında bilgi verilmiş olup birbirlerine yakınlıklarına değinilmiştir.

*“Felekde mihr ile mâh iktirân itdikde sa‘d ile
‘Utârid zer kalemle nâme-i sûr eyledi inşâ”*

Trh (6/6)

Gökyüzünün iki gözü olarak benimsenen güneşin biri gündüz kâinatı aydınlatırken, diğeri ise Ay’ın gece kâinatı aydınlatıp etrafı gözetlemek ile görevlendirilmeleri söz konusudur.

*“Müjdeler erbâb-ı ‘irfâna melek-haslet budur
Görmemiş mislin dü-çeşm-i mihr ü mehle âsumân”*

Trh (16/2)

Gece gündüz dua edilerek güneşin parlaklığını dünyanın üzerinden esirgenmesin diye istekte bulunmaktadır.

*“Tâ haşre dek subh u mesâ farz oldu ol şâha du‘â
İtsün münevver dâ‘imâ dünyâyı mihr-i tal‘atı”*

Trh (5/7)

Abdülmecid Hân’ın dünyaya hükmetmesinin kararını Ay’ın ve Güneş’in onun padişahlığını takdir etmektedir.

*“Abdü'l-Mecîd Hân’ı İlâh itdi cihâna pâdişâh
Tahsîn itdi mihr ü mâh ikbâline bî-iştibâh”*

Trh (8/1)

Güneşin sevgiliye benzetilerek aydınlık bir şekilde yüzünü âşığa göstermektedir.

“Giryeler itdikçe ben dildâr kendin gösterür
Bâhr içinde mihr-i pür-envâr kendin gösterür”

G (30/1)

Haşmetliliği ile bilinen güneş dünyanın yüzünü aydınlatmak ile görevlidir.

“Mihr ile mâhı hacîl itmez mi nûr-ı tal‘atıñ
Rûy-ı dünyâyı münevver itdi mihr-i şevketiñ
Kullarıñ oldukça sâyeñde garîk-i ni‘metiñ
Bendeğâniñla hemân zevk eyle şâhım dâ‘imâ”

Ş (2/4)

Güneş’in, kâinatı oluşturan her ögesi için râhmet ve şefkatle dolu olduğu yönüne dikkat çekilmektedir.

“Felekler rûşenâdır hikmetü'l-işrâk-ı re‘yinden
Mu‘allâ-pâye mihr-i âsumân-ı râhm u şefkatdir”

K (6/6)

Şâir, kardeşinin vefâtının acısını sadece kendisi değil gök cisimlerinin de acıyı çektiğini söylemektedir.

“Yanmasun kimse benim tâli‘imiñ nârına âh
Yandı hep mihr-i felek encüm-i seyyâre dâhi”

TrkB (5/4)

Sevgili için âşık tarafından edilen âh’ların gökyüzüne kadar ulaştığı ayrıca güneş ile Ay’ı bu âh’lar ile kararttığını söylemenin yerinde bir ifade olduğu izlenmektedir.

“Levha-i dilde ben o şâhen-şehi
Seyr idüp oldum o zamân vâlihi
Geşt iderek deşt-i kazâda rehi
Eyledi âhım kara mihr ü mehi
Âhımı zann eylediñ ammâ tehi
Nâle vü feryâd eser eyler gehî
Âh mine'l-‘âşk ve hâlâtîhi
Âhraka kalbî bi-harârâtîhi”

Tesm (1/1)

Şeref Hanım

Âşık her vakit talih konusunda şanssızdır bu beyit ile âşık için mutluluğun güneş’e benzetilerek talihine doğmasını arzulamaktadır.

“Şeb-i yeldâ-yı felâket uzadı togmaz mı
Kevkeb-i tâli‘ime mihr-i sa‘âdet yâ Rab”

G (11/2)

Güneş’in gökyüzünde dönmesi ile adeta semâda dönen bir kişi olarak görülmektedir.

“Mevlevî gibi semâda pertev-i şevkiñ ile
Mihir ü meh ser-geşte-i leyl ü nehârîñdır senin”

G (102/2)

Güneş’in Abdü’l-Mecîd’in padişahlığına güzellik katmasından bahsedilmektedir.

“Abdü’l-Mecîd Hân’ı İlâh itdi cihâna pâdişâh
Tahsîn itdi mihr ü mâh ikbâline bî-iştibâh”

Trh (8/1)

1.11.13. Ay

Onay ay için şu açıklamayı yapmıştır: “Arapçası kamer, Farsçası mâhtır. Nücûm ilmine göre yer, felek-i evvel yani birinci kat göktür. Za’f, acz, cehl, nemime, âhyâr, hareket, suret ayın hususiyetlerindendir.”³⁵ Kamer, Mâh, Hilâl, Bedr ve Meh-tâb ifadeleri ile karşımıza çıkan Ay parlaklık vasfı ile Peygamber Efendimiz, Mevlânâ ve devrin önemli isimlerinin yücelik vasıflarına teşbih edilmiştir.

1.11.13.1. Kamer

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, ay yüzlü sevgili ile zevk ve safâ ederek eğlendiği ve âlemin bu duruma ne derse desin kayda değer almayacağını belirtmiştir.

“Leylâ o kamer-tal‘at ile zevk u safâ it
‘Âlemde sen eglen de ne dilerse disünler”

G (38/5)

Mevlevîliğin esası olarak semâ önemli bir yere sâhiptir. Bu semâda Güneş ve Ay’ında döndükleri anlatılmaktadır.

“Eser-i ‘âşkıñ ile şems ü kamer
Hep semâ‘ıñ gibi devrân eyler
Merhamet senden olur eyle nazar
Meded it bendeñe yâ Hazret-i Pîr”

Mrb (1/8)

Şeref Hanım

Şâir gökyüzünün şâh’ları olan ay ve güneş’i benzetme yolu ile birisini Abdülmecîd diğerini ise Abdülazîz olduğu ispatında bulunmaktadır.

“Birisi ‘Abdü’l-Mecîd ü biridir ‘Abdü’l-‘Azîz
Ya‘ni burc-ı âsumân-ı şevkete şems ü kamer”

Trh (24/4)

³⁵ Onay, age, s. 111.

Kâinatın yaratıcısı olan Allah'ın tüm mâhlukatların ona bağlılıkları karşısında Ay'ın kişileştirilerek bu durumu kıskandığı ifade edilmektedir.

“Mübtelâ tevhîdiñe ins ü beşer
Reşk ider devrânıña şems ü kamer
Bende-gâniñ üzre her şâm u seher
Şâh-bâz-ı himmetiñ pervâz ider
El-amân ey dest-gîr-i ‘âcizân
El-amân ey gavs-i a‘zam el-amân”

Müsed (8/5)

Ay'ın etrafa saçtığı parlaklığının ruhu peygamber efendimizin nurundandır.

“Envâr-ı ruhuñ itdi iki ‘âlemi rûşen
Şems ü kamer-i burc-ı nübüvvetsin efendim”

G (4/9)

1.11.13.2. Mâh

Leylâ Hanım

Abdü'l-Mecîd Hân'ın padişahlığının ilan edilmesi haberi ile padişahın talihine adeta ay ve güneşin güzellik kattığı söz konusudur.

“Abdü'l-Mecîd Hân'ı Îlâh itdi cihâna pâdişâh
Tahsîn itdi mihr ü mâh ikbâline bî-iştibâh”

Trh (8/1)

Ay ile Güneş'in birbirlerine göre konumu hakkında bilgi verildiği söylemek mümkündür.

“Felekde mihr ile mâh iktirân itdikde sa‘d ile
‘Utârid zer kalemle nâme-i sûr eyledi inşâ”

Trh (6/6)

Şeref Hanım

Parlak oluşu ve gece etrafa ışık saçması özelliğine sâhip olan Ay sevgilinin görüldüğü yerdir.

“La ‘l-rîz-i nıgehim sensin efendim sensin
Rûz u şeb mihr ü mehim sensin efendim sensin”

G (157/1)

1.11.13.3. Hilâl

Leylâ Hanım

Sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

Şeref Hanım

Sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

1.11.13.4. Bedr

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

1.11.13.5. Meh-tâb

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, babasının vefâtı ile kendisinin gam köşesine mahkûm edildiğini ifade etmektedir. Bundan dolayı meh-tâb'ın, siyâh bulutların ardından çıkmaması istenmektedir.

“Bıragup gûşe-i mihnetde beni gitdi peder
Çıkmasun haşre kadar ebr-i siyehden meh-tâb”

K (3/8)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.11.14. Utârit

Muhammet Nur Doğan Utârit gezegeni için: “*Merkür gezegenin eski adıdır. Utârit ikinci gökteki gezegendir. Debîr-i felek, yani gökyüzünün kâtibi sayılır. Edebiyatta belagat ve şiirle anılır*”³⁶ Utârid, önemli olayları yazıya geçirmekle mükellef bir gezegendir.

Leylâ Hanım

Said Paşa'nın düğünü hakkında tarih kısmında yer verilen beyitte ay ve güneşin birbirlerine erişmelerini sağlayan Utârid, altın kalemi ile olanları yazmaktadır.

“Felekde mihr ile mâh iktirân itdikde sa'd ile
‘Utârid zer kalemle nâme-i sûr eyledi inşâ”
Trh (6/6)

³⁶ Muhammet Nur Doğan, *Hüsn ü Âşk*, Yelkenli Yayınevi, İstanbul 2006, s.39.

Şeref Hanım

Utârid feleği özelliğinin ortaya konduğu ve onun iyi bir kâtip olarak anlatılması bu beyitte söz konusu bir vaziyettir.

“İder Tahrîr ‘Utârid şâneye cevherle târîhin
Nebil’iñ yüzine hat kıl kalemle yazdı mâşAllah”

Trh (74/2)

Şâir, feleğe seslenerek Utârid feleği hakkında bilgi vererek hat sanatında güzel yazı yazması kimliğine mensup olduğunu bildirmektedir.

“Zümre-i hattâta fâ’ikdi ‘Utârid ey felek
Görse ta’lik eyler idi kît ‘asın fevka’l-kamer”

Trh (102/4)

Haşre dek tutsun ‘Utârid mâtemin gelmiş değil
Zümre-i nisvânda bir öyle hattât âh âh

Trh (112/6)

1.11.15. Zühre

Onay’ a göre Zühre “arza yakın ve nücûm ilmine göre yeri üçüncü gök olan bir seyyaredir. Fecirden biraz evvel cenûb-ı şarkî tarafında ve gurûbdan sonra cenûb semtinde görünür. Kervankıran, Çobanyıldızı gibi adları vardır. Edebiyatta bir adı da Nâhîddir. Âşk ve musikî ilâhi makâmındadır. Yunan esâtirinde Afrodite, Romalılarca Venüs mukabildir. Şark esâtîrine göre Hârût ve Marût’u baştan çıkaran ve sonra yıldız olan fettân kadın Zühre’dir”³⁷ Zühre, özel günlerde ya da bir topluluktaki bireyleri eğlendirmek gayesi ile elindeki sazıyla dikkat çekmektedir.

Leylâ Hanım

Padişah düğünlerinin sâzendesi olarak karşımıza çıkan zühre yıldızının bulunduğu ortamdaki kişileri sazi ile etrafa sevinç ve şenlikler saçtığı görülmektedir.

“Zühre alup sâzin ele virdi cihâna velvele
Sûr-ı hümayûn sa’d ile reşk-âver itdi cenneti”

Trh (5/5)

Şehzadeler için düzenlenen düğünlerin gösterişi karşısında herkesin şâşkınlıkla hayrette izledikleri ve bu izleyenler arasında Zühre’nin de hayrette kalması müşteri gezegenine dönüşmesi söz konusudur.

“Seyr eyledikde her yeri olmaz mı Zühre müşteri
Görmüş değil ins ü perî hiç böyle bir cem ‘iyyeti”

³⁷ Onay, age, s. 510.

Şeref Hanım

Muharrir, doğum olayının şenlikli halini, Zühre gezegeninin şenlikli hali arasındaki bağlantı ile açıklamaktadır.

*“Îd-ber-bâlâ-yı ‘îd itdi meh-i zi'l-hiccede
Zühre ‘arz itsin Süreyyâ'ya demidir san‘atı”*

Trh (55/4)

Zühre yıldızının; güzelliği, alınganlığı ile gökyüzünde ihmale gelmemesi izah edilmektedir.

*“Tulû‘ itdi meh-i nev gibi bir mâhdûm-ı zî-şânı
Semâ‘a başlasın Zühre semâda gelmez ihmâle”*

Trh (66/13)

Zühre yıldızı, elinde sazı ile etrafındaki kişileri eğlendirmekle mükelleftir.

*“Eyledi mâhdûm sûr-ı izdivâc
Zühre alsın sâzını çıksın kola”*

Trh (77/4)

1.11.16. Yıldız

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânları’nda yer alan kozmik unsurlar arasında olan yıldızlar “encüm, necm, kevkeb, âhter, sitâre” gibi eş anlamlı kelimeler ile yer verilmektedir. Yıldızlar, sevgiliye teşbih edilirken kimi zamân da tarih kısmında yer verilen önemli kişilerin talihleriyle bağlantı kurulmuştur.

1.11.16.1. Encüm

Leylâ Hanım

Mevlânâ’nın, biricik oluşu, gök cisimlerinden olan yıldızlar ile açıklanmıştır.

*“Gösterüp Mevlâ aña encüm gibi şeh-zâdegân
Kendüsi tahtında var olsun ilâ yevmi'l-hisâb”*

K (2/25)

Şeref Hanım

Sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılmaktadır.

1.11.16.2. Necm

Leylâ Hanım

Abdü'l-Mecîd Hân’ın doğumunun benzetme yolu ile onun şüphesiz talihli ve uğurlu olan bir yıldız gibi dünyaya geldiği hakkında bilgi sunulmaktadır.

*“Tâli ‘ oldı neyyir-i burc-ı sa ‘âdet nâ-gehân
Togdı necm-i tâli ‘-i âfâk bî-şekk ü gümân”*
K (3/1)

Şeref Hanım

Beyitte her kişinin bir yıldız gibi oluşu ve bu yıldızların kimi zamân uğurlu olup olmadığı hakkında bir açıklama öne sürülmektedir.

*“Bir zamân sa ‘d idi necm-i tâli ‘im şol deñlü kim
Baña lutf agyârıma hışm u celâl eylerdi yâr”*
G (40/6)

1.11.16.3. Kevkeb

Leylâ Hanım

Yeryüzünde çoğu kişinin gökyüzünde talihini sembol eden bir yıldızının olduğu durumu açıklığa kavuşturulmaktadır.

*“Kudûmiyle müzeyyen eyleyüp fer virdi eflâke
O zâtın kevkeb-i ikbâline reşk eylemez mi mâh”*
Trh (14/3)

Şeref Hanım

Güneş tutulması sonucunda yıldızların ortadan kaybolması durumu izah edilmektedir.

*“Kevkeb-i ‘ömrine sad-hayf u dirîg irdi küsuf
Bedr olur iken cemâli ‘âleme mânend-i mâh”*
Trh (114/2)

1.11.16.4. Âhter

Leylâ Hanım

Fâtıma Sultânın dünyaya gelmesi ile yeryüzüne uğurlu bir yıldızın geldiğini bu kişinin bağışlayıcı özelliğe sâhip olduğu hakkında fikir beyan edilmektedir.

*“Kudûmın sa ‘d ide Mevlâ şehen-şâh-ı cihân-bâna
Yine bir duhter-i sa ‘d-âhter itdi yümn ile ihsân”*
Trh (4/5)

Şeref Hanım

Evrende yaşayan her kişinin birer yıldızının olduğu ve bu kişilerin âhiret hayatına göç etmeleri ile bu yıldızların sönmesi durumu açıklığa kavuşturulmaktadır.

*“Zât-ı vâlâ-yı Cemâlî‘d-dîn Efendi‘niñ dirîg
Duhter-i sa ‘d-âhteri oldı bekâya rû-be-râh”*
Trh (105/1)

Âşığın, can düşmanı olarak bilinen rakîbi gökyüzünde temsilen kötü bir yıldızla sâhiptir. Buradan yola çıkarak âşığın rakîb'ten hiçbir zamân hayır görmediğinden dolayı yıldızından da hayır görmeyeceği kanaatindedir.

*“Nüvâziş itse de nâkısdır elbet hayrı şerrinden
Gelür mi ‘âşıka agyâr-ı bed-âhterden emniyyet”*

G (21/2)

1.11.16.5. Sitâre

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşığın, gökyüzünde sembol eden yıldızının son vermesi yani sönmesi hakkında bilgi verilmektedir.

*“Düşüp sitâresi ma‘zûl-i iltifât oldu
Diyâr-ı ülfete me‘mûr gördüğün gönlüm”*

G (129/5)

Âşığın, talihinin ve onu gökyüzünde temsil eden yıldızının uğursuz oluşunu dile getirilmektedir.

*“Bakdıkça şûm-ı tâli‘ u nâhs-i sitâreme
Şekvâ-yı çarh u bâht-ı siyâh eyler ağlarım”*

G (136/2)

1.11.16.6. Süreyyâ / Pervin

Mustafa İsmet Uzun Süreyyâ yıldızına: *“Arapça Süreyyâ adı Türkçe’de Ülker, Farsça’da daha çok Pervîn diye geçer. Farsça perve kelimesiyle Nûşirevân’ın torunu olan Hüsrev’in lakabı Pervîz de Fars edebiyatında Süreyyâ için kullanmıştır. “Yedi kız kardeş” veya “peren” adıyla da anılmaktadır.”*³⁸Âşıkların, ettiği âh’ların yükseklik derecesinin Süreyyâ’ya kadar olduğu ifade edilmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

³⁸ Mustafa İsmet Uzun, “Süreyyâ”, *İslâm Ansiklopedisi*, TDV Yayınları, Cilt 38, İstanbul 2010, s.162.

Şeref Hanım

Zilhicce ayında meydana gelen bir doğumun güzelliğine tarih düşüren şâir, sevinci daha çok ifade edebilmek için bu olayı göksel mekânlar aracılığı ile zühre gezegenin neşeli bir şekilde gelmesi ile tüm hünerlerini Süreyyâ yıldızına sergilenmesi beklenmektedir.

“Îd-ber-bâlâ-yı ‘îd itdi meh-i zi'l-hiccede
Zühre ‘arz itsin Süreyyâ'ya demidir san‘atı”

Trh (55/4)

Âşık sevgili için ateşe benzer âh'larını pervin yıldızının en tepesine kadar ulaştırırsa dâhi sevgilinin ilgisini çekemez.

“Sanma Pervîn felekde şerer-i âhımdır
Hâle-i mâh degildir siper-i âhımdır”

G (45/1)

1.11.17. Dünya

Cebelioğlu dünya için “Arapça yakın, alçak gibi lügat anlamlarına karşılık, üzerinde yaşadığımız şu gezegenin adıdır. Tasavvufta, dünya çeşitli şekillerde tanımlanmıştır: 1.Seni Allah’tan alıkoyan her şey. 2.İmtihan yeri. 3.Âhiretin tarlası. 4. Geçici, fani yer. Dünya ile ilgili olarak dervişler: “yalan dünya”, “yalancı dünya”, “dünya malı dünyada kalır” demişlerdir. Dünya ayrıca cadı, yılan, zehir ve fâhişeye benzetilmiştir”³⁹ Dünya’nın “Dâr-ı Fenâ, Mihmân-hâne, Arsa-gâh, Bezm-i Fenâ” terkipleri ile kullanıldığı görülmektedir. Çoğu kere kadın şâirlerimiz bu yerin gelip geçici, belalarla dolu bir yer olduğundan dolayı bu yere umut bağlanılmaması öğüdünde bulunmuşlardır. Bu yer tasavvuf yoluna girmiş kişilerin kendilerini dünyanın tüm güzelliklerinden soyutladıkları gibi tasvir edilmektedir.

Leylâ Hanım

Şâir, âşıkların gözünden dünya için gelip geçici olan bir yer olduğunu belirterek aslında hakikatin bu dünya için geçerli olmadığını bunun için dünyanın güvenilir bir mekân olarak okuyucunun gözünde şekillendirmek istemektedir.

“Pek sakın rengine boyanma bu dünyâ fâni
İñledir gûşe-i mihnetde dil-i nâlân”

TrkB (8/8), TrkB (8/22)

Âşığın, dünyayı âh’ları ile yerle bir etmesi söz konusudur.

“Zülf-i şeb-rengiñle bu bâht-ı siyâhım yâd idüp
Dûd-ı âhımla yine dünyâyı târ itdim bu şeb”

G (11/8)

³⁹ Ethem Cebecioğlu, *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Rehber Yayınları, Ankara 1997, s.229.

Âşıklar için mihmanhâne olarak görülen dünya hayatının tek anlamı zevk ve safâdır.

*“Fenâ dünyâda sâkî maksadım hep ‘ayş u ‘işretidir
Amân bir bâde sun ‘ayyâşıña eyyâm-ı ruhsatdır”*

G (28/1)

Âşık için dünya; ne kadar dert, mihnet, gam ve manevi yönden işkence çekilen bir yer olarak görünse bile sevgiliye duyduğu âşkın bütün bu işkencelere karşı galip geldiği anlatılmaktadır.

*“Çâre yokdur redd iderseñ de yine sevdim seni
Başıma dünyâyı zindân eyleseñ itmem ferâg”*

G (56/2)

Âşığın sevgilisine duyduğu âşk ateşine düştüğü için dünyanın ve dünyada yaşayan tüm canlıların âşık için hiçbir değer ifade etmediği belirtilmektedir.

*“Sevdiğim bir derde düşdüm âteş-i ‘âşkıñla kim
Şimdi hiç ‘aynımda yok dünyâ vü mâ-fihâ benim”*

G (79/3)

Âşığın tek arzusu sevgilisinin onun bulunduğu mekâna teşrif etmesi ile hem kendisinin hem de dünyanın şenleneceği izah etmektedir.

*“Kudûm-ı nâzenîniñle safâ bâhş eyle ‘uşşâka
Gelüp gitdikçe bâga ehl-i dünyâ hûr görsünler”*

G (25/2)

Dünya hayatının, âşıkların gönül yaralarına ne yazık ki merhem olmadığını söylemek doğru bir tespittir.

*“Kat‘-ı ümmîd eyleyüp nabzımdan el çekdi tabîb
Kalmadı dünyâda bu derd-i derûna çâre hayf”*

G (59/4)

Dünya, âşıkların dertlerini unutmalarını sağlayan gelip geçici bir mâhaldir.

“Âşkıñla harâb oldum dünyâda seni buldum

Biñ kez boşanup toldum peymâne benim şimdi”

G (113/5)

Kimi zamân dünya hayatının kıskanıldığı bunun sebebinin ise zevk ve safâ meskeni olarak bilindiğindendir.

*“Kalmadı gam sâye-i lutfuñda ey zill-i Hudâ
Reşk-i me’vâ oldı dünyâ her mâhal cây-ı safâ
Makdem-i pâkiñ virüp kasr-ı Küçüksu’ya ziyâ
Bendegâñıñla hemân zevk eyle şâhum dâ’imâ”*

Ş (2/1)

İnsanoğlunun hür iradesi ile kendisine göre bir menzil seçtiği, kimisinin gelip geçici olan bu dünyayı, kimisinin ise âhiret hayatını seçerek burada mal mülk sâhibi oldukları görülmektedir.

*“Târik-i dünyâ olan bir mülke mâlik oldu kim
Tâlib-i ‘ukbâ olan bir mülke mâlik oldu kim
‘Âşk ile rüsvâ olan bir mülke mâlik oldu kim
‘Âşık-ı Mevlâ olan bir mülke mâlik oldu kim
Ma ‘nide şâh oldu bes mülk-i Süleymân istemez”*

Tah (2/9)

Âşk ile yanıp kavrulan mecnun misali olan Leylâ Hanım’ın âşktan dolayı perişan bir hale büründüğü ve âşktan dolayı dünya hayatının ona artık tutsaklıktan başka bir yer anlam ifade etmemektedir.

*“Kuluñ Leylâ’ya bak ‘âşkîñla oldu ‘âleme rüsvâ
Hevâ-yı ‘âşka düşdi başına zindân olup dünyâ
Gezer mecnûn u ser-gerdân olup uslanmadı hâlâ
Nebî-i zârı gel zencîre ur ey saçları leylâ
Bu sâhrâ-yı mâhabbetde gezer mecnûndur sensiz”*

Tah (7/7)

Kerbelâ zamânından beri dünyanın eskimiş, perişan bir mekân olduğu tasvir edilerek bir daha bu mekânda sevinç atmosferinin olmayacağı okuyucuya sezdirilmektedir.

*“Harâb olmuşdu vakt-i Kerbelâ’da
Olur mı köhne dünyâ gayri ma ‘mûr”*

TrkB (2/33)

Leylâ Hanım babasını kaybetmesi ile dünya hayatının artık onun için hiçbir anlam ifade etmeyen bir yer anlamına dönmektedir.

*“Gözimiñ nûrı gibi çıkdı gözümden dünyâ
Aglasun hâl-i dile dîde-i hurşîd ile mâh”*

TrkB (3/3)

Dünya hayatı masum insanları ansızın sevdiklerinden kopardığı için hasret çığlıklarının hüküm sürdüğü bir yer anlamındadır.

*“Ma ‘sûmlar eyledikçe bu fûrkatle nâleler
Dünyâyı tutdı şimdi hemân bâng-ı hasretâ”*

TrkB (4/3)

Leylâ Hanım dünya hayatından çok acılar çektiği için ettiği âh’lar ile dünya hayatının yerle bir olmasını istemektedir.

*“Dünyâyı dūd-ı âh ile itsem nola siyâh
Leylâ’yı şimdi yakdı bu nâr-ı harâret âh”*

TrkB (4/29)

Dünyanın güzelliği ile cennete benzeyen bir yer olarak görüldüğü ve burada zevk ve safânın hâkim olduğu vurgulanmaktadır.

*“Kalmadı gam sâye-i lutfuñda ey zill-i Hudâ
Reşk-i me 'vâ oldı dünyâ her mâhal cây-ı safâ
Makdem-i pâkiñ virüp kasr-ı Küçüksu'ya ziyâ
Bendegânuñla hemân zevk eyle şâhım dâ'imâ”*

Ş (2/1)

Sevgilinin âşkından ötürü âşığın ettiği âh'lar yüzünden dünyanın yıkıldığı söz konusudur.

*“Seniñ 'âşkıñla yıkdı tîşe-i âhım bu dünyâyı
Biraksun tâ-be-mâhşer Kûh-ken bihûde da 'vâyı
Geline hâtıra yâd eylesünler anda Leylâ'yı
Mey-i 'âşkıñla zâlim mest-i medhûş itdigiñ demler”*

Ş (6/4)

Dünyanın, âşığın gönlü gibi harâb ve yaşanmaz bir yer olduğu söylenilmiştir.

*“Gönlüm gibi dünyâyı harâb eyle İlâhî
Huşyârını da mest-i şarâb eyle İlâhî
Bir meclise Leylâ ile gelsün de o sâkî
Murg-ı dili ol bezme kebâb eyle İlâhî”*

Rb (16)

Şâir, gençlik yıllarında hiç kimseyi umursamadığı ve hayatını dilediği gibi yaşamayı tercih etmiştir.

*“Fenâ dünyâda sâkî maksadım hep 'iş ü 'işretdir
Amân bir bâde sun 'ayyâşıña eyyâm-ı ruhsatdır”*

G (28/1)

Şeref Hanım

Dünya hayatının insanoğluna her an gam veren bir köşeden başka bir mekân olmadığı belirtilmektedir.

*“Bir kimse mi vardır diyecek hurrem imiş bu
Kayd-ı eleminden felegiñ eslem imiş bu
Zann itme safâ bezmi mâhall-i dem imiş bu
Dünyâ dime ey dil buña künc-i gam imiş bu
Bir 'âlemi yok mihneti çok 'âlem imiş bu”*

Tah (8/1)

Dünya, âşıkların ateşe benzer âh'larına maruz kalan bir yer olarak tasvir edilirken buranın âh'lar yüzünden yanmış bir halde olduğu söylenmektedir.

*“Yandı cânım rûz u şeb feryâd u efgân eylesin
Darb-ı nâlem kubbe-i eflâki lerzân eylesin
Ben harâb oldum felek gayriyi şâdân eylesin*

*Mâh-ı mâtemdir gönül çâk-ı girîbân eylesin
Kanlı yaşıyla gözüm hem-şekl-i tûfân eylesin
Âteş-i âhım bütün dünyâyı sûzân eylesin”*

Müsed (4/1)

*Müsed (4/2), Müsed (4/3), Müsed (4/4), Müsed (4/5), Müsed (4/6), Müsed (4/7), Müsed (4/8),
Müsed (4/9), Müsed(4/10), Müsed (4/11), Müsed (15/2), G (148/1)*

Dünyanın gelip geçici bir yer olarak ele alındığı görülmektedir. Dünyaya bel bağlanılmaması gerektiğini kişilerin kendilerini sadece dünya yaşamı ile sınırlamaması gerektiği bu öğütlere kulak asmayanların sonucunda ise koca bir pişmanlık ile karşı karşıya kalındığı açıklanmaktadır.

*“Nolduñ neden bu rütbe perîşânsın ey gönül
Dünyâya geldigine peşîmânsın ey gönül”*

TrkB (1/1)

Dünya, kimseye faydasının olmadığı ayrıca uğruna çekilen sıkıntıların boşuna olduğu dert ve elemin hâkim olduğu yerdir.

*“Yok kimseye vefâsı bu dünyâyı neyleyim
Ârâm u rahat itmeyecek câyı neyleyim”*

TrkB (4/13)

Âşık, her seferinde sevgilisinin hasret kaldığı gül yüzü ve kokusunu hatırladıkça dünyanın onun için yaşanılmaz bir yer olduğu belirtmektedir.

*“Kanı yâd eyledikçe reng ü bûy-ı verd-i ruhsârîñ
Hezârîñ başına dünyâyı zindân itdigim demler”*

G (42/2)

Âşık için dünya hayatının, sevgilinin varlığı anlam kazanılan bir yer olarak görmektedir.

*“Baña rûşen olur envâr-ı cemâliñle cihân
Yohsa zindân görünüñ çeşmime dünyâ sensiz”*

G (73/3)

Âşığın arzusu sevgilisinin parlak temiz yüzünü görme isteğidir. Bu durumun gerçekleşmemesi dâhilinde dünyanın onun için hiçbir anlam ifade etmediğini dile getirmektedir.

*“Görmeyince vech-i pâkiñ neyleyim dünyâyı ben
İstemem billâh sensiz cennet ü havrâyı ben”*

G (164/1)

Âşıkların, sevgililerinden ayrı geçirdiği vakit o kadar acı vermektedir ki dünya hayatının onlar için önemli olmadığını belirterek tek amaçlarının sevgililerine kavuşmak olduklarını söylemektedirler.

“Nola cûy-ı sirişkim gibi dünyâ çıksa ‘aynımdan
Gam-ı hecristîle cânımdan usandım âh efendim âh”

G (186/4)

Şâir, dünya hayatının gelip geçici bir yer olduğunu ifade ederken burada kalıcılığın mümkün olmadığını belirtmektedir.

“Sen ölürsün o kalur turma hemân söyle gazel
Şerefâ çünkü degil kimseye dünyâ bâkî”

G (243/5)

Âşığın sevgisi için kendini maddi dünyadan soyutladığı sevgilisini tüm dünyadan daha üstün tutmaktadır.

“Cevriñle çâk itseñ beni
Dünyâyâ virmem ben seni
Ve'l-hâsıl ey meh bil beni
Dünyâyâ virmem ben seni”

Ş (26/1)

Ş (26/2), Ş (26/3), Ş (26/4)

1.11.17.1. Dehr

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dehr kelimesini daha çok gelip geçici bir yer anlamında kullanmaktadır. Ayrıca bu yerin, çoğu âşıklara zehir sunarak onları kandırdıklarını söz etmektedir.

Leylâ Hanım

Dünyanın, âşığın hasta gönlüne merhem olmadığı tam tersi âşığa zehir içirip derdine dert katmaktadır.

“Tursun bu zâhm-ı göñlüme ben merhem istemem
Dehriñ ‘alîle sundığı derde devâya yuf”

G (57/3)

Dehr’in, Leylâ’yı aldattığını içki yerine zehir içirdiğini böylece şâiri hakikatlerden uzaklaştırmasına neden olmaktadır.

“Dehri gör mey yerine zehr içürür Leylâ’ya
Seyr it ey şûh-ı kamer-çihre hele meclise gel”

G (71/5), Trh (38/1), TrkB (4/8), TrkB (5/5)

İnsanoğlunun dünya için onlara zevk vereceği fikrine kapıldıkları takdirde yanılacaklarını çünkü dünya cefâdan başka bir şey bâhşetmez.

“Safâ zann eyleyüp dehriñ cefâsın
Vücûd-ı nâzenînin itdi ifnâ”

Trh (54/3)

Dünya hayatına aldanılmaması gerektiği her vakit insana sunmuş olduğu zehir ile kandırıp insanı belâya sürüklemektedir.

*“Bî-vefâdır dehr-i dîna aldanup umma vefâ
Dem-be-dem şerbet yerine sundığı zehr ü belâ”*

Trh (53/1)

Dünyanın gül bahçesine büründüğü ve dünyanın güzel koku veren bir mekân olarak ele alınmaktadır.

*“Hân-kâh-ı Mevlevî’de açılıp bir verd-i ter
Gülşen-i dehri mu ‘attar eyledi bûy-ı latîf”*

Trh (28/2)

Dünyanın, dîvân şiirinde önemli bir yere sâhip olan bâg ile bağlantılı olduğunu söylemek mümkündür.

*“Bâg-ı dehri gülsitân-ı nusret itsün şevketi
Hâk-ber-ser eyleyüp a ‘dâyı ol sultân-ı dîn”*

Trh (7/4)

Şeref Hanım

Dünya hayatının belalar ile dolu bir mekân olarak ele alındığı bu belaları aşmanın tek yolu ise sabırlı bir tutum sergilemekten geçmektedir.

*“Çarh-ı kec-rev saña gösterse gönül bed-çihre
Dönmesin nâfile seyl-âb-ı sirişkiñ nehre
Tut mukâbil felegiñ kand ü nebâtın zehre
Olma memnûn u mükedder heme lutf u kâhra
Her kim eylerse Tahammül sademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Hudâ’dan behre”*

Tes (6/1)

Tes (6/2), Tes (6/3), Tes (6/4), Tes (6/5), Tes (6/6), Tes (6/7)

Şeref Hanım, dîvânında ismi geçen; Neyir Mollâ ve Hasîbe Hanım gibi kişilerin cihâna gelişleri ile uğur ve bereketin hâkim kıldığı anlatılmıştır.

*“Vâlidî söylerken işitdim bu tâm târihi ben
Geldi dehre yümn ile tev’em Ferîd ile Vâhîd” (1257)*

Trh (51/6) Trh (52/5), Trh (28/7)

1.11.17.2. Âlem

Devellioğlu âlemi: “dünya, cihân anlamı ile açıklamaktadır.”⁴⁰ Âlem, her iki şairimizde de gam yeri, eziyet, feryat ve figanların eksik olmadığı geçici bir yurt oluşu ile

⁴⁰ Devellioğlu, age, s.30.

dikkat çekmektedir. Ayrıca bu yer fani oluşundan ötürü insanların kendilerini buraya kaptırmamaları tavsiyesinde bulunmaktadır.

Leylâ Hanım

Dünyanın gül bahçesine benzetilerek bu yer için ne kadar güzel bir mekân olduğu söylene de yine de dertlerden, elemelerden ve kederlerden soyutlanmadığı bir mekân olarak betimlenmektedir.

*“Bu bâg-ı ‘âlemiñ hâr u hasından ebkem olmuşdum
Bâhâr-ı tab ‘ım olmuşken baña bu gamla bigâne”*

K (4/18)

İçinde yaşadığımız âlemin bahçeye benzetilerek bu yerin her vakit güzelliğini pekiştiren gülün yani sevgilinin olması temennisinde bulunmaktadır.

*“Gül-i tab ‘ı açıl sun biñ sene bu bâg-ı ‘âlemde
Anı bağışlaya Mevlâ şehen-şâh-ı cihân-bâna”*

K (4/23)

Âlem, âşık için sevgiliyle buluşmak istediği yer olarak görülmek istenirken tam tersi bir durum yaşanarak sevgilinin olmaması ile âşık için bu yerin âh’ların ve feryat figanların edildiği bir mekân olmasına neden olmaktadır.

*“Bezm-i ‘âşk içre görüp bu çeşm-i giryânım benim
İtdiler ta ‘yîb ‘âlem âh u efgânım benim
Görmemişler gâlibâ ol mâh-ı tâbânım benim
Nûr-ı vech-i dilberâna yok mı îmânım benim
Turfâ mecnûnum ki bî-‘akl olmadır şânım benim”*

Mh (4/1), TrkB (3/7)

İki âlem ile dünya hayatı ve âhiret hayatı kastedilerek bu mekânlara göç edilmenin tek sebeplerinin İlâhî Âşk’a dayandığı izah edilmektedir.

*“İki ‘âlem terkine bil ‘âşk-ı Mevlâ’dır sebeb
Cân u emlâki bu yolda virdiler yagmâya hep
Mey yerine kâse kâse zehr içerse rûz u şeb
Derd-i dildâr ‘âşıkıñ dermânıdır eyler taleb
Ol belâdan hazz ider derdine dermân istemez”*

Tah (2/3)

Âlem kişileştirilerek âşığın feryat ve figanları karşısında bıkmış bir hale bürünmektedir.

*“Hasretle yanıp yakılarak bu dil-i bîmâr
Vakt ola figânından ider ‘âlemi bîzâr
Dikkatle nigâh eyleyüp ol şûh-ı sitem-kâr
Sevdâ ile dîvâneligim gördi benim yâr
Kıldı o siyeh kâkülünü boynuma zencîr”*

Tah (10/3)

Âlem çoğu zamân âşklarından dolayı yanıp kavrulan ve feryat figan eden âşıklara bir yurt olmaktadır.

*“Kimi ‘âlemde ider nâle vü efgân ancak
Kimi fûrkatde kimi vâsıl-ı cânân ancak
Kimi pervâne gibi yanmada el’ân ancak
Hâl-i ‘âlem ezeli böyle perîşân ancak
Kimi handân kimi nâlân kimi giryân ancak”*

Tah (11/1)

Âşık, ettiği âh’lar ile âlemi yerle bir etmektedir.

*“Gice gündüz aňup ol demleri feryâd eyle
Ey gönül ‘âlemi bir âh ile ber-bâd eyle”*

TrkB (1/6)

Âlem, kimi zamân başkalarının zoru ile yaşanılmayacak hale getirildiği böylece bu yerin zindândan farkı kalmadığı açıklanmaktadır.

*“İbni Âdem ola hâşâ o gürûh-ı mekruh
Zulm ile ‘âlemi bu ümmete itdi zindân”*

TrkB (1/20)

Âlem içki meclisine teşbih edilerek âşığa içki yerine zehir içirdiğini böylece onu kandırdığı anlatılmak istenmektedir.

*“Bezm-i ‘âlemde baňa zehr ola ‘ayş u ‘işret
Şimdi ben nûş ideyim eşkimi mânend-i şarâb”*

TrkB (3/9), G (3/2)

Âlem, âşığın ettiği âh’lar yüzünden yansa dâhi bu durum âşık tarafından hiç garip karşılanmayan bir olay olacaktır.

*“Âlemi âhım ile yaksam utanmam billâh
Felegiñ ben nesini gördüm olayım mâhcûb”*

TrkB (3/13)

Âlemin genç yaşlı demeden kimseye acımadığı her daim mihnet verici bir yer olduğu tespitinde bulunmaktadır.

*“Kalmadı çekmedigim renc ü mihen ‘âlemde
Genc iken derd ü elem mûy-ı serim itdi sefid”*

TrcB (1/13)

Münîre Sultân’ın dünyaya gelmesi ile âleme bir parlaklık hüküm sürdüğü ifade edilmektedir.

*“Alem münevver oldu togdı Münîre Sultân
Olmakda ehl-i ‘irfân bi’l-cümle şâd u hurrem”*

Trh (3/1)

Âlemin bir kez daha gelip geçici bir mesken olduğu ifade edilirken, bu yerden göç eden şahsiyetler arasında Alî Baba'nın yer aldığı görülen bir durumdur.

*“Didi ümmîd-i ihsân ile Leylâ fevtine târîh
Behište vâsıl oldı göçdi ‘âlemden ‘Alî Baba”*

Trh (34/9)

Yaşadığımız yer olan âlemin fani bir yer olduğu asıl hayatın gül bahçesine benzeyen Cennet'in olduğu belirtilmektedir.

*“Gitdi ‘âlemden redâ ‘an dâderim
Gülşen-i me’vâyı kıldı cilve-gâh”*

G (36/1), G (43/1)

Âlem, gelip geçici bir yer ve bizlerinde burada misafir olduğumuz hususu göz önünde bulundurularak ona göre yaşanılması gerektiği görüşü ön plandadır.

*“Görmedi âsâyişi kimse bu mihmân-hânede
Bulmadı derdine ‘âlemde devâ pîr ü cüvân”*

Trh (50/2), Trh (45/1), G (41/2)

Âlem, geçici bir yer olduğundan ötürü asıl hayatın güzelliklerini barındıran yerin cennet olduğu görüşü savunulmaktadır.

*“Ukbâda ol Rabb-i İlâh itmez mi ‘adni cilve-gâh
Eyyâm-ı mâh-ı rûzede oldı bu ‘âlemden revân”*

Trh (51/4)

Âlemin bir nebze olsa da âşık ile sevgilinin vuslatgâh'ı olabileceği bir mesken olarak düşünmek hayâllerin en güzelidir.

*“Vaz ‘-ı küsTahânemi ‘ayb itme kûy-ı yârda
Vasla dâ’ir dilde bir hulyâ olur ‘âlem bu yâ”*

G (3/4) G (3/5)

Âlemde feleğin kimsenin muradına göre dönmediği ama bunun olumsuzluğuna kapılmadan elbet bir gün feleğin insanların istekleri doğrultusunda hareket edeceği dile getirilmektedir.

*“Dönüyor gönlümce çarh-ı kîne-ver ‘âlem bu yâ
Bir gün elbette murâdımca döner ‘âlem bu yâ”*

G (4/1)

Âlemde yaşamını sürdüren bülbülün her daim feryat figan etmesi adet olmuştur.

*“Âh-ı dil-sûzum görüp ‘ayb itmeyiñ fasl-ı bâhâr
Âdet olmuş bülbülâna nâleler ‘âlem bu yâ”*

G (4/2)

Âşık âlemde büründüğü ruh haleti incelenirken her vakit feryat figan ettiği burada gamın içinde kaybolmuş bir vaziyettir.

*“Hayli müddet âh u feryâd eyledim ammâ çi-sûd
Yâre te’sîr itmedi âh-ı seher ‘âlem bu yâ”*

G (4/3), G (4/4)

Âlem, bir gün âşığının muradına göre kararlar alacağı ve âşığının çektiği acıların hesabını soracağı belirlenmektedir.

*“Düşmenim şâd olsa da bu çekdiğim bâr-ı gama
Ol dâhi bir gün olur benden beter ‘âlem bu yâ”*

G (4/5)

Âşığının içinde bulunduğu âlemde çektiği acıların elbet bir gün son bulacağı hayâli içerisinde.

*“Vuslata elbette ‘âşk eyler mübeddel fûrkati
Zevke bak ey dil bu gamlar da geçer ‘âlem bu yâ”*

G (4/6)

Âlemin işleyişi hakkında bilgi verilirken bu âlemin unsuru olan gece ile gündüzün ve Güneş ile Ay’ın birbirini takip etmeleri ile durum somutlaşmaktadır.

*“Meclis-i ‘irfânda devrân itmesün mi Mevlevî
Rûz u şeb devr itmede şems ü kamer ‘âlem bu yâ”*

G (4/8)

Gülün naz etme durumu ile âşık olan bülbülün ettiği figanın bu âlemde sürekli bir döngü içerisinde devam edeceği yorumunda bulunulmak istenmektedir.

*“Gül ider nâz eyleyüp bülbül niyâz ‘âlem bu yâ
Ben dimem ey gonca eyle terk-i nâz ‘âlem bu yâ”*

G (5/1)

Felek bu âlemde yaşayan herkesi bir hokkabaz gibi kandırarak hakikatleri görmeyi engellemektedir.

*“Ehl-i zevke ‘âdet itmişdir bu nüzhet-gâhda
Aldadır her gün bu çarh-ı hokka-bâz ‘âlem bu yâ”*

G (5/4)

Âlem kimi zamân matem yeri kimi zamân zevk ve safâ’nın hâkim olduğu eğlence yeri olarak bilinmektedir.

*“Gâh fûrkat gâh vuslatdır bu mihnet-hânede
Gâh şîven gâh ney tanbûr u sâz ‘âlem bu yâ”*

G (5/5)

Âşkları ile dillere destan olan Mecnûn ve Ferhâd’ın karşısında âlemde bunlardan daha meczup olan âşıklara rastlamak mümkündür.

*“Mecnûn ile Ferhâd’ı sen ‘âşık mı sanursuñ
‘Âlemde sen andan beter itdiñ beni teşhir”*

G (33/6)

Leylâ Hanım kimi zamân çevresindeki kişileri ve olayları önemsemeyerek hayatına kendi kararlarıyla şekil vermektedir.

*“İç bâdeyi gülşende ne dirlerse disünler
‘Âlemde sen eglen de ne dirlerse disünler”*

G (38/1), G (38/5), G (37/6)

Âlemde herkes için en güzel şeyin özgürlük olduğu ve bu kriterin olmaması durumunda mutsuzluğun âleme hükmedeceği dikkat çekilmektedir.

*“Var mıdır ‘âlemde hiç âzâdelik gibi safâ
Tûtiye sıklet değil midir cihânda zer-kafes”*

G (45/4)

Âlemin gül bahçesine benzetilerek bu yerin olmazsa olmazı olan sevgilinin olmaması dâhilinde bu yer âşık için önem arz etmemektedir.

*“Gülşen-i ‘âlemde tohm-ı cennet olsa istemem
Hâl-i rûyuñdur seniñ ey şûh fülfulden garaz”*

G (50/3), G (69/2)

Âlem; âşığın, sevgiliye duyduğu âştan dolayı herkesin diline düştüğü yer olarak akıllarda kalmaktadır.

*“Agyâra vefâ baña cefâ itme günehdır
İtdiñ yeter ‘âşkıñla beni ‘âleme şâyi”*

G (54/3)

Âlem kimi zamân güzelliklerle dolu bir yer, kimi zamân gam, kederin hüküm sürdüğü bir yer olarak algılayan âşık bu durum karşısında hayrettedir.

*“İbretle bakdım ‘âleme ‘ömrüm gibi hemân
Derd ü elemle geçmede subh u mesâya yuf”*

G (57/5)

Âşık için âlem sevgilisinden gördüğü dertlere karşı ve yaralı gönlüne merhem bulacağı yer olarak ifade edilmektedir.

*“Âlemi itsem devâ-yı derd için geşt ü güzâr
Bir ‘ilâc olmaz mı âyâ bu dil-i bîmâra hayf”*

G (59/3)

Âlem, içki meclisine teşbih edilerek âşıkların acılarını bir nebze hafifletmek istediği yer ve acıdan dolayı gönüllerinin kan dolu olduğu bir mekân olarak bilinmektedir.

*“Gel buyur hûn-ı dili nûş eyle
Bezm-i ‘âlemde budur ‘âdet-i ‘âşk”*

G (60/2)

Vefâsız sevgilinin, âşığa bir türlü yüz vermemesi ile âlem âşığın gözünden akan yaşlar ile anlamsız bir yere dönmüştür.

*“Leylâ çıkarsam ol meh ile mâh-tâba ger
Tâ subh olunca âlem-i âb itmek isterim”*

G (78/5), G (99/1)

Âlemde yaşayan herkesin birbirini kırmaması gerektiği bunun nedenin ise içinde yaşanılan yerin ölümlü bir yer olması ile ilişkilendirilmektedir.

*“İncitme sen âhbâbıñı incinmeye senden
Bu ‘âlem-i fânîde zarâfet budur işte”*

G (100/6)

Âşıkların bu âlemdeki vaziyetleri saptanırken buraya önce aklı başında bir halde geldikleri âşk ateşine düştükten sonra bir meczûb olarak anılmaktadırlar.

*“Aklımı top gibi tıfl-ı hayâlîñ çalalı
Nâmımız ‘âkil iken oldu bu ‘âlemde deli”*

G (119/1)

Âşıkların ettikleri feryatlar âlemi uyandırmak gibi bir role sâhiptir.

*“Çeşmiñ gibi itdiñ yine cân u dili bîmâr
Bîhûde mi sandıñ benim âhım a cefâ-kâr
Feryâdım ider tâ-be-seher ‘âlemi bîdâr
Bîhûde mi sandıñ benim âhım a cefâ-kâr”*

Ş (11/1)

Şeref Hanım

Âlem’e Muharrem Ayı’nın gelmesi akla Kerbelâ olayındaki yaşanan haksız acılar gelmektedir. Bundan dolayı bu ay da âlemde yaşayan tüm insanların canlarının bu olayın anımsanması ile yandığı belirtilmektedir.

*“Aglatdıñ ‘âlemi bu gam-ı cân-güdâz ile
Rûz-ı cezâda sen dâhi san aglamaz mısın”*

K (12/9)

Kerbelâ olayındaki yaşanan acıların izlerinin halâ günümüzde hissedildiği ve bu ateş gibi acının gönül âleminde hiçbir zamân sönmeyeceği ifadesi ile açıklanmaktadır.

*“Kurdı ordusını gam leşkeri şimden sonra
‘Âlem-i dilde hiç âsâyış ü rahat mı olur”*

K (15/5)

Âlem bir çöl gibi görülüp bu yerin, mutluluğun insanlara çok görüldüğü bir mekân olarak tasvir edilmektedir.

*“Sâhrâ-yı ‘âleme ‘acebâ sığmadıñ mı hiç
Yere düşürdüñ iki nihâl-i sa ‘âdeti”*

K (17/15)

Âlem’e Bahar ayının zuhur etmesi ile doğadaki tüm canlıların ortaya çıktığı ve âlemin süsü olarak bilinen gülün yüzünü çemende âşığına göstermesi âşikârdır.

“Açıldı gonca vü gül oldu zîver-i ‘âlem
Çemende bûlbûl-i şûrîde eylemez mi figân”

K (21/2)

Âlem içki meclisine benzetilerek bu içki meclisinde âşık şâirlerin yazmış oldukları şiirlerini tartıştıkları ve hoş sohbet ettikleri ortamdır.

“Bir gelür biñde vücûda böyle târîh-i nefîs
Geldi hem-nâmım Şeref virdi bu bezm-i ‘âleme”

Trh (60/7)

Âlemin bir ibadet yeri olarak düşünüldüğü ve bu yerin feleklerin dönerek semâ ettikleri mekân olarak görüldüğü dikkat çekmektedir.

“Bu semâ ‘-hâne-i ‘âlemde eyâ çarh-ı felek
Nohur olsaydı mu‘ammer dâhi ol tıfl-ı edîb”

Trh (110/2)

Âlem içinde yaşayan tüm mâhlukatları ayırmaksızın hayatlarını sürdürdükleri ve bir demden sonra hayatlarının burada son bulduğu geçici bir mekândır.

“Hâl-i ‘âlem böyledir pîr ol cüvân ol çâre ne
Vakti geldikde ecel bir kimseye virmez amân”

Trh (113/4), Trh (115/5)

Şâir değer verdiği kişileri dîvânında yer vererek bu durumu benzetme yolları ile övgü dolu kelimelerle duygularını açıklama gereksinimi duymaktadır. İşte bunun en güzel örneği ise bu kişiler için kimi zamân yüz güzelliklerinden dolayı Dolunay’a benzetilerek âlemin aydınlandığı düşüncesi söylenilmektedir.

“Kevkeb-i ‘ömrine sad-hayf u dirîg irdi kûsuf
Bedr olur iken cemâli ‘âleme mânend-i mâh”

Trh (114/2)

Kimi zamân âlem âşık tarafından unutulmuş bir yerdir. Bunun en güzel somut delili ise âşığın, sevgilisinden haber alamadığından dolayı perişan bir hale büründüğü demdir.

“Yakup hâkister itse âteşim ger hâr u hâşâki
Şafak-gûn itse âhım şu ‘lesi etrâf-ı eflâki
Özümden yok vukûfım noldı bilmem kalb-i sad-çâki
Ben ol hayrân-ı ‘âşkım kim yitirdim ‘akl u idrâki
Ne ‘âlemden haber-dârım ne kendimden hayâlim var”

Tah (16/3)

Âlem, âşıklar için gam dükkânı olarak görüldüğü ve bu yerde hiçbir zamân dertlerine devâ bulunmayan bir mekân olarak algılanmaktadır.

“Kalmamış dükkân-ı ‘âlemde devâ-yı derd-i dil
Olmadı ma‘cûn-ı lutf ile tabî‘at mu‘tedil
Ey felek evzâ ‘îñî bîhûde çekmem sen de bil
Gayriden Tahmîn Tahsîl-i merâm itmek değil

*Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdına
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdadına”*

Müsed (3/4)

Muharrem Ayı’nın gelmesi ile âlemdede matem atmosferinin hüküm sürdüğü, niyazların ve edilen âh’lar ile âlemin yerle yeksan olması istenmektedir.

*“Ey gönül geldi Muharrem gamı mu ‘tâd idelim
Ye’s ü mâtemle hemân giryeler îcâd idelim
İtdiği zulmi Yezîd’iñ yine ta’dâd idelim
Rûh-ı nâ-pâklerin la‘net ile yâd idelim
Yakalar çâk iderek nâle vü feryâd idelim
Yıkalım ‘âlemi bir âh ile ber-bâd idelim
Vefâyı gayre cefâyı baña nasîb sanur”*

Müsed (15/1), Müsed (15/2), Müsed (1/3), Müsed (1/4), Müsed (1/5), Müsed (1/6), Müsed (1/7), Müsed (1/8), Müsed (1/9), Müsed (1/10), Müsed (1/11), Müsed (1/12)

Dünya hayatı çoğu zamân âşıkların başlangıçta âşık oldukları yer görülürken daha sonra bu yer sevgililerinden yüz göremeyen âşıkların kâinatın tümüne düşman kesildiği yer anlamına bürünmektedir.

*“Ne çâre ol gül-i ter hârı ‘andelîb sanur
Görince iller ile aglasam firîb sanur
Hemân beni mi ‘aceb böyle bî-şekîb sanur
Kimi görürse kişi tâlib-i habîb sanur
Cihânda ‘âşık olan ‘âlemi rakîb sanur”*

Tes (10/1), Tes (10/2), Tes (10/3), Tes (10/4), Tes (10/5)

Kimi zamân âlem cennetin güzelliği ve göz kamaştırıcı yönüne teşbih edilmiştir.

*“Âlem misâl-i cennet imiş turalım benim
Gönlümde yok sürûr temâşâyı neyleyim”*

TrkB (4/15)

Âlem; âşığın, sevgilisinden hasret yaşadığı yer anlamına büründüğü için âşığın elinin kolunun bağlanıldığı yer anlamındadır.

*“İştîyâkıyla baña ‘âlemi zindân itdi
Aña kıl Çamlıca’yı cây-ı meserret yâ Rab”*

G (19/3)

Âlem, âşığın gönlüne sevgilisi konusunda sükûn verecek bir yer anlamında ele alınmaktadır.

*“Sensiz ârâm itdiğim ‘âlemde vasl ümmîdidir
Olmasa dîdâr zevk-i cennet-i a’lâ nedir”*

G (27/3)

Âlem bir âşık gibi görülüp her dem sevgilinin güzel yüzüne hayran bir şekilde mest olarak dolaşmaktadır.

“Âyîne-i kamer gibi ey âfitâb-ı nâz
‘Âlem kemâl-i hüsnüñe hayrân olup gezer”

G (51/4)

Sevgiliyi rakîb ile münasebet içerisinde gören âşık, âlem’i her vakit âh’ları ile yakıp yıkmak istemektedir.

“Visâl-i yâr ile agyâr ider ‘âlem benim sad-âh
Elimden gitdi ol zevk ile şâdân olduğum demler”

G (57/6)

Âlem bu beyitte âşığın sevgilisini arayıp bulmak istediği bir arayış mekânıdır.

“Âlemde gönül dilber-i ra’nâ mı bulunmaz
Vasl olmaz ise bîhude hulyâ mı bulunmaz”

G (63/1)

Âlem, âşığın âşk yolunda çektiği acılar karşısında bir gün dâhi laf edeceği takdirde kendisinin bu yerde rezil duruma düşme yeri olarak tayin etmiştir.

“Lâf idüp bîhude eylersem eger da’vâ-yı ‘âşk
Olayım tâ rûz-ı mâhşer ‘âleme rûsvâ-yı ‘âşk”

G (83/1)

Âlem, âşığın ettiği ateş gibi âh’larının karşısında yanıp kül haline dönüşen bir yerdir.

“Yakar kül eyler ‘âlemi ey çarh el-hazer
Bir âhınıñ şerâresi ehl-i mâhabbetiñ”

G (96/5), G (189/4)

Âşık her koşulda bu âlemde sevdiğinin tek olduğu ve ömrünün sonuna kadar bu âşkın bu yerde devam edeceği konusunda kararlı tutum sergilemektedir.

“Bilmezem gayri saña ‘âşıkım ‘âlemde beni
Sanma kendiñ gibi her gördüğüm yâr olurum”

G (127/6)

Âlem bu beyitte âşığın, sevgilisinin ok’a benzeyen bakışlarından yaralandığı ve sonsuza kadar isminin bu yerde anılmak istendiği anlamında kullanılmıştır.

“Kaçınma nâvek-i müjgân-ı yâre dil makâm olsun
Şehîd-i tîg-ı ‘âşk ol haşre dek ‘âlemde nâm olsun”

G (160/1)

Beyitte bu yerin niteliği âşığa her vakit gam veren bir yer vasfındadır.

“Vâdî-i safâdır dir idim bâg-ı mâhabbet
Bir ‘âlem-i pür-mihnet imiş bilmez idim ben”

G (165/3)

Hiç kimsenin muradına göre olmayan bir yer olduğu anlamını taşımaktadır.

“Nâ-murâd ancak bu ‘âlemde Şeref bir sen misin
Virmedi matlûb u dil-hâhın felek dârâlara”

G (203/5)

Âlem, âşığın mutluluğunun kısa sürdüğü yer anlamında akıllarda yer edinmektedir.

“Lezzet-i bûs-ı kudûm-i hazret-i dildâr ile
Çok mı gördüñ ey felek bir lâhza şâdân olduğum
‘Âlem-i agyârdan hâlî o meh-ruhsâr ile
Çok mı gördüñ ey felek bir lâhza şâdân olduğum”
Ş (31/1)

1.11.17.3. Dâr-ı Fenâ

Leylâ Hanım

Fenâ kelimesi ile kastedilen mekân dünya olduğundan dolayı şâir burayı bir gül bahçesine benzeterek tarih kısmında ömrü boyunca hayatında mühim yere sâhip olan; Râbi’a Hanım, Andelîb Hanım, Gül-zâde, Ragıba Hanım, Alî Aga Ser-Bevvâbîn ve Refî’a Hanım gibi kişilerin bu yerden göçüp gittiklerini anlatmaktadır.

“Hayf kim Seyyid Mehemed Beg silâhdâr-zâdeniñ
Murg-ı rûhî şimdi bu bâg-ı fenâdan uçdı vây”
Trh (37/3)

Trh (40/2), Trh (41/4), Trh (46/1), Trh (50/5), Trh (51/3), Trh (52/3)

Dünya hayatına gelen herkesin bir köleden farksız olmadığı bu yerin hiç kimseye acımadığı durumları göz önünde tutularak dünya hayatına güvenilmemelidir.

“Perestârim düşürdi hâke eyvâh
Vefâsı yokdur aldanma fenaya”
Trh (39/1)

Gül bahçesine benzetilen dünya kıyamete kadar bu mekânda kimsenin derdine çare bulunmadığı bir yer olarak tasvir edilmiştir.

“Haşre dek yok çâre gülzâr-ı fenâda rûz u şeb
Olsa bülbül gibi diller fûrkatiyle hem-nevây”
Trh (48/4)

Şeref Hanım

Dâr-ı fenâ terkibi ile dünya hayatı kastedilerek buraya gelenin elbet bir gün göçüp gideceği bir yurt anlamındadır.

“Tekye-i dâr-ı fenâdan gitdi dervîş Mustafâ
Hân-kâh-ı ‘adne göçdi eyleyüp terk-i fenâ”
Trh (93/1), Trh (110/3)

1.11.17.4. Mihmân-hâne

Leylâ Hanım

Dünya hayatı mihmanhâne'ye benzetilerek, bu mekânın kimseye kalıcı olarak mesken olmadığı anlatılmıştır. Bu misafirhâneye teşvik eden insanların genç, yaşlı, zengin, fakir diye ayırmaksızın hayatlarının son bulduğu ve bir gün bu mekândan göçüp gittikleri görülmektedir.

*“Mesken olmaz kimseye kat ‘â bu mihmân-hâne âh
Her gelen gitmekdedir pîr ü cüvân ednâ vü bây”*

Trh (48/1), Trh (54/2), Trh (50/2)

Bu dünyanın değersiz olduğunu makamın hiçbir öneminin olmadığı anlatılmaktadır.

*“Bu mihmân-hâne olmaz kimseye cây
Budur âyîn-i çarh-ı mübtezel hayf”*

Trh (52/2)

Şeref Hanım

Mihmân-hâne olarak kastedilen aslında içinde yaşadığımız Dünya'dır. Buraya gelenlerin dünyaya gönül verilmemesi gerektiğini ve dünya hayatının gösterişine kapılanın mutsuz olacağı anlatılmaktadır.

*“Mihmân-hâneye gelen elbet gider yine
Bîhûde tumturâk-ı tesellâyı neyleyim”*

TrkB (4/16)

Birçok şâir, dünyayı yol kenarında bir konaklama yeri olarak görmüştür. Buraya konan herkesin ebet bir gün göçeceği kaçınılmaz bir gerçektir.

*“İdemez iskân dil-hâh üzre bir ferd âh âh
Bir müsâfir-hânedir ‘âlem konan elbet göçer”*

Trh (102/6)

1.11.17.5. Bezm-i Fenâ

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Dünya hayatının görünüşte eğlence yeri olarak algılanmaması gerektiği konusunda tembih eden şâir dünyanın gelip geçici yer olduğunu bir kez daha tekrar etmektedir.

*“Bezm-i fenâda eglenemez kimse aîladım
Buymuş ‘adem diyârına ‘ömrüm şitâbımız”*

G (69/6)

Dünya hayatı genç ve yaşlı demeden zevk ve safâ sürdürmek adına onlara daima içki içirerek kandırdığı gözlemlenmektedir.

“Dest-i sâkî-i kazâ sunsa ecel peymânesin
Çâre ne bezm-i fenâda nûş ider pîr ü cüvân”

Trh (115/4)

Dünya hayatı adeta âşığı kandırarak her dem ona zehir içirdiği bundan dolayı âşığın hiçbir şeyden haberdar olmasını engellemek gibi bir amaç içerisindedir.

“Beym-i fenâda sâkî-i gerdûn rûz u şeb
Zehr içirir hemân saña kanmaz mısın dâhi”

G (239/4)

1.11.17.6. Arsa-gâh

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Arsa-gâh terkibi ile dünya hayatı kastedilerek bu yerin kimse için kolay yaşam sürdürmeyeceği ayrıca mihnet verici yer özelliği ile dikkat çekmektedir.

“Arsa-gâh-ı ‘âşk hâlî sanmasın Ferhâd u Kays
Çok Felâtûn’ı o vâdîlerde mecnûn eyledim”

G (121/3)

1.11.17.7. Cihân

Leylâ Hanım

Dünya âşığın gözünde kendisi için tutsaklığın hüküm sürmüş olduğu yer anlamındadır.

“Cihânda çeşmime zindân olupdur sevdiğim bâglar
Seniñ ‘âşkîñla peydâ eyledim bu sînede dâglar
Fîrâkîñla gözüm yaşı dem-â-dem su gibi çağlar
Göñül iñler gamıñdan dem-be-dem rûh-ı revân aglar
Bu bâğıñ çeşme-sârı hep benim eşk-i revanımdır”

Tah (4/2), Tah (1/2)

Dünya hayatının adil olmadığını söyleyen Leylâ Hanım, kiminin zevk ve safâ içerisinde hayatını sürdürürken kiminin ise mihnetler içerisinde yaşamasına neden olmaktadır.

“Hele âbâd olalıdan beri bu mülk-i fenâ
Kimine zehr içürür kimine dârû-yı şifâ
Herkesiñ kısmetini destine virdi Mevlâ
Bu cihân kimine kasr-ı tarab-ı ‘ayş u safâ
Kiminiñ mihnet ile başına zindân ancak”

Tah (11/3)

Muharrem ayında yer ve gökyüzü tamamen yas'a bürünmüştür.

*“Nâleler eyledi bugün de semâvât u zemîn
Karalar geydi cihân agla Muharrem geldi”*

TrkB (1/5)

Şâir, babasının ölümü üzerine yazdığı mersiye türünde babasının fani dünyadan göçüp gitmesi ile dünyanın ona elemenden başka bir anlam taşımadığını yazmıştır.

*“Bâ'is-i mefharetim gitdi cihândan eyvâh
Baña bu derd ile gözyaşını kıldı hem-râh”*

TrkB (3/1)

Şâir, ihtiyât ederek fani dünyaya güvenilmemesi gerektiğini savunmuştur.

*“Ey dil sakınup zevkine aldanma cihânıñ
Cân gözleriñ aç aslına ir sırr-ı nihânıñ”*

TrkB (6/7)

Âlem için otorite, yüce makam ya da varılması gereken en yüksek zirve anlamı yüklendiği gözlerden kaçmamaktadır.

*“Abdü'l-Mecîd Hân'ı İlâh itdi cihâna pâdişâh
Tahsîn itdi mihr ü mâh ikbâline bî-iştibâh”*

Trh (8/1)

Leylâ Hanım âhiretliği olarak tanımladığı Andelîb Hanım'ın ölümünde, feleği ve dünya hayatını suçlamakta çözüm yöntemi bulmuştur.

*“Zulm ü gadrinden utansun çarh-ı gaddâr-ı denî
Hâher-i şâh-ı cihân itdikçe feryâd u figân”*

Trh (41/4)

Şâir, dünyaya gelenlerin genç yaşlı demeden bir gün göçüp gittiği ayrıca dünya hayatının kalıcı bir yurt olmadığını tarih düşürdüğü Râgıba Hanım ve Râhmî Begefendi hayatlarına dair beyitte konuya dikkat çekmiştir.

*“Râgıba Hanım cüvânlıkda cihândan gitdi âh
Murg-ı rûhı eyleyüp dâr-ı na'îmi âşiyân”*

Trh (50/1), Trh (48/3), Trh (48/5)

Dünya hayatı kimsenin derdine çare bulamadığı gamsız bir yurt olarak benimsenmektedir.

*“Cihânda bulmayup derdine çâre
O mestûre fenâdan çekdi el hayf”*

Trh (52/3)

Şâir, câriyesinin ölümü üzerine yazmış olduğu tarih kısmındaki bu beyitte cariyesinin dünyanın güzelliklerine doymadan âhiret hayatına göçmüş olduğunu anlatmaktadır.

“Gitdi ‘ukbâya cihândan toymadı dünyâyâ hiç
Çâre ne firdevsi mesken eyleye Bârî aña”

Trh (53/4)

Leylâ Hanım, Şefika Hanım’ın vefâtı üzerine yazmış olduğu tarih kısmındaki bu beyitte, onun kimseyi incitmediği halde dünya yine de ona düşman kesilmiştir.

“Cihânda kimseyi incitmemişken
Yine bî-çâreye hasm idi dünyâ”

Trh (54/4)

Sevgiliye teşbih edilen cihânın, âşığın canına kastetme düşüncesine sâhiptir.

“Tîr-i müjeñe sînemi itdim hedef ammâ
Tâ cânıma kasd eyleme ey şâh-ı cihân-gîr”

G (33/2)

Âşığın, dünya hayatında yaşadığı sürece tek isteğinin sevgilinin güzel yüzünü görmektir.

“Gel bu bâğıñ hârına gülzârına itme heves
Bir cemâl-i yâre bakmakdır cihânda mültemes”

G (45/1)

Dünya, her canlı için özgür bir yaşam sürdüğü yer olarak görüldüğü bir meskendir.

“Var mıdır ‘âlemde hiç âzâdelik gibi safâ
Tûtiye sıklet degil midir cihânda zer-kafes”

G (45/4)

Sevgilinin yüzüne âşık olan tek kişi yoktur tam tersi sevgilinin âşıkları birden fazladır bunlar arasında dünya da yer almaktadır.

“Seniñ meh-rûyıña cânâ zemîn ü âsumân ‘âşık
Saña ey dilber-i ra’nâ bütûn ehl-i cihân ‘âşık”

G (62/1)

Sevgili olarak görülen dünya, Leylâ Hanım’a daima zulmedici görevindedir.

“Zulmi çok itdiñ bugün Leylâ’ya ey şâh-ı cihân
Rûz-ı mâhşerde seniñle eylesün bâhs-i ‘azîm”

G (75/6)

Dünya zevk ve safâ yeri olarak tanımlanırken tam tersi şâirin kendisi için de bu yer zevk ve safâ yeri olarak hiçbir önem arz etmemektedir.

“Çarh-ı denî ko başına çalsun safâsını
Billâh degil gözümde sanursa cihân amân”

G (89/5)

Vefâsız olan sevgili âşığın aklına her geldiğinde âlemin âşık için dert ve acı verici bir yer olmaktan başka bir anlam taşımadığını söyler.

“Yâd ile ey bî-vefâ ‘âlem-i âb itdiñ âh

Zevk-i cihânı baña rûz-ı hisâb itdiñ âh”

G (99/1)

Yeryüzünde yaşayan tüm günâhkâr, kötü huylu fesatçı insanların içinde bulundukları vaziyetten kurtulmaları için peygamberimizden şefaât istenmiştir.

*“Cihânda fâsık u fâcîr kerem senden ümîd eyler
Şefâ ‘at kıl Habîb-i Kibriyâsıñ yâ ResûlAllah”*

G (102/4)

Dünyanın içki meclisine benzetildiği ve sevgilinin bu meclise gelmesi ile meclisin şenlendiği görülmüştür.

*“Yâr ile bezmimi Leylâ saña ta ‘rîf idemem
Görmedim öyle safâ bezm-i cihâna geleli”*

G (119/5)

Dünya, rint âşıklarına mesken olmuştur.

*“Biz ‘âşık-ı şûrîdeleriz halka nihânız
Ehline ‘ayânız
Rindân iledir ülfetimiz rind-i cihânız
Biz ‘âşık-ı cânız”*

Müst (4/1), Müst (4/5)

Dünya, âşıkların arzuladıkları hem sevgiliye hem de sevgilinin yaşadığı bahçeye teşbih edilmiştir.

*“Şimden girü cevri eyle felek var ise cânıñ
Dergâhına sürdüm yüzimi şâh-ı cihânıñ
Açıldığı dem goncaları bâg-ı cihânıñ
Dergâhına sürdüm yüzimi şâh-ı cihânıñ”*

Ş (3/1)

Ş (3/2), Ş (3/3), Ş (3/4)

Sevgilinin ağıyar ile münasebetinden dolayı âşığın ettiği âh’ların dumanı âlemin tümünü kaplamıştır.

*“Yemîn itmiş iken biñ kerre evvel ‘âşık-ı zâra
Ferâmûş eyleyüp ol va ‘deyi yüz viridiñ agyâra
Çıkup kâfir rakîb-i kelb ile sâhn-ı çemen-zâra
Cihânı dâd-ı âhımla siyeh-pûş itdigiñ demler”*

Ş (6/3)

Sevgili olarak kişileştirilen dünyanın içki meclisine teşrif etmesi ile âşığın can bulacağı kaçınılmaz bir sonudur.

*“Gel bezme ey şâh-ı cihân
Mey yogise yok bende cân
Lutf eyleyüp pîr-i mugân*

Açsun bize mey-hâneyi”

Ş (7/2)

Sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılan dünya, hali perişan olmuş âşığın içinde bulunduğu durumdan kurtulması için umut dilenmektedir.

*“Ben gedâ-yı kûyuña râhm eyle ey şâh-ı cihân
‘Âşık-ı bî-çârelerden eyleme rûyuñ nihân
Gûlsitân-ı rûyuña elbetde lâzım bâg-bân
Gülşen-i hüsnüñ bu gönüm bülbül-i nâlânıdır”*

Ş (8/3)

Sevgiliye âşık olma ve âşktan sarhoş olma hali dünya için de geçerlidir.

*“Buyur her neyse fermânıñ
Cihân ser-mest ü hayrânıñ
Görünce şöhet ü şânıñ
Cihân ser-mest ü hayrânıñ”*

Ş (13/1), Ş (13/2), Ş (13/3), Ş (13/4)

Dünya sevgiliye teşbih edilerek Leylâ kuluna cefâlar çektirmiştir.

*“Her derdiñe ben sabr ideyim şûh-ı cihânım
Leylâ’ya cefâ ‘âdetiñ olsun yine cânım
Te’sîr ider elbet saña bu âh u figânım
Zâlim beni söyletme derûnumda neler var”*

Ş (16/4)

Şeref Hanım

Yezîd’e seslenerek zulmünden dolayı ne âhirette ne de dünya hayatında yeri yoktur.

*“Yokdur iki cihânda yeriñ ancak ey Yezîd
Oldı yüzüñden iki ziyân aglamaz mısın”*

K (12/8)

İlkBahar’ın, dünya’ya hüküm sürmesi haberi müjdeli bir şekilde karşılanmaktadır.

*“Tuyunca sünbül ü şeb-bû cihâna nev-rûzuñ
Yetişdi müjde-i teşrîfîn itmege i ‘lân”*

K (21/3), K (21/1)

Cihân hayatı herkese hastalıktan, gam ve kederden başka bir şey vermemektedir.

*“Yıllarca renc ü ‘illet göstermedi cihânı
Kabrinde açsın Allah kasr-ı cinâna revzen”*

Trh (95/2)

Cihân, şâirin kalemine gelip geçici oluşu ile konu olmaktadır.

*“Cihândan göçdi cennet-âşiyân ‘Âtîf Beg’iñ oğlu
Bekâda rûhına hûrî vü gılmân ihtirâm itsin” (1271)*

Trh (119/1)

Trh (109/3), Trh (82/2) Trh (111/1), Trh (103/3)

Şâir, Âl-i Abâ’ya olan sevgisinden ötürü artık dünya hayatını pek önemsememektedir.

“Yine zamân -ı âh u fî gân oldu neyleyim
Bakmam cihâna başka cihân oldu neyleyim
Gül - gonca -i ümîd hazân oldu neyleyim
Hâl -i dilim kederle yaman oldu neyleyim
Ben hâk -i pâ-y -ı Â l -i ‘Abâ’ya bilâ -riyâ
Biñ cânım olsa cümlesini eylerim fedâ”

Müsed (11/2), Müsed (11/3)

İçinde yaşanan yerde âşık olan çoğu kişinin, sevgiliye kavuşamadığı takdirde âlemi düşman olarak görmektedir.

“Vefâyı gayre cefâyı baña nasîb sanur
Ne çâre ol gül-i ter hârı ‘andelîb sanur
Görince iller ile aglasam firîb sanur
Hemân beni mi ‘aceb böyle bî-şekîb sanur
Kimi görürse kişi tâlib-i habîb sanur
Cihânda ‘âşık olan ‘âlemi rakîb sanur”

Tes (10/1), Tes (10/2), Tes (10/3), Tes (10/4) Tes (10/5)

Şâir, erkek kardeşinin yokluğu ile gözü dünya hayatını görmemesini yorumlamaktadır.

“Sensiz gözüm görür mi cihân olsa gülsitân
Ma ‘lûmudur bu hâl her ehl-i mâhabbetiñ”

TrkB (3/4), TrkB (3/29)

Âşık, cihânda sevgilisinden başka bir yâr istememektedir.

“Biñ perî-peyker melek-rû ‘arz-ı dîdâr itse de
Yârdan gayri cihânda kimse yâr olmaz bana”

G (1/6)

Cihân, âşık için cefâ çekilen bir yer anlamına bürünmektedir.

“Seniñ gibi güzelim bî-vefâ mı var yokdur
Cihânda itmedigiñ bir cefâ mı var yokdur”

G (53/1)

Şâir, cihânı bir bahçe olarak tasvir etmesi ve bu yerde âşığın, feryat figanı elden bırakmamasını istemektedir.

“Feryâdı ko efgânı bırak bâg-ı cihânda
Bûlbûl iseñ ey dil gül-i ra ‘nâ mı bulunmaz”

G (62/2)

Sevgilinin yüzünü gören âşığın, gözünde cihân adeta parlak bir yer halini almaktadır.

“Baña rûşen olur envâr-ı cemâliñle cihân
Yohsa zindân görünür çeşmime dünyâ sensiz”

G (73/3)

Sevgilinin yokluğu ile cihân’ın, âşık gözünde adeta bir zindân yerine dönmektedir.

“Kara bâhtım eyledi encüm-şümâr-ı intizâr
Sensiz ey meh-rû cihân mânend-i zindân oldu gel”

G (104/2)

Cihân, bir sevgili gibi görülüp bu yerde âşığın, acı çekmesi durumu açıklanmaktadır.

“Nice ta ‘bîr ideyim düşde gör ey şûh-ı cihân
Çekdiğim mihnet ü âlâmı nihâyet bu gice”

G (189/3)

Âşığın, içinde yaşadığı dünyaya karşı rezil olması söz konusudur.

“Nolsun bu kadar âh u figân âh gönül âh
İtdiñ beni rüsvâ-yı cihân âh gönül âh”

G (194/1)

Âşık için sevgili, dünyada tek ve benzersiz bir yapıdadır.

“Fürûg-ı mihre o ruhsârı idemem teşbîh
Cihânda kimseye dildârı idemem teşbih”

G (199/1)

Sevgili, dünya’ya teşbih edilerek, gamzeleri âşığın celladıdır.

“Söyle cellâd-ı cihân-teşne midir gamzeleriñ
Çekdi şemşîr-i kazâ girmek için kanımıza”

G (217/3)

Âşık, felek yüzünden dünya hayatında hiçbir isteğine kavuşamamaktadır.

“Bâht bî-mâye felek gaddâr dilber bî-vefâ
Yok cihânda hâsılı bir kâm-yâb eyler beni”

G (248/4)

Sevgilinin yokluğu ile dünya hayatı âşık için anlamsızdır.

“Esrâr -ı ‘aş kîñ bî -gümân
İtsem nola dilde nihân
Her va kt ü her dem her zamân
Sensin baña ârâm -ı cân
Sensiz harâm olsun cihân”

Ş (20/1)

Ş (20/2), Ş (20/3), Ş (20/4), G (130/1), G (71/4)

1.11.17.8. Dü-âlem

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, iki alemde Şems ve Mevlânâ gibi önemli kişilerin tek ve biricik oluşlarını dile getirmektedir.

“İktisâb-ı feyz için varsam nola dergâhına
Şems ü Mevlânâ gibi yokdur dü- ‘âlemde kerîm”

G (75/7)

Hız. Ali’nin iki âlemde yol gösterici olacağı ifade edilmektedir.

“İki ‘âlemde bize râh-nümâ Haydar’dır

Rûz-ı mâhşerde mu 'în-i zu 'âfâ Haydar'dır"
G (40/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.11.17.9. Dünyadaki Doğal Unsur Mekânlar

1.11.17.9.1. Akarsu

Akarsu sözlükte “*Nehir, dere, çay, ırmak gibi devamlı akıp giden su anlamındadır*”⁴¹
Leylâ Hanım ve Şeref Hanım divânları’nda akarsu “cûy, cûy-bâr” kelimeleri ile görülüp ayrıca özel olarak “Şat ve Ceyhûn” ırmaklarına da yer verilmemektedir. Genellikle akarsu âşığın, gözyaşının çokluğu anlamı ile kullanılıp sevgili ile âşığın vuslatgâhı anlamındadır.

Leylâ Hanım

Âşığın gözyaşlarının adeta bir akarsu gibi coşup gürlediği durumu izlenmektedir.

*“Akarsular sirişk-i ‘âşıkân-âsâ hurûş itdi
Leb-i cûda görünce servi beñzer kadd-i hûbâna”*
K (4/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.11.17.9.2. Cûy

Leylâ Hanım

İrmak kenarı sevgili ile âşığın buluşma ve konuşma fırsatını buldukları yer olarak ele alınmaktadır.

*“Kenâr-ı cûyda dildâr ile hem-meclis olmuşduk
Görüp mâhfîce ol dem eyledi kâfir rakîb ifsâd”*
G (22/3)

Şeref Hanım

Âşığın akan gözyaşları akarsuya teşbih edilirken, bu gözyaşlarına sevgilinin vefâsız tepkisi ile karşılık vermesi âşığın feryat etmesini alıkoymamaktadır.

*“Her demde görüp cûy-ı sirişkim dimez ol şûh
Şâd eyleyeyim ‘âşık-ı nâlânımı yâ Rab”*
G (9/4), G (186/4), G (211/3)

⁴¹ <http://lugatim.com/s/AKARSU> Erişim Tarihi: 12.06.2020

Sevgili, âşığın bulunduğu yere gelmemesi ile âşığın akarsu gibi olan gözyaşlarını silmemesinden yakınmaktadır.

*“Hayli zamândır gelmedin
Cûy-ı sirişkim silmedin
Bendeñde mihmân olmadın
Hâlim ‘aceb bilmez misin”*

Ş (39/2)

1.11.17.9.3. Cûy- bâr

Leylâ Hanım

Âşığın, sevgilinin yanaklarını hatırlaması ile gözyaşlarının bir akarsu gibi coştığı ifade edilmektedir.

*“Yâd-ı ruhsârıñla eşkim cûy-bâr itdim bu şeb
Dâglarla sînemi reşk-i bâhâr itdim bu şeb”*

G (11/1)

Âşık, sevgilinin salınarak yürüyüşünün etkileyiciliği karşısında gözyaşlarını tutamamaktadır.

*“Salın ey nâhl-i nâzım gel nolur bir kerre serv-âsâ
Sarâyıñdır bu göñlüm anda eşkim cûy-bârımdır”*

G (31/5)

Şeref Hanım

Âşıktan, akan gözyaşı daima cûy-bâr ile bağlantıdır.

*“Hâk-i pâyiña Şeref eyler revân
Cûy-bâr-ı eşk-i çeşmim her zamân
Ağlamak şâyeste aña sen hemân
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz”*

Ş (9/5), K (22/20)

Muharrem Ayı’nın gelmesi ile yeryüzünde yaşayan tüm canlıların gözyaşlarını tutamaması eş değerdir.

*“Zemîn-i Kerbelâ’yı al hayâle ey gözüm şimdi
Muharrem'dir yine dök kanlı yaşıñ cûy-bâr olsun”*

K (13/6)

1.11.17.9.4. Şat

Leylâ Hanım

Âşığın, iki gözü Şat ve Ceyhûn nehirlerine benzetilmektedir.

*“Tahammül eyleyen varsa salâ bu âh u feryâda
Senin âşkınla ben râhmet okutdum Kays u Ferhâd’a*

*Yine sen âşık-ı mehcûrına gelmezsin imdâda
Seni görsün de âşkınla bir iş mi varma Bagdâd'a
Dü-çeşm-i âşıkân nehr-i Şat u Ceyhûndur sensiz”*

Tah (7/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunmamıştır.

1.11.17.9.5. Ceyhûn

Leylâ Hanım

Ceyhûn nehrinin gerçek anlamı dışında kullanılıp âşığın, gözlerine teşbih edilmektedir.

*“Tahammül eyleyen varsa salâ bu âh u feryâda
Senin âşkınla ben râhmet okutdum Kays u Ferhâd'a
Yine sen âşık-ı mehcûrına gelmezsin imdâda
Seni görsün de âşkınla bir iş mi varma Bagdâd'a
Dü-çeşm-i âşıkân nehr-i Şat u Ceyhûndur sensiz”*

Tah (7/4)

Şeref Hanım

Ceyhun nehrindeki akan sular ile âşığın gözlerinden akan gözyaşları arasında ilişki kurulmaktadır.

*“Olsa bir kişi gülerken gözi düş ol sâ'at
Agladır eşkini aynı şat-ı Ceyhûn eyler”*

TrcB (1/38), G (59/3), Mh (7/2)

1.11.17.9.6. Sâhrâ

Tulum: “Ova, düzlük, düz ve geniş yer anlamındadır.”⁴² Çöl, Klasik Türk şiirinde, âşıklar için mihnet verici bir yer olurken aynı zamânda âşığın, nefsinin terbiye ettiği yer olarak da ele alınmaktadır. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânlarında çöl kelimesini “deşt, sâhrâ, vadi” gibi kelimeler ile izah etmektedirler. Onlar da çöl’ü Klasik Türk şiirindeki anlamı ile gamın eksilmediği bir yer olarak tasavvur etmektedirler.

Leylâ Hanım

Sâhra, âşıklar için nefs-i terbiye etme yeri olarak nitelenmektedir.

*“Gider dîvâne-i leylâ-yı zülfüñ deşt ü sâhrâya
Meger kânûn imiş meskenleri bâğlarla dağlarmış”*

G (47/5), Tah (7/7)

⁴² Mertol Tulum, *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü Türkçesi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2013, s.367.

Şeref Hanım

İçinde bulunduğumuz âlemin çöl'e benzetilerek bu yerin mutluluktan yoksun olduğu durumu anlatılmaktadır.

*“Sâhrâ-yı ‘âleme ‘acebâ sıgmadıñ mı hiç
Yere düşürdüñ iki nihâl-i sa ‘âdeti”*

K (17/15)

Mecnûn ile Kays'ın âşklarından dolayı çölleri mesken etmeleri diğer âşıkların dikkatini çekmesine neden olmuştur. Böylece burası âşıkların her dem âşklarının muhabbetini ettikleri yer olarak anılmasına neden olmaktadır.

*“Hiç kalmadı boş yerleri Mecnûn ile Kays'ın
‘Uşşâk ile memlû yine sâhrâ-yı mâhabbet”*

G (23/2), G (176/3)

Sâhra-yı sinemle; acının, elemin ve kederin hapsoldüğü bir yerdir.

*“Nic'oldı dâg-ı ‘âşkın dilde pinhân itdigim demler
Saña sâhrâ-yı sinemde çerâgân itdigim demler”*

G (42/1)

Sevgiliye duyulan âşkın âşığın çöl'e benzeyen gönlüne düşmesinin temelini çok eskiye dayandığını ifade ederken geçmişinin ruhlar âleminin başlangıcı olan güne dayandırmaktadır.

*“Uydum gönül da ‘vâsına bakmam eliñ gavgâsına
Kuruldu dil sâhrâsına rûz-ı ezel dîvân-ı ‘âşk”*

G (86/2)

Mecnun'un, boşuna çöl'e düşmediği izah edilirken, ayrıca çöl'de nereye bakarsa baksın Leylâ'nın âşkından dolayı her yerde onun hayâlini görmesi ile ele alınan bir yerdir.

*“Kande bakdıysa tecellî eyledi Leylâ-yı ‘âşk
Düşmedi dîvâne Mecnûn nâfile sâhrâlara”*

G (203/2)

1.11.17.9.7. Deşt

Âşığın, sevgilisinden ayrı geçirdiği vakitler çölde yalnız geçirilen zamâna benzetilmiştir. Bu durum tasavvufla benzerlik göstermektedir. Zira tasavvufta sâlik, yalnız başına kalmasıyla doğru yolu bulur.

Leylâ Hanım

Deşt-i Gam terkibi âşığın, sevgilisine duymuş olduğu hasret duygusu ile kendisini gam çölünde ayrılığın kavurucu ateşinin içinde bulunduğunu ifade etmiştir.

“Nâr-ı gamla ben seniñçün sinemi dâglarken âh

*Zerre insâf itmediñ sular gibi çağlarken âh
Hasretiñle deşt-i gamda rûz u şeb aglarken âh
Sen yine agyâr ile nûş-ı şarâb itdiñ yeter”*

Ş (19/2)

Dîvân şiirinde çöl dendiğinde akla gelen isim Mecnun’un Leylâ’ya olan âşkından dolayı çölleri aşması akla gelmektedir. Çünkü âşıklık kuralı çölleri mesken etmektir.

*“Gider dîvâne-i leylâ-yı zülfüñ deşt ü sâhrâya
Meger kânûn imiş meskenleri bâglarla dağlarmış”*

G (47/5), Müst (5/2)

Sivas’ta sürgünde olan Keçecizâde İzzet Molla’nın gurbet yerler de perişan bir halde haksız yere sürüldüğü anlatılmaktadır.

*“Sekiz mâh oldı kim bu bende-gânıñ deşt-i gurbetde
İderken çarh-ı gaddârıñ elinden nâle vü feryâd”*

Trh (23/6)

Şeref Hanım

Âşıklar, her daim âşklarından ötürü öncelikle ayrılık çölüne düşmektedirler.

*“Şeref-veş deşt-i fûrkatde
Kalursam ben de mihnetde
Derim rûz -ı kıyâmetde
Baña yâr olmadıñ gitdi”*

Ş (25/4)

1.11.17.9.8. Vadi

Leylâ Hanım

Âşık, sevgilisinin hasreti ile kendisini mihnet çölünde hasret ateşi içerisinde yanıp kavrulan bir meczup olarak tarif etmektedir.

*“Geçen demler seniñle beynimizde yâda geldikçe
Derûnum vâdi-i mihnetde nâr-ı hasret olmuşdur”*

G (26/2)

Gam vadisi, bağı yanık âşıklar için bir mesken niteliğindedir.

*“Meseldir bağı yanıklar gezerler vâdi-i gamda
Sirişk-i dîdesi cûlar yerine anda çağlarmış”*

G (47/6)

Sevgilinin âşık ile değil rakîb ile dostluk kurması âşığın kendisini gam vadisinde olduğunu hissettirmektedir.

*“Aceb ol mâh-rû kimlerle ünsiyyetdedir şimdi
Rakîb-i har-menişle korkarım ülfetdedir şimdi
Safâ-yâb oldı a ‘dâ meclis-i ‘işretdedir şimdi
Cihânda rûy-ı rahat görmesün rahatdadır şimdi*

*Dil-i dîvâne hayfâ vâdi-i mihnetdedir şimdi
Cüddâ oldı vatandan âteş-i fûrkatdedir şimdi
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş 'âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi"*

Müs (1/1)

Şârin, erkekçe söylemine örnek olarak kendisinin halinin perişanlığı ile gam çölü'ne düşmüş olan Mecnûn ile eş tutmaktadır.

*"Vâdi-i gamda refik olmuş idim Mecnûn'a
Hep su'âl eyler idim hâlimi ol mâhzuna
Dir idi çâre mi vardır bu dil-i pür-hûna
Pây-mâl olmada âhir şütür-i gerdûna
Pâdişâhıyla gedâsı hele yek-sân ancak"*

Tah (11/4)

Şeref Hanım

Mihnet çölünde, âşık yalnız başına gezmektedir.

*"Tek ü tenhâ iderim vâdi-i mihnetde güzâr
Olmadıñ gitdi baña hem-dem ü hem-râh gönül"*

G (111/3) G (121/2)

1.11.17.9.9. Deniz

Pala deniz için: *"Büyüklik, genişlik, sonsuzluk, derinlik, bolluk gibi anlamları ifade eder. Tasavvufî edebiyatta ise deniz vâhdet'i, damlaları ve dalgaları ise kesret'i simgeler. Hakikat ehli, Allah'ı bir deniz kâinâtı da dalgaları olarak görürler. Böylece dalgalar mâsivâyı simgeler"*⁴³ Genel olarak Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânları'nda deniz "Bâhr, Deryâ, Lücce, Ummân" gibi kelimelerle ele almaktadırlar. Deniz ile âşığın perişanlık durumu arasında bağlantı kurulmaktadır. Ayrıca âşıkların gözyaşlarının çokluğu ile vâhdete ulaşma arzusu hakkında bilgi verilmektedir.

1.11.17.9.10. Bâhr

Leylâ Hanım

Dîvân şiirinde yârin Güneş'e teşbih edildiği dikkatlerden kaçmamaktadır. Çünkü güneş parlaktır. Etrafına ışık saçar. Adeta bir sevgili gibidir. İşte âşık, sevgilisinin gül cemalini denizin yüzeyine yansımalarıyla görerek mutlu olduğu ifade edilmektedir.

*"Giryeler itdikçe ben dildâr kendin gösterür
Bâhr içinde mihr-i pür-envâr kendin gösterür"*

⁴³ İskender Pala, *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, Kapı Yayınları, İstanbul 2004, s. 111

G (30/1)

Şâir, akan gözyaşları ile deniz arasında mukayese ederek gözyaşlarının çokluğunu yorumlamaktadır.

“Getür her dem hayâl ü hâtıra ol çeşm-i fettânı
Sirişkiñ var iken yâd itme Leylâ bâhr-i ‘ummânı
Seniñ sâyeñde peydâ itdigimdir hep ciger kanı
Yaşım deryâdır ey Bâkî içinde şâh-ı mercânı
Hayâl-i nâhl-i bâlâ-yı nihâl-i ergavânımdır”

Tah (4/5)

Şeref Hanım

Denizin daha çok âşıktan akan gözyaşı ile teşbih edilerek gözyaşının daima coşkun bir nitelikte olduğu hakkında bilgi verilmektedir.

“Var mı keşti-i dile cây-ı selâmet neylesin
Bâhr-i bî-pâyân-ı eşkim dâ’imâ pür-cûş iken”

G (172/3), G (113/3)

Şâir, kafa karışıklığını teşbih yolu ile gam denizine işaret etmektedir.

“Sorma hâl-i derûnumı Şerefâ
Talma bâhr-i gama derin derin”

G (173/5)

1.11.17.9.11. Kulzüm

Leylâ Hanım

Âşık, sevgilisine duyduğu âşktan dolayı yanmış gönlünü Nil Denizi’nin bile bu acıyı söndüremeyeceğini anlatmaktadır.

“Dil-i pür-sûzımı itfâ idemez kulzüm-i Nîl
Eşk-i pür-hûnum olup mey ciger oldu biryân”

K (5/20)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.11.17.9.12. Deryâ

Leylâ Hanım

Âşık, âşkından dolayı yanmış gönlüne yedi denizin bile merhem olamadığı savı öne sürmektedir.

“Sirişkim söndürür mi âteş-i ‘âşkim benim cânâ
Dil-i pür-sûzımı teskîn ider mi hiç yedi deryâ”

G (2/1), Müst (2/4)

Dîvân şiirinde âşîğın gözyaşları ile deniz arasındaki ilişki kurulmaktadır.

“Deryâlara beñzerse dâhi seyl-i sirişkim
Mümkin mi ide nâr-ı gam-ı ‘âşkîñi dâfi”

G (54/5)

Ay gibi güzel olan sevgilinin yansıması denize doğru olduğundan, âşîğın bir kez daha sevgiliye âşık olduğu görülmektedir.

“Lerze-nâk oldukça mihr-i ‘ârızından âfitâb
Reng-i rûyuñ gonca-i sad-berge virdi ıztırâb
Ey hilâl-ebrû yine deryâya düşdi mâh-tâb
‘Aks-i ruhsârîñla bu eşk-i firâvânım mıdır”

Ş (20/2)

Âşîğın gönlünün coşması ile denizin coşması arasında ilişki kurulduğu bu olay dîvân şiirinde önemli bir yere sâhiptir.

“Fikr iderken yem-i endişemde
Sine cûş eyledi mevc-i deryâ”

Trh (12/10)

Şeref Hanım

Peygamberimiz için kaside bölümünde yazılan bu beyitte onun denizden çıkan en değerli inci ile eş tutulduğu biricik ve eşsiz olduğu ifade edilmektedir.

“Sen gevher-i gencîne-i hikmetsin efendim
Deryâ-yı keremde dîr-i kudretsiz efendim”

K (4/1)

1.11.17.9.13. Ummân

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, Esmâ sultanı överken, onun için İhsan denizi, Okyanus’un karşısında bir damla gibi kalmaktadır.

“Zerredir kevkeb-i ikbâline nisbet hurşîd
Katredir kulzüm-i ihsânı yanında ‘ummân”

K (5/8), TrcB (1/2), Trh (19/7)

Şeref Hanım

Âşîğın, sevgili karşısındaki acizliğini ve bitap düşmüş halini anlatan en güzel benzetme gözyaşının, deniz’e teşbihidir.

“Gussa deryâsı taşup yine başımdan aşdı
Ağlayım katreleri eşkimîñ ‘ummân olsun”

K (16/4) G (113/3)

1.11.17.9.14. Lücce

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşık, sevgilisinin ayrılığından duyduğu hasretten dolayı perişanlığını denizin dalgaları ile açıklamaktadır.

“Lücce-i emvâc-ı fîrkat mihnet-i hicrân-ı yâr
Başdan aşdı yok mı yâ Rab gâyet-i hicrân-ı yâr”

G (32/1) G (132/1), K (21/7)

1.11.17.9.15. Küh-sâr

Ansiklopedik dîvân şiiri sözlüğünde: “Dîvân şiirinde dağ, daha çok inlemesi, yankı vermesi, yüksekliği, ululuğu, büyüklüğü, üzerindeki sulardan seller oluşması, bağrının taş olması, bağ ve bahçe olmayışı, hasret duygusu uyandırması vs. özellikleri ile anılır”⁴⁴ Dağ, âşıklar için engebelerle dolu bir yer iken gamın ve kederin meskeni olarak da görülmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Kays’ın Leyla için Ferhat’ın ise Şirin’in âşkına için düştükleri yollar izah edilirken orada çektikleri acı gam ve kederin diğer âşıklara örnek olduğu bildirilmektedir.

“Ne hikmetdir bugün küh-sâr-ı gamda cümle ‘uşşâka
Dil-i mihnet-keşim geh Kays u geh Ferhâd’ı andırmış”

G (78/2)

Ferhad âştan düştüğü dağları kazımak için kullandığı külünkten hareketle, âşığın ise ona dağlarda yardımcı olacak şeyin feryat figanları olacağı söylenmektedir.

“Kays u Ferhâd’a beni itmiş bedel sultân-ı ‘âşk
Tîşe-i nâlem ile küh-sârdan aldım haber”

G (46/4) G (179/7)

⁴⁴ Pala, age, s. 278.

1.12. Bahçeler

Gül bahçesi; Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânları'nda “gülşen, gül-zâr, çemen, çemen-zâr, bâg, gülsitân, bûstân, ravza, lale-zâr” gibi eş anlamaları ile yer almaktadır. Gül bahçesine yüklenen anlamlara bakacak olursak; sevgilinin meskeni, âşık ile sevgilinin vuslatgâhı, sevgilinin güzellik unsurlarının barındırdığı yer olarak bahsedilmektedir. Ayrıca sevgilinin bu güzel yerde olmaması durumunda âşığın, âh'lar ettiği yer olarak da anılmaktadır. Bazen gam yeri, bazen de zevk ve safâ atmosferinin hâkim olduğu bir yere dönüşmektedir. Bu arada her iki kadın şâirimiz bahçe kategorisi başlıklarını açıklarken bu yerin unsurlarının her birinde İlâhî aşkın tecelli ettiğini söylemişlerdir.

1.12.1. Gülşen

Leylâ Hanım

Şâir, gül bahçesini; âşığın feryat ve figanlarının hüküm sürdüğü bir mekân olarak tasvir etmektedir.

*“Vaslıñ itdikçe Tahayyül gülşen-i endişede
Tâ seher feryâd u zârım çün hezâr itdim bu şeb”*

G (11/4) G (46/4) G (69/5) Ş (3/2)

Gülşen'de sevgiliye benzetme unsuru olarak kullanılan alegorik unsur gül 'dür. Baharın bitişi ile gülşen'de yaşayan her canlının yaşama gözlerini kapatması doğru orantılıdır. Bu durum karşısında âşığın sevgilisi olan gülün solması ile âşık vuslata erememenin vermiş olduğu ıztıraplar içerisinde.

*“Gül-i ümmîdim açılmaz açıldı soldı hep güller
Bu gülşende figândan bî-haber ancak nigârımdır”*

G (31/2)

Sevgilinin yaşadığı yer olarak bilinen gül bahçesi sevgilinin, şâirden yüz çevirmesi ile gönlünün, dikenlere maruz kaldığı yerdir.

*“Yüz çevürdi şimdi Leylâ'dan karîn-i hâr olup
Gülşen-i 'âşkında ammâ hâr kim gönlümdür ol”*

G (69/9)

Âşığın yanı daima sevgilinin yanındır, sevgilinin mekânı ise gül bahçesi olduğu için âşık gül bahçesine varma hayâlini kurarken tam tersi işler âşığın isteği doğrultusunda gelişmemektedir.

*“Mekânım gülşen iken külhan-ı 'âşk oldu âhir-kâr
Firâkıñ âteşinden gayri hiçbir şey nemîdânem”*

G (76/3)

Sevgilinin yokluğu ile gül bahçesindeki diğer çiçeklerin onun yokluğundan dolayı acı çektiği ayrıca çiçeklerin sevgilinin gül bahçesine teşrif etmeleri isteklerinin olduğu kaçınılmazdır.

*“Gülşende lâle batdı firâkıñla kanlara
Ben aña ragmen sîne-i mecrûhı dâgladım”*

G (87/3)

Sevgilinin tüm güzellik unsuru ile gül bahçesini temsil ettiği bir kez daha dikkat çekilmektedir.

*“Gamze-i cellâdı yârîñ hançer-i ‘uryânıdır
Cânıma kasd eyleyen hep nâvek-i müjgânıdır
‘Âşıkân ol meh-cemâliñ vâlih ü hayranıdır
Gülşen-i hüsnüñ bu göñlüm bülbül-i nâlânıdır”*

Ş (8/1)

Ş (8/2), Ş (8/3), Ş (8/4)

Âşığın, gönlü gül bahçesine benzetilerek bu yer daima sevgiliyi arzu etmektedir.

*“Dil seni ister efendim mâ’il-i gülşen değil
Nüh-felek ey mâh-rû sensiz baña rûşen değil
Tâkatim yok cism-i zârım kal’a-i âhen değil
Gayri seyf-i ebruvânıñla harâb itdiñ yeter”*

Ş (19/4)

Keçecizâde İzzet Molla Efendi’nin, vefâtı ile şâirin, gül bahçesine benzer kalbi gam ateşi ile yanmaktadır.

*“Ey nâr-ı gamla kalbimi sûzân iden felek
Ey ehl-i derde gülşeni nîrân iden felek”*

TrkB (4/19)

Morevîzâde Hâmid Efendi’nin irtihal etmesi ile gül bahçesine benzeyen dünya şâir’in gözlerinde cehennemi andırmaktadır.

*“Bir dâhi bakmayayım kâhbe felek her ne ise
Gülşen-i ‘âlem ola dîdemize nâr-ı câhîm”*

TrkB (3/22)

Gül bahçesi; sevgilinin yaşadığı mekânlar arasında olduğu için âşığın sevgilisini görmek için oraya gitmektedir. Vefâsız sevgilinin kendini orada göstermemesi ile âşığın acı çekmesine sebep olmaktadır.

*“Sînecigim gülşen-i derd oldı âh
Hûn-ı dilimdir aña berg-i giyâh
Eşk-i terimle sularım gâh gâh
Seyrine geldikde o çeşm-i siyâh
Eylemedi cism-i nizâra nigâh
Cânımı hem ‘ömrimi kıldı tebâh*

*Âh mine'l- 'âşk ve hâlâtîhi
Âhraka kalbî bi-harârâtîhi*

Tesm (1/3)

Âşık, sevgilisinin her daim yerinin gül bahçesi olduğunu ifade ederken, tam tersi sevgilinin ise rakîb ile içli dışlı olması âşığı çileden çıkarmaktadır.

*“Aceb ol mâh-rû kimlerle ünsiyyetdedir şimdi
Rakîb-i har-menişle korkarım ülfetdedir şimdi
Safâ-yâb oldı a 'dâ meclis-i 'işretdedir şimdi
Cihânda rûy-ı rahat görmesün rahatdadır şimdi
Dil-i dîvâne hayfâ vâdi-i mihnetdedir şimdi
Cüdâ oldı vatandan âteş-i fûrkatdedir şimdi
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş 'âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”*

Müse (1/1)

Müse (1/2), Müse (1/3), Müse (1/4), Müse (1/5)

Muhabbet bahçesi olarak ele alınan gül bahçesi, dillere destan olan güllerin açılışı ile ön plandadır.

*“Görünse 'âşık-ı dil-hasteye ol mâh-ı tâbânım
Virürdüm mâ-melek hep kalmayup hiç sabr u sâ mânım
Şehîd-i 'âşk olup cânâ boyandı kana dâmânım
Açıldı dâğlar sînemde çâk oldı girîbânım
Mâhabbet gülşeninde açılan gül-nârı görsünler”*

Tah (3/2)

Gül bahçesi; âşıklar için muhabbet bağı olarak temsil edilirken, âşığın gönül kuşu ise bu bahçenin bahçıvanıdır.

*“Beni ser-mest ü hayrân eyleyen ol yâr-i cânımdır
Tarâvet bâhş iden bâga benim serv-i revanımdır
Mâhabbet gülşeninde murg-ı gönlüm bâg-bânımdır
Ruhuñ 'aksiyle sâhn-ı dîde bâg u gülsitânımdır
Hayâl-i nâhl-i kaddiñ hayliden hâtır-nişânımdır”*

Tah (4/1)

Baharın gelmesi ile gül bahçesinin hayat bulduğu ve tüm çiçeklerin ortaya çıktığı yer iken aynı zamânda burası sevgililerin âşıkları ile görüşme fırsatını yakaladığı bir yerdir.

*“Bâhâr eyyâmı geldi gülşen eyle hâne-i kalbim
Eger âbâd iderseñ de sen eyle hâne-i kalbim
Mürüvvet kıl kudûmüñle şen eyle hâne-i kalbim
Gelüp ey âfitâbım rûşen eyle hâne-i kalbim
Şeb-i hecriñde derdim gün-be-gün efzûndur sensiz”*

Tah (7/5)

Leylâ Hanım bile gül bahçesine kavuşma arzusu için tüm mihnetlere göğüs gerdiğini sabırla tüm zorlukları atlatacağından emin bir tavırlarla durumu açıklığa kavuşturmuştur.

*“Gam ocagında kebâb-âsâ yakup cân u benim
Külhan itdim âteş-i mihnetle Leylâ gülşenim
Sûziş-i ‘âşka yine handân olur ol gül-tenim
Sîh-i cevri cânıma kâr eyledi Âsaf benim
Nâr-ı ‘âşk-ı yâr ile sûzân u biryân oldum âh”*

Tah (8/5)

Gül bahçesinin âşıkların barındıkları mekân olarak bilinirken bu sefer sadece sevgiliye âşık olan Bülbül’ün değil ayrıca Mevlevilikte önemli bir role sâhip olan ney’in bile sevgiliyi arzuladığı bir yerdir.

*“Deff ü neyle bende-gâni turmayup devrân ider
Devr-i ‘âşkın görse kâfirler dâhi îmân ider
Hem-çü bülbül gülşen-i ‘âşkında ney efgân ider
Şemm-i bûy-ı feyzi ta ‘tîr-i meşâm-ı cân ider
Nefha-bâhşâ-yı cihândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm”*

Mh (1/5)

Şâirimiz, dîvânında tarih düşürdüğü kişilerin vefâtları üzerine mekânlarının gül bahçesine benzeyen cennet makamı olması temennisinde bulunmaktadır.

*“Didi harf-i mücevher ile Leylâ fevtine târîh
Makâmın gülşen-i huld ide Hak Gül-zâde göçdi vây”*

Trh (46/2), Trh (37/6), Trh (36/1)

Gül bahçesi, âşığın feryat fîgan ettiği yer anlamını korurken aynı zamânda bu durumdan sevgili bihabersizdir.

*“Gül-i ümmîdim açılmaz açıldı soldı hep güller
Bu gülşende figândan bî-haber ancak nigârımdır”*

G (31/2)

Gül bahçesi, âşığın sevgilisini Tahayyül ettiği yerdir.

*“Vaslıñ itdikçe Tahayyül gülşen-i endîşede
Tâ seher feryâd u zârım çün hezâr itdim bu şeb”*

G (11/2)

Menekşe’nin gül bahçesinde kendine bir mesken araması söz konusudur.

*“Benefşe itmede her câyı mesken tarh-ı gülşende
Katı hercâyi dilber râhmı yok mı dâg-ı pinhana”*

K (4/6)

Şeref Hanım

Gül bahçesindeki kurulan dostluklar, Baharın gelmesinin habercisidir.

*“Sûrı tekmiî-i şitâda olıcak bülbül güle
Gülşen-i ülfetleri her dem bâhâr olsun dimiş”*

Trh (81/1)

Güzellik ve göz alıcılık yönü ile cennet gül bahçesine benzetilmektedir.

*“Âh sad-âh derebegi Hüseyin Aga'nıñ
Duhteri göçdi ola gülşen-i 'adn içre mukim”*

Trh (116/1)

Sevgilinin yaşadığı mahalle gül bahçesine benzetilerek âşık burada sevgilisinin yolunu gözlemlemektedir.

*“Nic'oldı gülşen-i kûyunda ey gül 'andelîb-âsâ
Sabahü'l-haşre dek karşıñda nâlân olduğum demler”*

G (57/3) G (63/4)

Gül bahçesi âşık için umut yeri olarak bilinirken kimi zamânda âşığın gönlünün yaralandığı yerdir.

*“Tîg-i hicrânıñ dile açmakdadır dâg üsti dâg
Ben de gülşende bu sînem lâle-zâr itsem gerek”*

G (100/2)

Gül bahçesi sevgilinin güzelliğine ait birçok özelliklerini gizli bir hazine olarak sakladığı bir mekândır. Bu hazinede gizli olarak tutulan sevgilinin süsü olarak bilinen kokusu her yeri etkisi altına aldığı bundan dolayı âşık'a teşbih edilen bülbülün daima feryat ettiği göze çarpmaktadır.

*“Seniñ bûy-ı ruhuñ zînet-fezâ-yı gülşen olmuşdur
Anıñçün dâ'imâ feryâd ile bî-hûş olur bülbül”*

G (113/2)

Sevgilisinden ayrı kalan âşığın gül bahçesine yüreği yaralı bir şekilde geldiği anlatılmaktadır. Klasik Türk şiirinde gül bahçesi âşık için umut yeri iken bu beyit ile artık gül bahçesi gam yeri olarak anlamı değiştirmiştir.

*“Ser-be-ser dâg-ı derûnum gülşene 'arz eyleyüp
Lâleyi şemşîr-i reşk ile ciger-hûn eyledim”*

G (121/3)

Şâir, sonbahar da gül bahçesinde bülbülün, sevgilisi için feryat ve figan etmesini yersiz görmektedir.

*“Hüzn-i firâk-ı gülle figân eylemek 'abes
Ey 'andelîb âhir-i gülşen hazân iken”*

G (146/4)

Sevgili bazen gül bahçesine benzetilmektedir. Bu bahçeye ulaşmak için âşkından dolayı feryat eden birçok âşık vardır. Bu âşıkların âşklarından dolayı akıllarının başlarından geçtiği ve içine düşürülen bu durumun garip karşılanmaması gerektiği vurgulanmaktadır.

*“Gülşen-i 'âşkıñ hezârân zâr ider 'uşşâkı var
Minnet itmey ben figân-ı bülbül-i şeydâlara”*

G (203/4) G (215/2)

Gülşen’de açılan çiçeklerden biri olan lâlenin bağrında meydana gelmiş yaradan kan gelmesi ile âşığın yanık gönlü arasında müşâhebet kurulmaktadır.

“Görse gülşende beni kan aglar idi lâleler
Açdı biñ dâg ey dilâver tîg-ı gamzeñ ‘âşıka”

G (214/2)

Gül bahçesine Baharın teşrifi ile tabiatın yeniden canlandığı ortam olarak sergilenmektedir.

“Bâhâr irişdi yine oldı gülşen âbâdân
Cihân donandı şükûfeyle oldı misl-i cinâ”

K (21/1)

1.12.2. Çemen

Leylâ Hanım

Âşıklara, teşbih edilen bülbüllerin çemende sevgililerinin yokluğunda sessiz kaldıklarını bunun için bir an önce bu bahçeye sevgilinin teşrifi ile bu ölü atmosferden kurtulmak istemektedirler.

“Eger teşrîf iderse verd-i handânım bu gülzâra
Tarâvet bâhş iderse çeşm-i fettânım bu gülzâra
Şeref virsün dem-â-dem âh u efgânım bu gülzâra
Yeter sît ü sadâ-yı cân-ı nâlânım bu gülzâra
Çemen bülbülleri şimden girü hâmûş u lâl olsun”

Tah (5/3)

Şeref Hanım

Çemen, âşkından dolayı perişan halde feryat figan eden bülbülün meskeni olarak görülmesi dîvân şiirinde kayda değer bir bilgidir.

“Açıldı gonca vü gül oldı zîver-i ‘âlem
Çemende bülbül-i şûrîde eylemez mi figân”

K (21/2), G (51/1) G (36/3)

Çemenin güzelliği ile baş döndüren servi boylu sevgiliye ev sahipliği yaptığı mekân olarak ele alınmaktadır.

“Çemende serv-i sehî-veş salın behey âfet
Nihâl-i gül kad-i mevzûnuñ eylesin seyrân”

K (21/23)

1.12.3. Çemen-zâr

Leylâ Hanım

Baharın gelmesini dört gözle bekleyen âşıklar, sevgililerinin yüzünü görme içerisinde iken durum tam tersine dönerek çemene sevgililerin gelmemesi ile âşıklar hayâl kırıklığına uğramıştır.

*“Nev-bâhâr oldu diyü zevki o dildâr itmez
Râhm idüp ‘âşıkına seyr-i çemen-zâr itmez”*

G (43/1)

Çemen, sevgiliye ait güzelliklerin saklandığı bir meskendir. Dîvân şâirlerimiz sevgilinin güzelliklerini çemendeki ağaç, meyve ya da çiçeklerle sembolleştirmişlerdir. Özellikle sevgilinin yüzü gül ile bağdaştırılmaktadır.

*“O gül-rûyuñ tuyup teşrîfîni tarf-ı çemen-zâra
Sirişk-i çeşmimiz ol sûya âb-âsâ revân oldu”*

G (109/5)

Çemenzâr, servi ağacına benzetilen sevgilinin nazlı yürüyüşü ile salınarak gezip dolaştığı yerdir.

*“Dün seyre çıkdı gördi o servin hurâmını
Dil meyl ider mi seyr-i çemen-zâra bir dâhi”*

G (112/3) Ş (3/2)

Sevgilinin rakîb ile çemenzâr’a birlikte gelmesi, aşığın âh’lar etmesine neden olur.

*“Yemîn itmiş iken bin kerre evvel âşık-ı zâra
Ferâmûş eyleyüp ol va’deyi yüz virdin agyâra
Çıkup kâfir rakîb-i kelb ile sâhn-ı çemen-zâra
Cihânı dûd-ı âhımla siyeh-pûş itdigin demler”*

Ş (6/3)

Şeref Hanım

Şâir, çemen-zâr’daki sevgiliye seslenerek âşığın gönlüne gizliden gelmesi istemektedir.

*“Buyur ey şûh-ı müstesnâ çemen-zâr-ı dile tenhâ
Misâl-i lâle ser-tâ-pâ seniñçün dâg-dâr oldum”*

G (126/3)

Sevgili çemen-zâr da tüm çiçeklerin arasında gezip dolaşarak boy göstermektedir.

*“Buyur geşt ü güzâr it cümle ezhârı çemen-zârıñ
Kudûmın öpmege hep dîde-dûz-ı intizâr oldu”*

K (22/19), G (160/6) K (23/19)

Çemen-zâr'daki olan her kuşun bülbül gibi olmadığı bu mekânda yer alan bülbülün âşkından dolayı deli dîvâneye dönmüş bir hale sâhip olduğu hakkında bilgi verilmektedir.

*“Her murg-ı çemen-zâr olamaz bülbül-i şeydâ
Her başa takılmaz gül-i şâd-âb-ı hakikat”*

G (22/3)

1.12.4. Bâg

Leylâ Hanım

Huri'ye benzetilen sevgili bâg'a ayak basması ile aşığın gönlünü zevk ve safâ yerine dönüştürür.

*“Kudûm-ı nâzenînle safâ bâhş eyle uşşâka
Gelüp gitdikçe bâga ehl-i dünyâ hûr görsünler”*

G (25/2)

Âşığın gönlü, bahçeye benzetilerek bu yerde sevgilinin yanakları Tahayyül edilmektedir.

*“Hayâl-i ‘ârızîñ bâg-ı gönülde gül-‘izârımdır
Açıldı dâglar kim sinede evvel-bâhârımdır”*

G (31/1)

Dünya hayatı bir gül bahçesine benzetilerek buradaki güzelliklere kanılmaması gerektiği savunulmaktadır.

*“Gel bu bâğıñ hârına gülzârına itme heves
Bir cemâl-i yâre bakmakdır cihânda mültemes”*

G (45/1)

Sevgilinin bağ'a gelmemesi ile âşığın bağ'a gitmesinin bir anlamı kalmadığı ifade edilmektedir.

*“Bâga ‘azm eyler miyim ol goncam olmazsa eger
Yâr ile olsun da olsun bezmimiz semm-i hıyât”*

G (51/2)

Aşığın gönlü bâg'a teşbih edilmiştir. Sevgilinin yanaklarını hayâl ettikçe âşığın gönül bağının adeta gül bahçesi gibi hoş bir görüntüye kavuşmaktadır.

*“Hayâl-i ârızın bâg-ı gönülde gül- izârımdır
Açıldı dâglar kim sinede evvel- Baharımdır”*

G (31/1), G (69/3)

Baharın gelmesi ile bâg'ın yeniden hayat bulduğu çiçeklerin gün yüzüne çıktığı bir dem olarak ele alınmaktadır.

*“Bâhâr eyyâmıdır bir kerre cânâ azm-i bâg olsun
Açılsun lâleler âşkınla sînem dâg dâg olsun”*

G (91/1)

Bâğ, sevgili ile kavuşma yeri olarak ele alınmaktadır.

*“Bîgâne niçün mâhrem ola bâğ-ı visâle
Havf itme misiñ kim benim âh-ı seherim var”*

G (27/2)

Âlem bir bahçeye benzetilerek bu bahçe, cennet kadar güzel olsa dâhi sevgilinin olmaması durumunda hiçbir öneminin olmadığı belirtilmektedir.

*“Bâğ-ı ‘âlem cennet olsa dâhi itmeme iltifât
Hâr u hasdan ol kadar bîzâr kim gönülumdür ol”*

G (69/2), G (72/2)

Bâğ sevgilinin âşıkları ile vuslatgâh yeri olarak ele alındığı bir yer olarak tasvir edilmektedir.

*“Âşıklarıyla tıydu anıñ seyre çıkdığın
Vardım o bâğa su yerine ben de çağladım”*

G (87/2)

Bâğ, âşıkların içki içtiği ve tüm dertlerini yad ettikleri bir yerdir. Sevgilinin bu meclise gelmesi ile bu bağ zevk ve safâ yerine dönmüştür.

*“Mey ü mâhbûb ile sen bâğ-ı ‘işretde safâ-yâb ol
Bu tarz-ı hâs ile meclisde sâkî muhteşem tursun”*

G (94/2)

Âlem, bahçeye benzetilerek bu bahçede daima kötülükten başka bir şeyin olmadığı söylenmektedir.

*“Bu bâğ-ı ‘âlemiñ hâr u hasından ebkem olmuşdum
Bâhâr-ı tab ‘ım olmuşken baña bu gamla bigâne”*

K (4/18) Tah (1/2)

Âşıkların, âşklarından ötürü gözlerinin hiçbir şey aramadığını onlar için maddîlikten öte maneviyatın daha büyük önem taşıdığını söylemek bir gerçektir.

*“‘Âşık-ı billâh olanlar nûş ider hûn-ı ciğer
Münkirin taşından aslâ anlara gelmez zarar
Gayb idüp nâmûs u ‘ârı koydılar meydâna ser
Cennete çekmez Tahassür eylemez gayre nazar
Köşk ü bâğ u ravza vü hûrî vü gılmân istemez”*

Tah (2/4)

Bâğ’ın, her unsurunun özel anlamlar ifade ettiği bu bağda serv; sevgilinin boyu, âşığın gönül kuşu; bâhçıvan âşıklara can bağışlayan ise gül bahçesi ya da bâğ’ın olduğu bilgisine ulaşılmaktadır.

“Beni ser-mest ü hayrân eyleyen ol yâr-i cânımdır

*Tarâvet bâhş iden bâga benim serv-i revânımdır
Mâhabbet gülşeninde murg-ı gönüm bâg-bânımdır
Ruhuñ ‘aksiyle sâhn-ı dîde bâg u gülsitânımdır
Hayâl-i nâhl-i kaddiñ hayliden hâtır-nişânımdır”*

Tah (4/1)

Bağ, âşıkların vazgeçilmez mekânları arasında yer almaktadır.

*“Şimden girü cevri eyle felek var ise cânıñ
Dergâhına sürdüm yüzimi şâh-ı cihânıñ
Açıldığı dem goncaları bâg-ı cihânıñ
Dergâhına sürdüm yüzimi şâh-ı cihânıñ”*

Ş (3/1)

Dünyanın bir bahçeye benzetilerek bu bahçede ne rütbenin ne mevki makamın ne de niyazın hiçbir anlam ifade etmediği söylenmektedir.

*“Ne rütbe âh u feryâd itse bülbül bâg-ı dünyâda
Meseldir söylenür büy-ı vefâ yok verd-i hamrâda
Mürüvvet kalmadı ehl-i dile sûy-ı âhibbâda
Ne rind-i nükte-dânında ne kat ‘â ehl-i takvâda
Yine terk-i diyâr itdi anıñçün Morevî-zâde
İşitdim ki okur bu matla ‘ı şehr-i Burûsâ’da
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş ‘âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”*

Müsed (1/3)

Şeref Hanım

Gül ile bülbülün âşkları gül bahçesinde destanlaşmış âşklar arasındadır.

*“Ser-güzeştim nerm ider elbet derûn-ı goncayı
Bâgda bülbüller ey gül dâsitânım söylesin”*

G (152/3)

Sevgiliye kavuşamayan âşık bu durumdan yakınlık sevgilisinin olmaması durumunda güzellik yönünden dillere destan olan bahçenin onun için hiçbir anlam ifade etmediğini belirtmektedir.

*“Baña zindândır her yer firâkıñla gözüm görmez
Mekânım olsa bâg u bûstânı neyleyim sensiz”*

G (71/2)

Dünya hayatının bahçeye teşbih edilerek âşığın bu mekânda feryat figan etmemesi gerektiği konusunda uyarılmaktadır.

*“Feryâdı ko efgânı bırak bâg-ı cihânda
Bülbül iseñ ey dil gül-i ra ‘nâ mı bulunmaz”*

G (62/2)

Tasvir edilen bahçede kışın gelmesi ile her köşesine yağan kar ile her şeyin eşit bir halde görünümüne kavuşacağı belirtilmektedir.

“Aceb mi buz çiçeği kar topı toñup kalsa
Görünce yâsemeni bâgda hâk ile yek-sân”

K (21/5)

Gül bahçesi, sevgiliyi temsil eden gülün hayatını sürdüğü zevk ve safânın hâkim olduğu mekân olarak açıklanmıştır.

“Ey semen-i cân-fezâ
Vey gül-i bâg-ı edâ
Bülbül-i sâhn-ı vefâ
Sag olasin dâ'imâ”

Mrb (8/1)

1.12.5. Gülsitân

Leylâ Hanım

Âşık, sıkıntılı bir vaziyete bürünmüş olduğunu dile getirirken, gül bahçesindeki çiçeklerin ya da ağaçların açılıp açılmamasının artık onun için hiçbir anlam ifade etmediğini de dile getirmektedir.

“Eşkimi bârân idüp müjgânımı şâh eylediñ
Gülsitân içre hemân eşcâr olsun olmasun”

G (95/8)

Gül bahçesi sadece âşıklara özgü bir yer olmayıp aksine bu yerin güzelliği ile şairlerimizin kalemlerine bile konu olduğu tespit edilmektedir.

“Bitürdüm gülsitân-ı hâmeden bir tâze vü ter kim
Gâzel tarzında gûyâ beñzedi bir verd-i handana”

K (4/10)

Gül bahçesinin âşık için önem arz ettiği ve bu önemin göstergesi olarak âşığın iki gözü olarak gül bahçesini gördüğü belirtilmektedir.

“Beni ser-mest ü hayrân eyleyen ol yâr-i cânımdır
Tarâvet bâhş iden bâga benim serv-i revanımdır
Mâhabbet gülşeninde murg-ı gönüm bâg-bânımdır
Ruhuñ ‘aksiyle sâhn-ı dîde bâg u gülsitânımdır
Hayâl-i nâhl-i kaddiñ hayliden hâtır-nişânımdır”

Tah (4/1)

Gül bahçesinin sevgiliyi barındıran yer olarak görüldüğü ve buranın korunması için bir bahçıvanın şart olduğu belirtilmektedir.

“Ben gedâ-yı küyuña râhm eyle ey şâh-ı cihân
‘Âşık-ı bî-çârelerden eyleme rûyuñ nihân
Gülsitân-ı rûyuña elbetde lâzım bâg-bân
Gülşen-i hüsnüñ bu gönüm bülbül-i nâlânıdır”

Ş (8/3)

Şeref Hanım

Binlerce âşık, dört gözle beklediği bahar döneminde gül bahçesine gelip sevgililerini görme arzusu içinde olduklarını dile getirmektedirler

“Hezâr-ı âşk seyr-i gülsitân ister mi ister yâ
Bâhâr eyyâmı izhâr-ı figân ister mi ister yâ”

G (2/1)

Gül bahçesine neşe katan gülün açılmaması ile bülbül için ne Baharın gelmesi ne de gülşenin canlanmasının değerin olmadığı söylenilmektedir.

“Lebim hâmûş-ı hasret bülbülânı neyleyim sensiz
Bâhâr olmuş hezârân gülsitânı neyleyim sensiz”

G (71/1)

Cennet’in sekiz kapısından biri olan adn, gül bahçesine teşbih edildiği ve bu yerin Emîne Hanım’ın âhiret hayatına nasip olması için şâir iyi niyetini ortaya koymaktadır.

“Bülbül-i ilhâm didi mu‘cemle tâm târihini
Gülsitân-ı ‘adn Emîne Hanım’a olsun mekân

Trh (117/7)

Dünya hayatı gül bahçesi olsa dâhi sevgilinin olmamasından dolayı bu yer âşık için hiçbir değer taşımamaktadır.

“Sensiz gözüüm görür mi cihân olsa gülsitân
Ma ‘lûmudur bu hâl her ehl-i mâhabbetiñ”

TrkB (3/4)

Gül bahçesinde sevgiliye teşbih edilen goncanın omzuna dökülen saçları ile herkesi etkisi altına almıştır.

“Taga düşürsün gözüñ âhûları
Gülsitâna çık tagıt gîsûları
Kıl perîşân sünbül ü şeb-bûları
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz”

Ş (9/3)

1.12.6. Gülzâr

Leylâ Hanım

Muharrem ayının gelmesi ile tüm âleme bürünen matem havası gül bahçesine de aksetmiştir.

“Yâd-ı gül-gonca-i gülzâr-ı nübüvvetle hemân
Ser-be-ser kana boyan agla Muharrem geldi”

TrkB (1/2)

Şâir, gül bahçesindeki güzellik unsurunun sembolü ve sevgiliyi temsil eden goncanın meclise bir an önce gelmesi arzusundadır.

“Gel meclise ey gonca-i gülzâr-ı letâfet
Vir bezme tarâvet
Öldürmeden ‘uşşâkıñı bu nâr-ı harâret
Gel eyle ‘inâyet”

Müst (3/1)

Gül bahçesi; meclise teşbih edilerek sevgilinin bu mecliste olmaması dâhilinde âşık için ne gül bahçesi ne de rakîb’in önem arz etmediği kaleme alınmaktadır.

“Bakmayım gülzâra karşı yâr olsun olmasun
Neyleyim ol bezmi kim agyâr olsun olmasun”

G (95/1)

Gül bahçesi; gelip geçici olarak bilinen dünya hayatına benzetilerek aynı zamânda gündüz gece bu âlemde hiç kimsenin derdine çare olmadığı belirtilmektedir.

“Haşre dek yok çâre gülzâr-ı fenâda rûz u şeb
Olsa bülbül gibi diller fûrkatiyle hem-nevây”

Trh (48/4)

Cennet, gül bahçesine teşbih edilerek şâir; Andelib Hanım, El-Hâc Alî Baba Burûsevî’nin genç yaşta bu yere göçüp gittiği bilgisini aktarmıştır.

“Âhiretlik ‘Andelib Hanım fenâdan gitdi âh
Eyleyüp gülzâr-ı fîrdevsi cüvânlıkda mekân”

Trh (41/2), Trh (34/1), TrkB (5/3)

Gül bahçesi olarak görülen âlem her daim acı çektiren bir mekân olduğu tespit edilmiştir.

“İtmedi derdine ‘âlemde tabîb ü hâce kâr
Gülmedi gülzâr-ı ‘âlemde o nevreste cüvân”

Trh (41/2)

Sevgili içki meclisine teşrifi ile güzelliğinden dolayı gül bahçesine benzetilen âlemin bu güzellik karşısında yıkıldığı söz konusudur.

“Bezme biñ şevk ile geldikçe o mâh-ı tâbân
Yıkılır na ‘ra-i yâhû ile gülzâr-ı cihân
Zerre râhm itmeyüp ‘uşşâkına ol kaşı kemân
Turmayup cânıma kasd eyler o çeşm-i fettân
Benim âhvâl-i perîşânıma ‘âlem hayrân
Bir taraftan dâhi sen çeşmimi itdiñ giryân
Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh
Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âgâh”

Tesm (2/2)

Sevgilinin, gül'e benzetilerek gül bahçesine buyurmasını dört gözle bekleyen âşığın tek isteği sevgilisine kavuşmak olduğu bir kez daha anlatılmaktadır.

*“Eger teşrîf iderse verd-i handânım bu gülzâra
Tarâvet bâhş iderse çeşm-i fettânım bu gülzâra
Şeref virsün dem-â-dem âh u efgânım bu gülzâra
Yeter sît ü sadâ-yı cân-ı nâlânım bu gülzâra
Çemen bülbülleri şimden girü hâmûş u lâl olsun”*
Tah (5/3)

Şeref Hanım

Şeref Hanım, dönemindeki önemli kişiler için tarih kısmında onların ölümleri üzerine ührevi hayatlarının bu kısmında gül bahçesine benzeyen cennet'in onlara nasip olması için iyi dileklerini sunmaktan geri planda kalmamaktadır.

*“Görüp taşında mu 'cem tâm târîhim didi züvvâr
Hudâ Bâhir Beg'e gülzâr-ı firdevsi makâm itsin”*
Trh (119/5)

Gül bahçesindeki gül ile bülbülün birbirlerine duydukları âşklarının bu ihtişamlı yerde ebedî olması söz konusudur.

*“Kâşâne-i ikbâle giren var mı e âsız
Gülzâr u gül ü bülbülü bi'l-cümle bekâsız
Mestânesi bezmiñ mey-i ser-şârı safâsız
Mâhında mâhabbet yüzi yok mihri vefâsız
Kâm alması müşkil hele gâyet kem imiş bu”*
Tah (8/3)

Gül bahçesi; sevgilinin saçlarının güzel kokusunu dağıttığı yer olarak akıllarda kalmaktadır.

*“Hacletde koydı sünbül ü şeb-bûları sabâ
Neşr eyledikçe bûyunı gülzâra kâkülün”*
G (93/3)

Nasıl ki perişan bir hale bürünmüş âşık, sevgilisini arzuluyorsa gül bahçesi de âşığa benzeyen bülbülün de sevgilisi olan gül'e kavuşmayı arzuladığı yerdir.

*“‘Âşık-ı şûrîde-dil dildârıñ eyler ârzû
‘Andelîb ey gonca-fem gülzârıñ eyler ârzû”*
G (179/1), G (181/1)

Gül bahçesi sevgilinin teşrif ettiği yer olarak algılatılırken, âşık için ise feryat figanın hâkim olduğu yerdir.

*“Gülzârı başına yıkarım bülbülüñ eger
Gelmez ise o gül baña evvel-bâhârda”*
G (200/4)

Nazlı sevgili, gül bahçesini bahar ayında kendisine mesken olarak seçmiştir.

*“Zevk ile itsin güzer eyyâm-ı yaz
Hâr-ı gam çıksın gönüllerden biraz
Eyler ‘uşşâkîñ hezâr-âsâ niyâz
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz”*

Ş (9/1), Ş (9/2), Ş (9/3), Ş (9/4), Ş (9/5)

1.12.7. Bûstân

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Dîvân şiirinde güzellikleri ile herkesin aklını başından alan bahçelerin içerisinde sevgilinin olmaması durumunda âşık için hiçbir değeri olmayan bir yere dönüşmesi bu mekâna yeni bir boyut kazandırmıştır.

*“Baña zindândır her yer firâkîñla gözüm görmez
Mekânım olsa bâg u bûstânı neyleyim sensiz”*

G (71/2)

1.12.8. Ravza

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Mevlevî olan şâir için Konya şehri bahçelerinin görkemliliği ile anılmaktadır.

*“Mübârek ravzasıyla Konya'yı ‘âlî-makâm itdi
Nazar kıl cennet-âsâ türbesin bâg-ı merâm itdi
Ne dem da ‘vet olup dergâh-ı Bârî'ye hırâm itdi
Tuyup teşrîfin ‘adne vâlidî dâhi kıyâm itdi
‘Uluvv-i kadr-i Mevlânâ'yı yok bir ferdiñ inkârı
Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr'ı”*

Müsed (6/8)

1.12.9. Lale-zâr

Devellioğlu lâle-zâr hakkında: “lâlelik, lâle yetişen yer, lâle bahçesi.”⁴⁵ Gönüldeki yaralar ile bahçe arasındaki ilişkiye dikkat çekilmektedir.

⁴⁵ Devellioğlu, age, s. 624.

Leylâ Hanım

Lâle bahçesi; gönlü perişan olan âşıkların hasret çektikleri yer manasındadır.

“Açılmışdı seniñ nevk-i müjeñle dilde yüz biñ dâg
Baña ol dâg şimdi lâle-zâr-ı hasret olmuşdur”
G (26/5)

Şeref Hanım

Âşıkların gönüllerindeki açılan yaralar ile lâle bahçesi arasında benzerlik kurulmuştur.

“Bu tâze dâg ile bir lâle-zârdır sînem
Müferrih ol güle cây-ı karâr olur mı ‘aceb”
G (18/4), G (100/2), Ş (4/1), Ş (7/2)

1.13. İnanç Mekânları

İnanç mekânları ekseninde ele alınan iki kadın şâirlerimizin edebi üslûpları ve manevi duygularına ulaşmak mümkündür. Dîvânlardan saptanan inanç mekânları şâirlerimizin uhrevîyet dillerinin sembolize edilmesi ile var olmaktadır.

1.13.1. Dergâh

Devellioğlu dergâh için “1. Tekke. 2. Kapı yeri, kapı önü”⁴⁶Dergâh; genellikle nur dolu oluşu ve oraya teşrif eden kişilerde manevi psikoloji yönünden rahatlama sağlayan bir mesken anlamına bürünmektedir. Âşıklar bu yerin kapılarında bekçi vasfında iken kimi zamânda bu yer müşkül durumda olan kişiler için sığınak görevi niteliğindedir. Son olarak Mevlevî olarak bilinen Leylâ Hanım ve Şeref Hanım, Mevlevî dergâhlarına bağlılıklarını beyitlerinde sunmaktadırlar.

Leylâ Hanım

Leyla Hanım’a göre, kainattın yüce sultanı olan peygamberimizin ravzası da varılacak dergâhların en yücesidir. Bu dergâhın atmosferini incelediğimizde nur ile dolu olan bir yer olup, dergâhtaki solunan tozun bile dertlere deva olduğu ve son olarak peygamberimizin şefaatinin dilendiği yer olarak zihinlerde biçimlenmektedir. Bu dergâhın Cennet bahçesi olarak adlandırıldığı ve cana ruh bâhşeden, anber kokulu Mevâ cenneti tabiri kullanılmaktadır.

“Sen ol sultân-ı a ‘zamsiñ ki ravzañ nûr ile memlû
Gubâr-ı dergehiñ bir kerre çeksem dîdeme yâ hû
Hevâsı cism ü câna rûh-bâhşâ hâki ‘anber-bû

⁴⁶ Devellioğlu, age, s. 199.

*Fezâsı dil-güşâ âbı hayât-efzâ güli hoş-bû
Degil mi cennetü'l-me'vâ Medîne yâ ResûlAllah”*

Tah (1/6)

Leylâ Hanım, devleti bir dergâh’a teşbih ederek yüceleştirdiğini bu dergâh’a benzeyen devleti Hüsrev dâhi görseydi hemen buraya bağlanma arzusu içine gireceği ifade edilmiştir.

*“Bir kul oğlı olmağa görse bu şan u şevketi
Şüphesiz dergâhına Hüsrev iderdi intisap”*

K (2/7)

Şâir, Sultan Abdülmecid’e ithaf olarak yazdığı bu beyitte kendisine yardımda bulunma amacı ile padişaha hem dua hem övgü niteliğinde onun dönemindeki saltanatı dergâh’a teşbih ederek kendisinin bu dergâh’ın bekçisi olduğunu dile getirmiştir.

*“Feth u nusretidir kapucıbaşı dergâhının
Pas-ban-ı asitan-ı şevketi bâht-ı cüvan”*

K (3/9)

Mehmet Ali Paşa için yazılan kasidede onun ihsanının vezirlere yol gösterici nitelikte olduğu ve bulunduğu yerin bir dergâh olarak nitelenmesi bu dergâhın bir sığınak yeri vasfında olduğu belirtilmektedir.

*“Dergehi çünki melaz-ı ‘ulema-yı a’lam
Bab’i ihsanı medar-ı vüzera-yı zi-şan”*

K (5/11)

Esma Sultan için yazdığı bu beyitte Esma Sultanın kendisine yardımlar etmesi sonucunda refâha kavuştuğunu bunun için şükranlarını bildirmek için Esma Sultan’ın dergâhında merhameti ile nam saldıgı dile getirilmektedir.

*“Asuman - menzileta dad-gera çare-resa
Ey ki dergâhı olan lutfu himemle meşhur”*

TrcB (1/37)

Dergâh, toplum içerisindeki ezilen ve çaresiz bir durumda olan kişilerin haklarını koruma ya da o kişileri korumak ile mükellef olan bir mekân anlamında kullanılmaktadır.

*“Gel seninle gidelim Dergeh-i Mevlana’ya
Orada haddin ise söz açagör da’vaya
Hırs ile aldın elimde komadın sermaye
Sana kan yutdururum başlasam âh u vava
Hiç ‘ar itme misin Hak’dan a bi-‘ar felek
Sen ne virdin ki ne istersin a gaddar felek”*

Müsed (2/7)

Şâir, Mevlânâ’nın kendisine şefaet etmesini dilerken ayrıca dergâhlarda yapılan maddi ve manevi hizmetlerin tümünün içtenlikle menfaatsiz bir şekilde yapıldığı dile getirmektedir.

“Mâhşerde ya Rab Hazreti Monla ola şefi’

Eylerdi zira dergeh-i hünkara hidmet âh”

TrkB (4/26)

Dergâh, tüm hastalara devâ niteliğinde olduğunu belirten şâir, özellikle gönlü perişan olmuş hasta âşıkların dergâhın vazgeçilmez unsuru olan ney’in sesinin şifa niyetinde olduğunu söylemektedir.

*“Her ne derdin varsa Leyla dergeh’i Monla’ya gel
Haste-i ‘âşka bulunmaz ney gibi ehl-i nefes”*

G (45/5)

Leylâ Hanım, Mevlânâ’nın dergâhındaki güzelliklerden hoşnut olduğunu bildirmektedir.

*“Nice ben olmayam ol dergehiñ memnûn-ı ihsânı
Bütûn Fıtnat’daki feyzi baña bâhş itdi Mevlânâ”*

G (2/7)

Leylâ Hanım günahlarının çokluğundan kendisini Allah’ın dergâhına yakıştırmamaktadır. Ayrıca bu saatten sonra ibadet etmesinin bile işe yaramayacağı kanaatindedir.

*“Geşt itmedeyim ‘âlemi pejmürde-kıyâfet
Yok varmaga dergâhıña tâ ‘ât u ‘ibâdet
Mu ‘tâdim olup subh u mesâ fisk u kabâhat
Dil mu ‘terif-i cürm ü kusûr oldı Hudâyâ”*

Mrb (2/2)

Mevlevî dervişlerden olan Mehmed Efendi’nin, çocuğu için yazmış olduğu bu beyitte dergâhın kötü niyetli insanların kalplerini temizlemelerinde rol üstlendiği belirtilmektedir.

*“Himmet-i Monlâ ile olsun mu ‘ammer haşre dek
Dergehinde eyleyüp çok münkiri pâk u nazîf”*

Trh (28/4)

Leylâ Hanım, dergâh’a kabul edilme gayesi içerisinde yanıp tutuştuğu ve Mevlevîlerin bastığı toprak ile kendisini eş değerde tutmaktadır.

*“Hâk-i pây-ı Mevlevî’yim gelmişim dergâhıña
Eylerim Monlâ Celâl’iñ ‘âşkına lutfuñ recâ
İltimâsım itme redd ey sünbül-i bâg-ı vefâ
Kıl meded bî-çâreyim yâ Hazret-i Sünbül Sinân”*

Ş (5/4)

Şeref Hanım

Sevgilinin uğradığı mekânlar arasında dergâh’ın yer edinmesi âşık içinde yeni bir umut doğmasına sebebiyet olmaktadır.

“Senden ey bâd-ı sabâ bendesin eyler mi su’âl

Hâk-i dergâhına düşdükçe yoluñ dildârîñ

G (91/5)

Şeref Hanım'ın, Mevlevilik ile bağlantısı ortaya konulmakta olup, yaşamı boyunca şâirin amaçları arasında doğru yolun Mevlânâ dergâhının kapısında olduğunu bildirmektedir.

*“Fârigim kayd-ı cihândan şâha yokdur minnetim
Eyledim cây-ı emel dergâh-ı Mevlânâ'yı ben”*

G (164/9)

Şâir, kendisine yakın bulduğu Mevlânâ'nın dergâhını mesken olarak yer edinmesinin temelini eskilere dayandırmaktadır.

*“Şeref ‘arz eylerim elbette hâlim Hazret-i pîre
O dergâha kadîmî âşinâyım yâd olur sanma”*

G (207/5)

Dergâh, olgunluk mertebe ümidi ile gönülleri şenlendiren bir yer olarak anılmaktadır.

*“Çün-menâre ser-firâz olma dil-i mihnet-me'âl
Gûşe-i maksûre-i gaftetde bes bu kıl ü kâl
Hâk-i dergâhından it ümmîd-i kürsî-i kemâl
Zîr-i tâkında bulur mihrâb-ı ‘âşkî ehl-i hâl
Kubbe-i evvân-ı himmetdir külâh-ı Mevlevî”*

Ş (15/2)

Dergâh kapısına her dem şâirimizin yüz sürdüğünü ve dergâha girmek için çok yalvardığını böylece aslında dergâh'a olan bağlılığını ortaya koymak istemektedir.

*“Olamazsıñ öyle memdûhuñ Şeref meddâhı sen
Bâb-ı dergâh-ı niyâza sür yüzüñ haddiñi bil”*

Trh (20/4)

Dergâh ilim meclisi olarak görülerek buraya intisab eden kişilerin her konuda olgunluk kazandığı yer olarak ele alınmaktadır.

*“Yüz sürenler sidre-i dergâhına hâm olsa da
Puhte eyler matbâh-ı in ‘âmınıñ germiyyeti”*

Trh (59/10)

Şâir, dergâh'a intisabının zamânını çocukluk yaşta olduğunu söylemektedir.

*“Tıfl-ı dil dergeh-i Beşiktaş'ıñ
Oldı biñ cân ile heves-kârı”*

Kt (2/8)

Tarîkatten Mevlevî olan şâir, Yenikapı Mevlevîhânesi dergâhına da dervîş olmuştur.

*“İtmişdi nesli de kamu Monlâ-yı Rûm ‘a ser-fürû
Cây eyledi Yeñi Kapu dergâhın ol ‘âlî-nijâd”*

Trh (5/2)

1.13.2. Tekke / Tekye

Kara'ya göre tekke kelimesinin etnik kökeni: “*Osmanlı Türkçesi* metinlerinde tekke şeklinde yazılıp günümüzde tekke olarak kullanılan kelimenin kökeni hakkında kesin bilgi yoktur. Yapısı “oturmak, yaslanmak” anlamında “vekee” kökünden geldiğin düşündürmekte ayrıca Arapça’da “asâ, dayanak” mânasında “tükee” kelimesi bulunmaktaysa da klasik Arapça sözlüklerde tekke kelimesine yer verilmemesi Arapça olduğuna dair görüşü zayıflatmaktadır”⁴⁷ Tekke genellikle âşıkların, İlâhi Âşk’a kendilerini teslim ettikleri bir mekân anlamında görülüp ayrıca bu yerde çalınan ney’in feryat ve figanı ile âşığın ettiği feryat figanlar arasında bağlantı kurulmaktadır.

Leylâ Hanım

Tekke, İlâhi Âşk’ın hüküm sürdüğü ve bu yere âşığın teşrifi ile gönlündeki acıları bu meskende çalınan ney yardımı ile unutmak istemektedir.

“Dem-â-dem ‘âşıka zulm eyledikçe ol sitem-mu ‘tâd
Yine dil tekke-i ‘âşk içre kıldı ney gibi feryâd”

G (23/1)

Âşıklar, sevgililerinin bulunduğu âşk tekkelerine abdâl’lar gibi başları kel bir biçimde gitmektedirler. Aslında bu beyit âşıkların, İlâhi âşk’a, çıkarsız ve tüm benlikleri ile teslim olduklarını anlatmaktadır.

“Tekke-i ‘âşkında yâriñ baş açık abdâl olup
Râh-ı Hak’da cismimiz ‘uryân idenler bizleriz”

G (44/6), G (34/2)

Şeref Hanım

Dünya hayatının bir tekke olarak teşbih edilmesi bundan ötürü bu yerin gelip geçici oluşundan bahsedilmektedir.

“Tekke-i dâr-ı fenâdan gitdi dervîş Mustafâ

Hân-kâh-ı ‘adne göçdi eyleyüp terk-i fenâ”

Trh (93/1)

1.13.3. Hânkâh

Uludağ hankâh’ı şöyle tanımlamakta: “*Farsça Hân, “kervansaray, ev, mâbed, sultan” hân “sofra, eyvan” ve hâne “ev, oda” kelimelerine yer bildiren -gâh ve -geh eklenerek türetilmiştir.*”⁴⁸ Dini unsur yapılarından olan Hânkâh’ın, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım

⁴⁷ Mustafa Kara, “Tekke”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s.368.

⁴⁸ Uludağ, age, s. 42.

dîvânları’nda bu yere gelen kişilerin nefislerini terbiye ettikleri ve bu yerde İlâhî Âşk’a bir teslimiyet davranışı sergilenmektedir.

Leylâ Hanım

Felek, Mevlevî hânkâhında gam çektiren bir unsurdur.

*“Hân-kâh-ı Mevlevî’de çekme gam gerdûndan
Dest-gîriñ Hazret-i Monlâ olur ‘âlem bu yâ”*

G (3/7)

Mevlevî dervişlerinden olan Mehmed Efendinin, çocuğu dünyaya gelmesi üzerine düşen tarihte, hânkâh’a yeni bir gül’ün açılması yani yeni bir bireyin kazandırılmasına işaret edilmektedir.

*“Hân-kâh-ı Mevlevî’de açılup bir verd-i ter
Gülşen-i dehri mu ‘attar eyledi bûy-ı latîf”*

Trh (28/2)

Leylâ Hanım âşk unsurunu hânkâh’a teşbih ederek kendisini bu yere tüm benliği ile teslim olduğunu belirtmektedir. Ayrıca kendisinin oradaki dervişler gibi giyinmesi göze çarpmaktadır.

*“Soyundu hân-kâh-ı ‘âşka Leylâ
Koyup nâmûsı olmuşdur ‘abâ-pûş”*

G (46/7)

Âşk Hânkâhı’nda, Leylâ Hanım’ın üzgün olmasının sebebi bu yerde çalınan ney’i ve şarabı bilememesindendir.

*“Sirişk-i çeşmimi nûş eylerim ben mey nemîdânem
Soyundum hân-kâh-ı ‘âşka ammâ ney nemîdânem”*

G (76/1)

Şeref Hanım

Hânkâh, Şeref Hanım dîvânında âşıkların gönüllerini yani nefislerini terbiye ettikleri yer anlamına bürünmektedir.

*“Dil zikr-i kudûmi ile ney gibi savaştı
Her nâle semâ’eyleyerek çarha ulaştı
Tıfl-ı hevesim mürşid-i Tahkîka yanaştı
Dil hân-kâh-ı zühdde çok döndi tolaştı
‘Âşık eser-i âh-ı nedâmet saña kaldı”*

Tah (12/4)

1.13.4. Minâre

Minâre kelimesi Gündüz’e göre anlamı: “Işık veya ateş çıkan/görünen yer” anlamındaki Arapça menâreden gelmektedir; bazı bölgelerde aynı anlamda mi’zene de

(ezan okunan yer) kullanılmaktadır”⁴⁹ Menâre şekli ile de kullanılan ve beyitlere dış yapısının süsü ile konu olan ve çoğu zamânda hakikatin şâhidi olarak benimsenen dini bir yapıdır.

Leylâ Hanım

Minarenin dış yapısı hakkında bilgi verilirken etrafının kandiller ile parladığını ve yüksek olma özelliğinden bahsedilmektedir.

*“Her menâre şeb-çerâg-efrûz olup i ‘lân ider
Lem ‘a-rîz oldu diyü feyz-i Cenâb-ı Müste ‘ân”*

K (3/4)

Şeref Hanım

Minare hakikatli konuşan insanların hedefleyip kendilerine şâhit olarak seçtikleri dini bir meskendir.

*“Sözüm hem-çün menâre togrı şâhiddir mü ‘ezzinler
Cebîn-i mü ‘min-âsâ kıldı mihrâbında nûr lâmi”*

Trh (10/6)

Âşık, minâreyi hedef alıp başını yukarı kaldırarak mihnet dolu yer olan gönlü için çare istediği mekân olarak ele alınmıştır.

*“Çün-menâre ser-firâz olma dil-i mihnet-me ‘âl
Gûşe-i maksûre-i gafletde bes bu kıl ü kâl
Hâk-i dergâhından it ümmîd-i kürsî-i kemâl
Zîr-i tâkında bulur mihrâb-ı ‘âşkî ehl-i hâl
Kubbe-i eyvân-ı himmetdir külâh-ı Mevlevî”*

Tah (15/2)

1.13.5. Mihrâp

Erzincan’a göre mihrâp anlamı “Arapça’da “saray, sarayın harem kısmı veya hükümdarın tahtının bulunduğu bölüm, hristiyan azizlerinin heykel hücresi, çardak, oda, köşk, yüksekçe yer, meclisin baş tarafı, en şerefli kısmı, gibi karşılıkları bulunan mihrâb kelimesi, zamânla camilerde imamın durduğu yer için kullanılmıştır”⁵⁰ Mihrâp yerinin müminler için doğru yola işaret etmesi sembolüne işaret edilmektedir.

⁴⁹ Filiz Gündüz, “Minâre”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s.98

⁵⁰ Tuğba Erzincan, “Mihrap”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s.30.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, mihrâb'ı sevgilinin kaşına teşbih ederek konuya açıklık kavuşturmuştur.

*“Ben mescide zâhid gidemezsem günehimden
Sen git baña besdir o bütüñ kaşları mihrâb”*
G (12/4)

Şeref Hanım

Mihrâb, kendisine yol seçen müminlerin alınlarının nurla parlaması bu yerin kutsal oluşundandır.

*“Sözüm hem-çün menâre toğrı şâhiddir mü’ezzinler
Cebîn-i mü’mîn-âsâ kıldı mihrâbında nûr lâmi”*
Trh (10/6)

1.13.6. Mescid

Devellioğlu: “*secde edilecek, namaz kılınacak yer, küçük câmi.*”⁵¹ Mescid kullanımında daha çok şâirin, zâhit tipine yüklendiğini söylemek doğru bir ifade olacaktır.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, işlemiş olduğu günahlardan dolayı suçluluk duygusu ile mescide gidemediğini ve zâhitten, kendisi adına bu yere gitmesini istemektedir.

*“Ben mescide zâhid gidemezsem günehimden
Sen git baña besdir o bütüñ kaşları mihrâb”*
G (12/4)

Leylâ Hanım, zâhid’e yüklenerek sadece mescitte olmadığı tam tersi kiliselerde de bulunduğuna gönderme yapmaktadır.

*“Degildir yalıñuz mescidde ‘âbid
Kenisâlarda da mevcûd o zâhid”*
Lug (2/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.13.7. Câmi

Topaloğlu Câmi kavramı üzerine “*Arapça cem kökünden türeyen, “toplayan, bir araya getiren”* anlamındaki câmi kelimesi, başlangıçta sadece Cuma namazı kılınan büyük

⁵¹ Devellioğlu, age., s. 725.

mescidler için kullanılan el- mescidü'l-câmi tamlamasının kısaltılmış şeklidir”⁵² Kutsal bir mâbed olarak bilinen Câmi'nin huzur verici yönüne dikkat çekilirken, Mescid ise zâhittin girmemesi gereken yer olarak ele alınmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Şâir, Hırka-i Şerîf Câmi yapılışının ebced hesabı ile yapılış tarihi ve kim tarafından yaptırıldığı hakkında bilgi vermektedir.

“*Hatîb-i minbere mu'cemle nâsa söyledi târîh*
“*Du'â it kıl namâz yapırdı Hân Abdü'l-mecid câmi*” (1267)

Trh (10/9)

Allah'ın evi olarak bilinen câmi'nin onarılması ile tüm halkın gönlü sevinç ve huzurla dolmuştur.

“*İdince câmi'-i.....tâ'mîr âhâlînin*
Yapıldı ya'ni Beytullâh-ı gönli oldılar mesrur”

Trh (36/4)

1.13.8. Kilise/ Kenisâ

Öztürk: “*Hıristiyan mâbedleri Arapça kaynaklarda kenîse, bâa, deyr, umr, kalâye, ve savmaa gibi kelimelerle ifade edilmiştir.*”⁵³ Kilise, riyâkâr olarak bilinen zâhit'in ibadet yeri olarak kullandığı bir mekândır.

Leylâ Hanım

İkiyüzlülükleri ile bilinen zâhitlerin, kiliselerde ibadet ettiği halde gelip rastladığı her kişiye ibadet edilmesi konusunda vaaz vermekten kaçınmamaktadır.

“*Degildir yalıñuz mescidde 'âbid*
Kenisâlarda da mevcûd o zâhid”

Lug (2/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.13.9. Matbâh

⁵² Bekir Topaloğlu, “Câmi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, TDV Yayınları, İstanbul 1993, s.92.

⁵³ Levent Öztürk, “Kilise”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 26, TDV Yayınları, İstanbul 2002, s.14.

Devellioğlu matbâh kelimesine “*mutfaktır*”⁵⁴ Matbâh gerçek anlamı dışında kullanılarak âşığın, gönlünün âşk ateşinden dolayı yanıp kavrulması yönü ile alınmaktadır. Aynı zamânda matbâh tekkelere yeni giren kişilerin nefislerini terbiye ettikleri yer anlamındadır.

Leylâ Hanım

Âşığın gönlünün mutfağa benzetilerek, sevgilisinden dolayı çektiği acılardan ötürü gönlünün ocak gibi yandığı söylenmektedir.

*“Bezm-i gamda nûş idüp eşkim ciger kıldım kebâb
Matbâh-ı dilde firâkıñla tutuşdurdum ocag”*
G (55/3)

Şeref Hanım

Mevlevî tekkesine yeni giren kişilerin çilelerini çektikleri mekân olarak ele alınmıştır.

*“Komaz nâ-puhte aslâ bendesin âsâr-ı himmetle
Pişerler Mevlevîler âteş-i ‘âşk u mâhabbetle
Çıkardır matbâhında çillesin şevk u kerâmetle
Cihâna velvele-endâzdır bu şân u şöretle
‘Uluvv-i kadr-i Mevlânâ’yı yok bir ferdiñ inkârı
Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr’ı”*
Müsed (6/3)

Matbâh; ham, olgunlaşmamış her kimseye bilgi ve ilmi nimetler sunulan ve buradaki kişilerin olgun bir hal almasını sağlayan mekân olarak ele alınmaktadır.

*“Yüz sürenler sidre-i dergâhına hâm olsa da
Puhte eyler matbâh-ı in ‘âmınıñ germiyyeti”*
Trh (59/10)

1.13.10. Büt-hâne

Klasik Türk edebiyatında sevgilinin birtakım güzellik unsurları adeta putperestlik kavramı ile anlam bulmaktadır. Çünkü bu güzellik unsurları âşığı adeta kendinden geçirip bir meczup konumuna getirmektedir⁵⁵ Buradan hareketle Şeref Hanım, gönlünü adeta sevgili karşısında, teşbih yolu ile dinden çıkarılmış bir put-hâne olarak tasvir etmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

⁵⁴ Devellioğlu, age, s.676.

⁵⁵ Pala, age, s.78-79.

Şeref Hanım

Şeref Hanım, gönlü sevgilisi karşısında benliğinden sıyrılmış bir puthaneye benzetmektedir.

*“Tasvîr-i cemâliñ yalıñız levha-i dilde
Cânâ Şerefiñ göñlüni büt-hâne sanırsın”*

G (169/5)

1.13.11. Türbe

Orman Türbe yeri için: “İslâm coğrafyasında tanınmış şahsiyetlerin mezar anıtları türbeden başka “kümbet, makam, meşhed, buk’a, darîh, kubbe, ravza” gibi adlarla da anılmıştır.”⁵⁶ Türbe gerçek anlamda kullanılıp, ölen kişiye sevgi ve saygıdan dolayı ziyaret edilen yer olarak ele alınmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Şeref Hanım, Âhmed-i Bî-cân’a beslemiş olduğu sevgisinden ötürü Gelibolu’daki olan türbesini ziyaret etmektedir.

*“Ziyâret kıl Gelibolı'da hâk-i türbesin tâ kim
Açılsın cân göziñ kuhl-i cilâdır Âhmed-i Bî-cân”*

K (10/5)

1.13.12. Ziyâret-gâh

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Ârif olarak bilinen Yazıcı-zâde türbesinin saygı amaçlı ziyaret edilen bir yer olduğu hakkında bilgi verilmektedir.

*“Gubâr-ı türbesine yüz sürer bâ y u gedâ elbet
Ziyâret-gâh-ı hayl-i kudsiyândır Yazıcı-zâde”*

K (9/8)

1.13.13. Semâ-hâne

⁵⁶ İsmail Orman, “Türbe”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s.464.

Devellioğlu: “*Mevlevî tekkesinin semâ edilen geniş dîvânhânesi.*”⁵⁷Tekkeler semâzenlerin, ibadet ettikleri kutsal yerdir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Mevlevî tekkesinde önemli bir unsur olarak geçen semâ-hâne, tekke ehillerinin dönerek ibadet ettikleri yer anlamındadır.

“*Dönmez mi semâ-hâne-i hâtırda hayâlin
Çalındı ezel gûşuma çün nây-ı mâhabbat*”

G (23/6)

Semâ-hâne’de dönen kişilerin gönüllerinde İlâhî Âşk’a kavuşma fikri yatmaktadır.

“*Fikr-i vaslınla hayâlindir efendim her gâh
Hep semâ-hâne-i hâtırda dönenler billâh*”

G (190/1)

1.13.14. Minber

Bozkurt, minber’in anlamına: “*yükselme; yükseltme*” anlamlarındaki *nebr kökünden türeyen minber kelimesi “kademe kademe yükselerek çıkılan yer” demektir. Genelde camilerde hatibin hutbe okurken daha iyi görülmek ve sesini daha iyi duyurmak üzere çıktığı basamaklı mimari unsuru bazen de kürsü, koltuk taht vb ifade eder*”⁵⁸ Minber daha çok yanlış yolu benimsemiş olan insan veya toplulukların tekrar doğru yola dönmelerine vesile olan kutsal bir yer anlamındadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Minber’den okunan hutbelerin yanlış yolu benimsemiş kişileri bu yanlış yoldan geri çevirmede büyük rol oynadığı izah edilmektedir.

“*Düşüp kazdığı lagma büt-perest çıksın kilîsâdan
Okunsun hutbe itsin vaz’-ı minber asker-i islâm*”

K (20/16)

1.13.15. Kâbe

⁵⁷ Devellioğlu, age, s. 1091.

⁵⁸ Nebi Bozkurt, “Minber”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s.103.

Kâbe Ünal'a göre: "Dört köşeli veya küp şeklinde olmak" anlamındaki ka'b kökünden gelen kâbe "küp şeklinde nesne" demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de adı iki defa geçen Kâbe'ye bir kısmı yine Kur'ân'da yer alan Beyt, Beytullâh, el- Beytü'l -atîk, el- Beytü'l-harâm, el- Beytü'l-muharrem, el- Mescidü'l-harâm, el- Beytü'l- ma'mûr, el- Meş'arü'l-harâm, Beniyye, Devvâre, Kâdis, Kible, Hamsâ, Müzheb gibi çeşitli isimlerde verilmiştir; halk arasında daha çok Kâbe-i Muazzama tabiri kullanılmaktadır"⁵⁹ Sevgilinin yaşadığı semt adeta kutsallaştırılarak adeta Kâbe ile eş değerde tutulup bu yer etrafında âşıkların, tavaf etmeleri yönü ile zikredilmektedir.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, Hz. Muhammed'in isminin Kâ'be'de zikredildiğini ve peygamberimizle ilgili bir mucizeyi anlatmaktadır.

*"Seniñ ism-i şerîfîñ Ka 'be'de ol dem ki yâd oldı
Minâ'da cânları 'âşkıñla sultânım mezâd oldı
Seni zikr eyleyen cânlar iki 'âlemde şâd oldı
Alup nakd-i murâdı el açanlar ber-murâd oldı
Der-i devlet-medârıñdan eline yâ ResûlAllah"*

Tah (1/9)

Sevgilinin yaşadığı yer adeta Kâ'be ile eş değer tutularak o yerde esen rüzgâr, sevgilinin güzel kokusunu âşığa ulaştırmaktadır.

*"Her seherde Ka 'be-i kûyuñda esdikçe nesîm
'Âşıka zülf-i siyâhıñdan gelür 'anber-şemîm"*

G (75/1), G (117/2)

Şeref Hanım

Sevgilinin güzellikleri Kâ'be'ye benzetilerek âşıkların bu güzellikler etrafında tavaf ettikleri söylenilmiştir.

*"Kâ 'be-i hüsnî tavâf itmek için uşşâkına
Olmada hem-cünbiş-i kible-nümâ ebrûların"*

G (101/2)

1.14. Nesne Mekânlar

Dîvânlarda taranan nesne mekânlar genellikle imge yolu ile bir kavramı, duyguyu karşılamaktadır. Böylece kadın şâirlerimizin kalemlerinin ve hayâl güçlerinin kuvvetli oluşları ortaya çıkmaktadır.

⁵⁹ Sadettin Ünal, "Kâbe", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24 TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.14-15.

1.14.1. Çâh

Çâh “Klasik Türk şiirinde, çâh-ı Yûsuf, çâh-ı Bijen, çâh-ı Bâbil, çâh-ı rasad, çâh-ı Zemzem, çâh-ı zenehdân bâhsi çok geçen kuyulardır.”⁶⁰ Çukur daha çok nefisin terbiyesi anlamını karşılarken, kimi zamânda âşığın bu yere düşmemesi gerektiği düşüncesi öne sürülmektedir.

Leylâ Hanım

Çukur sembolleştirilerek sevgilinin çene çukuru olarak ele alındığı ve âşığın gönlünün bu çene çukuruna düşmemesi gerektiğine dair tembihte bulunmaktadır.

“Kendini çâh-ı zenâh-dâna düşürme ey dil
Görüp âfet gibi dilberleri olma mâ’il
Hâl-i dünyâyı sana anladayım ve’l- hâsıl
Hârını gül gülünü hâr görendir âkil
Zâg ider bülbülünü başka gülistandır bu”

Tah (6/2)

Âşığın, kalbi olarak nitelenen ve âşığı safâ’ya götürecektir şey olarak tasavvur edilen bu lugazda cevap sevgiliye duyulan âşk’tır.

“Ol nedir kim çâh-ı kalbe âşinâ
Oldı erbâb-ı safâya reh-nümâ”

Lug (1/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.14.2. Kafes

Devellioğlu: “1. Kafes. 2. Hapishane.”⁶¹ Kafes, kimi zamân nefis için kullanıldığı kimi zamân tutsaklığın sembolü olarak anlamında da kullanılmaktadır.

Leylâ Hanım

Kafes; papağanların çoğunlukla özgürlüklerinin kısıtlandığı bir yerdir. Aslında şâir: “Bülbülü altın kafese koymuşlar, âh vatanım demiş” atasözüne adeta telmih yapmaktadır.

“Var mıdır âlemde hîç âzâdelik gibi safâ
Tûtiye sıklet değil midir cihânda zer-kafes”

G (45/4)

⁶⁰ Hanife Koncu, *Klasik Türk Şiirinde Kuyu, Zindan ve Mağaranın Bazı Kullanımları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt 30 Sayı 0 S.307.

⁶¹ Devellioğlu, age, s. 552.

Beyitte beden nefis tarafından kuşatılmış kafes olarak hapsedilen ve kurtulmayı beklenen bir mekândır.

*“Dil bülbül-i nâlân ise bu ten kafesimdir
Sâkî getür ol bâdeyi âhir nefesimdir”*

TrkB (6/24)

Şeref Hanım

Kafes ile bülbülün yani âşığın, gönlü kastedilerek ruhun bedenden ayrılmadan öncesinde sevgilisinin yüzünü görmeye nail olmak istemektedir.

*“Lâ-yu ‘ad hamd olsun ey gül-pîrehen gördüm seni
Bülbül-i cânım kafesden uçmadan gördüm seni
Yok idi ümmîdim aslâ ölmeden gördüm seni
Minnet Allah'a efendim sag esen gördüm seni”*

Ş (42/1)

1.14.3. Zindan

Devellioğlu, zindanı: “1.karanlık, yeraltı hapishanesi. 2.pek karanlık, sıkıntılı yer.”⁶²
Zindan; âşığın, sevgilisinin yüzünü görmediği sürece kâinatın onun gözünde yaşanılmayacak bir yer haline döneceği anlamını taşımaktadır.

Leylâ Hanım

Âşığın, sevgilisini görmemesi durumunda evrenin aşığa zindân gibi olduğu ifade edilmektedir.

*“Hâlîme râhm eyle bak ey dilber-i ‘âlî-cenâb
Çeşmime zindân olur sensiz olursa âfitâb”*

G (13/1), K (4/22), Tah (4/2), Tah (7/7) G (56/2)

Şeref Hanım

Aşığın, sevgilisinden uzak kalması ile tüm mekânların âşık için zindân’a dönüştüğü görülmektedir.

*“Bana zindândır her yer firâkınla gözüm görmez
Mekânım olsa bâg u bûstânı neyleyim sensiz”*

G (71/2) G (73/3), G (104/2), G (42/2), Kt (76/1)

1.14.4. Kapı

⁶² Devellioğlu, age, s.1384.

Çoruhlu kapı hakkında: “Etrafı kapalı (çevrili) bir mekân veya alana geçişi sağlayan açıklığı ifade eden kapıya Arapça’da bâb denir.”⁶³ Kapı; âşıklık hallerini yansıtan nesnelerden olup ayrıca iki kadın şâirimizin Mevlânâ ve Şems’in kapısına vararak inâyet ettiklerini görmekteyiz.

Leylâ Hanım

Kapı; âşıklık hallerinin gözlemlendiği yer anlamındadır.

“Niçün kuyunda feryâd eyliyor bilsem aceb gönlüm
Senin âşkın ile tolmuş gibi ey gonca- leb gönlüm
Yine nâr-ı firâka yakdı kendin bî-sebeb gönlüm
Kapında hâsıl itdi bu devâsız derdi hep gönlüm
Nerde mübtelâ oldu dil-i bîmârı görsünler”

Tah (3/3)

Mevlevilik ile bağlantısı olan şâir, Şems’ten himmet dilemekte ve kapısından geri çevirmeme isteğinde bulunmaktadır

“Baña râhm eyle veliyy-i Ma ‘bûd
Olayım bendeleriñden ma ‘dûd
Eyle Şems ‘âşkına pîrim himmet
İtme Leylâ’yı kapıñda merdûd”

Rb (6)

Kapı ile Allah’a bağlılık ortaya konulmak istenirken ayrıca şâirin bu kapıda İlâhî Âşk’a esir düştüğünü kendisinin burada köle gibi olduğunu belirtmektedir.

“Kapıñda boynı baglu bir esîrim dest-gîrim ol
Garîbim bî-kesim bî-dest ü pâyım yâ ResûlAllah”

G (105/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.14.5. Kapu

Leylâ Hanım

Şâir, Hz. Mevlânâ’ya olan bağlılığını kendisini Mevlânâ’nın kapısında olan köpekler ile eş tutarak konuya açıklık getirmektedir.

“Kapusı segleriyle eylesün Mevlâ bizi mâhşûr
Kul olduk hazret-i Monlâ gibi bir ulu sultâna”

G (108/8)

⁶³ Yaşar Çoruhlu, “Kapı”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.341.

Leylâ Hanım, Mevlânâ'nın kapısında çaresiz bir şekilde beklerken dergâha'a bir umut kabul edilmesi arzusundadır.

*“Hele biz her ne ise bende-i Mevlânâ'yız
Redd ider mi ya kapısındaki bî-çâreleri”
G (100/6)*

Şeref Hanım

Şeref Hanım ömrü boyunca sevgilinin kapısını sığınak olarak görmektedir.

*“Ömrüm oldukça o hercâyi-meniş dildârîñ
Kapusın cây-ı penâh eylemeyim ‘âhd olsun”
G (154/2)*

Şeref Hanım, Mevlânâ'nın kapısına varması ile oradan Mevlânâ'nın ihsânını alma umudu içerisinde.

*“Feryâdı ko Monlâ gibi Hünkâr kapusundan
Hâşâ Şeref ihsân uma da boş gide sâ'il”
G (103/7)*

1.14.6. Bâb

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, peygamberimizin kapısında onun şefaatinin dilemektedir.

*“Beni bâb-ı şefâ'atden 'inâyet kıl ba'id itme
Bu 'isyânımla mâhşûr olduğım dem yâ ResûlAllah”
G (103/3)*

Muharrir, Mevlânâ dergâhının kapısından kendisinin geri çevrilmemesini istemektedir.

*“Redd eyleme bâbîñdan o bî-çâreyi zîra
Leylâ seni vasf itmede şâ'irdir efendim”
G (73/5), G (22/6)*

Şeref Hanım

Sevgilinin kapısı, âşıkların gönüllerinin harâb oluşu izahının yapıldığı yerdir.

*“Gelür biñ 'âşık-ı şûrîde-dil bâbında feryâda
Benim gibi velâkin mübtelâ-yı cân-fedâ gelmez”
G (72/4)*

Şeref Hanım, karşılıksız bir şekilde Allah kapısına bağlanma fikri içerisinde.

*“Gezdirmeye der-be-der bizi ey pîr-i dest-gîr
Minnet Hudâ'ya bâbına var intisâbımız”*

1.14.7. Der

Leylâ Hanım

Sevgilinin kapısı; âşıkların intisâb etmek istedikleri mâhaldir.

“Nola tâ subha dek feryâd iderse ‘âşık-ı bîmâr
Der-i dildâra vardır intisâbı görmeden bildim”

G (81/4), G (108/3)

Leylâ Hanım, perişan olan halini arz etmek için sevgilinin mahallesinin kapısını seçmiştir.

“Çok fîgân itdiñ der-i kûyında ammâ bilmedi
Rû-be-rû ‘arz eyle Leylâ hâliñi şimden girü”

G (96/5)

Şeref Hanım

Âşığın gönlü, sevgilinin kapısını mesken belirleyip bu yerden geri dönmek istememektedir.

“Eylesem de bilirim göñlümi da ‘vet gelmez
Der-i cânânı mekân eyledi elbet gelmez”

G (65/1)

1.14.8. Taht

Merçil’e göre taht: “yatmak veya oturmak amacıyla hazırlanmış zeminden yüksek yer” anlamındaki Farsça taht kelimesi “hükümdarlık, hükümdarın koltuğu ve makamı” mânalarında terim olarak kullanılır. Bu anlamda taht hükümdarlık ve saltanat alâmetidir.”⁶⁴ Taht yücelik anlamını yapısında barındırdığı için âşığın mukaddes gönlüne de teşbih edilmektedir.

Leylâ Hanım

Taht yüceliğin sembolü olduğu için dîvân şiirinde ise âşığın gönlüne denk düşmektedir.

“Taht-gâh-ı mülk-i kalbiñ bir ulu hâkânısıñ
‘Âşık-ı dil-mürdegâniñ cânı içre cânısıñ
Haste Leylâ’nıñ Hudâyâ derdiniñ dermânısıñ
Cânımıñ cânânısıñ dil tahtınıñ sultânısıñ
Sıdkî’ye sen cân yetersiñ bir dâhi cân istemez”

Tah (2/7), G (55/2)

⁶⁴ Erdoğan Merçil, “Taht”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 39, TDV Yayınları, İstanbul 2010, s.434.

Abdülmecit'in âbnûstan yapılan tahta gelmesi ile bu yerin süslendiği izah edilmektedir.

*“Zib oldu taht-ı âbnûs ‘adliyle şâd oldu nüfûs
Sa‘d ile itdikde cülûs ol husrev-i encüm-sipâh”*
Trh (8/2)

Şeref Hanım

Gönül anlamında kullanılan taht, âşığın sevgilisinin hayâli ile savaştığı mekân olarak ele alınmıştır.

*“İki şâhen-şâh hükm itmez diyü bir kışvere
Taht-ı sînemde hayâliyle cidâl eylerdi yâr”*
G (40/4), G (122/2), G (251/1)

Tahtın yüce bir makam olarak görülmesi ile bu yerin sevgiliye lâıyk bir yer olduğu belirtilirken âşık bu yere bir an önce sevgilinin teşrif etmesi hayâlinededir.

*“Bir dem agyârdan ey meh seni hâlî göreyim
Gel otur tahtıña karşıña hemân ben turayım
Gâh dâmânıña geh pâyıña yüzler süreyim
‘İddir başıñ için bendeñi dil-şâd eyle”*
Ş (34/2)

1.14.9. Kabir

Demirci Kabir kelimesinin: “Arapça’da “ölünün gömüldüğü yer” yer anlamını taşımaktadır”⁶⁵ Kabir kelimesini ayrıca ravza kelimesi ile de görmek mümkündür. Bu yerin günâhlardan arınmış, nurlu bir yer olarak tasvir edildiği ayrıca şâirlerin ölen kişilerin kabirlerinin cennet’e dönüşmesini istemesi bir başka önemli noktadır. Bazen de iki kadın şâirimiz, peygamber efendimizin kabrine yüz sürmek istemeleri arzularını görmekteyiz.

Leylâ Hanım

Râgıba Hanım, Alî Aga Ser-Bevvâbîn ve Mîr-i Alem Topulı-zâde gibi kişilerin kabirleri adeta inci gibi tertemiz bir şekilde olduğu ve bu yerin cennet makamına dönüşmesinden söz edilmektedir.

*“Ömrini kılsun hibe sultân-ı ‘âlî-şâna Hak
Eylesün ol dürr-i pâkiñ kabrini kenz-i cinân”*
Trh (41/7), Trh (50/4), Trh (51/3), Trh (38/4)

⁶⁵ Kürşat Demirci, “Kabir”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.33.

Dünya hayatının sonunu ifade eden ve âhiret hayatının başlangıcını temsil eden mezar, âşık için sevgilisine duyduğu sevginin bu yerde bile son bulmayacağı anlamına işaret edilmektedir.

*“O şehim mâhrem-i vasl eylese de agyârı
Bezm-i mihnetde bıraksa bu dil-i bîmârı
Çâre ne sevdi göñül gamzeleri sehhârı
Kabre girsem de yine yâd iderim dildârı
Haşre dek itse usanmam baña her bâr cefâ”*
Tah (9/4)

Şeref Hanım

Şeref Hanım, ölen “ kişi için iyi dileklerini sunarak kabrinin cennete dönüşmesini istemektedir.

*“Yıllarca renc-i ‘illet göstermedi cihânı
Kabrinde açsın Allah bâg-ı cinâna revzen”*
Trh (118/2), Trh (95/2) Trh (120/2), Trh (121/6),
TrkB (4/30)

1.14.10. Ravza

Leylâ Hanım

Ravza, Peygamberimizin kabri olarak kastedilip bu yerin mukaddes bir yer olması ile ele alınmaktadır.

*“Harîm-i ravzaña sürmüş iken rûy-ı siyâhım vâh
Yine cürm ü günâha mübtelâyım yâ ResûlAllah”*
G (105/3)

Şâir’in önceliği peygamberimizin temiz kabrine, yüz sürmek istemesidir.

*“Gidüp boynumda zencîrimle ben ol ravza-i pâke
Görenler hep beni dîvâne sansun yâ ResûlAllah”*
G (106/2)

Şeref Hanım

Şeref Hanım, peygamber efendimizin mukaddes kabrini ziyaret etme arzusu içerisinde.

*“Mübârek ravzañı itsem ziyâret dirdüm olurmuş
Cinânı görme dünyâda mukadder yâ ResûlAllah”*
G (224/4)

1.14.11. Otag

Bozkurt, Otag kelimesine: “*Türkçe’nin çeşitli lehçelerinde çatır, çatır, çâçır, çâşır gibi şekillerde bulunan ve birçok Asyalı, Doğu Avrupalı millet tarafından da değişik telaffuzlarla kullanılan kelimenin etimolojisi kesin olarak bilinmemekte, ileri sürülen iki tezden birinde Türkçe’ye Orta Farsça çâtur (örtü) kelimesinden geçtiği ve bu kelimenin de Eski Türkçe çat- (birleştirmek, birbirine tutturmak) fiil kökünden türemiş olabileceği diğerinde ise kelimenin aslının Farsça’ya çetr şeklinde geçen Sanskritçe çattra (şemsiye, gölgelik) olduğu görüşü savunulmaktadır.*”⁶⁶ Çadır teşbih yolu ile âşığın, sevgilisinden dolayı gönlünün üzüntülü hali ile ilişki kurularak beyitte konu olmaktadır.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, âşığın gönlünün üzgün olmasını sevgilinin üzerinde oturduğu çadıra benzetmektedir.

“*Taht-gâh-ı sineme sultân-ı âşk itdi cülûs
Leşker-i gamla dil-i mâhzûnıma kurdı otağ*”

G (55/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.14.12. Meydân

Devellioğlu’na göre: “*1.geniş, açık, düz yer, alan. 2.yarışma veya karşılaşma yeri.*”⁶⁷ Meydan; şâirlerin, âşıkların sözlerini yarıştırdıkları mekân olarak anlamlandırılmaktadır. Ayrıca âşıkların, âşk meydanında sebatkar davranması söz konusudur.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, şâir olduğu dönemde kaleminde usta olan Fitnat Hanım’a seslenerek söz meydanına gelmesini ve sanatlarını yarıştırmaları dileğinde bulunmaktadır.

“*Kandadır Fitnat gelüp olsun benimle imtihan
İşte meydân-ı sühân işte kalem işte kitâb*”

K (2/18)

Sultân Âhmed Meydânı, güzelliği ile gül bahçesini kışkırtmaktadır.

“*Şâd oldu cedd-i emcedi Hak vire ‘ömr-i sermedî
Meydân-ı Sultân Âhmed’i itmekde reşk-i gülsitân*”

Trh (20/3)

⁶⁶ Nebi Bozkurt, “Çadır”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 8, TDV Yayınları, İstanbul 1993, 158.

⁶⁷ Devellioğlu, age, s.741.

Âşıklar, namuslarını bırakıp tüm benlikleri ile âşk meydanında başlarını koymaktan çekinmemektedirler.

“‘Âşık-ı billâh olanlar nûş ider hûn-ı ciger
Münkiriñ taşından aslâ anlara gelmez zarar
Gayb idüp nâmûs u ‘ârı koydılar meydâna ser
Cennete çekmez Tahassür eylemez gayre nazar
Köşk ü bâg u ravza vü hûrî vü gılmân istemez”

Tah (2/4), K (4/17)

Açık istiare ile sevgilinin saçları, âşk meydanında Kays ile Ferhâd’ın yaşadıklarını unutturmamakta önemli rol oynamaktadır.

“Bu meydân-ı mâhabbet içre bak ey saçları leylâ
Seniñle mâ-cerâmız Kays u Ferhâd’ı unutturdı”

G (114/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.14.13. Bismil- gâh

Devellioğlu tarafından bu yer için “salhâne, hayvan kesilen yerdir.”⁶⁸ Bismil-gâh yeri mecazi yolla âşıkların kendilerini kurban ettikleri yer anlamına bürünmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşıklar, bismil-gâh’ta sevgili için kendisini kurban etmekte kararlı olduğu tavırlar içerisinde.

“Olup kurbân-ı bismil-gâh-ı ‘âşkullâh bî-pervâ
Dem-i zevk u visâle cân-fedâdır Âhmed-i Bî-cân”

K (20/9)

1.14.14. Âsitân

Devellioğlu âsitân için: “eşik demektedir.”⁶⁹ Âsitânın hem perişan halde olan insanlara sığınak olduğu hem de sevgilinin âsitânından âşığın ayrılmaması vaziyeti anlatılmaktadır.

⁶⁸ Devellioğlu, age, s.123.

⁶⁹ Devellioğlu, age., s.49.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, Abdülmecid için yazmış olduğu bu beyitte kendisinin kuvvetli oluşu, dergâhının eşiğindeki bekçisi olarak tabir edilen bâhtından ötürüdür.

*“Feth u nusretdir kapucıbaşı dergâhınıñ
Pâs-bân-ı âsitân-ı şevketi bâht-ı cüvân”*
K (3/9)

Şeref Hanım

Âsitân; âciz ve fakir durumda olan kişilere sığınak anlamını karşılamaktadır.

*“Kemîne bendeñi kıl âsitânıña dâhil
Disin fakîre gelüp devlet es-selâmu ‘aleyk”*
K (3/13)

Sevgilinin eşiğine âşık misafir olarak gelip buraya yüz sürdüğü ve ona kavuşmayı arzulamaktadır.

*“Nic'oldı âsitân-ı yâre mihmân oldugum demler
Savup agyârı tenhâ vasla şâyân oldugum demler”*
G (56/1), Kt (95/2)

Âşık, sevgilisinin eşiğinde, rakîbi görmemesi umudu içerisinde olduğu ve böylece sevgilinin eşiğine gitme arzusunun daha çok olacağı kanaati içerisinde.

*“Biñ ârzuyla ‘azm idicek âsitânına
Yanında âh o meh-veşiñ agyârı görmesem”*
G (130/2)

Eşiğin sığınak olarak görüldüğü ve bu yerde solunan tozun bile gurur verici oluşu bilgi verilmektedir.

*“Komaz dervîşini bî-mâye elbet ol kerem-mu ‘tâd
Degil mi cümleten halk-ı cihânı kâdir-i irşâd
Gubâr-ı âsitânın kıl penâh ol hurrem ü dil-şâd
Ne hâcet irtifâ ‘-ı kadr ü şânın eylemek inşâd
‘Uluvv-i kadr-i Mevlânâ'yı yok bir ferdiñ inkârı
Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr'ı”*
Müsed (6/7)

1.14.15. Fülk

Fülk için Bostan: “Dîvânü Lugâtî't Türk'te belirtildiğine göre gemi kelimesi Oğuz ve Kıpçak lehçelerinde kemi, diğerlerinde kimi şeklinde kullanılıyordu. Ancak bu tabirlerle nehir vasıtaları kastedildiği için kemi/kiminin bir çeşit kayık olması muhtemeldir.”⁷⁰ Gemi

⁷⁰ İdris Bostan, “Gemi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, 8.

âşığın gönlüne teşbih edilirken bazen harâb bir şekilde olması bazen de zevk ve safâ'nın atmosferinin hakimiyeti ile bahsedilmektedir.

Leylâ Hanım

Âşığın, gönül gemisi, yolunu şaşırmış bir şekilde isyan denizinde mahsur kalmıştır.

*“Kol kol yine etrâfımı şeytân alupdur
Bu fülk-i dil orsa-poca şaşup da kalupdur
Bî-çâre yine kulzüm-i ‘isyâna taluptur
Dil mu ‘terif-i cürm ü kusûr oldu Hudâyâ”
Mrb (2/5)*

Şeref Hanım

Gemi; âşık için hayâli sevgilinin, ikamet ettiği bir yer olarak ele alınmaktadır.

*“Fülk-i maksûdı irişmez sâhil-i ümmîdine
Âşık-ı bî-çâre hasm-ı rüzgâr olmak neden”
G (155/5), G (18/3)*

Dîvân şiirinde kimi zamân âşığın gönlü taht’a teşbih edilirken kimi zamânda gemiye teşbih edildiği görülmektedir.

*“Rûzgâr-ı nâ-müsâ ‘idle gider mi fülk-i dil
Sâhil-i ümmîde bîhûde şitâb itdim yine”
G (208/3)*

1.15. Alegorik Mekânlar

Kadın şâirlerimizin dîvânlarında tespit edilen alegorik mekânlar kategorisinde dış yapılarından hareketle daha çok kadın şâirlerimizin ve Klasik Türk şiirinin sembol tiplerinden olan âşık, sevgili, rakîb tiplerinin ruh haletleri hakkında bilgilere ulaşılmış bulunmaktayız.

1.15.1. Kûy

Devellioğlu: “1.köy. 2.Mahalleve işlek yol, sokak. 3.sevgilinin bulunduğu yer.”⁷¹ Ayrıca kûy; “hâne, semt” gibi kelimeler ile de dîvânlarda yer edinmektedir. Sevgilinin yaşadığı mahalle, âşığın dilencisi olduğu yer anlamında iken bazen âşığın, feryat figan ettiği bazen de burada esen sabâ rüzgârı haline acıyarak ona sevgiliden haber getirmektedir. Bu yer kutsallaştırılıp Kâbe ile eş değer tutulmaktadır. Ayrıca bu meskene rakîb’in girmesi yasaklanmıştır. Böyle bir kararın alınmasına neden olan şey ise bu yerin sevgili ile âşığın vuslatgâhı olmasındandır.

⁷¹ Devellioğlu, age, s.612.

Leylâ Hanım

Âşık, sevgilisinin hasreti ile onun bulunduğu yerde sabahtan akşama kadar bekleyip orada feryat ve figanlar etmektedir. Fakat vefâsız sevgili onun içine düşmüş olduğu durumu anlamaz. Ayrıca ona eziyet etmeye devam etmektedir.

“Hasret-i rûyuñla kûyuñda seniñ ey bî-vefâ
‘Âşık-ı dil-hasteler feryâd ider subh u mesâ”

G (7/1), Tah (3/3)

Sevgilinin mahallesi cennete benzetilerek, bu yerin cefâ yeri olmaması gerektiği düşüncesi öne sürülmektedir.

“Ser-i kûyuñda baña cevır ü cefâlar itme
Olmaz ey mâh-veşim cennet-i a ‘lâda ‘azâb”

G (9/4)

Âşık, sevgilinin yaşadığı yerde onun verdiği tüm emirleri yerine getirmekle kendini mükellef tutmuş ve her daim sevgilinin buyruklarına âmâde olmuştur.

“Her ne lâzım ise Leylâ kuluña emr eyle
Ser-i kûyuñda seniñ bende-i fermânıñdır”

G (35/5)

Hallâc-ı Mansûr’un, “Ene’l-Hak” olayı telmih edilerek, Ene’l-Hak sokağında Mansûr’un kemend ile asılması olayını sevgilinin saçlarına benzeterek idamı anlatılmaktadır.

“‘Âşk ile Mansûr-veş kûy-ı "Ene'l-Hak"da turup
Dil kemend-i kâkûl-i dildârdan olmaz halâs”

G (49/2)

Âşığın, sevgilisine kavuşmasını engelleyen en büyük etken rakîbtir. Âşık, her ne olursa olsun, rakîb’in sevgilisinin semtine ayak basmamasını gece gündüz temenni etmektedir.

“İnkisârım rûz u şeb budur rakîb-i kâfîre
Dilberîñ firdevs-i kûyından ırag olsun ırag”

G (55/5)

Sevgilinin yaşadığı yer olan mahallesi kimi zamân âşığa acı vermekten başka bir amacı olmayan bir mekân olduğu göze çarpmaktadır.

“Gerçi kûyında dil-i dîvâne sıklet virdi âh
Çâresi var mı efendim bâr kim gönlümdür ol”

G (69/6)

Sevgilinin mahallesi âşığın azarlandığı yer olarak ele alındığı ve bu durumdan sevgilinin bi-habersiz oluşu ise başka bir önemli noktadır.

“Sâkin-i kûy-ı dilârâ oldı tekdîr olsa da

Bilmiyor hiç ol kadar bî- 'mâr kim gönülmüdür ol"

G (69/7)

Sevgilinin mahallesi âşığın feryat ve figanların eksilmediği bir yer olarak algılatıldığı görülmektedir.

*"Kûyuñda gerçi âh u figânım edeb değil
Ammâ ne çâre nâlelerim bî-sebeb değil"*

G (70/1), G (108/3), G (62/4)

Gönül kapan olarak bilinen sevgilinin semti âşığın Kâ'be'sidir. Bu semtte seher vaktinde esen nesim rüzgârının sevgilinin siyâh saçlarının amber kokusunu aşığa iletir.

*"Her seherde Ka 'be-i kûyuñda esdikçe nesîm
'Âşıka zülf-i siyâhıñdan gelür 'anber-şemîm "*

G (75/1)

Âşığın, rakîbi bir köpek olarak algıladığı ve kendisinin, sevgilisinin yaşadığı yere gitmesi ile rakîbin onu kıskanacağı bunun yüzünden âşığın rakîb'ten gelecek acı sözler duymak istemediğini belirtmektedir.

*"Reşk ider kûyuña vardığıma her lâhza rakîb
Ben o segden acı söz işidemem sultânım "*

G (77/2)

İçki meclisinin kurulduğu yer sevgilinin mahallesidir.

*"Yine kûyında bir meclis müheyyâ eyledi 'uşşâk
Ciger-sûzumdur ol bezmiñ kebâbı görmeden bildim "*

G (81/3)

Âşık, Kâ'be'ye teşbih edilen sevgilisinin mahallesinde bir köle gibidir. Çünkü orada âşığın, gecesı gündüzü birbirine karışmıştır. Onun sevgilisinden ayrı geçirdiği gece ve gündüzler ona zindan gibidir.

*"Gice tâ subha kadar Ka 'be-i kûyuñda senin
Nâleler eyleme kârım seni sevdîm seveli "*

G (117/2)

Sevgilinin yaşadığı yer olan mahalle teşbih yolu ile Hicâz'a benzetildiği tespit edilmektedir.

*"Müşâbih olsa da kûyuñ Hicâz'a
Tahammül olmaz ey meh-rû bu nâza
Ne hâcet bezm-i meyde söz ü sâza
Çıkar âhum semâya perde perde "*

Ş (17/3)

Âşığın, daima vuslatgâhı olarak bilinen sevgilinin mahallesi âşık tarafından rakîb'in girmesini istemediği yer olarak kalemlere konu olmaktadır.

"Gice bülbül gibi kûyuñda feryâd olmasun dirseñ

*Sirişkim ile cânâ hâk-i râhiñ tolmasun dirseñ
Figânımla o lâle-haddiñ ey meh solmasun dirseñ
Ser-i kûyuñda ger gavgâ-yı ‘uşşâk olmasun dirseñ
Rakîb-i kâfiri öldür ne ceng ü ne cidâl olsun”*

Tah (5/4)

Sevgilinin mahallesinde edilen âh’lar ve feryat figanlar sevgili tarafından önemsenmemesi durumunda âşığın perişan hale büründüğü söylenmektedir.

*“Bilürken nâr-ı ‘âşkıñla benim hâl-i perîşânım
Nigâh-ı merhamet kılmaz mısın bir kerre sultânım
Terâhhum eyle bir kerre görüp bu âh u efgânım
Temâşâ-yı gül ü gülşende ârâm eylemez cânım
Der-i kûyında cânânıñ garaz ârâm-ı cânımdır”*

Tah (4/3)

Şeref Hanım

Sevgilinin yaşadığı yer her daim gönlü gam ile dolu âşıkların vazgeçemedikleri yer olarak akıllarda kalacağı ifade edilmektedir.

*“Baña râhm itmez iseñ sevdigiñ başı için olsun
Ser-i kûyuñdan ayırma dil-i derd-ülfeti cânâ”*

G (6/2)

Âşığın nazarında önemli olan mekân sevgilisinin yaşadığı semttir. Ne kadar sevgilisinin vuslatına nâil olmak istese de sonuç olumsuzdur. Bunun için âşık, gece gündüz demeden sevgilisine kavuşmak için sevgilisinin yaşadığı semtte feryat figanlar eder.

*“Rûz u şeb yâriñ ser-i kûyunda eylermiş figân
Hâl-i düşvâr-ı dil-i gam-hârdan aldım haber”*

G (46/2)

Dîvân şiirinde çiçeklerin şâhı olan gül sevgiliyi temsil etmektedir. Âşık tipi ise daima sabahlara kadar inleyen bülbül’ü temsil etmektedir. Bülbül’ün, gül’e vuslat-gâh’ı olarak görülen yerin gül bahçesini hatırlatarak her daim orada gül için feryat ettiği ile karşımıza çıkar.

*“Nic’oldı gülşen-i kûyunda ey gül ‘andelîb-âsâ
Sabahü'l-haşre dek karşıñda nâlân oldugum demler”*

G (57/3), G (126/4), G (163/5), Ş (1/4)

Âşık, sevgilisine duyduğu ayrılık hasretine dayanamayarak yârinin semtini gözyaşları ile gark etmektedir.

*“Degil seyl-âb yârân çağlayan gördüm firâkıyla
Yañılmaz seyl-i eşkim kûy-ı cânâna revân itdim”*

G (142/4)

Âşık, bazen sevgilisine duyduğu sevgisini belli etmemek ister ama bunu beceremez. Çünkü âşık, sevgilisinin yaşadığı semte, vardığından itibaren sevgilisine karşı beslediği âşkın tüm sırlarını ifşâ eder. Kısacası sevgilinin semti, âşığın dilinin çözöldüğü yerdir.

*“Yañılup dil-i fütâde ser-i kûy-ı dil-rübâda
Heme sırr-ı ‘âşkî yâda niçün âşîkâr idersin”*

G (159/4)

Sevgilinin yaşadığı mahalle âşklarından dolayı gönlü âşk ateşi ile yanan binlerce âşıklar ile doludur.

*“Ser-i kûyuñda ey serv-i hırâmân dil hezâr olsun
Lebiñ vasf eylesin gül bülbülünden şerm-sâr olsun”*

G (166/1)

Sevgilinin yaşadığı semte ulaşmanın yolu daima engellerle doludur. Ama bu engeller yine de âşığa mâni olmamaktadır. Çünkü âşık için sevgilinin semtine varmanın ucunda ölüm dâhi bile olsa yine de vermiş olduğu bu karardan vazgeçmemektedir.

*“Ölme var râh-ı mâhabbetde gönül dönmek yok
Kûy-ı yâre gidelim cânı fedâ niyetine”*

G (192/5)

Âşık, sevgilisinin yaşadığı yeri vatan edinerek oraya yerleşmeyi amaç edinmiştir.

*“Tavattun ideli hayli zamândır kûy-ı dilberde
Dil-i şûrîdem ârâm eylemezse nola bir yerde”*

G (213/1)

Sevgilinin yaşadığı yer olan Mahalle; âşığın perişan halde olduğu ve bu yerin gedâsı olarak anılmasına sebebiyet veren bir yerdir.

*“Nic'oldı hâli kaldı bir fakîrim diye kûyumdan
Añar mı yâr esîr-i intizârı gurbet illerde”*

G (220/4)

Âşık, sevgilinin yaşadığı Mahallede sevgiliye yalvararak bir kere dâhi olsa kendisini göstermesini ayrıca bu yerde döktüğü gözyaşlarının böylece durulacağını dile getirmektedir.

*“İderse ser-te-ser iklîm-i kalbi vakf-ı sitem
Olur mı çâre Tahammülden özge ben bilmem
Bu bend-i pende nazar kıl da çeşm-i gam-dîdem
Akıtma kûyına gel cûy-ı eşkiñi her dem
O yâr-i sâf-dile belki bir keder görünür”*

Tah (13/3)

1.15.2. Semt

Leylâ Hanım

Sevgilinin mahallesine gitmenin kolay olmadığı belirtilerek, çeşitli yolların ve zorlukların aşılmasından sonra bu mahalleye ulaşmanın mümkün olacağı aktarılmaktadır.

*“Semt-i yâre çıkacak sehl ile râh olmaz imiş
Olsa da dilbere dikkatle nigâh olmaz imiş”*

G (48/1)

Aşığın, sevgilisi hâtrına dâhi olsa rakîbi'nin yaşadığı semte gitmeyeceğinde kararlı oluşu ve oraya gitme fikrinin bile onun değerini düşüreceğini ifade etmektedir.

*“Semt-i agyâra seniñçün gidemem sultânım
Kendimi mashara-i nâs idemem sultânım”*

G (77/1)

Âşıklar, asker ordusu gibi rakîbin yaşadığı semte savaş açtıkları anlatılmaktadır.

*“Gidelim semt-i rakîbe ki gazâ niyyetine
Kâfiriñ başına bârî iki eñser kakalım”*

G (85/3)

Sevgilinin kendi mahallesine bilerek uğramadığını bu olumsuz vaziyet karşısında âşıklar bu mahalleye gitmekten kendini alı koyamamaktadırlar.

*“Semtine ugramayup nâz idiyor Leylâ'ya
Yine biz cür'a-sıfat kûyına yâriñ akalım”*

G (85/5)

Şeref Hanım

Sevgilinin yaşadığı mesken âşıklar tarafından hiçbir zamân ziyaret etmeyi bırakmayacağı yerler arasındadır.

*“Semt-i yâri bırakup 'avdet iderken nâ-çâr
Gördüm ayrılmadı itdim dil-i nâlâna vedâ”*

G (80/2)

Âşık, sevgilisinin bir kere dâhi olsa yaşadığı yere çıkıp yüzünü göstermesi arzusu içerisinde yanmaktadır.

*“Nola geçmezse Şeref semt-i vefâdan ol şûh
Hechrine mihnet ü endûhına yâr oldu gönül”*

G (108/5), G (171/3)

Âşık, sabâ rüzgarından yardım isteyerek içine düştüğü vaziyeti sevgiliye haberdar etmesini istemektedir.

*“Hâlim o gül-ruha haber itmez misin dâhi
O semte ey sabâ güzer itmez misin dâhi”*

G (238/1)

1.15.3. Hâne

Göyünç'e göre: “Farsça’dan Türkçe’ye geçen hâne kelimesi “ev, bina, ikametgâh; aile, bir cetvelde veya şemadaki alt bölümler; dama ve satranç tahtasındaki karelerden her biri; tavla oyununda pulların üzerine konulduğu dilimler, matematikte sayılar sisteminde binler, onlar, yüzler” gibi anlamlarda kullanılmaktadır.”⁷² Âşığın hânesi; köhne bir yer olduğu betimlenirken, bu yer sevgilinin teşrifi ile güzelleşmektedir. Bazen de bu yere sevgilinin, rakîb ile gelmesi, âşık için gam yeri anlamına bürünmektedir.

Leylâ Hanım

Âşık, sevgilisinin kendi hânesine teşrif etmesi hayâlini kurarken, fakat her gece sevgilisinin rakîb’in hânesine teşrif etmesi âşık için eziyet verici bir hal olmaktadır.

“Rakîbiñ hânesinde her gice zevk eyler ol mâhım
Görinmez ‘âşık-ı bî-çâreye bir kez hilâl-âsâ”

G (2/2)

Âşığın, fakir hanesine sevdiğinin teşrif etmesini arzular böylece sevgilinin teşrifi ile tüm âlemin bu yeri kıskandığı dile getirilmektedir.

“Nolur gel hânemi bir gice reşk-i mâh-tâb eyle
Seniñ itdikleriñ ben çekdiğim senden hisâb eyle
Eger zevkiñ ise ‘uşşâkıña turma ‘itâb eyle
Yine memnûnum ‘âşkıñla helâk olsam da sultânım”

Ş (12/3)

Âşığın kalbi ev’e benzetilerek İlâhî âşk ihsanı ile bu köhne yerin gelişip güzelleştiği anlatılmaktadır.

“Hâne-i kalbimi ma ‘mûr idüp ihsanıyla
Eyledi beyt-i Hudâ’yı yed-i lutfıyla binâ”

TrcB (1/24)

Şâir, âşk acısının her daim âşıkların virane şekle bürünen evlerini yerle bir ettiğini izah etmektedir.

“‘Âşka uyup bir nice divâneler
Zerre tehî kalmadı mey-hâneler
Toldı mey-i eşk ile peymâneler
Nûş idiyor ‘âşık-ı mestâneler
‘Âşk ile söndi nice biñ hâneler
Agladı bu derd ile çok analar
Âh mine’l- ‘âşk ve hâlâtîhi
Âhraka kalbî bi-harârâtîhi”

⁷² Nejat Göyünç, “Hâne”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 15, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s.552.

Tesm (1/2)

Eskimiş içinde yaşanılmayacak evlerin tekrar yenilenerek yaşanabilecek bir duruma döndürüldüğü belirtilmektedir.

*“Tecdid idüp her hâneyi ol şeh nice vîrâneyi yaptı
Muvakkit-hâne'yi bî-şübhe mânend-i cinân”*

Trh (20/2)

Şeref Hanım

Sevgilinin rakîb ile olan münasebetinden dolayı, aşığın gönül hânesi harâb yerine dönmüştür.

*“İşitdim gice teşrifin rakîbe ey cefâ-mu'tâd
Yıkup dil hânemi itdin elin kâşânesin âbâd”*

Kt (106/1)

Dîvân şiirinde çile ehli olarak bilinen dervîş burada âşığı sembol ederken sevgili ise şâhtır. Şâh daima en yüksek mevkilerde ve gösterişin ön planda olduğu mekânlardadır. Dervîşi temsil eden âşığın yıkık dökük hânesine teşrifinin mümkün olup olmadığını sorgulamaktadır.

*“Kişi teşrif-i dilârâyı Tahayyül mü ider
Şâh hiç hâne-i dervîşe tenezzül mü eder”*

Kt (27/1)

Âşık, sevgilisini tahayyül ederek her gece gönül hânesine teşrifinin kabul edilmesini istemektedir.

*“Hayâl-i yâr ider dil hânesine her gice teşrif
Yetiş ey şu'le-i âh-ı derûnum reh-nümâlık yap”*

G (15/5)

1.15.4. Künc

Devellioğlu: “Köşe, bucak.”⁷³ Klasik Türk şiirinde çoğunlukla âşık, gam köşesine çekilip sevgiliden çektiği ızdırabı bu yerde yad etmektedir. Aslında künc kelimesi âşığın yalnızlığının sembolüdür. Tasavvufta, künc; sâlik için tek başına kalıp çilesini doldurduğu yer anlamını taşımaktadır.

Leylâ Hanım

Aşık, sevgilisine olan hasretinden dolayı gam köşesinde seher vakitlerine kadar sevgilisine niyâz ettiği görülmektedir.

“İtmedi gitdi sana âhım eser

⁷³ Devellioğlu, age, s.615.

*Ey perî zevkin mi âh u nâleler
Fûrkatınle künc-i gamda tâ seher
Çeşm-i mâhmurun gibi bîmârınım”
Ş (14/3)*

Şeref Hanım

Ayrılık köşesi terkibi ile âşıkların ve şâirlerin, yalnızlıklarını ifade edilmek istenmiştir.

*“Hiç cem ‘iyyet-i âhbâbı Şeref ister mi
Künc-i fûrkatde kan aglar tek ü tenhâ sensiz”
G (73/5)*

Künc, âşık için daima sevgiliden gelen gamın, kederin sembolüdür.

*“Nigâh it hâl-i zâr-ı âşıkâna künc-i mihnetde
Fîrâk u hasretin ile geçen leyl ü nehâr âteş”
G (79/2)*

Âşığın mihnet veren köşede sevgilisini düşündüğü ve bu ayrılıktan dolayı âh’lar çekmektedir.

*“Künc-i mihnetde gam-ı fûrkat-i cânân ile âh
Rahat itmez beni ağlatmasa her bâr felek”
G (98/3), Tes (1/2), Byt (6)*

1.15.5. Nekbet-hâne

Devellioğluna göre “tâlihsizlik yuvası olarak adlandırmaktadır.”⁷⁴ Nekbet-hâne rakîbin evi olarak nitelendirilip sevgilinin gidilmemesi gereken mekân anlamındadır.

Leylâ Hanım

Rakîb’in yaşadığı yer âşık için talihsizlik evi olarak nitelendirildiği ayrıca âşığa rağmen sevgilinin bu mekâna teşrifi ve orada uyuması ile âşığın gönlüne göre bu hareketin olmadığı vurgulanmaktadır.

*“Rakîbiñ yine nekbet-hânesinde
Bu şeb ‘uşşâka ragmen yatdı ol şûh”
G (21/2)*

Sevgilinin, âşığa inat rakîb’in talihsizlik evine buyurduğunu bu vaziyetten âşığın ne kadar memnun olmadığı gözlemlense de yine de âşık çaresiz bir durumdadır.

*“Yine ey bî-mürüvvet sen rakîbi yanıña aldın
Baña nisbetle nekbet-hânesinde bir gice kaldın
Beni dilden ferâmûş eyleyüp ferdâlara saldın
Yine memnûnum ‘âşkıñla helâk olsam da sultânım”*

⁷⁴ Devellioğlu, age, s.961.

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.15.6. Dârü's-şifâ

Devellioğlu: “Şifâ yurdu, sağlık yurdu. (mecaz) tımarhâne.”⁷⁵ Dârü's-şifâ, gönlü yaralı olan âşıklara merhem niteliğini taşımaktadır.

Leylâ Hanım

Dârü's-şifâ mekânı, meyhane köşelerinde gönlü âşk yüzünden harâb olmuş âşıkların içinde bulundukları durumlarına merhem olunan yer olarak söz konusu olmaktadır.

“Kıssa-i Mecnûn ile oldu gönül mülki harâb
Gûşe-i mey-hânede dârü's-şifâ ister gönül”

G (72/4)

Şâir, akli dengesini sevgili yüzünden kaybeden âşıklara şifa isteyen akıllı kişilerin hastanelere yuyuf çekip bu yerin bu meczûplara şifa vermediğini eleştirmektedir.

“Dîvâne oldum olmadı gamdan özüm halâs
‘Âkilleriñ de yaptığı dârü's-şifâya yuf”

G (57/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.15.7. Şifâ-hâne

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşığın, sevgilinin hasretinden dolayı hicran yaralarına sâhip olduğu ve bu hastalıklara dermanın sadece sevgilinin yardımı ile mümkün olacağı fikrini kılmaktadır.

“Hasteyim haste meded derdime dermân eyle
Vir şifâ-hâne-i lütfundan ifâkat yâ Rab”

G (8/3)

1.15.8. Gönül

⁷⁵ Devellioğlu, age, s.190.

Kurnaz: “Farsça dil, derûn; Arapça kalb, hâtır; Türkçe yürek kelimeleriyle de karşılanan gönül Türk edebiyatının dîvân, halk ve dinî- tasavvufî mahsullerinin en önemli ve en çok işlenen konularından biridir.”⁷⁶ Gönül dîvân şiirinde birçok şâirimizin kalemine konu olup çoğu kere gam yeri olarak bilinmektedir. Sevgili yüzünden adeta cehennem ateşi gibi yanan bir mekân anlamı kazanmaktadır. Çoğunlukla bu yer sevgili yüzünden harâb ve viranedir. Ayrıca âşığın gönlü, sevgilinin ok’a benzeyen bakışlarına maruz kalmaktadır. Bu durum aslında tasavvuf yoluna baş koyan bir kişinin her türlü zorluklara karşı maruz kaldığı halde yine de bir tepkide bulunmaması ile benzerdir.

Leylâ Hanım

Âşığın gönlü, başlangıcı belli olmayan bir zamândan beri dert ve mihnetler zincirine vurulduğu anlatılmaktadır.

“Göñül hayli zamândır kim esîr-i derd ü mihnetdir
Humâr-ı derd-i serle mübtelâ-yı renc ü ‘illetdir”

K (6/1), G (26/1)

Şâir, âşığın gönlünün sevgilisine kavuşma fikri ile aldatılmaması gerektiğinin tembihinde bulunmaktadır.

“Sakın aldanma göñül va ‘d-i visâl-i yâre
Soñra derd ü elem ü mihneti pek güçdür güç”

G (18/2)

Âşık, sitemkâr bir tavır ile sevgilinin verdiği acılara karşı yakınıp gönlünün feryat ettiğini bildirmektedir.

“Yandım yeter ‘âşkîñ ile râhm eylemediñ vâh
Tâ haşre dek itsün mi göñül nâle vü feryâd”

G (22/2)

Gönül bir hazine kutusu gibi gösterilip bu hazine kutusunun içinde neler olup olmadığı hakkında kimsenin bir fikri olmadığı bunun cevabını yalnız âşıktan başkası bilmemektedir.

“Tâ cânıma kâr itdi benim ta ‘na-i agyâr
Söyletme beni dâhi göñülde nelerim var”

G (27/3)

Gönül, bir gül bahçesine benzetilerek bu yerde âşığın, sevgilisinin güzel yanaklarını hayâl ettiği söylenmektedir.

“Hayâl-i ‘ârızîñ bâg-ı göñülde gül- ‘izârımdır
Açıldı dâglar kim sînede evvel-bâhârımdır”

G (31/1)

⁷⁶ Cemal Kurnaz, “Gönül”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s.150.

Âşığın, gönlünün sevgilisinin ayrılığı karşısında sebatkâr bir şekilde davranılması gerektiğinin tembihinde bulunmaktadır.

*“Hele sabr eyle gönül renc ü firâk-ı yâre
Sitem-i cevri ü cefâdan o da bir gün usanur”*

G (36/5)

Âşığın, içki meclisinde gönlündeki tüm acıları, kederleri ya da güzellikleri ortaya serdiği yer olarak görülmektedir.

*“Gönül açmaga bu şeb meclisde
Ney ü meyle o perî-zâd gerek”*

G (64/3)

Âşığın, sevgilisinin yüzünü hatırladıkça gönlünün acılar içinde kıvrandığı izlenmektedir.

*“Gonca-i ruhsârîñi fîkr eyleyüp subh u mesâ
Tâ seher bülbül gibi nâlân kim gönlümdür ol”*

G (68/2), G (68/3)

Âşığın, gönlü kıyamete kadar cehennem ateşi gibi âşk ateşinde yanıp kül olacağı belirtilmektedir.

*“Muntafî olmaz sirişkimle benim tâ haşre dek
Hem-çü düzâh âteş-i sûzân kim gönlümdür ol”*

G (68/4)

Gönül, sevgiliden dolayı her zamân hastadır. Ayrıca gönül, ok’a benzeyen bakışlara hedef olunan yerdir.

*“Çeşm-i mâhmûruñ gibi bîmâr kim gönlümdür ol
Bir cerîh-i hançer-i âzâr kim gönlümdür ol”*

G (69/1)

G (69/2), G (69/3), G (69/4), G (69/5), G (69/6), G (69/7), G (69/8), G (69/9)

Gönül kişileştirilerek gece gündüz demeden sevgilinin parlak yüzünü görme arzusu içerisinde.

*“Nûr-ı vechiñ görmegi subh u mesâ ister gönül
Cebhe-i pâkiñ gibi kible-nümâ ister gönül”*

G (72/1), G (72/3)

Âşığın gönlü dünyada o kadar acı çekip harâb olmuş ki bundan sonra cennetin en güzel köşesi bile ona bahşedilse elinin tersi ile geri çevireceği belirtilmiştir.

*“Gûşe gûşe bâg-ı cennet olsa da itmez nigâh
Öyle ‘âcizdir fenâdan kim bekâ ister gönül”*

G (72/2)

Âşığın gönlünün Mecnûnun âşkı için yaptığı tüm fedakarlıkları öğrendiği günden beri harâb bir hale bürünmüştür.

“Kıssa-i Mecnûn ile oldu gönül mülki harâb
Gûşe-i mey-hânede dârü’ş-şifâ ister gönül”

G (72/4)

Leylâ Hanım, harâb ve hasta olan gönlünün panzehirini sevgilinin saçlarında olduğunu aktarmaktadır.

“Öyle bîmâr eyledi Leylâ’yı renc-i derd-i yâr
Zülf tiryâkıyla şimdi bir devâ ister gönül”

G (72/5)

İçki meclisinde âşık zevk ve safâ ederken bir taraftan da içtenlik ile ney ve rebâbı dinlediği söz konusudur.

“Ez-cân u gönül gûş ideriz nây u rebâbı
Mey-hânede nûş eylemişiz köhne şarâbı”

TrkB (6/6)

Feleğin âşığın gönlüne acı çektirmekten başka bir işinin olmadığını âşığın gönlünün ise bu acılara dayanıp dayanmayacağı sorgulanmaktadır.

“Bu kadar çevre gönül söyle Tahammül mi ider
Kasdı öldürmek idi şimdi tegâfûl mi ider
Bezme teşrîfe o hercâyî tenezzül mi ider
Verd-i ruhsârına gûyâ beni bülbül mi ider
Yohsa ol serv-i semen zülfini sünbül mi ider
Gerden-i ‘âşîka zencîr-i teselsül mi ider
Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh
Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âgâh”

Tesm (2/4)

Gönül bir rehber olarak tasvir edildiği ve sevgiliye kavuşma yolunu bir türlü bulamadığı yönü ile ele alınmaktadır.

“Şeb-i fûrkatde baña eşkim olup yâr u penâh

Bize göstermedi gün zerre kadar bâht-ı siyâh
Tîr-veş cânıma geçdi o gazûbâne nigâh
Ne ‘aceb vuslat-ı dildâra gönül bulmadı râh
Râhm idüp hâlimize eylemedi lutf u nigâh
Beni kan agladarak gitdi yine ol yüzi mâh
Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh
Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âgâh”

Tesm (2/1)

Âşık sevgilinin ayrılığından dolayı zehir olarak nitelendirilen ayrılık şarabını içerek kandırıldığı, böylece bilmeden âşk ateşine düşüp yanıp yakıldığı durum tasvir edilmektedir.

“Bâde-i hicrânîña kandı gönül
Zehr içerek kana boyandı gönül
Bülbül uyanmadan uyandı gönül
Uyhu uyumaga utandı gönül

‘Âşkî mâhabbet gibi sandı gönül
Bilmeyerek âteşe yandı gönül
Âh mine’l- ‘âşk ve hâlâtîhi
Âhraka kalbî bi-harârâtîhi”

Tesm (1/4), Tesm (1/7)

Âşığın gönlü, sevgilinin göz ucu ile bakması o büyüleyici bakışa kendini kaptırdığını belirtmektedir.

“O şehim mâhrem-i vasl eylese de agyârı
Bezm-i mihnetde bıraksa bu dil-i bîmârı
Çâre ne sevdi gönül gamzeleri sehâri
Kabre girsem de yine yâd iderim dildârı
Haşre dek itse usanmam baña her bâr cefâ”

Tah (9/4), G (68/5)

Âşık gönlünü âşk ateşinin yakıcılığından koruduğunu bu korunmanın nedeninin ise sevgilinin olmamasından dolayıdır.

“Gönülde nâr-ı ‘âşkîñ âhkeri meknûndur sensiz
Dil-i ‘uşşâkıñ Zann eyleme memnûndur sensiz
Duhân-ı âteşi peyveste-i gerdûndur sensiz
Tutuşdı ‘âşkıñ her yanı dîger-gûndur sensiz
Fîrâkıñ âteşiyle gûyîyâ kânûndur sensiz”

Tah (7/1)

Gönül sevgilinin vermiş olduğu gamdan her vakit feryat figan etmektedir.

“Cihânda çeşmime zindân olupdur sevdigim bâglar
Seniñ ‘âşkıñla peydâ eyledim bu sînede dâglar
Fîrâkıñla gözüm yaşı dem-â-dem su gibi çağlar
Gönül inler gamıñdan dem-be-dem rûh-ı revân ağlar
Bu bâğıñ çeşme-sârı hep benim eşk-i revanumdur”

Tah (4/2), Mh (2/4)

Leylâ Hanım’ın aklına her seferinde Kerbelâ olayı’nda şehit düşenlerin gelmesi gönlünden koparılan âh’lar ile kâinatı yerle bir etmek istemektedir.

“Gice gündüz añup ol demleri feryâd eyle
Ey gönül ‘âlemi bir âh ile ber-bâd eyle”

TrkB (1/6)

Feleğin, hiçbir zamân kimsenin gönlüne göre şekillenmemesi söz edilmektedir.

“Dönmüyor gönlümce çarh-ı kîne-ver ‘âlem bu yâ
Bir gün elbette murâdımca döner ‘âlem bu yâ”

G (4/1)

Şeref Hanım

Şâir, Allah’a sığınarak tüm gönüllere rahmetinden bolca verdiğini gam ve kederin gönüllerden uzak olmasından dolayı bu durum karşısında Allah’ı zikretmektedir.

*“Gubâr-ı kalbi siler lâ ilâhe illAllah
Komaz gönülde keder lâ ilâhe illAllah”*

K (1/1)

Şâir, Kербela Olayını her anımsadığında gönlünün buruk olduğunu dile getirmektedir.

*“Gâhî Hüseyin'i geh Hasan'ı fıkır idüp gönül
Tâ gark idince çeşmiñi kan aglamaz mısın”*

K (12/3)

Âşığın gönlü sâki'nin sunmuş olduğu şarab ile neşe bulmaktadır.

*“Sâki-i bezm-i kazâ zehr-i sitem sundı bana
Nûş-ı bâdeyle gönül kesb-i şetâret mi olur”*

K (15/6)

Âşığın gönlünün sevgilisinden dolayı gam yerine dönen bir mekân olduğu hakkında bilgi verilmektedir.

*“Çekme gam yâr ey gönül itmez ise ‘arz-ı cemâl
‘Âlem-i endîşede âmâdedir bezm-i visâl
Pertev-i mihr-i mâhabbet dilde buldukda kemâl
Vasldan ger ‘âşıkı müstagnî eyler bir hayâl
‘Âşık ma‘şûkdan her dem bu istignâ nedir”*

Tah (4/3), Tah (9/3), G (33/5)

Âşığın gönlünün sabretmek ile yükümlü olduğu sabrın sonunda arzuladığı amaçlara ulaşacağı bilgisini şâir açıklamaktadır.

*“İtse me'mûliñ tevakkuf olma tıfl-âsâ melûl
Eyle takdîre havâle bulur ümmîdiñ husûl
Olmaz ivmekle rehâ-yâb-ı zafer şâhs-ı ‘acûl
Bir zamân sabr it gönül maksûda isterseñ vusul
Nice müddetler mürûr itmekle demler şîr olur”*

Tah (6/2)

Gönül kişileştirilerek âlemde umudunu kestiği bir kişi olarak bahsedilmektedir.

*“Bî-vefâ çarhıñ temennî itme ‘izz ü câhını
Eyleme ümmîd ‘âlemde gönül dil-hâhını
Burc-ı istignâda gördükçe tulû‘-ı mâhını
Dâg-ı reşk-i mihr-i mâhşer kıl şerâr-ı âhını
Tâb-ı sûz-ı ‘âşk ile yan sîne-sûzânlık budur”*

Tah (7/4)

Gönül her dem harâb halde sevgilinin ona sunduğu zehir ile mahvedilen bir yer olarak gözlerde canlandırılmıştır.

*“Aratdım âhı idüp her yaña revân a gönül
‘Îlâc-ı derdiñi itmiş felek nihân a gönül
Hakîm-i mutlaka kaldı işiñ hemân a gönül
Saña ne eyleyeyim nişleyim amân a gönül
Benim de hâlimi sen eylediñ yamân a gönül”*

Tah (11/1)

Şâirin daha önce âşğın gönlünün başına gelecekleri hakkında nasihatler ettiği yer olarak görülürken âşğın gönlünün bu tavsiyelere kulak asmaması sonucunda acılarla baş başa kalmaktadır.

*“Sözümü diñlemediñ ise gör ne hâl oldun
Misâl-i berg-i hazân tâb-ı hecr ile solduñ
Dimem bu sûz u güdâzıñ nedir ‘aceb nolduñ
Yanandı âteş-i ‘âşka sen istediñ buldun
Nasîhat eyler idim saña her zamân a gönül”*

Tah (11/4)

Muharrem Ayı’nın gelmesi ile gönüllerin acı çektiği, karaların bağlandığı, gönlün perişan bir hale büründüğü yere betimlenmiştir.

*“Âhım odiyla yine ciger daglarım gönül
Sabr idemem Furât gibi çağlarım gönül
Gördüm meh-i Muharrem'i kan aglarım gönül
Mâtem zamânı karaları bağlarım gönül
Seyl-âb-ı eşkimi ideyim yerlere revân
Âhım şerârı ile donansın nüh-âsumân”*

Müsed (5/2), Müsed (4/1), Müsed (15/1)

Çirkin yüzlü olan feleğin her vakit gönül’e karşı acımasız tavırlar içerisinde olduğu kanısı savunulmaktadır.

*“Çarh-ı kec-rev saña gösterse gönül bed-çihre
Dönmesin nâfile seyl-âb-ı sirişkiñ nehre
Tut mukâbil felegiñ kand ü nebâtın zehre
Olma memnûn u mükedder heme lutf u kâhra
Her kim eylerse Tahammül sademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Hudâ'dan behre”*

Tes (6/1), G (97/1)

Aldatıcı dünya yüzünden gönül perişan ve pişmandır.

*“Nolduñ neden bu rütbe perîşânsın ey gönül
Dünyâya geldigine peşîmânsın ey gönü”l*

TrkB (1/1)

Gönül kan ağlaması ve âh’lar çekmesi yönü ile ön plandadır.

*“Yâd eyleyüp geçen demi kan aglasın gönül
Âh eylesin ne çâre hemân aglasın gönül”*

TrkB (2/7), TrkB (2/9), TrkB (2/11)

Âşğın gönlü, sevgilisinin hasretinden duyduğu acıdan ötürü gözyaşlarına hâkim olamayan bir yer olarak açıklanmaktadır.

*“Bir zamân bâde-i vashñla safâ-yâb oldı
Şimdi fûrkatle gönül her dem ü her an ağlar”*

G (36/2)

Sevgilinin ok'a teşbih edilen gözleri ile âşığın gönlünü kendisine çekip âşığın hiç beklemediği vakitte gönlünü yaralamaktadır.

*“Olan bu zâhm-ı dile sanma bâdi gamze-i tîr
Seni nişân iden ‘âşka hemân gönül takdir”*

G (48/1)

Gönül ile mihrâb arasında ilişki kurularak bu yerin yüce bir makam gibi görülmesi sağlanmaktadır.

*“Gönül mihrâbına cem ‘ it İmâmeyn'i bu na‘tım la
Şeref kible-nümâ-veş döne döne i ‘tizârım var”*

G (60/8)

Şâir, âşığın gönlüne seslenerek âlemde her gönül'e göre güzel bir sevgilinin nasibinde olduğunu söylemektedir.

*“‘Âlemde gönül dilber-i ra‘nâ mı bulunmaz
Vasl olmaz ise bîhude hulyâ mı bulunmaz”*

G (63/1)

Âşığın gönlünün, zulmedici felekten yakınılmaması gerektiği tembihinde bulunan şâir, gönlün elbette bir gün amacına ulaşacağı tavsiyesini vermekte kaçınmamaktadır.

*“Cevr-i felekden itme gönül iştikâ ezel
Yogrulmuş âb-ı mihnet ü gamla türâbımız”*

G (69/2)

Gönül'e karşı sevgiliden hiçbir zamân vefâ gelmeyeceği ve var ise bu umudunun yitirmesi düşüncesi söylenmektedir.

*“Nice demdir peyâm-ı yâr ile bâd-ı sabâ gelmez
Zamâne âşinâsından gönül umma vefâ gelmez”*

G (72/1)

Gönül'ün sevgiliden çektiği ıztırâblar yüzünden ettiği âh'ların feleğe kadar yükseldiği tekrar edilmektedir.

*“Sütûn-ı şu ‘le-i âhı gönül çarha tayandırmış
Figân u nâlesiyle neyleyim yâri usandırmış”*

G (78/1)

Gönül meselesi âşığın sevgilisi ile olan münasebeti kastedilip bu olaya odaklanması ile diğer olaylara kendini soyutlayan bir yerdir.

*“Uydum gönül da ‘vâsına bakmam eliñ gavgâsına
Kuruldu dil sâhrâsına rûz-ı ezel dîvân-ı ‘âşk”*

G (86/2)

Gönlün, ona acı veren durumlar karşısında tek yaptığı şey âh etmesidir.

*“Hem baña hem Şeref’e kıydıñ eliñden feryâd
Haşre dek ben de derim âh gönül âh gönül”*

G (107/5), G (190/2), G (194/1)

Sevgiliye kavuşma arzusu ile yanıp kül olan âşığın bu vaziyet karşısındaki duruşu sadece sabretmektir.

*“Hâtıra geldi mi bir kerre dem-i zevk u safâ
Yâd idüp vaslını bî-sabr u karâr oldı gönül”*

G (108/3)

Dîvân şiirinde acı ve elem yeri dendiğinde akla âşığın gönlü ilk sıralarda geldiğini söylemek uygun bir kanıdır.

*“Mihnet ü âlâm u endûh-ı sipîhr-i dîn ile
Ehl-i derde pîşvâ bir nây bir ben bir gönül”*

G (110/4), G (110/5), G (210/2), Ş (7/5), Ş (19/2)

Âşığın gönlü gerçek anlamı dışında dertten ve acıdan taşınmayacak kadar ağırlığa sâhiptir.

*“Kesret-i derd ü mâhabbet komadı tâb u tüvân
Gâh dil baña gehî ben gönüle bâr olurum”*

G (127/2)

Âşık dîvân şiirinde her vakit gönül sarhoşu olması ile bilinmektedir.

*“İdemez elbet sabah-ı haşre dek def‘-i humâr
Câm-ı leb-rîz-i mâhabbetle gönül ser-hoş iken”*

G (172/2)

Gönül her duruma karşı her an kararlı duruşu ile meşhurdur.

*“Ölme var râh-ı mâhabbetde gönül dönmek yok
Kûy-ı yâre gidelim cânı fedâ niyetine”*

G (192/5)

Gönül her vakit sevgili tarafından görmemezlikten gelinmesi durumu ile karşı karşıyadır.

*“Hayli demdir gönül ol şûh-ı tegâfûl-pîşe
Bir nigâh eylemedi dîde-i giryânımıza”*

G (217/4)

Âşık sevgilisinden ayrı geçirdiği gecede bir umut ile yaralı gönlüne bir çare arzulamaktadır.

*“Bâri bî-çâre gönül şimdi şeb-i fûrkatde
Dem-i vuslatda geçen günlerini an agla”*

G (223/6)

Âşığın gönlü, sevgilisinden yana umudunu kestiğinden dolayı artık ne zevk ve safâyı ne de kalacak bir mesken istemediğini hiçbir şeyin onun için anlam ifade etmediği tavırları sergilemektedir.

*“Kesb-i neşât u zevk u safâ istemez gönül
Tebdîl-i cây u âb u hevâ istemez gönül”*

Kt (44/1), Kt (44/2)

Âşığın gönlünün bir zincire benzetilerek bu zinciri çözecek olanın ise sevgiliden başka kimse olmayacağı bilgisi verilmektedir.

*“Kurup işletdi câna yelkovan-ı çarh olup kırdı
Göñül zencîrini ol mâh burc ‘akrebde mi bilmem”*

Kt (51/2)

Şeref Hanım’ın aklına Yakacık’taki anılarının gelmesi ile gönlünü huzur kaplamaktadır.

*“Yâda geldikçe göñül zevk u safâ-yı Yakacık
Haşre dek eyleyelim medh u senâ-yı Yakacık”*

Kt (98/1)

1.15.9. Sîne

Leylâ Hanım

Sevgili hal ve tavırları ile her seferinde âşığın gönlüne yaralar açmak ile meşhur özelliğe sâhiptir.

*“Sîne-i mecrûhıma açmaktadır her lâhza dâg
Turmayup tek hükm-i nâ-bercâ ider oldukça sag
Hiç rüsvâ oldığın kayd eylemez tag üsti bâg
Bendeyim ‘ömrüm tükendi dâhi itmez mi çerâg
Dâd elinden göñlümüñ feryâd elinden göñlümüñ”*

Mh (2/2), Tah (3/2), G (25/5), G (30/2)

Sevgilinin hançere benzeyen bakışları âşığın gönlünü kan içinde bırakması yönü ile ele alınmaktadır.

*“İderse ârzû kasd itmege öz cânıma dilber
Çekerse sîneme şol gamze-i hûn-rîzi hançerler
Yolunda virmege işden mi billâhi anıñ bir ser
Ten-i zâr ile pehlûm üstühânı sayılur yer yer
Beni seyr itmeyen âhbâb mûsîkârı görsünler”*

Tah (3/4) Tah (10/1), Tah (10/2), G (33/2), G (55/6)

G (75/2), G (87/3), G (98/5)

Şâir, babasının ölümü üzerine çektiği acılar yüzünden göğsünde yarıkların meydana geldiğini kaleme almaktadır.

“Çâk çâk eyler isem sînemi itmeñ ta ‘yîb
‘Âlemi âh u fîğânımla idersem de harâb”

TrkB (3/7), G (23/4), G (95/2)

Şâir, göğsünün yanmasının etkisinin feleklerle kadar ulaştığını ve feleklerin bundan dolayı yandığını tercüme etmektedir.

“Sûziş-i sînem ile çarh-ı felekler tutuşur
Âh ider isem eger gökde melekler tutuşur”

TrkB (3/10)

Şâir, Keçeci-zâde İzzet Efendi’nin ölümünden duyduğu hasreti ok’a benzeterek bu okların göğsünü yüz parça etmesine sebep olmaktadır.

“Âhımla tâs-ı çarhı şikest eylesem yeri
Sad-pâre itdi sînecigim tîg-ı hasret âh”

TrkB (4/28)

Âşığın gönlü her vakit sevgilisi yüzünden ayrılık ateşi ile yanıp kavrulmaktadır.

“Eşkim nola çağlarsa da cûlar gibi ey şûh
Sönmez yine sînemdeki bu nâr-ı harâret”

G (16/4)

Âşığın, yaralı gönlüne bir tek şey tesir etmektedir bu da sevgilinin hayâlidir.

“Turmayup çeşmi ururdı ‘âşika tîr-i kazâ
Sîne-i mecrûha te’sîrin hayâl eylerdi yâr”

G (32/2)

Âşık için önemli olan sevgiliden duyduğu âşk ateşini göğsünde sakladığı bir sığınak olarak ifade etmektedir.

“Ben âteş-i ‘âşkı iderim sînede mâhfuz
Cevherdir iderler anı gencînede mâhfuz”

G (53/1)

Göğüs, tahta benzetilerek yücelik ve ululuk sembolü olarak görüldüğü bir yer olarak imgeleştirilmektedir.

“Taht-gâh-ı sîneme sultân-ı ‘âşk itdi cülûs
Leşker-i gamla dil-i mâhzûnıma kurdı otağ”

G (55/2)

Benzetme yoluna başvurularak âşığın göğsünün gerilmiş bir def ile ilişkisi kurulmuştur.

“Deff olup sîne yine tabl âhım
Kapumuzda çalınur nevbet-i ‘âşk”

G (60/5)

Âşığın göğsü çiçek bahçesine teşbih edilerek bu bahçede açılan tüm çiçeklerin ana kaynağı âşk ateşi olduğu savı öne sürülmektedir.

*“Yakdı yandırdı yine dil hânedânın nâr-ı ‘âşk
Nâr-ı ‘âşkıñla açıldı sînede ezhâr-ı ‘âşk”*

G (61/1)

Lâlerin ortasındaki siyâhlık, âşığın göğsüne benzetilerek her daim böyle oluşu ile yaralı olduğu anlatılmaktadır.

*“Bâhâr eyyâmıdır bir kerre cânâ ‘azm-i bâg olsun
Açılsun lâleler ‘âşkıñla sînem dâg dâg olsun”*

G (91/1)

Şâir, kıyamete kadar dertleri yüzünden göğsünün her daim yaralı olması ile dikkatleri çekmektedir.

*“Var mıdır Leylâ'ya derdinden rehâ tâ haşre dek
Sînesi her dem cerîh-i hançer-i âzâr iken”*

G (95/2)

Sevgilinin ok'a benzeyen kirpikleri âşığın çıplak göğsünü yaralamaktadır.

*“Düşünce sîne-i ‘uryânıma şol tîr-i müjgânı
Yine ben nûş iderdim kanımı peymâne peymâne”*

G (108/5), G (110/5), G (92/5), G (31/1)

Âşık gam ateşi yüzünden göğsünde oluşan yaraların sevgili tarafından umursanmadığı sezilmektedir.

*“Nâr-ı gamla ben seniñçün sînemi dâglarken âh
Zerre insâf itmediñ sular gibi çağlarken âh
Hasretiñle deşt-i gamda rûz u şeb aglarken âh
Sen yine agyâr ile nûş-ı şarâb itdiñ yeter”*

Ş (19/2)

Âşığın gönlü, teşhis yolu ile âh'lar ettiğini ve yanıp kül olduğunun izahı yapılmaktadır.

*“Gice tâ subha dek efgân iderim ey gül-i ter
Öyle Zann eyleme kim itmeye feryâd Qarar
Derd ü âhım benim eflâke çıkar şâm u seher
Çarha te'sîr iden ey meh saña itmez mi eser
Hazer it âh-ı dil-i sîne-i sûzândır bu”*

Tah (6/4)

Sevgilinin yokluğu ile âşığın gönlünün yaralarla dolması durumu zikredilmektedir.

*“Cihânda çeşmime zindân olupdur sevdigim bâglar
Seniñ ‘âşkıñla peydâ eyledim bu sînede dâglar
Firâkıñla gözüm yaşı dem-â-dem su gibi çağlar
Göñül iñler gamıñdan dem-be-dem rûh-ı revân ağlar
Bu bâğıñ çeşme-sârı hep benim eşk-i revanımdır”*

Tah (4/2), G (11/1), G (30/2)

Şeref Hanım

Âşığın gönlü her vakit acılardan yaralı bir hale bürünmüş olup bu durum âşığın feryat etmesine neden olmuştur.

*“Açıldı gül gül oldu zâhm-ı sînem eylerim feryâd
Muharrem'dir yine murg-ı dilim şekl-i hezâr olsun”*

K (13/4), K (16/7), G (108/4) Ş (7/2), Ş (4/1), G (18/4)

Âşığın gönlü gamdan dolayı her zamân parça parça olmaya mahkûm kalmaktadır.

*“Karanfûl yâsemen ‘aşkıyla sîne çâk çâk itdi
Ya her dem tâzeye meyl itmede bî-ihitiyâr oldu”*

K (22/14)

Cehennem ateşi, âşığın yanmış gönlü karşısında utangaç bir hale düşmektedir.

*“Nice itdi böyle bî-ma‘nâ hatâyı ol le‘îm
İtmedi cür‘et bu deñlû cürme şeytân-ı racîm
İdemez itfâ gönülde âteşim nehr-i ‘azîm
Sûz-ı sînemden benim şermendedir nâr-ı câhîm
El-amân Binti Resûlullâh meded yâ Murtazâ
Deldi bagrım yakdı cânım mâ-cerâ-yı Kerbelâ”*

Müsed (12/7)

Felek, âşığın gönlünü her zamân hedef aldığından dolayı bu durum âşık tarafından yakınılan bir vaziyet olmaktadır.

*“Tutuşur kubbe-i gerdûn açarsam dehenim
Toldı bârût-ı elemle yine beytû'l-hazenim
Dil-i sengîniñi nerm itmeyüp aslâ sühanım
Gülle-i gamla harâb itmedesin burc-ı tenim
Her dem ey tûb-ı felek sîneme tokunma benim
Taş mı sandıñ yüregim kal‘a mı sandıñ bedenim”*

Tes (5/1), Tes (5/2), Tes (5/3), Tes (5/4), Tes (5/5)

Âşığın yaralı olan gönlünün merheminin sadece sevgilide var olduğu dile getirilmektedir.

*“Zann itme âh felek diyü bihûde ağlarım
Sînemde nice merhemi yok yâre bağlarım”*

TrkB (3/12)

Yaralı olan gönül, her vakit sevgilinin bu yere teşrif etmesini istemektedir.

*“Yâre ‘arz itdim tabîbâ sîne-i mecrûhumı
Yâre var göz görmedik lîk intihâb olsun da gör”*

G (28/6)

Gönlün yüce bir yer olduğunu ifade etmek için tahta teşbih edilerek bu yerde sevgilinin hayâli ile savaşılan bir mekân olarak algılatılmaktadır.

“İki şâhen-şâh hükm itmez diyü bir kışvere

Taht-ı sînemde hayâliyle cidâl eylerdi yâr”

G (40/4)

Âşığın gönlünün eziyet ateşi ile yanıp yakılan bir mekân olarak akıllarda kaldığı görülmektedir.

“Nâr-ı mihen pür itdi usûliyle sinemi

Bezm-i gama felek beni santûr ider meğer”

G (43/2)

Âşığın gönlü sevgilinin vermiş olduğu elem yaraları ile dolu bir yer halini almaktadır.

“Başda sevdâ dilde gam sîneyse pür-dâg-ı elem

Ser-te-ser hikmet-nümâ bir nây bir ben bir gönül”

G (110/2), G (133/1)

Âşığın gönlündeki sevgiliye duyulan âşkın sırrının her zamân bu yerde gizli kalacağı kanaati savunulmaktadır.

“Ol kadar pinhândır esrâr-ı ‘âşkîñ sinede

Vâkıf olmuş mı su’âl eyle zebânım söylesin”

G (152/4)

Şâir’in tek dileği sevgilinin hasret ok’unun âşığın gönlünü hedef almamasıdır.

“İtmez kabûl-i merhem olur ‘âkıbet telef

Hicrân okuyla sîne-i dil pârelenmesin”

G (162/2) G (166/3), G (168/4), G (100/2), G (65/2)

Âşığın gönlü sevgilinin vermiş olduğu kedere mahkûm edilen bir yerdir.

“Yâr beytü’l-hazen-i sînede mihmânım idi

Zîver-i taht-ı dil ü cânım o sultânım idi”

G (251/1)

Sîne, görkemlilik yönünden saray’a benzetilerek bu yerin her daim misafire hoş sohbet yeri anlamı kazanmıştır.

“Bir ân hâli koyma beni ey hayâl-i yâr

Mihmân-sarây-ı sînede sohbet tükenmedi”

G (252/4)

Gönlündeki yaraların tarif edilmesinin güç bir durum olduğu söylenilmektedir.

“Hançer-i hecr ü gamı cân-gâh bilür

Subha kadar çekdiğimi âh bilür

Hâlimi ancak benim Allah bilür

Şerh idemem sînedeki yâremi

Gayri Felâtûn bulamaz çâremi”

Ş (22/7)

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan kirpikler, âşığın gönlünü hedef almıştır.

*“Sînemiz olsun hedef müjgânına
Ser virür cânım gam u hicrânıña
Kıl anı her ne düşerse şânıña
Ben seniñ göñlüm seniñ cânım senin”*
Ş (28/2)

Sevgilinin güzellik unsuru olarak ve can alıcı özelliği ile bilinen kaşlar, sevgilinin göğsünü hedef alıp yaralaması ile ön plandadır.

*“Ebrû kemândır
Sînem nişandır
Râhmı nihandır
Cân içre cândır”*
Ş (35/1)

1.15.10. Dil

Leylâ Hanım

Âşığın gönlünün, ayrılık ateşi yüzünden hep kor gibi yandığı bu ateşi yedi denizin söndürmesi söz konusu değildir.

*“Sirişkim söndürür mi âteş-i ‘âşkım benim cânâ
Dil-i pür-sûzımı teskîn ider mi hiç yedi deryâ”*
G (2/1), G (4/2), G (13/2)

Şâir, âşığın gönlündeki gamın yerini elbet bir gün umudun alacağını ifade ederken ek olarak sevgiliyle vuslat düşüncesinin de yer edineceği ifadesini söylemekten kaçınmamaktadır.

*“Vuslata elbette ‘âşk eyler mübeddel fûrkati
Zevke bak ey dil bu gamlar da geçer ‘âlem bu yâ”*
G (4/6)

Âşığın her zamân gönlü yaralı, dış saldırılara açık bir nesne iken bu sefer bu beyit ile âşığın gönlünün olgun bir yapıya bürünmüş bir şekilde olduğu gözden kaçmayan bir durumdur.

*“Bir gün erbâbı yine fehm eyler erbâb-ı dili
Toy görüp düşmen beni sandıysa kaz ‘âlem bu yâ”*
G (5/6)

Sevgilinin hasretinden dolayı âşığın gönlünün her vakit hasta olduğu ve bu hasta gönül’e merhemi için sevgiliye feryat figan edildiği görülmüştür.

*“Hasret-i rûyuñla kûyuñda seniñ ey bî-vefâ
‘Âşk-ı dil-hasteler feryâd ider subh u mesâ”*
G (7/1)

Âşığın gönlünün sevgilinin güzellik unsurlarından olan ateşe benzer yanakları karşısında yanıp kül olmasına şahit olunmaktadır.

*“Nice dem âteş-i ruhsârîña dil yanmış iken
Sîh-i fûrkatle yine bagrımı gel itme kebâb”*

G (9/3)

Sevgilinin ok’a benzeyen kaşlarının âşıkların gönüllerine saplanarak gönüllerde yaralar açılmasına sebebiyet olmaktadır.

*“Dilde Leylâ dâg açup ser-tîz-i ebrûlarla âh
Dâğlarla sînemi reşk-i bâhâr itdim bu şeb”*

G (11/9), G (26/5), G (69/3)

Sîne âşk tekkesinde çalınan ney gibi her zamân feryat fîgan edip tüm acılarını sevgilisine duyurmaya çalışmaktadır.

*“Dem-â-dem ‘âşıkâ zulm eyledikçe ol sitem-mu ‘tâd
Yine dil tekye-i ‘âşk içre kıldı ney gibi feryâd”*

G (23/1)

Sîne’nin meczup bir halde oluşunun tek sebebi bir güzel sevgiliye tutulmasıdır.

*“Dil-i dîvâne ki bir bütde karâr itdi anın
‘Ârız u zûlfî benim subhum ile şâmımdır”*

G (29/3)

Sevgilinin gözlerinin sarhoş edici özelliği âşığa bakması ile âşığın, gönlünün her daim acı çekmekten kan ile dolu olmasına neden olmaktadır.

*“Beni ser-mest iden ol gamze-i fettânîndır
Nûş iden hûn-ı dili dîde-i mestânîndır”*

G (34/1), G (47/2), G (60/2), K (2/13)

Sîne, sabah rûzgârı ile her dem iç içe oldukları böylece sevgili ile ilgili kararları âşığa yetiştirmede iki etmenin büyük rol oynadıkları gözlemlenmektedir.

*“Dil-i ‘uşşâkı sordum bâd-ı subha cümle sağlarmış
Mekânı sâye-i zûlfüñde gök sünbüllü bâğlarmış”*

G (47/1)

Sevgilinin âşığın gönlüne eziyet vermesinin ve yeterince acı verici bir durum değilmiş gibi algılatılıp, bu durumun üzerine ek olarak benzetme yolu ile gam askerlerinin âşığın gönlüne saldırdıkları izlenmektedir.

*“Taht-gâh-ı sîneme sultân-ı ‘âşk itdi cülûs
Leşker-i gamla dil-i mâhzûnıma kurdı otağ”*

G (55/2)

Âşığın gönlü sevgilinin ayrılığı yüzünden mutfaktaki ocaklar gibi yanıp tutuşması ile içinde bulunulan durum açıklanmaktadır.

*“Bezm-i gamda nûş idüp eşkim ciger kıldım kebâb
Matbâh-ı dilde firâkıñla tutuşdurdum ocag”*

G (55/3)

Dîvân şiirinde âşığın gönlü her daim sevgilinin vermiş olduğu ızdırâblardan dolayı hastadır. Hasta olan gönlün tek ilacı sevgilinin kendisidir.

“Âlemi itsem devâ-yı derd için geşt ü güzâr
Bir ‘ilâc olmaz mı âyâ bu dil-i bîmâra hayf”

G (59/3), G (92/1)

Âşk ateşinden dolayı âşığın gönlünün yanıp kül olduğu bir kez daha tekrar edilmektedir.

“Yakdı yandırdı yine dil hânedânın nâr-ı ‘âşk
Nâr-ı ‘âşkıñla açıldı sînede ezhâr-ı ‘âşk”

G (61/1), G (74/1)

Âşığın gönlü sevgiliye kavuşmada bile deliye dönmesi tabiri ile kullanılarak aslında bu vuslatla heyecanlanmış bir vaziyette olduğu tasvir edilmektedir.

“Vakt-i vuslatda dil-i dîvâne gel itme hicâb
Pâyına düş mezheb-i dilde olur mı ‘âr-ı ‘âşk”

G (61/4)

Sevgilinin yaşadığı mahalle gönlü deli dîvâneye dönen âşık için acı verici bir yer görevindedir.

“Gerçi kûyında dil-i dîvâne sıklet virdi âh
Çâresi var mı efendim bâr kim gönlümdür ol”

G (69/6)

Gönlü âşktan dolayı hasta olan âşığın tek merhemi sevgilisinin âşığa bir bakışıdır.

“İtmeden geçdiñ dil-i bîmâra bir kerre nigâh
Bilmiyorsuñ nâle vü efgânımı gûyâ benim”

G (79/5), G (108/6), G (121/1), Ş (9/1), Ş (11/1), Tah (3/2), Tah (3/3),
Tah (9/4), Tah (10/3), K (4/15)

Âşığın gönlü her seferinde âşktan dolayı niyaz ettiği ve perişan bir halde olduğu belirtilmektedir.

“Bu gice câm-ı mey-i vaslıña hayli kandım
Hele bir hâl ile derd-i dil-i zârı andım”

G (88/1)

Sevgilinin güzellik unsurundan olan saç; âşığın gönlünü kendisine bağlamakla yükümlüdür.

“Dil bağlanalı silsile-i zülfine yâriñ
Dîvâneligim dem-be-dem olmaktadır efzûn”

G (93/2)

Âşığın, sevgilisi yüzünden yanıp kül olan gönlü acıya daha fazla dayanamadığı bunun yerine gönlünün biraz da çiçek bahçesi gibi umut yeri olmasını istemektedir.

*“Lâle-âsâ çâk çâk itdim bu yanık sinemi
Dildeki dâgım yeter ezhâr olsun olmasun”*

G (95/2)

Âşığın gönlü teşbih yolu ile ateşte yanmadığına inanılan fakat ağzından alevler çıkartan kertenkele şeklinde masallara konu olan hayvana benzetilmektedir.

*“Yandım tutuşdum nâr-ı mâhabbetle her şeb âh
Murg-ı dilim de oldı müşâbih semendere”*

G (101/5)

Âşığın gönlü, sevgilinin ok’a benzeyen kirpikleri ile karşı karşıya kalmaktadır.

*“O şâh-ı hüsnüñ ebrû-yı siyeh-kârı kemân oldı
Dil-i mecrûhumız da tîr-i müjgâna nişân oldı”*

G (109/1)

Âşığın gönlü her seferinde gül bahçesinde sevgilinin yolunu gözlemekle mükelleftir.

*“Dün seyre çıkdı gördi o serviñ hurâmını
Dil meyl ider mi seyr-i çemen-zâra bir dâhi”*

G (112/3)

Âşığın gönlü kişileştirilerek gam çölünde yolunu kaybeden bir kişi gibi tasvir edilmiştir.

*“Kâkülli sevdâsı beni eyledi mecnun
Çeşmi idüp efsun
Düşdi yeñiden deşte yine bu dil-i güm-râh
İmdâd ide Allah”*

Müst (5/2)

Sevgili rakîbin evine varması ile âşığın âşkından dolayı bitap düşmüş gönlünü unutulan bir yer olmasına sebebiyet vermektedir.

*“Yine ey bî-mürüvvet sen rakîbi yanıña aldın
Baña nisbetle nekbet-hânesinde bir gice kaldın
Beni dilden ferâmûş eyleyüp ferdâlara saldın
Yine memnûnum ‘âşkıñla helâk olsam da sultânım”*

Ş (12/2)

Âşığın sînesi kişileştirilerek her seferinde sevgilisini arzu etmesi ile meşhurdur.

*“Dil seni ister efendim mâ’il-i gülşen değil
Nüh-felek ey mâh-rû sensiz baña rûşen değil
Tâkatim yok cism-i zârım kal’a-i âhen değil
Gayri seyf-i ebruvânıñla harâb itdiñ yeter”*

Ş (19/4)

Âşığın sînesi, sevgiliye kavuşma çabası içerisinde olduğu için rahat uyku yüzünü bile unutarak sevgiliyi her dem arzulamaktadır.

*“Vaslına dâ’ir yine hiç açmaz oldı sohbeti
Bî-vefâ kâfir unutmuş gibi eski ülfeti*

*Dil ferâmûş eyledi hayretle hâb-ı rahatı
Giceler Leylâ bu gamla terk-i hâb itdiñ yeter”*

Ş (19/5)

Âşığın, sevgilisine seslenerek onun için gönlünde sayılmayacak derecede endişe, keder ve üzüntülerin olduğunu aktarmaktadır.

*“Sâkiyâ dilde biñ efkârım var
Kalmadı şişede mey yârim var
Keyfiñe hâlîme râhm itmez isen
Baña bes Hazret-i Hünkâr'ım var”*

Rb (9)

Sevgilinin saçları çoğu zamân bir zincir gibi âşığın gönlüne dolanıp kendisine tutsak ettirip çaresiz bir halde olmasına neden olmaktadır.

*“Sâkiyâ başıñ için didelerim kan eyle
Mest ü bî-hûş iderek vechiñe hayrân eyle
Ehl-i ‘âşkıñ cigerin âteş-i sûzân eyle
O harâret ile cân murgını biryân eyle
Zülfüñ-âsâ dil-i ‘uşşâkı perîşân eyle”*

Müse (5/1), Müse (5/2), Müse (5/3), Müse (5/4)

Sevgili için çırpınan âşığın gönlü bu sefer bu işlevini kaybettiğini ölü bir mekân olarak akıllarda tahayyül edilmektedir.

*“Taht-gâh-ı mülk-i kalbiñ bir ulu hâkânısıñ
Âşık-ı dil-mürdegâniñ cânı içre cânısıñ
Haste Leylâ'niñ Hudâyâ derdiniñ dermanısın
Cânımıñ cânânısıñ dil tahtınıñ sultanısın
Sıdkî'ye sen cân yetersiñ bir dâhi cân istemez”*

Tah (2/7)

Âşığın gönlü sevdasından dolayı kan ile dolu bir haldedir. Çaresinin olup olmaması ise sevgiliye bağlıdır.

*“Vâdi-i gamda refik olmuş idim Mecnûn'a
Hep su'âl eyler idim hâlimi ol mâhzuna
Dir idi çâre mi vardır bu dil-i pür-hûna
Pây-mâl olmada âhir şütür-i gerdûna
Pâdişâhıyla gedâsı hele yek-sân ancak”*

Tah (11/4), Tesm (1/3)

Âşığın gönlü sevdasından dolayı deli dîvâne olmuş bir halde ne yapacağını bilemediği için mihnet çölünde perişan bir duruma bürünmüştür.

*“Aceb ol mâh-rû kimlerle ünsiyyetdedir şimdi
Rakîb-i har-menişle korkarım ülfetdedir şimdi
Safâ-yâb oldı a 'dâ meclis-i 'işretdedir şimdi
Cihânda rûy-ı rahat görmesün rahatdadır şimdi
Dil-i dîvâne hayfâ vâdi-i mihnetdedir şimdi*

*Cüdâ oldu vatandan âteş-i fûrkatdedir şimdi
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş 'âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi"*

Müs (1/1)

Müs (1/2), Müs (1/3), Müs (1/4), Müs (1/5)

Şâir, babasının ölümü üzerine halinin perişan oluşunu ve kâinatın onun bu durumuna ağladığını anlatmaktadır.

*"Gözimiñ nûrı gibi çıkdı gözümdeñ dünyâ
Aglasun hâl-i dile dîde-i hurşîd ile mâh"*

TrkB (3/3)

Şâir, kardeşinin ölümü ile gönlüne bir yara açıldığını talihsizliklerin onun peşini bırakmadığını dile getirmektedir.

*"Bulmamışken dil-i mecrûhıma bir çâre dâhi
Açdı gaddâr felek sîneme bir yâre dâhi"*

TrkB (5/1)

Şâir, gönlü kişileştirerek ona dünya hayatına kanmaması gerektiğini söylemektedir.

*"Ey dil sakınup zevkine aldanma cihânıñ
Cân gözleriñ aç aslına ir sırr-ı nihânıñ"*

TrkB (6/7)

Âşığın gönlü bülbülün perişan durumu ile eş değer tutularak ikisinin de ortak noktaları sevgiliye ulaşıncaya kadar feryat fîgan etmeleridir.

*"Dil bülbül-i nâlân ise bu ten kafesimdir
Sâkî getir ol bâdeyi âhir nefesimdir"*

TrkB (6/24)

Âşığın gönlünün bir put'a benzeyen sevgiliye meylettiğini bu durumun sevgili için hiçbir anlam ifade etmemesi âşık için zor bir durumdur.

*"Ben bir büte dil bağlayalı hayli zamândır
'Akl almada kâfir ne yaman rind-i cihândır"*

TrkB (6/31)

Şâir'in gönlü hayatı boyunca daima maddi ve manevi sıkıntılar çekmesine rağmen bu durumdan şikâyet etmediği bildirilmektedir.

*"Gam-ı derd-i dilimden gerçi şekvâ eylemem ammâ
Felekden gördüğim cevri ü meşakkat bî-nihâyetdir"*

K (6/2)

Şâir, çektiği sıkıntılardan dolayı yanmış gönlüne Nîl Denizi'nin bile söndürmede faydalı olamayacağı kanısı savunmaktadır.

*"Dil-i pür-sûzımı itfâ idemez kulzüm-i Nîl
Eşk-i pür-hûnum olup mey ciger oldu biryân"*

K (5/20)

Şeref Hanım

Felek adeta şâir'in gönlüne her vakit mihnet vermek için yemin ettiği ve bu durumdan kurtulmak için Mevlânâ'ya sığınmayı çözüm bulmaktadır.

*“Dönmez felek ‘âhd itmiş ehl-i dile mihnetden
Al âhımızı dâd it yâ Hazret-i Mevlânâ”*

K (5/2), K (5/3)

Muharrem Ayı'nın yad edilmesi ile tüm insanların gönüllerinde acı çekildiği sonucuna ulaşılmaktadır.

*“Geldi Muharrem ey dil ü cân aglamaz mısın
Mâtem zamânı rûz u şebân aglamaz mısın”*

K (12/1)

K (13/4), K (13/5), K (14/7), K (14/22), K (15/3), K (15/4), K (16/6), K (16/13), K (18/16)

Gönül acıları karşısındaki durumu hakkında bilgi verirken gönül'ün güçsüz bir halde olduğu söylenilmektedir.

*“Aglardı hüçûm-ı ceyş-i gamla
Kalmamış idi diliñ mecâli”*

K (23/2), K (23/7), Trh (4/4)

Âşığın gönlünün nasıl bir durumda olduğu hakkında vaziyet tespiti yapılırken her vakit hasta ve kırılmış bir yapıdadır.

*“Yıkdı kasr-ı emelim darb-ı firâk-ı cânân
Kalmadı çekmege bâr-ı gamını tâb u tüvân
Öyle bir haste-dil şikeste-derûnum el'ân
Baña dermân idemez olsa hezârân Lokmân
Sabrı güç çâresi güç derde giriftâr oldum”*

Tah (1/3)

Şâir'in, âşığa dünya hayatına kanmaması konusunda öğüt verdiği bu yerin âşığın gönlüne gam vermekten başka bir yer olmadığı denmiştir.

*“Bir kimse mi vardır diyecek hurrem imiş bu
Kayd-ı eleminden felegiñ eslem imiş bu
Zann itme safâ bezmi mâhall-i dem imiş bu
Dünyâ dime ey dil buña künc-i gam imiş bu
Bir ‘âlemi yok mihneti çok ‘âlem imiş bu”*

Tah (8/1)

Âşığın gönlü, maddi dünyadan hiçbir beklentisi olmayan bir yer olarak tespit edilmiştir.

*“Dil ne cem'iyet-i mâl ü heves-i câh bilür
Yârdan gayri ne bir matlab u dil-hâh bilür
Söylenilmez gam-ı ‘âşk âhere cân-gâh bilür
Elemim sanma benim âh-ı seher-gâh bilür*

*Çekdiğim derdi ne hem-hâne ne hem-râh bilür
‘Âşıkñ hâl-i dilin Hazret-i Allah bilür”*

Müsed (2/1)

Müsed (2/2), Müsed (2/3), Müsed (2/4), Müsed (2/5), Müsed (2/6)

Âşığın gönlü daima ya hasta ya da yaralıdır. Bu durumun hiçbir zamân çaresi yoktur.

*“Kalmamış dükkân-ı ‘âlemde devâ-yı derd-i dil
Olmadı ma‘cûn-ı lutf ile tabî‘at mu‘tedil
Ey felek evzâ‘ıñ bîhûde çekmem sen de bil
Gayriden Tahmîn Tahsîl-i merâm itmek değil
Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdıma
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdadıma”*

Müsed (3/4)

Âşığın gönlü sevgilisinin şefkatine muhtaç bir yerdir. Tabi sevgili için bu yerin önemi yoktur. Çünkü sevgili merhametsizdir.

*“Öz cânı bile gâh olur agyâr sanırdım
Gözden sakınırdım gül-i bî-hâr sanırdım
Bî-çâre dile merhametiñ var sanırdım
Lutf u keremiñ her dem ü her bâr sanırdım
Eyvâh efendim seni ben yâr sanırdım
Kendim gibi billâh vefâ-dâr sanırdım”*

Müsed (10/1)

Âşığın gönlü kan ile doludur. Bu durum divân şiirindeki lâle çiçeğinin durumu ile bağlantılıdır.

*“Lâle-veş dil-hûnum eller oldığıçün mâhremin
Açdığıñ zâhma dirîğ itdiñ tabîbim merhemin
İstemem sensiz sürûr u zevkini bu ‘âlemiñ
Ben safâ-yâbım seniñ kimdir enîs ü hem-demiñ
Gerçi sen gitdiñ habîbim gitmedi dilden gamın
Ey vefâsız dilberim senden vefâlıymış gamı”*

Tes (1/1)

Tes (1/2), Tes (1/3), Tes (1/4), Tes (1/5)

Gönül’ün içinde bulunduğu vaziyet tespitinde bu yerin her zamân dertli bir yer olduğu ve kişileştirilerek ağladığı sonucuna varılmaktadır.

*“Oldı nihân gözden o hurşîd-i saltanat
Yansın bu derd ile dil ü cân aglasın gönül”*

TrkB (2/11)

Şâir, kardeşini kaybetmesi ile gönlünün ayrılık acısından âh’lar ettiğini söyler.

*“Âh ey birâder âh dili yakdı fûrkatiñ
Kundak bırakdı cân evine şâhs-ı hasretin”*

TrkB (3/1), TrkB (3/21)

Şâir’in gönlü kardeşinin ölümü ile bunca mihnetler karşısında dayanma gücü ve sabrının tükendiğini belirtmektedir.

*“Bilmem ne gûne hazm ideyim bunca mihneti
Billâh tükendi gayri diliñ sabr u tâkati”*

TrkB (3/24)

Âşık her vakit sevgilisinin yaşadığı semtte onu görmek için beklediği ve sevgilisinin ona bir kere görünmesi ile gönlünün derdinin biraz daha hafifleyeceği belirtilmektedir.

*“Baña râhm itmez iseñ sevdigiñ başı içün olsun
Ser-i kûyuñdan ayırma dil-i derd-ülfeti cânâ”*

G (6/2)

Âşığın gönlü, daima çektiği acılardan dolayı inleyen bir yer olup kırılmış bir vaziyettir.

*“Bir haste-dil işkeste-derûn ‘âşık-ı zârım
Vuslat ile vir derdime dermânımı yâ Rab”*

G (10/2)

G (12/1), G (14/4), G (16/5), G (72/3), G (104/1), G (132/5), G (222/5), G (13/6), G (29/2), G (96/6)

Gönül her ne kadar sevgilinin umurunda olmasa bile kıyamete kadar onunla olacağını söylemektedir.

*“Yâr ile idüp haşre kadar yek-dil ü yek-cân
Agyâr eline virme giribânımı yâ Rab”*

G (10/4)

Gönül bir ev olarak düşünülüp bu yere sevgilinin hayâlinin her gece teşrif etmesi ile şenlenmektedir.

*“Hayâl-i yâr ider dil hânesine her gice teşrif
Yetiş ey şu‘le-i âh-ı derûnum reh-nümâlık yap”*

G (15/5)

Gönül bir gemiye benzetilerek her koşulda sevdiğine kavuşma yolunda her türlü zorluklara göğüs gerdiği savunulan bir durumdur.

*“Gider mi böyle felâketle yohsa fülk-i dile
Murâd üzre eser rûzgâr olur mı ‘aceb”*

G (18/3), G (22/5)

Âşığa acı çektiren feleğe karşı gönlün tek yapabildiği şey âh edip feryat figan etmektedir.

*“Çıkarsa cevri-i yâr eflâke dūdum ictinâb itme
Bu âh u zâra ey dil rûz u şeb ol yârdır bâ‘is”*

G (24/4)

Âşığın gönlü rakîb’in vermiş olduğu mihnetler karşısında dilsiz bir duruma bürünmektedir.

“Lâl eyledi hayretle dili mihnet-i agyâr

Bir gün beni öldürse gerek gayret-i agyâr”

G (30/1)

Sevgilisinin ayrılık ateşi ile âşığın gönlü daima yanmaya mahkûmdur. Bu durumun son bulması için sevgilinin bir an önce gelmesi arzulanmaktadır.

*“Gelmediñ germ-âbe-i dil yandı nâr-ı hecr ile
Gâlibâ şartınca teşrîfîñ ricâ bilmem nedir”*

G (35/4)

Gönül kişileştirilerek bir meczup olarak anılmıştır.

*“Sabr eyle Şeref bu dil-i dîvâne de bir gün
Zencîr-i ham-ı turradan âzâd olacaktır”*

G (38/5), G (73/4)

Âşığın gönlü dert yeri olarak belirlenmiş olup bu yerin acısını tek anlayanın ise çektiği âh’larıdır.

*“Ey gönül derd-i dili sanma ki ol mâh bilür
Giceler çekdiğini subha kadar âh bilür”*

G (39/1)

Kimi zamân ise gönül sevgilinin yüzünü gösterdiği yer olarak ele alınabileceği kanısını da savunmak yerinde bir ifade olacaktır.

*“Ol ne demlerdi dile ‘arz-ı cemâl eylerdi yâr
Göz ucuyla dâ’im îmâ-yı visâl eylerdi yâr”*

G (40/1)

Harâb yerine dönen âşığın gönlü tekrar yaşanabilir hale kavuşturulmak istenmektedir.

*“Kasdı yapmakdı yeñi başdan dil-i vîrânemi
Sanma kim bîhûde gönülüm pâ-y-mâl eylerdi yâr”*

G (40/3)

Çoğu zamân âşığın sevgilisine duyduğu âşktan dolayı gönlündeki yaralarını gizlediği görülen bir durumdur.

*“Nic’oldı dâg-ı ‘âşkıñ dilde pinhân itdigim demler
Saña sâhrâ-yı sînemde çerâgân itdigim demler”*

G (42/1)

Dil, gamdan perişan bir hale düşmüş durumdadır.

*“Rûz u şeb yârîñ ser-i kûyunda eylermiş figân
Hâl-i düşvâr-ı dil-i gam-hârdan aldım haber”*

G (46/2), G (57/8), G (59/3)

Âşığın gönlü, sevgilinin ok’a benzeyen bakışları ile yaralandığı söz konusudur.

*“Olan bu zâhm-ı dile sanma bâdi gamze-i tîr
Seni nişân iden ‘âşka hemân gönül takdir”*

G (48/1), G (54/2)

Şâir, âşığın gönlünün kıyamete kadar isteğine kavuşması temennisinde bulunurken ayrıca her dem şenlikli ve mutlu bir yere dönmesini söylemektedir.

*“Varsa hasûduñ kûr ola gam dâ’ireñden dûr ola
Mülk-i diliñ ma’ûr ola tâ haşre dek ol kâm-kâr”*

G (59/8)

Âşığın gönlü daima sevgilisinden dolayı inleyen bir mekân olarak görülürken, bu yeri ayakta tutan sebebin ise sevgilisinin hayâli olduğu düşüncesidir.

*“Hayâliñ olmasa bir dem dil-i nâlânım eğlenmez
Galat didim degil dil belki tende cânım eğlenmez”*

G (64/1)

Âşığın gönlü yabancılardan korunan mukaddes bir yer olarak tasvir edilip açıklanmaktadır.

*“İntizâr-ı mihnet ü cevriñ çeker leyl ü nehâr
Sanma ‘uşşâkıñ harîm-i dilde mihmân istemez”*

G (67/5)

Âşkdan dolayı gönlü perişan yaşanılmaz bir yer haline bürünen âşığın gönlü sevgili tarafından yeniden onarılmaya başlandığı bir yer olarak belirtilmektedir.

*“Yapdı yıkmak için elbet bu zemîni cânân
Yeñi başdan yine dil hânesi tecdîd olmuş”*

G (77/3)

Âşığın gönlünün mihnetler yüzünden harâb olması durumu kimi zamân Kays’ın kimi zamân da Ferhâd’ın âşklarından dolayı içinde düştükleri durumun timsalidir.

*“Ne hikmetdir bugün küh-sâr-ı gamda cümle ‘uşşâka
Dil-i mihnet-keşim geh Kays u geh Ferhâd’ı andırmış”*

G (78/2)

Sevgilinin güzelliği karşısında âşığın gönlünün âciz duruma düştüğü yazılmaktadır.

*“Kalb sâf âyine-veş celb-i mehâsin eyler
Nakş-ı hüsnî dil-i kemterde kodı cilve-i ‘âşk”*

G (89/2)

Âşığın gönlüne âşk acısının doğuştan düştüğü ve hiçbir zamân bu durumdan kurtulmak mümkün olmadığı belirtilmektedir.

*“Çâre yok Tahlîse olsa dilde mâder-zâd-ı ‘âşk
Göñlüm olmakdır muhâl anıñ için âzâd-ı ‘âşk”*

G (90/1)

Âşık gönlünün çaresiz bir durumda olduğu ve bu durumun kimsenin umurunda olmadığı kanısına varmaktadır.

“Semt-i yâre gideli hayli zamân oldı ‘aceb

Bir bilen yok nicedir hâli dil-i nâ-çârîñ

G (91/2)

Sevgilinin saçları âşîğın gönlüne düşmesi ile âşîğın gönlü yüz parçaya bölünmüştür.

*“Şâneyle çâk çâk olup tel kırar mı hiç
Düşdüyse bendine dil-i sad-pâre kâkülün”*

G (93/4)

Yücelik bakımından âşîğın gönlü taht ile ilişkilendirilmiştir.

*“Yıkdı zulm ile yeñi başdan iç il kal’asını
Taht-gâh-ı dil-i vîrânıma şâh eylediğim”*

G (125/3)

Âşîğın gönlü ile bahçe arasında ilgi kurularak bu yerin güzel sevgilinin buyurduğu bir yer haline almıştır.

*“Buyur ey şûh-ı müstesnâ çemen-zâr-ı dile tenhâ
Misâl-i lâle ser-tâ-pâ seniñçün dâg-dâr oldum”*

G (126/3), G (160/6)

Dil, sevgilisi yüzünden meczup bir yere dönmüştür.

*“İrmez ‘aklı yâre zulm isnâd ider divâne dil
Baglamazdı zülfüne şâyân-ı zencîr olmasam”*

G (131/4), G (148/3), G (156/3)

Sevgilinin insafa gelerek âşîğın gönlüyle birlikte hareket ettiği görülmektedir.

*“Kanı o dem ki yek-dil olup yâr ile Şeref
Âsûde-i gam u sitem-i rûzgâr idim”*

G (134/9)

Âşîğın inleyen gönlü ile kamıştan yapılan ve bir musıkî aleti olarak âşkından dolayı inleyen ney’in durumu ile benzerlik kurulmaktadır.

*“Râhm idüp gûş eylemez idi sitem-kârım benim
Nây gibi feryâd ider her dem dil-i zârım benim”*

G (140/1)

Âşîğın gönlünün âşkından dolayı ettiği âh’lar ile sevgilinin dikkati çekilmektedir.

*“Seyr eyle şehâ âh-ı dilim bî-eser olsun
Dünyâyı yakar âteşe ednâ şerer olsun”*

G (148/1)

Şâir, âşîğa övgüde bulunarak sevgilinin ona şefkatinin hiçbir zamân olmayacağı ve gönlünün eninde sonunda başıboş şekilde geri döneceğini dile getirmektedir.

*“Yârîñ keremi gayre saña şefkati yokdur
Bir gün sözime ey dil-i âvâre gelirsin”*

G (158/3)

Beyitte rakîb ile sevgiliyi birlikte gören âşîğın gönlü yıkılmaktadır.

*“Dil-i agyârı teşrîfîñle ma ‘mûr itmeden maksûd
Binâ-yı hâtırım bildim ki vîrân itmek istersin”*

G (161/2)

Şâir; sevgiliden, âşığın gönlünün ayrılık oku ile parçalamaması isteğinde bulunmaktadır.

*“İtmez kabûl-i merhem olur ‘âkıbet telef
Hicrân okuyla sîne-i dil pârelenmesin”*

G (162/2)

Binlerce âşıkların gönüllerinden geçen tek isteklerinin sevgilinin yaşadığı semtte dışarı çıkıp bir kere nazlı yürüyüşü ile boy göstermesidir.

*“Ser-i kûyuñda ey serv-i hırâmân dil hezâr olsun
Lebiñ vasf eylesin gül bûlbûlünden şerm-sâr olsun”*

G (166/1)

Âşığın sevgilisinden gördüğü acı yüzünden gönlü param parça bir vaziyettedir.

*“Eser eylemezse âhım dem-i haşre dek penâhım
Hazer eyle yine şâhım dil-i pâre pâremizden”*

G (175/2)

Âşığın âşkından dolayı çöllere düşerek kişileştirme yolu ile orada âşığın gönlünün aklını yitirdiği görülmüştür.

*“Sâhrâ-yı mâhabbetde gezerken dil-i şeydâ
Bend eyledi ol halka-i gîsûya ne dirsın”*

G (176/3)

Gönül taht’a benzetilerek bu yere sevgilinin hayâlinin teşrif edeceği beklenmektedir.

*“Yıkma bu kadar taht-ı hayâliñ dili dâ’im
Hep hâtır-ı agyârı mı ey şâh ararsın”*

G (177/3)

Âşığın gönlü, kişileştirilerek sevgilinin âşk meclisine gitme yolundan vazgeçmemektedir.

*“Bezm-i ‘âşk-ı yârdan çekmez ayagın yine dil
Sâki-i câm-ı kazâ imhâl-i irşâd itse de”*

G (188/3)

Âşığın gönlü bir gemiye benzetilerek bu geminin elverişsiz bir zamânda hareket ettiğini dile getirmek yerinde ifadedir.

*“Rûzgâr-ı nâ-müsâ ‘idle gider mi fûlk-i dil
Sâhil-i ümmîde bîhûde şitâb itdim yine”*

G (208/3)

Âşığın inleyen ve âh'lar eden gönlünün sevgilinin umurunda olmadığı ıssız kalan bir mekân olarak anımsanmasına neden olmaktadır.

*“Hayli zamândır almadım andan da bir haber
Bilmem nic'oldı hâl-i dil-i zârım âh âh”*

G (211/4), G (222/3)

Âşık, sevgilisinin dudaklarını hayâl etmesi ile gönlünün feryat figan etmesi ve ağlamasının eş zamânlı olduğu yerinde bir görüştür.

*“Leb-i la ‘lini hayâl it dil-i nâlân agla
Felek itdi seni dūr-ı der-i cânân agla”*

G (223/1)

Rakîbin taşa benzeyen gönlüne sevgilinin kanmaması tembihinde bulunulmuştur.

*“Ol seng-dil rakîb ile hem-meclis olmada
Ey âh-ı subh-gâh eser itmez misin dâhi”*

G (238/3)

Aklı başından gitmiş olan gönül'ün kimsenin içinde bulunduğu vaziyetten haberdar olmadığı belirtilmiştir.

*“Ser-i rehinde mi zülfünde mi vatan tutdı
Karâr-geh-i dil-i şeydâ bilinmedi gitdi”*

G (237/2)

Âşığın sevgiliye âşık olduğu ilk günden itibaren gönlüne sevgili yüzünden yaralar açılmaya başladığı söz konusudur.

*“Nazar itmeme felegiñ lâle vü sünbüllerine
Dâg-ı dil oldu bâhârım seni sevdim seveli”*

G (240/5)

Ne kadar bahar gelse de ortalık güzelleşse de sevgilinin yokluğu ile âşığın gönlünün her daim gam içinde olmasından bahsedilmektedir.

*“Şereף ol rütbe mâhzûn eyledi kalbim ki çarh-ı dîn
Hezârân ‘id-i nev-rûz olsa dil şâd olmadan”*

G (247/5)

Sevgilinin hayâli âşığın gönlüne misafir olarak buyurması ile şenlendiği yer olarak görülmektedir.

*“Dilde mihmân-ı hayâliñ şöyle sûret virdi kim
Tâ-be-subh ey meh-veşim bî-tâb u hâb eyler”*

G (248/3)

Virâne bir halde olan gönül sevgili tarafından onarılması ihtimali ile karşı karşıyadır.

*“Yârsız gönlüm olur mı nûş-ı meyle neş'e-yâb
Sâkiyâ bîhûde ‘arz itme baña câm-ı şarâb*

*Yapmak isterseñ dil-i vîrânımı tîz vir cevâb
Bezme teşrîf eyleyen ol çeşm-i mestânım mıdır”*

Ş (1/3)

Gönül her daim yâr yüzünden yaralı bir şekilde olması ile dikkat çeken bir durumdadır.

*“Kâm-rânım ol kadar sâyeñde ey nûr-ı basar
Bâg u râg-ı gülsitâna eylemem ‘atf-ı nazar
Devlet-i ‘âşkıñda zeyn oldı çerâgânım yeter
Dil hezârım dâg-ı sîne lâle-zârımdır benim”*

Ş (7/2), Ş (7/3), Ş (18/2)

Âşığın en değerli hazinesi olarak bilinen gönlünün ve tüm benliğinin sâhibinin sevgiliye ait olduğunu ifade etmektedir.

*“Mülk-i dil hükm ile sultânım senin
Ben seniñ göñlüm seniñ cânım senin
‘Akl u fikrim sabr u sâ mânım senin
Ben seniñ göñlüm seniñ cânım senin”*

Ş (28/1)

Sevgiliye kavuşma fikrinin bile âşığın harâb olmuş gönlünü yaşanabilir bir yere döndürmektedir.

*“Bendeni hâk-i deriñden dûr u mehcûr eyledin
Râhm u âzâr-ı firâkıñ ile rencûr eyledin
Kangı agyârı kudûmüñ ile mesrûr eyledin
Kimleriñ dil hânesin vaslıñla ma ‘mûr eyledin”*

Ş (32/1), Ş (32/2), Ş (3/3), Ş (3/4), Ş (3/5)

Âşığın gönlünün kişileştirilerek sevgili ile geçirdikleri zamânları hatırladıkça gönlün perişan bir hal aldığı izlenmektedir.

*“Dilden itdikçe seniñ ile geçen demler güzâr
‘Akl u fikr ü sabr u ârâmım olurdu târ-mâr
Âh idüp kan aglar iken gice gündüz zâr u zâr
Minnet Allah’a efendim sag esen gördüm seni”*

Ş (42/3)

1.15.11. Kalb

Leylâ Hanım

Kalb, bir mesken olarak görülüp baharın gelmesi ile bu yerin güzelleştiği ve zevk ve safânın hüküm sürdüğü bir ortama dönmekle konu olmaktadır.

*“Bâhâr eyyâmı geldi gülşen eyle hâne-i kalbim
Eger âbâd iderseñ de sen eyle hâne-i kalbim
Mürüvvet kıl kudûmüñle şen eyle hâne-i kalbim
Gelüp ey âfitâbım rûşen eyle hâne-i kalbim
Şeb-i hecriñde derdim gün-be-gün efzûndur sensiz”*

Tah (7/5)

Feleğin, âşığın kalbini gam ateşi ile yakmaktan zevk aldığı görülmektedir.

“Ey nâr-ı gamla kalbimi sûzân iden felek
Ey ehl-i derde gülşeni nîrân iden felek”

TrkB (4/19)

Âşığın, yaşanılmaz bir hale bürünen kalbinin yerini gelişip güzelleşen bir hal alması dikkat çekmektedir.

“Vîrâne-i kalbim eyle ma ‘mûr
Gel bâri sen eyle bu sevâbı”

G (122/4), Ş (20/3)

Şeref Hanım

Günahkâr ve kötü kalpli insanların Allah’ı zikretmeleri ile yüreğinde bir nebze rahatlama olmasına vesile olunmaktadır.

“Gubâr-ı kalbi siler lâ ilâhe illAllah
Komaz gönülde keder lâ ilâhe illAllah”

K (1/1)

Sevgilinin, âşığa olan vefâsız davranışları âşığın yüreğinde yarıkların meydana gelmesine neden olmuştur.

“Yakup hâkister itse âteşim ger hâr u hâşâki
Şafak-gûn itse âhım şu ‘lesi etrâf-ı eflâki
Özümden yok vukûfum noldı bilmem kalb-i sad-çâki
Ben ol hayrân-ı ‘âşkım kim yitirdim ‘akl u idrâki
Ne ‘âlemde haber-dârım ne kendimden hayâlim var”

Ş (16/3)

Âşığın yüreği sevgilinin vermiş olduğu acıdan ve âşk ateşinden dolayı yanan bir yer olduğu belirtilmektedir.

“Yeriñ ‘uşşâk-ı zârıñ kalb-i sûzânındadır cânâ
Gözüm yollarda gel ümmîdim ihsânıñdadır cânâ”

G (5/1)

Bu beyit ile sevgilinin kalbi kastedilerek şâirimiz’in yazmış olduğu sözleri ile sevgilinin sert bir hale bürünmüş kalbinin yumuşatılması amaçlanmaktadır.

“Sözde te’sîr gerek yohsa nedir şâ’irlik
Kalb-i cânâneği nerm itmez ise güftârıñ”

G (91/6)

Felek kişileştirilerek kalbinin taşa dönmesi ile hiç kimseye acıması olmadığı durumu açıklığa kavuşturulmuştur.

*“İtmez saña hîç âhım eser bâht-ı siyâhım
Kalbiñ ‘aceb olmuş mı hacet bâht-ı siyâhım”
G (118/1)*

Âşığın kalbi, mesken olarak tespit edilerek buraya sevgiliden başka kimseyi misafir etmediği bir yer olarak algılanmaktadır.

*“Yârdan başka cihânda kimseyi Mevlâ bilür
Hâne-i kalbimde mihmân itmedim itmem”
G (205/6), G (245/4)*

Alçak feleğin, şâirimiz’in kalbini gam ve kederin hapsolduğu bir mekân haline getirmektedir.

*“Şeref ol rütbe mâhzûn eyledi kalbim ki çarh-ı dîn
Hezârân ‘îd-i nev-rûz olsa dil şâd olmadan kaldı”
G (247/5)*

1.15.12. Cân-gâh

Can evi olarak âşığın, gönlü kastedilip sevgili yüzünden bu yerin her daim acı çektiği bildirilmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşığın can evi daima kederden ve ayrılıktan zarar gören bir yer olarak ele alınmıştır.

*“Hançer-i hecr ü gamı cân-gâh bilür
Subha kadar çekdigimi âh bilür
Hâlimi ancak benim Allah bilür
Şerh idemem sînedeki yâremi
Gayri Felâtûn bulamaz çâremi”
Ş (22/7)*

Âşk acısının herkese anlatılamadığı bir mesele olduğu bunu anlayan tek kişi can evinden vurulan ve aynı durumu paylaşan bir âşıktan başka kimse değildir.

*“Dil ne cem ‘iyyet-i mâl ü heves-i câh bilür
Yârdan gayri ne bir matlab u dil-hâh bilür
Söylenilmez gam-ı ‘âşk âhere cân-gâh bilür
Elemim sanma benim âh-ı seher-gâh bilür
Çekdigim derdi ne hem-hâne ne hem-râh bilür
‘Âşıkñ hâl-i dilin Hazret-i Allah bilür”
Müsed (2/1)*

1.15.13. Sûk

Kallek sûk kelimesi için: “Aslı Farsça bâzâr olan kelime “alıcı ve satıcıların ticaret için belli zamânlarda toplandıkları üstü açık kamu alanı” manasına gelir.”⁷⁷ Bu yerin âşık için gam yeri oluşu ile ifade edilmesi dikkat çekilmektedir. Ayrıca âşığın, sevgilisinin bu yere teşrif edip etmemesi konusunda kararsızdır.

Leylâ Hanım

Âşık olarak nitelenen şâir; sevgilisi yüzünden gam pazarına düşmüştür.

“Nice dek ile Leylâ sûk-ı gamda
Metâ ‘-ı göñlüüm aldı satdı ol şûh”

G (21/5)

Âşığın, pazar yerinde rakîbin elinde bir elek ile görmesi hemen aklına rakîbin çingene olup olmaması kuşkusu içerisine kapılmaktadır.

“Çingâne midir aslı rakîbiñ nedir âyâ
Gördüm anı sûk içre bugün geçdi elekle”

G (97/4)

Şeref Hanım

Âşık, bu pazar alanında sevgilisini görüp görmemesi konusunda kararsızdır.

“Dök sîm-i eşki kâr hem olsun hem olmasın
Sûk-ı emelde yâr hem olsun hem olmasın”

G (174/1)

1.15.14. Meyhâne

Devellioğlu “şarap, içki içilen ve satılan yer.”⁷⁸ Meyhâne ayrıca “hum-hâne, harâbât, mey-kede” gibi kelimelerin kullanışları ile de bu mekânın açıklığa kavuşturulduğu görülmektedir. Çoğu zamân bu yerin toprağına âşıkların ayak basmalarının rûz-ı elest’e bağlanıldığı ve bu zamânda İlâhi Âşk’a mest oldukları tespit edilmektedir. Bu yerin âşıklar için hem âşklarından ötürü meczûp oldukları yer hem de kendilerinin bu durumdan kurtulmaları için şifa istedikleri yer anlamı kazanmaktadır.

Leylâ Hanım

Âşıkların sarhoş olup kendinden geçtikleri ve harâb bir hale büründüğü yer olarak açıklanmaktadır.

“Mey-hânede mey nûş iderek mest ü harâb ol
Bin can ile düş ayağına pîr-i mugânın”

⁷⁷ Cengiz Kallek, “Sûk”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.194.

⁷⁸ Devellioğlu, age, s.741.

K (5/8)

Zâhit, içki meclisinde âşıkların içki içmelerinin ayıplanmaması gerektiğini ifade ederek bu durumu âşıkların gençliklerine bağlamaları istenmektedir.

“Benim mey-hânede mey nûş idüp mâhbûba meyyâlim
Görüp ta ‘n eyleme zâhid ki âhvâl-i şebâbetdir”

G (28/4)

Meyhane, âşk sarhoşluğundan ötürü aklını kaybetmiş olan âşıklar ile doludur. Bunun için şâir meyhaneyi bir hastahâne olarak görür ve âşk sarhoşlarına şifa vermesini arzulamaktadır.

“Kıssa-i Mecnûn ile oldı gönül mülki harâb
Gûşe-i mey-hânede dârü’ş-şifâ ister gönül”

G (72/4)

Âşıkların sarhoş olma durumlarının görünürdeki içki meclisinde olmadığını tam tersi bu sarhoşluğun eskiye dayandığı ifadesi kullanılmıştır.

“Tâ rûz-ı elestden beri mey nûş ide geldik
Sanmañ bizi zâhîrdeki mey-hânede mestiz”

TrkB (6/2)

Âşıklar mey-hâne kapılarına düşmelerinin sebebini İlâhi Âşk’a duyulan sevgidendir.

“Hâk-i rehiyiz cur‘a-sıfat pîr-i mugânîñ
Düşdük der-i mey-hâneye biz hâk ile pestiz”

TrkB (6/3)

Âşıkların bu yerde içtikleri şarâb ile sarhoş ve perişan bir duruma düştükleri söz konusudur.

“Mey-hânede mey nûş iderek mest ü harâb ol
Biñ cân ile düş ayagina pîr-i mugânîñ”

TrkB (6/8), TrkB (6/5)

Kimi zamân mey-hâne için kasvetli bir ortam olarak anıldığı söz konusu iken aslında bakana göre bu yerin anlamının değiştiğini söylemek doğru bir ifade olmaktadır.

“Râhm eyleyüp ‘uşşâkıña gel meclise cânâ
Kıl mug-beçeniñ raksını dikkatle temâşâ
Teşrifîñe biñ cân ile müştâk âhibbâ
Mey-hâne mukassî görünür taşradan ammâ
Bir başka ferâh hoşça letâfet var içinde”

Tah (12/2)

Şeref Hanım

Sâki'nin güzellik unsurlarından olan yüzünün gül'e ve renginden dolayı sakinin dudağı şaraba benzetilerek, meyhanede aşkın mahmur oluşunun nedeni sâki'nin can alıcı özellikleridir.

*“Sâki-i gül-çihreye mey-hâne kim çeşmimdir ol
Neş'e-i la'liñ ile mestâne kim çeşmimdir ol”*

G (114/1)

Âşk sarhoşluğunun âşıklarda öteden beri olduğu ifade edilirken bu sarhoşluğa neden olan şarâbın şimdiki zamândaki mey-hâneler de olmadığı dile getirilen bir durumdur.

*“Biz mest-i câm-ı bâde-i ‘âşk-ı hakikatiz
Mey-hâne humlarında bulunmaz şarâbımız”*

G (69/4)

1.15.15. Hum-hâne

Leylâ Hanım

Hum-hâne, âşıklar için feryat figan ettikleri, dert ve sıkıntılarını unutmak için içki içtikleri bir mekân olarak ele alınmaktadır.

*“Feryâdımı gûş eyle ‘uşşâkı hamûş eyle
Gel bâdeyi nûş eyle hum-hâne benim şimdi”*

G (113/2)

Âşkın, benliğini arama fırsatı bulduğu mekân olarak ele alınan hum-hâne çoğu zamân şarabın renginden dolayıdır ki kan'a benzetilerek âşıkların bu içecek ile kandırılıp kendinden geçirildikleri yer olarak tasvir edilmektedir.

*“Görse gözüüm dîdesi mestâneyi
Hayret alur yanıcı pervâneyi
Toldururum kan ile hum-hâneyi
Ferş iderim eşk ile mey-hâneyi
Âh mine'-‘âşk ve hâlâtîhi
Âhraka kalbî bi-harârâtîhi”*

Tes (1/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.15.16. Harâbât

Leylâ Hanım

Âşıkların hayatları boyunca vazgeçemedikleri meskenleri olan meyhanenin her köşesi farklı bir önem taşımaktadır. Çünkü orası âşıkların gamlarını ve kederlerini unutmak istediği

mekândır. Bu meyhanenin toprağına ayak basmanın âşıklar için çok eskiye dayanıldığı söylenmektedir.

“Her gûşe-i mey-hâne bizim meskenimizdir
Çokdan bu harâbâtda biz bâde-perestiz”

TrkB (6/5)

Harâbât’ın eskileri ve vazgeçilmezlerinin manevi âşklarından ötürü olan hasta âşıkların olduğu belirtilmektedir.

“Harâbât ehlidir sûretde gerçi ‘âşık-ı bîmâr
Harîm-i ‘âşka dâhil olsa ammâ ehl-i sohbetdir”
G (28/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.15.17. Mey-kede

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, kendisini meyhânedeki en yaşlı olgun kişinin bastığı yerin toprağı olmak istemektedir.

“Ta ‘n itse harâbâta nola cehl ile zühhâd
Hiç olmamış âbâd
Biz mey-kedede hâk-i reh-i pîr-i mugânız
Peymâne-keşânız”

Müst (4/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.15.18. Bezm

Devellioğlu: “içkili, eğlenceli meclis, dernek.”⁷⁹ Bezm; kimi zamân virâne halinde iken sevgilinin teşrifi ile göz kamaştırıcı güzellikte bir mekâna dönüşmektedir. Sevgili ile âşığın vuslatgâhı iken, rakîb’in girmemesi gereken bir yer halini almaktadır. Çoğu zamân bu yerin sıcak oluşunun nedeni âşığın, ettiği âh’lardan dolayıdır. Yani burası gam ve kederin hüküm sürdüğü bir yer anlamına da bürünmektedir.

⁷⁹ Devellioğlu, age, s.110.

Leylâ Hanım

Muharrir babasının ölümünden sonra âlemi, içki meclisi olarak tasavvur ederek, onu zehirlediğini söylemektedir.

“Bezm-i ‘âlemde baña zehr ola ‘ayş u ‘işret
Şimdi ben nûş ideyim eşkimi mânend-i şarâb”

TrkB (3/9)

Âlem, içki meclisi olarak görülüp, bu yerin şâir’in, dayısını kaybetmesi ile gözündeki değeri düşmektedir.

“Hûn-ı sirişki bâde-i hamrâ idüp benim
Bezm-i cihânda cânımı biryân iden felek”

TrkB (4/20)

Gam meclisi olarak bilinen bu yerde âşğın durumu gözyaşları içerisinde âşk şarâbını içtiği ve mestâne bir hale büründüğü yer olarak anılmaktadır.

“Sen safâ itdikçe ‘ömrüm rûz u şeb agyâr ile
Ben iderdim bezm-i gamda eşk-i pür-hûnum şarâb”

G (13/3)

Rakîb’in, sevgili ile âşğın huzurunu bozmak için içki meclisine gittiği dile getirilmektedir.

“Bir gün o mâh ile zevk eyler iken mâhfice
Gûş idüp kâfir o dem bezmimize bitdi rakîb”

G (14/5)

Farsça yazmış olduğu beyitte âşıkların sevgiliyi bezm’e davet ettiği görülmektedir.

“Turâ men ‘âşıkem ez-cân
Biyâ der-bezm-i ‘âşk ey yâr”

G (35/4)

Bezm’de âşık, sevgilinin elinden zehir de olsa içeceğini belirtirken yeter ki sevgilinin bezme gelmesinin arzusunu elden bırakmamaktadır.

“Baga azm eyler miyim ol goncam olmazsa eger
Yâr ile olsun da olsun bezmimiz semm-i hıyât”

G (51/2)

İçki meclisindeki gönlü kan ile dolu olan âşğın bu yerde âşk şarabını içerek gönlündeki acıyı bir nebze hafifletmek istemektedir.

“Gel buyur hûn-ı dili nûş eyle
Bezm-i ‘âlemde budur ‘âdet-i ‘âşk”

G (60/2)

İçki meclisindeki âşğın sevgilisinin hasretinden dolayı çektiği acılardan bu mekânda âşıkların canları hep yanmakla mahkûmdur.

*“Gülşende sâki nûş-ı şarâb itmek isterim
Ol bezme murg-ı cânı kebâb itmek isterim”*

G (78/1), G (55/3)

Virâne bir şekilde olan içki meclisine sevgilinin gelmesi ile bu yer can bulmaktadır.

*“Teşrîf idüp eyle bu gice bezmimi ihyâ
Üftâdeleriñ rûyuña hasretidir efendim”*

G (80/2)

Âşık için bezm; sevgilisinin güzelliğinin hayâlini kurduğu ve onunla vuslata erme arzusu duyduğu manevi bir mekândır. Bu kadar çok değerli bir mekân olan bezme, âşığın sevgilisini kendisi değil de âşığa engel olan rakîb’in onu çağırma düşüncesi bile âşığı kışkandırtmaktadır.

*“Dimiş agyâr-ı bed-çihre o şûha bezme gel bir şeb
Bu nâ-hoş sözleri gûş eyleyenlerden irag olsun”*

G (91/4)

Mihnet yeri olarak bilinen içki meclisinin cennete teşbih edilerek parlak bir yer halini almaktadır.

*“Bu keyfiyyetle bezmi cennet-âsâ pür-ziyâ eyle
Getür sâkî mey-i nâbı ki zîrâ ben dimem tursun”*

G (94/4)

Sevgilinin âşığa nispet olarak içki meclisinde rakîb ile anılması ve âşığın bu durumdan yüreğinin kebâb gibi yanışı izah edilmektedir.

*“Rûy-ı rakîbe bakup bâdeyi bensiz çakup
Cânımı nâra yakup bezme kebâb itdin âh”*

G (99/4)

Âşığın, hayâlinin gerçekleştiği ve bezme sevgilisinin gelmesi ile içki meclisinin sevinç yerine döndüğü bu duygunun tarifi yapılamamaktadır.

*“Yâr ile bezmimi Leylâ saña ta’rif idemem
Görmedim öyle safâ bezm-i cihâna geleli”*

G (119/5)

İçki meclisine sevgilinin teşrifi ile bu yere canlılık ruhunun hâkim olacağı bildirilmektedir.

*“Gel meclise ey gonca-i gülzâr-ı letâfet
Vir bezme tarâvet
Öldürmeden ‘uşşâkıñı bu nâr-ı harâret
Gel eyle ‘inâyet”*

Müst (3/1)

İçki meclisinin sadece âşıkların mekânı olarak bilinmesi ve bu yere yabancı olan rakîbin uzak durması gereken bir yerdir.

“Bezmimiz bîgâneden hâlî olup gitse rakîb
Yâreme bâhş itse bir dem merhem-i vaslın tabîb
Şimdi tuydum rûyuña Leylâ da olmuş ‘andelîb
Gülşen-i hüsnüñ bu göñlüm bülbül-i nâlânıdır”

Ş (8/4)

İçki meclisi kimi zamân âşıkların dertlerini unutmak için şarap içtikleri benliğinden sıyrılmak istedikleri bir sığınaktır.

“Buyur bezm-i safâya bâde nûş it
Çalup ney bülbülü gülde hamûş it
Bu dem gel nagme-i ‘uşşâkı gûş it
Çıkar âhım semâya perde perde”

Ş (17/2)

İçki meclisi ortamının sıcak oluşunun nedeni âşığın ettiği yakıcı âh’lardan dolaydır.

“Germ iden bezmi ‘aceb bu âh-ı sûzânım mıdır
Mey midir her lâhza sâkî dökdüğüñ kanım mıdır
Aldığıñ sâgar mı yâhud çeşm-i giryânım mıdır
Ney midir feryâd iden bu âh u efgânım mıdır”

Ş (20/1)

Âşık, virane şeklinde olan bezminde gece gündüz demeden sevgilisinin güzellik unsurları arasında olan saçları ve yanaklarını yâd ederek ona daima kavuşmayı istemektedir. İşte sevgilisinin bezme teşrif etmesi ile bu virane ve köhne yer bir anda aydınlık bir sığınağa dönüşmektedir.

“Fikr-i zülf ü ‘ârızıñla rûz u şeb eylerken âh
Rûşen oldu bezme teşrîfîñle bu bâht-ı siyâh
Eylediñ vîrâne-i göñlüm hümmâ-veş lâne-gâh
Ey perî-rû âşiyânıñ kalb-i vîrânım mıdır”

Ş (20/3)

İçki meclisinin kimi zamân yaşadığımız yer ile ilgi kurularak bu yerinde kimseye sonsuz olmadığı gelip geçici bir yurt olarak görülmesi düşüncesi dile getirilmektedir.

“Pek harâbım o bütüñ ‘âşkına mey sun sâkî
Çünkü bu bezm-i cihân kimseye olmaz bâkî
Görmesün bâri gözüm târ ideyim âfâkı
Kimseye beñzemiyor sevdiğimiñ âhlâkı
Sabrı güç çâresi güç derde giriftâr oldum”

Mh (3/4)

İçki meclisi çoğu zamân âşığın sevgilisinin teşrif etmesini istediği yer iken şâirinde sevgiliye bu yere gelmesini ve âşıklarının yüzünü güldürmesini istemektedir.

“Çalinsun meclis-i ‘işretde sâz ‘âşıklarıñ gülsün
Saña her rûz u şeb eyler niyâz ‘âşıklarıñ gülsün
Buyur bezm-i safâya itme nâz ‘âşıklarıñ gülsün
Gelindi verd-i handânım biraz ‘âşıklarıñ gülsün

Bu hâr-zâr-ı gamda cümlesi mâhzûndur sensiz”

Tah (7/3)

Sâkî'ye seslenilerek içki meclisindeki sunduğu şarabın aslında sâkî'nin dudağını temsil etmektedir.

*“Anla bil sâkî bana bâde sun dirsem eger
Bezm-i âşk içre lebindir bana ol müliden garaz”*

G (50/4)

Şeref Hanım

İçki meclisi sevgiliyle kavuşma yeri olarak hayâli kurularak gözyaşlarının döküldüğü yer olarak karşımıza çıkmaktadır.

*“Kanı o dem ki bezm-i visâlinde ol gülüñ
Cûş u hurûş-ı eşk ile gûyâ hezâr idim”*

G (134/2)

Âşıkların içki meclisine gelmelerinin amacı gül yüzlü sâkî'nin ayağını öpmek istemeleridir. Çünkü sâkî içki meclisinin süsüdür. Meclise gelen âşıklara içki sunup, âşıkları daima mest etmektedir. Bundan ötürü âşıklar sâkî'nin içki meclisinde kendisini âşıklardan ve içki meclisinden mahrum bırakılmamasını istemektedir.

*“Dirîg itme ayagın öpeyim bezm-i mâhabbetde
Mey-i şevkiñle gönülüm sâkiyâ mest-i müdâm olsun”*

G (160/3)

İçki meclisinin âşığın sevgilisi ile buluşmak için tasarladığı mekân iken verilen muhammes örneği ile durumlar tam tersine dönüp içki meclisine hiç alınmaması gereken rakîb'in buraya sevgili ile arkadaş şeklinde gelmesi âşık için tam bir hayâl kırıklığına sebebiyet vermektedir.

*“Âyâ ki ne yerededir mürüvvet
Nâ-bûd oldu şâhs-ı zî-gayret
İtdi o şeh-i sipâh-ı nâhvet
Agyârı enîs-i bezm-i vuslat
Çekdikleriñ ey gönül hebadır”*

Mh (7/4)

İçki meclisi sarhoş olan âşıkları barındıran bir sığınak olarak tasvir edilirken burada âşıkların bağlı oldukları sevgilileri ve her gece sevgililerini andıkları yer olarak bilinmektedir.

*“Subh olunca nûş-ı sâhbâ-yı firâk itdim ‘aceb
Kangı bezmiñ mestisiñ germ-ülfetiñ kimdir bu şeb”*

G (17/2, G (49/1)

Bezm sevgili ile âşığın kavuşma yeri olarak algılatıldığı, sevgilinin teşrifi ile harâb olan bezm'in aydınlığa döndüğü dile getirilmektedir.

*“Gel bezmime erken de ne dirlerse disinler
Kıl çeşmimi rûşen de ne dirlerse dişinler”*

G (41/1)

Bezm'in özellikleri verilerek bu mecliste toplanan âşıkların hoş sohbetler ederek muhabbetlerinin koyu bir şekilde akşamdan sabaha kadar sürdüğü ileri sürülmektedir. Yapılan bu sohbetler ile âşıklar gam ve kederlerinden kurtulmaktadır.

*“Benim bezmiñde şeb-tâ-be-seher nâr-ı mâhabbetle
‘Aceb hâtırda mı çün şem ‘-i sûzân olduğum demler”*

G (56/5)

Âşık, sevgilisinin daima bulunduğu bezm'e gelmesini arzu eder. Ama bu arzunun gerçekleşmediği âşık için bezm'in hasret dolu bir mekân olarak algılanmasına neden olmaktadır.

*“İder rûşen kudûmi hâne-i agyârı bî-minnet
Ben itsem da 'vet ammâ bezmime ol meh-likâ gelmez”*

G (72/2)

İçki meclisinde çalınan saza benzer musiki aletinin âşık Şeref Hanım'ın, âşkından dolayı çektiği acı ve ızdırâblar ile çıkarmış olduğu feryat figanları bu içki meclisinde çalınan musiki aletine ilham olmaktadır.

*“Göñül nedîm-i şehen-şâh-ı ‘âşk olalı Şeref
Nevâ-yı nâlelerim bezmine rebâb iderim”*

G (133/5)

İçki meclisinin sevgilinin başkaları tarafından bilinmesini istemediği gizli bir yer olarak karşımıza çıkarılmaktadır.

*“Kanı o dem ki mazhar-ı taltîf-i yâr idim
Kanı o dem ki mâhrem-i bezm-i nigâr idim”*

G (134/1)

İçki meclisinin âşık için sevgili ile rakîbin arkadaş olarak oraya gelmesini istemediği yer olarak tasavvur edilmektedir.

*“Yüz çevirmem bir cefâdan râzıyım her kâhrına
Tek hemân ol şûh enîs-i bezm-i agyâr olmasın”*

G (163/4), G (165/5)

İçki meclisi sevgilinin kimi zamân bulunduğu mekân olduğundan dolayı âşığın sevgilisini görme umudu ile her daim kapısından ayrılmadığı bir vuslatgâhtır.

*“Bezm-i ‘âşk-ı yârdan çekmez ayagın yine dil
Sâki-i câm-ı kazâ imhâl-i irşâd itse de”*

G (188/3)

Bezm, âşıklar için sevgilisi ile vuslat yeri olarak anlamsal bir boyut kazanırken bu mekâna âşıkların vuslatına engel olan rakîbin sevgili ile buyurması âşık için artık yeni bir boyut kazanıp cefânın, yeri olarak anlamsal bir değişikliğe büründüğü dikkatimizi çekmektedir.

*“Bu gice bezme rakîb ile işitdiñ mi gönül
Gelmiş o şûh meger baña cefâ niyetine”*

G (192/4)

Âşığın, bezmi gamda olmasının sebebi sevgilisinden ayrı olması ile bağlantılıdır. Bu bezm’de âşıktan dökülen gözyaşları meydır. Ayrıca ayrılık ateşi âşığın gönlünü kebâp eylemektedir.

*“Kebâbı murg-ı dil mey eşk-i çeşmim bezm-i gam mevcûd
Nola ben de bu ‘işret-gehde kesb-i fırsat istersem”*

G (117/2)

Gam meclisi, âşık için üzüntü yeri olarak bilinirken bu durumun somutlaştırılarak âşığın gözünden akan yaşın şaraba teşbih edilmesi dikkat çeken noktalar arasındadır.

*“Şarâb-ı ye’s ile dil sâkiyâ mestânedir şimdi
İki çeşmim tolı bezm-i gama peymânedir şimdi”*

G (241/1)

Gam meclisinde sâki’nin aşığa cam’ı sunması ile âşık mestânelik bir duruma girmiştir. Mestâne hali ile âşık kimi zamân eğri bir şekli olan çenge kimi zamân ise kendisini bezm’de çalınan bir rebâb olarak görmektedir.

*“Câm-ı ‘âşkıñ katresi mest ü harâb eyler beni
Bezm-i gamda gâh çeng ü geh rebâb eyler beni”*

G (248/1)

1.15.19. Meclis

Bozkurt meclisin sözlük anlamı için: “*oturmak anlamındaki cülûs kökünden türetilmiş bir mekân ismi olan meclis (çoğulu mecâlis) oturumun yapıldığı yeri ifade eder, bir kelimeyle tamlama halinde kullanıldığında ise (ilim meclisi, zikir meclisi, tartışma meclisi, sohbet meclisi) oturumun amacı, türü veya niteliği belirtilmiş olur.*”⁸⁰ Meclis âşıkların, benliğinin teslimiyet yeridir. Ayrıca İlâhi Âşk’ın, şarabının içildiği yer anlamının yanı sıra sevgilinin güzellik unsurlarının yad edildiği bir mekândır.

⁸⁰ Nebi Bozkurt, “Meclis”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s.241.

Leylâ Hanım

Klasik Türk şiirinde âşıkler sevgililerinin çeşitli özelliklerini yâd ederek bir nevi kendilerini avuturlar. Sevgilisinin dudağına ve yüzüne kavuşma arzusu ile daima hayâl kurmaktadır. Buradan hareket ile içki meclisinde aşğın içtiğı şarabın kırmızılığının sevgilinin dudağının kırmızı oluşu ile bağdaştırılmaktadır.

*“Yâd-ı rûyuñla idüp meclisi âmâde bu şeb
Şevk-i la ‘liñle sebûda kızarur bâde bu şeb”*

G (10/1)

İçki meclisi bir bahçe görünümünde olup burada sevgiliye teşbih edilen gülün beyazlar içinde bu yere teşrifi söz konusudur.

*“Seyr idiñ berg-i semen içre gül-i ra ‘nâyı
Yâr meclisde geyinmişdi beyâz sâde bu şeb”*

G (10/2)

Âşık için meclis, sevgilisi ile vuslatgâh yeri iken rakîb için ise bu yerin onun ölümüne neden olmasını istediğı bir mekân görünümündedir.

*“Yârdan evvel nola agyâr gelse meclise
Güller açılmazdan evvel hâr kendin gösterür”*

G (30/5)

İçki meclisinde aşğın feryat ve figanına ortak olan ney ve âşığı mest edip sevgilisine duyduğu hasreti bir nebze unutturmaya çalışan şarabın içildiğı mekândır.

*“Göñül açmaga bu şeb meclisde
Ney ü meyle o perî-zâd gerek”*

G (64/3)

Kimi zamân meclisin, rakîb için yasaklı yer olduğu söz konusudur.

*“Kenâr-ı cûyda dildâr ile hem-meclis olmuşduk
Görüp mâhfice ol dem eyledi kâfir rakîb ifsâd”*

G (23/2)

İçki meclisinin cennet gibi oluşu âşıkler için âmâde bir yerdir.

*“Müheyyâ oldu bir meclis ne meclisdir behişt-âsâ
Hep erbâb-ı safâ gelsün de agyâra yasag olsun”*

G (91/2)

Meclis âşğın duygularını ifşâ ettiği mekân olarak görülür. Bu durumun somut hali ise beyitte âşğın, sevgilisiyle beraber iken yaşadığı hazzın sonsuz olduğu ifade edilmektedir.

*“Mey ü mâhbûb ile sen bâg-ı ‘işretde safâ-yâb ol
Bu tarz-ı hâs ile meclisde sâkî muhteşem tursun”*

G (94/ 2)

Agyâr'ın girmesine yasaklı olan içki meclisi sevgiliyle gelmeleri ile âşığın sessizliğe bürünmesine neden olmaktadır.

*“Nice demlerdir ol meh-rû olup hem-meclis-i agyâr
Ferâmûş eyledi ‘uşşâkını gözden nihân oldu”*

G (109/3)

İçki meclisinin gözlerden ırak bir yer olarak görülmesinin sebebi âşık şâir ve sevgilinin vuslat-gâh’ından dolaydır.

*“Kâr eyledi cevriñ dile ey gamzesi hûn-hâr
Gel olma cefâ-kâr
Gel meclise zevk eyleyelim bir gice tenhâ
Bir sen biri Leylâ”*

Müst (2/5)

Gül bahçesinin zarafeti olarak bilinen goncanın sevgiliye teşbih’i ile içki meclisine teşrifi arzulanmaktadır.

*“Gel meclise ey gonca-i gülzâr-ı letâfet
Vir bezme tarâvet
Öldürmeden ‘uşşâkıñ bu nâr-ı harâret
Gel eyle ‘inâyet”*

Müst (3/1)

Âşık, daima sevgilisini herkesten kıskanır. Daha çok ise sevgili etrafında dolaşan rakîbten haz almaz. Sevgiliye rakipten uzak durması için öğütler vermektedir.

*“Râhm eyle baña başıñ içün zülf-i kemendim
Gördüm seniñ etvârıñı gâyetle beğendim
Yüz virme o agyâr-ı siyeh-rûya efendim
Öldür beni isterseñ eger meclise tek gel”*

Ş (10/2)

Ş (10/3), Ş (10/4)

Kimi zamân âşığın mecliste sarhoş olmadığı tam tersi sevgilinin yokluk fikri bile onu sarhoş eden nedenler arasında olup bu yere mestânelik durumda geldiğini izah edebilmektedir.

*“Geldiñ bu gice meclise mestâne-kıyâfet
Yok bunda suçum sen de bilürsüñ behey âfet
Nûş eyler iken bâde bu tekdîre ne hâcet
Sâkî gel ayagıñ öpeyim pür-gazab olma”*

Ş (18/2)

Âşığın hiç istemediği bir olay söz konusu olup bu olayın sevgili ile rakîbin birlikte meclise gelip eğlendikleri söz konudur. Bu durum da âşığı çileden çıkarmaya yeterlidir.

“Aceb ol mâh-rû kimlerle ünsiyyetdedir şimdi

*Rakîb-i har-menişle korkarım ülfetdedir şimdi
Safâ-yâb oldu a'dâ meclis-i 'işrettedir şimdi
Cihânda rûy-ı rahat görmesün rahatdadır şimdi
Dil-i dîvâne hayfâ vâdi-i mihnetdedir şimdi
Cüdâ oldu vatandan âteş-i fîrkatdedir şimdi
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş 'âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”*

Müse (1/1)

Âşığın kendine sığınak olarak belirlediği meclis kimi zamânda âşık için yabancı bir yer kimliğine bürünmektedir.

*“Bu şeb gönülüm olup şem ‘-i cemâl-i yâre pervâne
Ümîd eyler idim râhm eyleye bu çeşm-i giryâna
O demde meclis-i 'âşka değilken ben de bigâne
Hele bîdâri-i bâhtımla vardım bezm-i cânâna
Temâşâ eyledim keyfîmce mest olmuş uyurmuşlar”*

Tah (13/4)

Meclisin harâb, yaşanılmaz bir yer kimliğinden sıyrılarak sevgili sayesinde bu yer için tazelik ve yeniden dirilmenin olması önemli bir noktadır.

*“Bir meclise vardım ki tarâvet var içinde
Üftâdelere lutf u mürüvvet var içinde
'Uşşâkınıñ âhvâline şefkat var içinde
Bir söz didi cânân ki kerâmet var içinde
Dün giceye dâ'ir bir işâret var içinde”*

Tah (12/1)

Meclis, şâir'in kaçış noktası olarak ele alınıp şarap içtiği yerdir.

*“Kıl meclisi âmâde ne dirlerse disünler
İç dilber ile bâde ne dirlerse distünler”*

G (37/1)

Şeref Hanım

Meclis, âşığın sevgilisine duyduğu hasretten ve mest olmaktan dolayı âşığın, aklının yerinde olmadığı benliğinden sıyrıldığı bir yer olarak da görmek mümkündür.

*“Mest iken dün gice agzın aramış meclisde
Bûsa dâ'ir haberi sâgara sor sorma bana”*

G (3/3)

Meclise sevgilinin gelip âşığa yüzünü göstermesi ile bu yerin neşe bulan bir mesken olacağı görüşü savunulmaktadır.

*“Sâkiyâ meclisde yâri neş'e-yâb olsun da gör
Dîde-i bâdâmını mest-i şarâb olsun da gör”*

G (28/1), (121/4)

Klasik Türk şiirinde sabâ rüzgârı sevgili ile ilgili haberleri âşığa götürme işlevi ile görevlidir. Sabâ rüzgârının içki meclisine sevgilinin rakîb ile gelişini âşığa bildirdiği âşığın bu durumdan hoşnut olmadığı anlamındadır.

“Agyâr ile hem-meclis o gonca kederim var
Ey bâd-ı sabâ söyleme lutf it haberim var”

G (52/1)

Âşığın her daim ateşler içinde yandığı bundan dolayı ona şarabın, içki içilen ve sevgiliyi yad eden yerin dâhi ateş olarak görüldüğü kaçınılmaz bir sonudur.

“Mey âteş meclis âteş sâgar âteş rûy-ı yâr âteş
‘Aceb mi olsa dil ‘âşk ile dâ’im yanar âteş”

G (79/1)

İçki meclisi âşığın sevgilisine kavuşmak için sunulan şarap ile âşıkların akıllarını başından aldığı yer olarak tasvir edilmektedir.

“Yıkıldı meclis-i hayretde mest olup kaldı
Mey-i visâl ile mâhmûr gördüğün gönlüm”

G (129/2)

Âşık, bir zamânlar içki meclisinde sevgilisi ile hoş vakitler geçirdiğini söylerken başka bir zamân burada âşığın sarhoş olduğu yer olarak görülmesi de dikkat çekmektedir.

“Hem-meclis-i nigâr idim eyvâh bir zamân
Bîgâne-i humâr idim eyvâh bir zamân”

G (150/1)

Meclis âşığın sevgilisi ile kavuşma yeri olarak hayâl edilirken, tam tersi bu yere rakîb ile sevgilinin buyurmasının âşığın incindiği yer anlamı kazanmıştır.

“Görüp meclisde agyâr ile yâri olma âzürde
Olur elbet hezârân hâr dâmân-ı gül-i terde”

G (213/3)

İçki meclisine sevgilinin gelmesi ve âşığa kendi elleri ile âşk şarabını sunması âşığın sevgilisi için döktüğü gözyaşlarının o ana değer olduğu tasavvur edilmektedir.

“Bâde-i şevka bedel oldu sirişkim bu gice
Sâki-i meclisimiz dün gice cânânım idi”

G (251/2)

1.15.20. Diyâr

Devellioğluna göre diyâr “memleket, ülkedir.”⁸¹ Diyâr aslında âşıklar için uzaklık, mesafe, yalnızlık, hasretin sembolü olmaktadır.

⁸¹ Devellioğlu, age, s.215.

Leylâ Hanım

Âşığın, gurbet ellerde memleketine hasret duyduğu ve bir an önce memleketine kavuşma isteği ile yanıp tutuştuğu belirtilmektedir.

“Şebâbetde gönül şimdi düçâr-ı hasret olmuşdur
Mekânım cây-ı gurbetde diyâr-ı hasret olmuşdur”

G (26/1)

Morevîzâde'nin memleketinden nedeni belli olmadığı halde sürgün edildiği belirtilmektedir.

“Ne rütbe âh u feryâd itse bülbül bâg-ı dünyâda
Meseldir söylenür bûy-ı vefâ yok verd-i hamrâda
Mürüvvet kalmadı ehl-i dile sûy-ı âhibbâda
Ne rind-i nükte-dânında ne kat'â ehl-i takvâda
Yine terk-i diyâr itdi anıñçün Morevî-zâde
İşitdim ki okur bu matla'ı şehr-i Burûsâ'da
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş 'âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”

Müsed (1/3)

Şeref Hanım

Ayrılık diyârı ile sevgilinin olmadığı yer kastedilmektedir.

“İrdi sürûrum gâyet
Düşdüm diyâr-ı fûrkate
Sad-müjde hecr ü hasrete
Oldum visâliñden cüdâ”

Ş (22/2)

Uzak diyârlar, âşıkların sevgililerine kavuşmada büyük rol oynamaktadır. Bunun için bu yer âşıkların vazgeçemedikleri yerler arasındadır.

“Dergeh-i dildârda itdim tavattun ba'd-ez-în
Hem-çü Kays u Kûh-ken terk-i diyâr olmaz bana”

G (1/5)

Dünya hayatı kastedilerek, bu yerden göç eden kişilerin buraya tekrar dönüşünün mümkün olmaması izah edilmektedir.

“Her gelen gider giden gelmez diyâr-ı 'âleme
Yok esâsında metânet tutamaz kimse mekân”

Trh (115/5)

Şeref Hanım, Yazıcı-zâdeler'e karşı ilgisinin olduğu ve onların bulunduğu yerin manevi güzelliklerle dolu bir yer olduğu tasvir etmektedir.

“Olur hâsıl murâdñ rabt-ı kalb ile niyâz eyle
Diyâr-ı himmete sâhib-kırândır Yazıcı-zâde”

1.15.21. Râh

Devellioğlu: “1.yol. 2.tutulan yol, meslek, usul.”⁸² Hak yolunda olan kişilerin kendilerini maddi unsurlardan ellerini çektiklerini ve sevgili yolunda canlarını feda eden âşıklarla karşı karşıyayız.

Leylâ Hanım

Râh; hak yolunun kişinin kendisinin ve yaratılışındaki amacı hakkında fikir edinmesi aynı zamanda kişinin benliğinden sıyrılarak yeni bir kimlik arayışı için önemli bir mekândır.

“Tekye-i ‘âşkında yâriñ baş açık abdâl olup
Râh-ı Hak’da cismimiz ‘uryân idenler bizleriz”

G (44/6)

Âşıkların, âşk yoluna varmak için sonucunda ölüm dâhi olsa bundan korkmadıklarını ve her türlü engellere karşı tahammül etmekte kararlıdırlar.

“Râh-ı ‘âşkında beni sanma ecelden havf ider
Göz göre gamzeñle biñ kan eyleseñ itmem ferâg”

G (56/4), Tah (2/2)

Sevgili yolunda dökülen kanın hesabını sormak anlamsızdır.

“Âdetdir o kim yârelere merhemurulmaz
Kanlar dökülür râh-ı mâhabbetde sorulmaz
Sözdür bu ki sular da bulanmazsa turulmaz
Ol şûhî arar rûz u şeb ‘uşşâkı yorulmaz
Mecnûn gibi ‘âşıkları var zülfi telince
Leylâ sözi efsânedir ol mâha gelince”

Tes (2/3)

Şeref Hanım

Âşığın, daima sevgili yolunu gözlediği ama sevgilinin bir türlü gelmemesi canını sıkıktır.

“İki gözüm ser-i râhında kaldı gelmedi yâr
Benim bu gice dirîgâ enîsim olmadı yâr”

Kt (93/1), G (242/3), G (218/2)

Âşığın, sevgili yolunda can vermeye razı olduğu görülmektedir.

“Ölme var râh-ı mâhabbetde gönül dönmek yok
Kûy-ı yâre gidelim cânı fedâ niyetine”

G (192/5), G (82/5)

⁸² Devellioğlu, age, s.1020.

Âşığın, sevgili yolunda döktüğü gözyaşlarının sonu yoktur.

*“Dökmekle ser-i râhına sen dâne-i eşki
Ol âhu-yı vâhşîyi dilâ râm idemezsin”*

G (156/4)

Âşığın gönlü tüm sebatkârlığı ile sevgilinin yolunu beklemektedir.

*“Râhına ‘akl u dil ü sabrı fedâ itmiş iken
Bilmez ol tıfl-şı ‘ârım aña mı acıyayım”*

G (139/2)

1.15.22. Vatan

Vatan için Çağrıcı: “yerleşmek, bir yeri yurt edinmek, kendini bir şeye alıştırmak” anlamındaki vatan kökünden türeyen vatan klasik sözlüklerde ve edebi metinlerde “kişinin doğduğu, yerleştiği, barındığı ve yaşadığı yer” manasına gelir.”⁸³ Vatanın, hasret kavramı ile daha çok kullanılmaktadır. Hasret duyulan şey kimi zamân bir sevgili kimi zamânda bir şehir veya diyâr olmaktadır.

Leylâ Hanım

Âşığın, deliye dönmüş gönlü bir kasırgaya yenik düştüğü için vatanından uzak kalmasına neden olmaktadır.

*“Lebiñsiz tevbe şimden soñra cânâ bâde-i nâba
Ki sensiz çıkmadım ey mâh-rû bir kerre meh-tâba
Dil-i dîvâne dûr oldu vatandan düşdi gird-âba
Bu şeb hulyâ-yı cânân ile ben dâhi varup hâba
Görüñdi âşinâlar cümle bir bir çeşm-i pür-tâba
Didim bu beyt-i dil-sûzı yanup yakıldım âhbâba
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş ‘âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”*

Müse (1/4), Müse (1/1)

Şeref Hanım

Âşık, güzel yüzlü sevgilisinin, hiç tanımadığı yerde kalması üzüntüsü ile içinde yaşadığı vatanının, cennet timsali bir yer olması dâhilinde bile buranın onun için bir anlamı kalmadığını ifade etmektedir.

*“Kaldı yâd ilde o vech-i hasenim âh ki âh
İstemem cennet olursa vatanım âh ki âh”*

G (218/1)

⁸³ Mustafa Çağrıcı, “Vatan”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s.563.

Sevgilisinin olduğu yer olan vatan; kendisinin bu yerden uzakta olmasından dolayı âşık tarafından hasret duyulan bir mekân olmasına neden olmaktadır.

“*Vatanda olsa da yâr olmayınca ‘âşıkıñ bildim*
Geçermiş gûyiyâ leyl ü nehârı gurbet illerde”

G (220/2)

Güzellik bakımından vatan ile sevgilinin yaşadığı yer kıyaslama yoluna açıklığa kavuşulmaktadır.

“*Vatandan ‘âşıkâ maksûd yâr imiş cânâ*
Meger vatan ser-i kûy-ı nigâr imiş cânâ”

Kt (87/4)

1.15.23. Beşiktâş

Leylâ Hanım

Şâir’in gözünde, Beşiktâş’ın anlamı hasret çekilen yer olarak görülmesi dikkat çekmektedir.

“*Tâkatım kalmadı ben ‘azm-i Beşiktâş idemem*
Togrısı haste-i hicrânıyım ammâ gidemem
Hele mâderden efendim acı söz işidemem
Kayığı çekdirelim iskele-i hünkâra”

Ş (9/3)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.15.24. Çengelköy

Hürel Çengelköy için: “*Bir zamânlar kütür kütür hıyarları, kirazları, çilekleri ve türlü türlü çiçekleriyle ünlenmiş Çengelköy yerleşimi, Üsküdar ilçesi sınırlarındadır ve Asya yakası İstanbul’unun en güzel Boğaziçi köylerinden biridir.*”⁸⁴ Bu yer özlenen, kavuşulması arzulanan yer anlamında kullanılmıştır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Çengelköy, âşık için yalnızlık sembolünün vuzuh bulmuş halidir. Çünkü âşığın burada sevgilisinin özlemi ile âh’lar ettiği ve niyazlar ettiği yerdir.

⁸⁴ Haldun Hürel, *İstanbul’un Alfabetik Öyküsü*, İkarus Yayınları, İstanbul 2008, s.107.

“Gönlüm asıldı kaldı ser-i zülf-i yârda
Çengelköyü'nde ben yalıñız âh u zârda”

G (200/1)

1.15.25. Hamam / Germ- âbe

Eyice Hamam için: “Arapça’da “ısıtmak; sıcak olmak” anlamındaki *hamm* (*hamem*) kökünden türeyen *hamam* (*hammâm*) kelimesinin sözlük anlamı “ısıtan yer” demek olup “yıkama yeri” mânasında kullanılmaktadır. Farsça karşılığı *germâbedir*.”⁸⁵ Âşığın gönlünün yanıp tutuşması ile hamamdaki olan sıcaklık arasında ilgi kurulmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşığın gönlü, hamama benzetilerek bu yerdeki yanan ateş âşığın gönlündeki ayrılık ateşi ile mukayese edilmiştir.

“Gelmediñ germ-âbe-i dil yandı nâr-ı hecr ile
Gâlibâ şartınca teşrîfîñ ricâ bilmem nedir”

G (35/4)

1.15.26. Aram-gâh

Devellioğlu: “dinlenilecek yer.”⁸⁶ Aram-gâh, âşığın, gönlü ile ilişki kurularak verilmektedir. Ayrıca kişinin psikolojisi üzerinde huzurlu bir ortamın etkisini yaratmak anlamında kullanılmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşığın gönlü sevgilisinin dinleneceği bir mesken olarak teşbih edilmektedir.

“Sabâ ârâm-gâh-ı göñlümi dağıtma çün şâne
Perîşân olduğum ol turra-i tarrâr içündür hep”

G (12/2)

İki âlem mukayese edilerek içinde yaşadığımız âlemin her dem kaos ortamına sâhip olduğu ama ikinci âlem olarak belirlenen âhîret hayatındaki cennet bahçelerinin oraya

⁸⁵ Semavi Eyice, “Hamam”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 15, TDV Yayınları, İstanbul 1997, s.402.

⁸⁶ Devellioğlu, age, s. 39.

varacak olan kişilerin karşılaşacağı ortam huzurlu bir ortam olacağı hakkında bilgi verilmektedir.

*“Göçdi şitâ nihâyeti terk itdi ‘âlemi
Ârâm-gâhını dilerim bâg-ı cennet”*

TrkB (4/29)

1.15.27. Lâleli

Leylâ Hanım

Lâleli kâtibi olarak görev alan kişinin kızının vefâtı ile mekânının cennet olması dileğinde bulunmaktadır.

*“Lâleli'niñ kâtibiniñ duhteri
Kıldı gülzâr-ı na ‘îmi cây-gâh”*

Trh (40/1)

1.15.28. İstinye

Hürel'e göre İstinye “Efsanevi kişiler olarak bilinen antik çağın ünlü serüvencileri Argonotlar'a, Karadeniz'in uzak kıyılarına yapacakları yolculuklarında bu köydeki bir “cin” yardım etmişti. Adı da “Stenon”du. İstinye, bu Stenon adının değişime uğramış şeklidir ve “güçlünün yeri” anlamına gelen bir sözcüktür.”⁸⁷ İstinye; şâir ile arkadaşlarının toplandıkları keyifli günlerini geçirdikleri yer anlamındadır.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım'ın, gençlik çağlarında; muhitindeki kişileri aldırmadan, İstanbul'un; çoğu yerini yakın dostları ile gezmektedir.

*“Gidelim Göksu'ya Kandilli'de mey nûş idelim
Geçüp İstinye'ye bülbülleri hâmûş idelim
Gam-ı dünyâyı Kalender'de ferâmûş idelim
Kayığı çekdirelim iskele-i hüinkâra”*

Ş (9/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.15.29. Nişân-gâh

⁸⁷ Hürel, age, s.184.

Devellioğlu: “1. Nişan tahtası, hedef yeri. 2. Silâh namlusunun üstündeki nişan alınacak kısım.”⁸⁸ Nişan yeri; âşığın, sevgilinin güzellik unsurlarından olan kaşlarına hedef olduğu yerdir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşık kendisini, nişan yerinde sevgilisine kurban etme arzusundadır.

“Nişân-gâh it beni ey kaşı yâ gel atma yâbâna
Dem-â-dem tîr-i gamzeñ sâhn-ı sînemde bedîd olsun”

G (168/4)

1.15.30. Lu’bet-geh

Devellioğlu: “Oyun yeri; tiyatrodur”⁸⁹ Lu’bet-geh yeri hilekârlık özelliği ile ele alınmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Beyitte bu yerin eğlence yeri anlamından sıyrılarak, mecâzi bir anlam ile oyuna getiren yer anlamında kullanılmıştır.

“Aldanup oldı bu lu’bet-gehde nice şâh mât
Gâfil olma bir nefes mekrinden isterseñ necât
Cehd idüp eyler iseñ râh-ı mâhabbetde sebât
Cânib-i dünyâ-yı dûna itmez iseñ iltifât
Saña ey dil Hak Ta ‘âlâ’dan nice tevkîr olur”

Tah (6/4)

1.16. Coğrafi Mekânlar

1.16.1. Fıstıklı

Şâir, fıstıklı’yı ziyaret ederken gönlünü bir güzel sevgiliye kaptırmakla bu yeri anmaktadır.

⁸⁸ Devellioğlu, age, s. 984.

⁸⁹ Devellioğlu, age, 636.

Leylâ Hanım

Âşık, gönlünü fıstıklıda, bir sevgiliye kaptırmıştır.

*“Dil-dâr ile Beykoz'da gezüp hayli yorulдум
Fıstıklı'da bir dîde-i bâdâma uruldum”*

G (82/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.16.2. Bursa

İnalcık'a göre Bursa'nın konumu: *“Uludağ'ın kuzeybatı eteğinde, aynı adlı ovanın güney kenarında meyilli bir mevkide kurulmuştur. Bugün şehrin büyük bir bölümü batıdaki alçak kısımda yer almaktadır. Şehir hem uygun meyle sâhip dağın yamaçlarına doğru tırmanan, hem de ovaya doğru inen bir yayılma gösterir.”*⁹⁰ Bursa, şâir Leylâ Hanım için üzüntü, keder duygularını yapısında barındıran bir şehir anlamındadır.

Leylâ Hanım

Dîvânında kardeşi içinde yer ayıran Leylâ Hanım, kardeşi Halid Efendinin de Bursa'da yaşamış olduğunu dile getirmektedir.

*“Bir zamân olmuş iken şehir-i Burûsa'da mukim
Getürüp hâtırına âh ki hubbû'l-vatanı”*

TrkB (5/14)

Leyla Hanım bu gazelinde Bursa'nın Pınarbaşı semtini üzüntülü bir ruh haleti ekseninde yâd etmiştir.

*“Burûsâ'nıñ Pıñarbaşı'na itmem ser-fürû şimdi
Dü-çeşmim iftirâkıñla pıñar-ı hasret olmuşdur”*

G (26/3)

Leyla Hanım'ın yazmış olduğu şiirlerinden anlaşılıyor ki babası Morevî-zâde Efendi'nin Bursa'da yaşamıştır. Bursa'da bulunmasının sebebi tam olarak bilinmemektedir.

*“Mürüvvet kalmadı ehl-i dile sûy-ı âhibbâda
Ne rind-i nükte-dânında ne kat'â ehl-i takvâda
Yine terk-i diyâr itdi anıñçün Morevî-zâde
İşitdim ki okur bu matla'ı şehir-i Burûsâ'da
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş 'âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”*

Müsed (1/3)

⁹⁰ Halil İnalcık, “Bursa”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s.445.

Devletin önemli isimleri arasında olan Alî Aga Ser-Bevvâbîn, Bursa şehrinde konaklamaktadır.

“Devletde kapucıbaşı itmiş iken şâh-ı cihân
Şehr-i Burûsa’da hemân kılmışdı ‘uzlet bir zamân”
Trh (51/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.16.3. İstanbul

İnalcık İstanbul’un, konumu için: “Doğu Roma İmparatorluğu ve Osmanlı Devleti’nin başşehri, bugün Türkiye Cumhuriyeti’nin nüfus ve ekonomi bakımından en büyük merkezi olan İstanbul tarihi olarak Haliç, Marmara denizi ve surların çevrelediği yarımadaı işaret eder.”⁹¹ Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânları’nda İstanbul için ilim yeri, âşıklar içinde zevk ve safâ yeri olarak tasvir etmektedirler.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, kardeşinin İstanbul’a gidip, orada vefât ettiğini belirtmektedir.

“Gidüp İstanbul’a itdikde bekâyı menzil
Fürkati başıma tar itdi bu beytül-hazeni”
TrkB (5/15)

Leylâ Hanım, Galip Paşa’nın vezir olması durumunu ve İstanbul’a teşrif etmesi açısından bu yeri sevinç yeri anlamında kullanmıştır.

“Semâ‘ itdi kudûmiyle Sitanbul halkı eyvAllah
Aña yardımcı olsun evvel âhir Hazret-i Monlâ”
Trh (9/4)

Şeref Hanım

İstanbul şehri, âşıklar için zevk ve safâ yeri iken hem de ilim irfan yeridir.

“Genc-i ‘uşşâk-ı safâ İstanbul
Cem‘-i ‘irfân-ı vefâ İstanbul”
Kt (66/1)

1.16.4. Konya

⁹¹ Halil İnalcık, “İstanbul”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 23, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s., 220.

Baykar Konya şehri için: “İç Anadolu bölgesinde şehir ve bu şehrin merkez olduğu il.”⁹² Konya şehrinin Leylâ Hanım’ın kalemine lugaz olarak yansıdığı ve Şeref Hanım için ise yüce bir yer manasındadır.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım döneminde bu iki şehrin o dönemde ayakkabı ve çizmelerin üretildiği yer olmasından hareketle şâirin bu iki şeyden kim birini alırsa bu şehirler maaş niteliğinde verileceğini anlatır.

“Ârzû idüp kim isterse bu iki dilberi
Arpalığı oldı anıñ Konya yâhud Kayseri”

Lug (4/5)

Şeref Hanım

Konya, Şeref Hanım için yüce, kutlu bir yer olduğu önemle arz edilmektedir.

“Mübârek ravzasıyla Konya’yı ‘âlî-makâm itdi
Nazar kıl cennet-âsâ türbesin bâg-ı merâm itdi
Ne dem da ‘vet olup dergâh-ı Bârî’ye hırâm itdi
Tuyup teşrifin ‘adne vâlidî dâhi kıyâm itdi
‘Uluvv-i kadr-i Mevlânâ’yı yok bir ferdiñ inkârı
Bilür şâh u gedâ pîr ü cüvân hep Molla Hünkâr’ı”

Müsed (6/8)

1.16.5. Sîvâs

Demirel Sivas şehrinin konumu hakkında: “İç Anadolu’nun doğusunda Yukarı Kızılırmak havzasında yer alan eski yerleşim yerlerinden biridir. Kızılırmak vadisinin kuzey kenarında Meraküm yaylası eteğinde 1275 metredir.”⁹³ Sivas şehri hem ölüm ile bağdaştırılmakta hem de siyasi açıdan ele alınmaktadır.

Leylâ Hanım

Keçecizâde İzzet Molla Efendi’nin âhiret hayatına göç ettiği yerin Sîvâs şehri olduğu bilgisi verilmektedir.

“Sîvâs ilinde eyledi ‘ukbâya rihlet âh
Bir yâre açdı bagrımıza derd-i fûrkat âh”

TrkB (4/25)

Leylâ Hanım, ismini belirlemediği bir kişinin müşîr rütbesi ile Sîvâs iline tayin edildiğini söylemektedir.

⁹² Tuncer Baykara, “Konya”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, s.182.

⁹³ Ömer Demirel, “Sivas”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s.278.

*“Tebrîkine mühmelle bu câriyesi Leylâ
Târîh ider imlâ
“İclâlle Sîvâs'a müşîr oldu sezadır
Destûr-ı bâhâdır”*

Müst (1/7)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.16.6. Edirne

Gökbilgin Edirne’nin konumu için: *“Balkan yarımadasının güneydoğu uzantısını teşkil eden Trakya kesiminde, Tunca ile Arda nehirlerinin Meriç’e ulaştığı yer yakınında bulunmakta-dır.”*⁹⁴ Edirne şehri siyasi merteye açısından beyitlere konu edilmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Edirne şehri, Mustafa Paşa’nın valilik mertebesine gelmesi ile bu şehir onurlandırılmıştır.

*“İzz ile bu sâl Edirne mansıbın tevcîh idüp
“En tü’eddû” nassınıñ ma ‘nâsını kıldı ‘ayân”*

Trh (10/6)

Edirne şehri, Mustafâ Pâşâ’nın ününe kavuştuğu ve kendisine mesken olan yer olarak ele alınmıştır.

*“Bendesî Leylâ didi tebrîk idüp târihini
Mustafâ Pâşâ ile câh-ı Edirne buldı şân”*

Trh (10/11)

Münir Bey’in, Edirne görevinde bulunması ile bu yerde sevinç rüzgarları esmektedir.

*“Nasbına Leylâ didi târîh-i tâm
Edrine buldı Münîr Beg’le şeref” (1249)*

Trh (32/7)

1.16.7. Gelibolu

Emecen’e göre Gelibolu şehrinin konumu hakkında: *“Aynı adı taşıyan yarımadaının kuzeydoğu kesiminde Çanakkale Boğazı’nın kuzey giriş kısmında, denize doğru uzanan bir yüksekliğin üzerinde kurulmuştur. Şehrin ve yarımadaının adının “gemi şehri, güzel şehir”*

⁹⁴ M. Tayyib Gökbilgin, “Edirne”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 10, TDV Yayınları, İstanbul, 1994, s.425.

yâhut “Galyalılar’ın şehri” anlamındaki Kallipolis veya Gallipolis ’ten geldiği belirtilir.”⁹⁵
Gelibolu şehri Şeref Hanım için önem arz eden Âhmed Bîcân’ın türbesinin olduğu yerin ziyareti ile anlam bulmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Şâir, Âhmed Bîcân’ın, Gelibolu’daki türbesini ziyaret etmektedir.

“Ziyâret kıl Gelibolu’da hâk-i türbesin tâ kim
Açılsın cân göziñ kuhl-i cilâdır Âhmed-i Bî-cân”

K (10/5)

1.16.8. Kastamonu

Şâhin için Kastamonu: “Kızılırmak’ın başlıca kollarından Gökırmak’a kavuşmak üzere Ilgaz dağının kuzey yamaçlarından inen Kastamonu suyu veya Karaçomak deresi vadisi boyunca denizden yaklaşık 790 m yükseklikte yer alır.”⁹⁶ Devletin çeşitli görevlerine gelen kişiler hakkında bilgi verilerek kimin nerede hangi görevde bulunduğu hakkında bilgiler açıklığa kavuşturulmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Şâirin yaşamış olduğu dönemlerde bir zamânlar Kastamonu’da defterdarlık yapan Bâkî Efendi hakkında bilgi verilmektedir.

“Zât-ı Kastamonu’da bi’z-zât defter-dâr iken
Dânesiyle defter-i ‘ömri resîde yetdi hayf”

Trh (99/1)

1.16.9. Aydın

Feridun Emecen, Aydın şehri hakkında: “Büyük Menderes vadisinin kuzey kenarında ve Aydın dağlarının güney eteğinde yer alır. Denizden yüksekliği 5580 metre olup

⁹⁵ Feridun Emecen, “Gelibolu”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, TDV Yayınları, İstanbul 1996, s.1.

⁹⁶ İlhan Şâhin, “Kastamonu”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, TDV Yayınları, İstanbul 2001, s.585.

İlkçağlardaki adı Tralles'tir."⁹⁷ Aydın şehri Leylâ Hanım'ın tarih düşürdüğü bir kişinin devlet makamı ve bu makama gelişinin sevincini ifade etme yönü ile incelenmektedir.

Leylâ Hanım

Aydın Valiliğine atanan Tahir Pâşa sayesinde bu makam yüce olmuştur.

*"Aydın'ı eyledi pür-zîb bu sâl
Yümn ü ikbâl ile Tahir Pâşâ" (1254)*

Trh (12/16)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.16.10. Bagdâd

Ed- Dûrî'ye göre Bağdat: *"İslâm dünyasının önemli tarih, ilim ve kültür merkezlerinden biri ve bugünkü Irak'ın başşehri."*⁹⁸ Leylâ Hanım ve Şeref Hanım Bağdat'ı, uzaklık açısından konu edinmektedirler.

Leylâ Hanım

Bagdâd, âşıklar için uzaklık sembolünü ifade eden bir imgedir.

*"Tahammül eyleyen varsa salâ bu âh u feryâda
Seniñ 'âşkıñla ben râhmet okutdum Kays u Ferhâd'a
Yine sen 'âşık-ı mehcûrîña gelmezsiñ imdâda
Seni görsün de 'âşkıñla bir iş mi varma Bagdâd'a
Dü-çeşm-i 'âşıkân nehr-i Şat u Ceyhûndur sensiz"*

Tah (7/4)

Şeref Hanım

Mesafe olarak uzaklığı temsil eden bagdad Şeref Hanım'ın, kalemine konu olmaktadır.

*"Bagdâd çünkü 'âşık olmaz imiş ba 'id
Pîri yanındadır heme-ân Kâdirîler'iñ"*

K (8/8), Trh (75/2)

1.16.11. Mora

Kıel ve Alexander, Mora için: *"Heksamilion (6 mil) adlı dar bir berzâhla Yunanistan anakarasına bağlanan ve büyük bir el şeklinde olan yarımada'dır."*⁹⁹ Mora, Leylâ Hanım dîvânında, savaş yerindeki ölen kişilerin yeri olarak konu olmaktadır.

⁹⁷ Feridun Emecen, "Aydın", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s. 235.

⁹⁸ Abdülâziz Ed-Dûrî, "Bağdat", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s.425.

⁹⁹ Machiel Kieel-John Alexander, "Mora", *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, TDV Yayınları, İstanbul 2005, s.280.

Leylâ Hanım

Leyla Hanım, Mora’da meydana gelen savaşta hayatını kaybeden Âhmed Efendi üzerine bir tarih düşürmüştür.

“Mora cenginde şehîd oldi didim târîhini
Pîr idi Âhmed Efendi Mora’da fevt oldı âh” (1238)
Trh (43/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.16.12. Hicaz

Küçükşacı için Hicaz: “Arabistan yarımadasında Kızıldeniz’in doğu sâhili boyunca uzanan ve Haremeyn ile mîkât yerlerini içine alan coğrafi bölge.”¹⁰⁰ Sevgilinin bulunduğu yer ve musiki makamı ile ilgili dikkat çekmektedir.

Leylâ Hanım

Hicaz tevriyeli olarak hem sevgilinin yaşadığı yer olan mahallesi hem de musiki makamı ile alaka kurulmaktadır.

“Müşâbih olsa da kûyuñ Hicâz’a
Tahammül olmaz ey meh-rû bu nâza
Ne hâcet bezm-i meyde söz ü sâza
Çıkar âhım semâya perde perde”
Ş (17/3)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.17. Mimari Mekânlar

Mimari mekânların dîvânlaraya yansımış hali daha çok görüntülerinden yola çıkılarak çeşitli benzetmelere konu olarak ele alınıp işlenmektedir. Böylece Klasik Türk şiiri hayâl alemini bir üst seviyeye taşıma hedefine ulaştığını görmekteyiz.

1.17.1. Saray

¹⁰⁰ Mustafa Sabri Küçükşacı, “Hicaz”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 17, TDV Yayınları, İstanbul 1998, s.432.

Ertuğ saray için: “*Aslı eski Farsça srâda (ev) olan saray kelimesi X. yüzyıldan beri Türkçede ’de kullanılmaktadır. İslam devletlerinde saray hem hükümdarın, ailesi ile yaşadığı özel alan hem de devlet işlerinin görüldüğü yer olarak ana merkez konumundadır ve genellikle dört eyvanlı bir avlu etrafında şekillenmiştir.*”¹⁰¹ Gökemlilik ve yüceliğin sembolü olarak bilinen saray çoğu dîvân şâirinin kalemine âşığın gönlü ile eş değerde tutulmaktadır.

Leylâ Hanım

Saray daha çok hükümdarların veya ulu kişilerin yaşadığı gösterişli yerdir. Dîvân şiirinde saray ihtişamı, görkemliliği ile teşbih unsuru olarak âşığın gönlü ile bağlantı kurulmuştur. İşte sevgilinin yeri daima âşığın saraya benzeyen gönlüdür.

“*Salın ey nâhl-i nâzım gel nolur bir kerre serv-âsâ
Sarâyıñdır bu göñlüm anda eşkim cûy-bârımdır*”
G (31/5)

Şeref Hanım

Sarây, âşığın gönlüne teşbih edilerek dekor unsuru olarak kullanıldığı göze çarpar.

“*Bir ân hâli koyma beni ey hayâl-i yâr
Mihmân-sarây-ı sinede sohbet tükenmedi*”
G (252/4), Byt (14)

1.17.2. Köşk

Denkalbant’a göre: “*Aslen Farsça olan köşk kelimesi kır ve açıklık yerler de ya da bahçe içinde bulunan bağımsız evleri, yazlık binaları ifade eder. Ayrıca bir saray veya konak bahçesinde müstakil olarak yapılan süslü küçük binalara bu ad verilir.*”¹⁰² Bu kelimeyi “kasr, kâşâne” şeklinde de görmek mümkündür. Kimi zamân âşıkların, göz kamaştırıcı güzellikte olan bu estetik yapıyı göz ardı ettiği görülmektedir. Bazen de güzellik yönünden teşbih yolu ile cennet bahçesine ya da âşığın gönlüne benzetilmektedir.

Leylâ Hanım

Âşıklar için maddi dünyadaki güzellikler önemsizdir. Onlar için maneviyat daha önemli bir yere sâhiptir.

“*Âşık-ı billâh olanlar nûş ider hûn-ı ciğer
Münkiriñ taşından aslâ anlara gelmez zarar*”

¹⁰¹ Zeynep Tarım Ertuğ, “Saray”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, TDV Yayınları, İstanbul 2009, s.117.

¹⁰² Ayşe Denkalbant, “Köşk”, *İslam Ansiklopedisi*, Cilt 26, TDV Yayınları, Ankara 2002, s.279.

Gayb idüp nâmûs u ‘ârı koydılar meydâna ser
Cennete çekmez Tahassür eylemez gayre nazar
Köşk ü bâg u ravza vü hûrî vü gılmân istemez”
Tah (2/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.17.3. Kasr

Devellioğlu: “köşk, kâşâne, saraydır.”¹⁰³ Kasr, güzellik ve göz kamaştırıcı özelliği ile ele alınmaktadır.

Leylâ Hanım

Kâğıd-hâne yeri âşıkların gözünde köşk’ü andırdığı ve bu güzel yerde eğlencenin her daim hüküm sürdüğü belirtilmektedir.

“Vaktidir ey pâdişâh-ı meh-likâ
Kasr-ı Kâğıd-hâne’de eyle safâ
Gül açıl bülbüller itdikçe nevâ
Kasr-ı Kâğıd-hâne’de eyle safâ”

Ş (15/1)

Ş (15/2), Ş (15/3), Ş (15/4), Ş (15/5)

Küçüksü güzelliği ve göz kamaştırıcılığı ile köşk’e teşbih edilmesi yönüyle dikkat çekilen bir eğlence yeridir.

“Kalmadı gam sâye-i lutfuñda ey zill-i Hudâ
Reşk-i me’vâ oldu dünyâ her mâhal cây-ı safâ
Makdem-i pâkiñ virüp kasr-ı Küçüksü’ya ziyâ
Bendegânuñla hemân zevk eyle şâhım dâ’imâ”

Ş (2/1)

Cennet köşkü sevgilinin yolu ile anlamsız bir yer anlamındadır.

“Yine pek cânıma kâr eyledi rûz-ı hasret
Giremem bâg-ı behište olunursam da ‘vet
Yârsız eglenemem olsa da kasr-ı cennet
Dil-i zârım ile üns eyledi hüzn ü mihnet
Beni bir rütbe ‘alil eyledi derd-i fûrkat
Şimdi ma ‘cûn-ı Felâtûn ile gelmez sıhhat
Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh
Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âg”

Tesm (2/3)

¹⁰³ Devellioğlu, age, s.568.

Şeref Hanım

Âşığın, gölüne teşbih edilen kasr sevgilisi yüzünden dâima yıkık dökük halde karşımıza çıkar.

“Nazar-gâh-ı hayâl-i yârdır yâ Rabb ma’ mûr it
Sitem sengiyle kasr-ı hâtırım vîrânedir şimdi”

G (241/3), G (66/4), G (32/3)

Bebek köşkü; âşığın, sevgilisinin gelmesini dört gözle beklediği bir umut yeridir.

“İster ise seyr -i meh -tâb eylemek
Muntazır teşrîfine kasr-ı Bebek
Ferş -i istignâda yatsın sub ha dek
Kaldı bu şeb şîve -kârım uykusuz”

Ş (10/4)

1.17.4. Kâşâne

Devellioğlu: “1. Mükemmel ev, köşk, mâlikâne. 2. Yuva.”¹⁰⁴Kâşâne, âşığın gönlü olarak tasavvur edilip, bu yerin sâhibinin sadece sevgili olduğu belirtilmektedir. Onun varlığı ile bu yer şenlenmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşığın, köşk’e benzeyen gönlünde İlâhi Âşk’ın, mumu bir ömür boyu yanmaktadır.

“Aç gözüñ sâlik uyan terk eyle hâb u rahatı
Gey melâmet hırkasın cây eyle dâr-ı ‘uzleti
Şem ‘-i şevki söndürür bir şeb nüfûsuñ kesreti
Gel gönül kâşânesinde yak çerâg-ı vâhdeti
Bul tarîk-i fakrî zinhâr fakr-ı te’kîd ehliyiz”

Tah (2/5)

Âşığın gönlü köşk’e benzetilerek bu yerin sevgili tarafından yıkılmaması istenmektedir.

“Olmasın kalb-i Şeref vîrân yıkma ey perî
Zâtıña mâhsûs olan kâşâne kim gönlümdür ol”

G (106/8)

Âşığın gönlüne teşbih edilen köşk’te bir endişe vardır. Bu endişenin nedeni ise sevgilinin hayâlinin bu yere gelip gelmemesidir.

“Kâşâne-i endîşeye teşrîf-i hayâli

¹⁰⁴ Devellioğlu, age, s. 568.

Bir nev' meger vuslat imiş bilmez idim ben "
G (165/2)

1.17.5. Muvakkit-hâne

Devellioğlu: “Muvakkit’in bulunduğu oda. (ekseriyâ, muvakkitle ve zamânı tayin eden alet ve saatlerle birlikte, büyük camilerin yanında bulunur.).”¹⁰⁵ Muvakkit-hâne dış yapısından hareketle bu yerin yenilenip adeta güzellik yönü ile cennete benzetilmektedir.

Leylâ Hanım

Muvvakkithânenin dış yapısı hakkında bilgi verilerek eski bir halde olduğu için yeni baştan bu yapının cennete benzetilip yenilendiği söylenmektedir.

*“Tecdîd idüp her hâneyi ol şeh nice vîrâneyi Yapdı
Muvakkit-hâne'yi bî-şübhe mânend-i cinân”*
Trh (20/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.17.6. Hisâr

Devellioğlu: “1.Kuşatma, etrafını alma. 2.kale, etrafı istihkâmlı kale, bent.”¹⁰⁶ Hisâr güzelliği ve yapısında göz alıcı nakışları ile herkesin dikkatini üzerine çeken estetik bir yapı olarak benimsenmektedir.

Leylâ Hanım

Anadolu kalesinin göz kamaştırıcılığı ve güzelliğinden ötürü hayranlık uyandırdığı ve XV. yüzyıl 'da yaşamış İranlı ünlü minyatörcü Bihzâd'ın bile bu mimari yapı karşısında nutku tutulacağı dile getirilmiştir.

*“Hisâr-ı Anatoli'da zihî cây-ı sürûr oldı
Göreydi şübhesiz hayrân olurdi nakşına Bihzâd”*
Trh (55/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.17.7. Külbe-i Âhzân

¹⁰⁵ Devellioğlu, age, 812.

¹⁰⁶ Devellioğlu, age, 427.

Külbe-i Âhzân: “Hüzün ve keder evi manasına gelen Beytülâhzân’ın, Ken’ân ili olarak anılan Suriye’de Şam ile (Dımaşık) sâhil arasında bir kasabada olduğu rivayet edilir.”¹⁰⁷ Sıkıntılı yer anlamında kullanılmaktadır.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, yaşadığı sıkıntıları ifade ederken, yaşadığı köhne yerin bile elinden alınıp yağmalandığı bilgisini vermektedir.

“Kalmadı külbe-i âhzânda metâ’-ı köhne
Guremâ eylediler her ne ki varsa yagmâ”

K (1/13)

Âşık, sevgilisini gam evine çağırmaktadır.

“İtsem o mehi külbe-i âhzânıma da ‘vet
Eylerdi icâbet
Bir olmayacak yerde mi âhşamladı ol mâh
Subh olmada eyvâh”

Müst (5/4)

Şeref Hanım

Sevgili, âşığın, içinde bulunduğu sıkıntılı durumu anlamadığını ve âşığın yine de sevgilisinin gam evine gelme ümidi içerisinde hayat sürdüğü anlatılmaktadır.

“Yâr râhm itmez ise nâle vü efgânımıza
Lutf idüp gelmez idi külbe-i âhzânımıza”

G (206/1)

1.17.8. Âsiyâb

Develioğlu’na göre âsiyâb: “Su değirmenidir.”¹⁰⁸ İnsanoğlunun ömrü ile bağdaştırılmaktadır.

Leylâ Hanım

Âşığın ömrü, tohumu benzetilerek adeta felek tarafından bir değirmende öğütülmektedir.

“Felek derd ü mihenle dâne-i ‘ömrüm çürütdürdi
Tenim mecrûh idüp gam âsiyâbında öğütdürdi”

G (114/1)

¹⁰⁷ Mustafa İsen, “Beytülâhzân”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s.88.

¹⁰⁸ Devellioğlu, age, 49.

Şeref Hanım

Genç, yaşlı demeden herkesin ömrü adeta bir tohum tanesi ve felek tarafından değirmen yerinde öğütülmesi söz konusudur.

*“Dâne tekmîl olıcak bu âsiyâb-ı çarhda
Lâhza ârâm idemez ger pîr ü ger olmuş cüvân”*
Trh (109/6)

1.18. Eğitimle İlgili Mekânlar

Eğitimle ilgili mekânların, gerçek anlamlarından sıyrılarak genellikle Klasik Türk şiirine konu olan âşk ilminin ana yurdu olarak yeni bir boyut kazandığını söylemek doğru bir kanıdır.

1.18.1. Mekteb

Bozkurt: “yazmak anlamındaki ketb kökünden mekân ismi olan mekteb (çoğulu mekâtib) okul demektir; daha çok mektebe şeklinde kütüphane içinde kullanılır.”¹⁰⁹ Mekteb âşk ilminin okutulduğu mâhaldir.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, âşk mektebinde kendisini diğer kişilerden ayırmadan âşk konusunda yeterli bilgiye sâhip olduğuna dair görüşü savunmaktadır.

*“Ögrenmeden evvel der-i medreseyi sûfî
Ben mekteb-i ‘âşk içre degildim yine câhil”*
TrkB (6/29)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.18.2. Debistân

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşık gönlü bir okula benzeterek, bu yerde âşkından dolayı sınavlara tabî tutulduğu söylemektedir.

*“Kitâb-ı ‘âşkda nice kusûrum var imiş buldum
Debistân-ı gönülde kendi kendim imtihan itdim”*

¹⁰⁹ Nebi Bozkurt, “Mektep”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 29, TDV Yayınları, Ankara 2004, s.5.

1.18.3. Medrese

Medrese: “sözlükte “okumak, anlamak, bir metni öğrenmek ve ezberlemek için tekrarlamak” anlamına gelen ders (dirâse) kökünden bir mekân ismidir.”¹¹⁰Medrese kapısı âşk ilmine soyunan kişilerin beklediği yer anlamındadır.

Leylâ Hanım

Şâir, âşk ilminin sırrını öğrenmek için medrese kapısını kendine mesken edinmiştir. Ayrıca bu yerde sûfî gibi tiplerden önce kendisinin buradaki sırrı kavradığını belirtmektedir.

“Öğrenmeden evvel der-i medreseyi sûfî
Ben mekteb-i ‘âşk içre degildim yine câhil”

TrkB (6/29)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.19. Hayâli Mekânlar

Ulaşılması yönü ile imkânsız olan ve âşıkların yalnız kalmalarını temsil eden Kaf Dağı her iki kadın şâirlerimizin değindiği bir yurttur.

1.19.1. Kâf Dağı

Klasik Türk edebiyatına konu olan Kâf dağı ulaşılması mümkün olmayan bir mekân olarak edebi metinlere konu olurken, bu yer için kimi zamân âşıkların kendilerini herkesten korumak için sığındıkları mekân olarak benimsemektedirler.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Kaf dağı, âşığın, kendisine yurt edinmek istediği hayâli bir mekân olarak karşımızdadır.

“Kâf-ı istignâ olursa nola câ vü meskenim
Murg-ı ‘ankâ-yı hayâle lâne kim gönlümdür ol”

G (106/2)

¹¹⁰ Nebi Bozkurt, “Medrese”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s.323.

Âşığın, feryat figanına Kaf dağının bile dayanamayacağı belirtilmektedir.

*“Kûh-ı Kâf olsa tayanmazken benim feryâdına
Yine râhm eyler bulunmaz âh-ı âteş-zâdına
Derd ü endûh u sitem himmet ider ber-bâdına
Bir tesellî-bâhş olur yokdur dil-i nâ-şâdına
Kimseden ümmîd-i istimdâd gelmez yâdına
Ey benim feryâd-res Rabbim yetiş imdadına”*

Müsed (3/1)

1.20. Eğlence Mekânları

Saptanan eğlence mekânları, daha çok zevk ve safâ yeri iken ayrıca sevgililerin ve âşıkların birbirlerini arzuladıkları yer anlamındadır. Yalnız bu kategoride daha çok göze çarpan yön ise şâir hayatları ile ilgili bilgilere ulaşılmaktadır.

1.20.1. Göksu

Hürel, Göksu için: *“Boğaziçi’nin Anadolu yakasında ve bir zamânlar yemyeşil kıyılarında, çevresindeki yeşil çayırarda eğlenceler, piknikler düzenlenen efsanevi deresiyle ünlenmiş eski bir yerleşim bölgesidir.”*¹¹¹ Göksu genellikle âşıkların, sevgilileri ile hoşça vakit geçirdikleri bir mesire yeri olarak algılanmaktadır.

Leylâ Hanım

Şâir, Göksu için âşıkların dert ve kederlerini unutmak için şarap içtikleri ve keyfedilecek yer olarak tasvir ettiği ayrıca gönüllere hoşluk veren bir mesire alanı olarak bahsetmektedir.

*“Gidelim Göksu’ya Kandilli’de mey nûş idelim
Geçüp İstinye’ye bülbülleri hâmûş idelim
Gam-ı dünyâyı Kalender’de ferâmûş idelim
Kayığı çekdirelim iskele-i hüinkâra”*

Ş (9/2) Ş (12/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.20.2. Kandilli

Kandilli isminin ortaya çıkış serüveni *“Sultan IV. Murat burada yaptırdığı “biniş köşkü”nde oğlu Mehmet’in (Sultan IV. Mehmet) doğumu için düzenlediği şenliklerde ağaçlara yüzlerce kandil astırmış, geceleri de bu eğlenceleri devam ettirmişti. O*

¹¹¹ Hürel, age, s.152.

kandillerden dolayı da IV. Murat'ın bu köyü daha sonra hep "Kandilli" diye halk arasında tanınır olmuştur."¹¹² Kandilli tüm güzelliği ile âşıkların, uğrak mekânları arasında olmaktadır. Buradaki yapılan eğlencelerin tümünün herkesin dikkatini çektiğini söylemek doğru bir ifade olmaktadır.

Leylâ Hanım

Eğlence yeri olarak ele alınan Kandilli, âşıkların daima uğrak yeri olup buradaki yapılan eğlencelere katıldıkları görülürken son olarak burada sevgiliye duyulan âşktan dolayı âşğın, âşk şarabı ile kandırıldığı mekândır.

*"Kanı gök kandil o Kandilli'deki cünbişler
Bâde-i 'âşka seniñ 'âşkıñ ile kandım idi"*

G (111/4), Ş (12/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.20.3. Kâğıd-hâne

Kâğıthâne isminin nereden geldiği üzerine Hürel: *"Bizans çağında, hatta Osmanlı döneminde, II. Beyazıt devrinde bu bölgede kâğıt imaliyle uğraşıldığı bilinir. Semtin adı bu nedenle Kâğıthâne olarak kalmıştır."*¹¹³ Kâğıthâne herkes için zevk ve safâ yeri anlamını taşımaktadır. Bu yer; bülbüllerin, sevgilileri olan güllerin açılması için feryat ettikleri yer anlamındadır.

Leylâ Hanım

Zevk ve safâ'nın hâkim olduğu Kâğıd-hane, her daim hoş vakitlerin geçtiği bir mekân olarak ele alınmaktadır.

*"Vaktidir ey pâdişâh-ı meh-likâ
Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ
Gül açıl bülbüller itdikçe nevâ
Kasr-ı Kâğıd-hâne'de eyle safâ"*

Ş (15/1)

Ş (15/2), Ş (15/3), Ş (15/4), Ş (15/5)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

¹¹² Hürel, age, s.190.

¹¹³ Hürel, age, s.187.

1.20.4. Beykoz

Beykoz ismi üzerine Gökbilgin: “Bazı eski Türkçe belgelerde Beykozu veya Beykos şeklinde geçen köyün adının bey kelimesi ile “ceviz” anlamındaki koz kelimesinin birleşmesinden veya yine bey kelimesine “köy” anlamındaki kosun eklenmesinden ortaya çıktığı rivayet edilir.”¹¹⁴ Beykoz; âşık ile sevgilinin vuslat-gâhı niteliğini taşımaktadır.

Leylâ Hanım

Osmanlı şiirinde eğlence mekânı ve mesire alanları ile ünlü bir yer olan Beykoz âşıklar için sevgilileri ile buluşup birlikte gezdiği yer olarak geçmektedir. Özellikle sevgililerin burada hoş vakit geçirmeleri ve hoş sohbet etmeleri ile dikkat çekicidir.

“Dil-dâr ile Beykoz'da gezüp hayli yoruldum
Fıstıklı'da bir dîde-i bâdâma uruldım”
G (82/1), G (82/7)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.20.5. Küçüksu

Hürel göre Küçüksu: “Beykoz ilçesine bağlı bu Boğaziçi kıyısı yöresi, bir zamânlar İstanbulluların en gözde mesire alanlarından biriydi. Berrak ve tertemiz sularını Boğaziçi'ne kavuşturan ve az ötesindeki “Göksu”ya nazaran daha küçük olduğundan bu isimle anılan derenin etrafı yemyeşil çayırliklarla kaplıydı.”¹¹⁵ Küçüksu; âşıkların ve şâirlerin uğrak mekânları arasında olup zevk ve safâ'nın atmosferi ile ilgi odağı olmaktadır.

Leylâ Hanım

Zevk ve eğlencenin yeri olan Küçüksu; âşıkların ve şâirlerin vazgeçemedikleri mekânlar arasında olup her köşesinin parlak ve güzel oluşu ile zevk ve safâ'nın yeri olarak belirlenen bir yerdir.

“Kalmadı gam sâye-i lutfuñda ey zill-i Hudâ
Reşk-i me'vâ oldı dünyâ her mâhal cây-ı safâ
Makdem-i pâkiñ virüp kasr-ı Küçüksu'ya ziyâ
Bendegâniñla hemân zevk eyle şâhım dâ'imâ”
Ş (2/1)

¹¹⁴ M. Tayyib Gökbilgin, “Boğaziçi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s.258.

¹¹⁵ Hürel, age, s.217.

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.20.6. Yakacık

Hürel'e göre Yakacık konum itibari ile: “İstanbul’un Asya yakasında ve Kadıköy’ün doğusundaki Maltepe sırtlarında bulunan eski bir köydür. Yakın yıllara dek havası ve suyuyla şöhret bulmuş bu yüksek köy yerleşimi, günümüzde binalarla dolu durumdadır.”¹¹⁶

Şeref Hanım, bu yeri yad ettikçe içine huzur tohumları serpilmektedir. Aynı zamânda bu mesire yerinin mutlaka görülmesi gereken bir yer olarak tasvir etmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Yakacık, İstanbul’un önemli mesire yerlerindendir. Bu mesire yeri için havasından tutun suyuna kendine özgü biricik bir semt oluşu ile ele alınmaktadır.

“Âbı lezîz hevâsı latîf arzı bî-nazîr
Yok bir mesîre-geh Yakacık gibi hoş-nümâ”

Trh (40/4)

Şeref Hanım için özel anlam ifade eden Yakacık, geçirdiği zevk ve safâ günlerini kıyamete kadar unutmayacağını ve burasının övgü dolu sözlere layık bir yer olduğunu belirtmektedir.

“Yâda geldikçe gönül zevk u safâ-yı Yakacık
Haşre dek eyleyelim medh u senâ-yı Yakacık”

Kt (98/1)

Yakacık diğer yerlere nazaran eşsiz biricik oluşu ve bu yer için mutlaka görülmesi tavsiyesinde bulunmaktadır.

“Bu letâfet bu güşâyîş birisinde yokdur
Hep seyir yerlerini eyle fedâ-yı Yakacık”

Kt (98/2)

Şâir, Yakacık semtini her hatırladığında mutluluk duyduğunu ve bu mutluluğun kalemine yansıdığını bunun için Yakacık semtine dîvânında da yer vermektedir.

“Yâd eylemek ismini merâmım Yakacığın
Evsâfına hasr oldı kelâmım Yakacığın”

Kt (99/1)

¹¹⁶ Hürel, age, s.332-333.

Şâir, dîvân şiirinde haberci vasfını taşıyan sabâ rüzgârından yardım isteyerek Yakacağın görmeye layık bir yer olduğunu etrafındaki dostlara bu haberi ulaştırmak için görev vermektedir.

*“Âhbâbına etrâfına küh-sârına neşr it
Ey bâd-ı sabâ turma selâmım Yakacığın”*

Kt (99/2)

1.20.7. Çamlıca

Çamlıca semtinin konumu hakkında Hürel: “Üsküdar ilçesinde ve İstanbul’un en yüksek tepelerin-den olayın aynı isimli yükseltinin yamaçlarında kurulmuş semtin adıdır. Buralarda yüksek kademedeki Osmanlı bürokratlarının geniş bahçeli âhşap konakları vardır.”¹¹⁷ Gezinti yeri olarak nitelenen Çamlıca sevgilinin bu yere teşrifi ile sevinç yerine dönüşmektedir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşık olarak nitelendirilen şâir, sevgilisine duyduğu özlem ve bu yere gelmesi ile Çamlıca’nın sevinç yerine döneceği bilgisini vermektedir.

*“İştîyâkıyla baña ‘âlemi zindân itdi
Aña kıl Çamlıca’yı cây-ı meserret yâ Rab”*

G (19/3)

1.20.8. Nüzhet-gâh

Devellioğlu sözlükte bu kelimenin: “gezinti yeri.”¹¹⁸ Bu eğlence yerinde feleğin, insanların huzurunu bozmada adet edinmesi anlatılmaktadır.

Leylâ Hanım

Hokka-bâz olarak nitelendirilen feleğin aldatıcı özelliği bu eğlence yerindeki insanlar üzerine tesirini devam ettirmektedir.

*“Ehl-i zevke ‘âdet itmişdir bu nüzhet-gâhda
Aldadır her gün bu çarh-ı hokka-bâz ‘âlem bu yâ”*

G (5/4)

¹¹⁷ Hürel, age, s.103.

¹¹⁸ Devellioğlu, age, 994.

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

1.20.9. Mesîre-geh

Devellioğlu bu yer için: “*Mesîre yeri.*” (Aslında “*gâh*” fazladır; çünkü “*mesîre*” “*seyrângâh*” demektir. Bununla berâber Osmanlıcada kullanılır olmuştur.)”¹¹⁹ Yakacık, hoşça vakit geçirilebilecek yer olduğu anlamındadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Mesire yeri olarak bâhsedilen Yakacık hoş vakitlerin geçirildiği havasının ve suyunun herkese iyi gelen bir yer olduğu tasvir edilmektedir.

“*Âbı lezîz hevâsı latîf arzı bî-nazîr*
Yok bir mesîre-geh Yakacık gibi hoş-nümâ”
Trh (40/4)

İKİNCİ BÖLÜM

2. ZAMÂN

Yaparak ve yaşayarak tecrübe sâhibi olan insanoğlunun, evrende varoluşuna kimlik kazandıran zamân kavramı, çeşitli disiplinlere konu olarak farklı şekillerde tanımlanmaktadır. Bu kavramın çoğulu ezmân ya da ezmine olan aynı zamânda sözlükte vakitler, anlar ve çağlar olarak tanımlanan bir kelimedir¹²⁰ Türk Dil Kurumunda kavramın açıklaması: “*Bir işin, bir oluşun içinde geçtiği, geçeceği veya geçmekte olduğu süre, vakit.* 2. “*Bir sürenin belirli bir parçası.* 3. *Belirlenmiş olan an.* 4. *Çağ, mevsim.* 5. *Dönem, devir,* 6. *Bir işe ayrılmış veya bir iş için alışılmış saatler.* 7. *Fillerin belirttikleri geçmiş zamân, şimdiki zamân, gelecek zamân, geniş zamân.* 8. *Yer kabuğunun geçirdiği gelişimde belirlenen ve fosillere göre dörde ayrılan geniş evrelerden her biri.*”¹²¹ Felsefi bir kavram olarak ise: “*Oluş, gelip geçiş, değişme ve süreklilik biçimi; dönüşü olmayan bir doğrultuda*

¹¹⁹ Devellioğlu, age, 727.

¹²⁰ Devellioğlu, age, s.281.

¹²¹ <https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 30.05.2020

birbiri ardından gitmedir.”¹²² Ayrıca zamân kelimesinin tasavvuftaki anlamı ise “1. Sultan. 2. İndiye mertebesine izafe ve nispet edilen an-ı daim olarak açıklanmıştır.”¹²³ Dîvân şiirinde zamân kavramı vakt, devr, devrân, dem, dem-be-dem, dem-â-dem gibi kelimelerle anılmaktadır. Bizde bu çalışma ile Şeref Hanım ve Leylâ Hanım dîvânlarında yer verdiği zamân ve zamân mefhûmlarını tespit ederek bu kavramların arka planında ne anlatılmak istendiğini, anlamsal boyutlarını derinlemesine incelemeyi hedef belirleyerek dîvânlarında tespit ettiğimiz beyitleri örnek vererek konuya somutluk kazandırmak istedik.

Leylâ Hanım

Kimi zamân bir devrin içinde bulunan huzurlu ortamın kaynağının o dönemde devletin başında otoritesini sağlayan padişahların rollerinin çok büyük etkisi olduğu söylenmektedir.

*“Merhamet-vâye şehen-şâh-ı zamân Hân Mâhmûd
Ki odur ümmet-i merhûmeye rahat-bâhşâ”*

K (1/1), Trh (6/9), Trh (17/1)

Âşığın âşk ateşine düştüğü ve kendisini bir pervâne gibi tasavvur ettiği sevgiliyi ise şem’e benzettiği ve kendisini şem’in etrafında yok ettiği görülmektedir.

*“Şem ‘-i dîdârîña pervâne gibi yandım idi
Çekdiğim derd ü belâyı o zamân andım idi”*

G (111/1)

Âşık hayatı boyunca güzelliği ile ay’a benzeyen sevgilisini aramaktan vazgeçmediğini ve güçsüz bir durumda olsa dâhi bu kavuşma amacından caymamaktadır.

*“Bâhr-i ‘âşk içre o mâhı ararım bunca zamân
Kalmadı tâb ü tîvânım ben anıñçün yeleli”*

G (119/4)

Şeref Hanım

Âşık, sevgilisini görmediği andan itibaren âlem aşığının âh’ları ile kaplanmaktadır.

*“Bir âşık-ı nâ-dîdeyim âlemde misâlim
Cânâ göremezsın o zamân âh ararsın”*

G (177/2)

Âşık sevgilisinin ona ettiği mihnetler ve acılar karşısında susma zamânı olmadığını tam tersi feryat figan edilmesi gereken zamân olması yönüne dikkat çekmektedir.

“Feryâda başlayım yine ey dil idüp figân

¹²² Bedia Akarsu, *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara 1975, s.191.

¹²³ Uludağ, age, s. 382.

*Zîrâ degil Tahammül ü sabr idecek zamân
Savruldu bâd-ı mihnet ile hürmen-i tüvân
Cûş u hurûşa geldi yine bâhr-i gam amân
Seyl-âb-ı eşkimi ideyim yerlere revân
Âhım şerârı ile donansın nüh-âsumân”*

Müsed (5/1)

2.1. Rindân-ı Zamân

Leylâ Hanım

Zamânın rintlerine istinaden, zâhit ve vâizlerin bu kişiler için başlarına hırka geçirmelerinden bahsedilmektedir.

*“Söz bir itdi vâ‘iz ü zâhid bu günlerde meger
Başların pek hırkaya çekmekde rindân-ı zamân”*

K (3/3)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.2. Bir Zamân

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım’ın kardeşi bir müddet Bursa şehrinde yaşamıştır.

*“Bir zamân olmuş iken şehir-i Burûsa’da mukîm
Getürüp hâtırına âh ki hubbû'l-vatanı”*

TrkB (5/14)

Şâir, tam olarak kestiremediği bir vakitte kendi köşesine çekilerek hayatın anlamını sorgulamaktadır.

*“Bir zamân olmuş iken gûşe-nişîn-i ‘uzlet
Çekdiğim mihnete hayrân idi ehl-i tecrîd”*

TrcB (1/12)

Zor durumda iken şâir, Esmâ Sultan sayesinde, biraz ferâhlığa kavuşmaktadır.

*“Bir zamân eyler iken cevri-i felekden feryâd
Şimdi sâyeñde sipihre ideyim istignâ”*

TrcB (1/26)

Alî Aga Ser-Bervvâbîn’in Bursa şehrinde belli olmayan bir zamânda yalnızlık köşesine çekilerek kendini toplumdaki soyutlayıp iç hesaplaşmasını yapmaktadır.

*“Devletde kapucıbaşı itmiş iken şâh-ı cihân
Şehr-i Burûsa’da hemân kılmışdı ‘uzlet bir zamân”*

Trh (51/1)

Sevgilinin âşık ile bir zamânlar samimi bir şekilde oluşları ifade edilmektedir.

*“Saña ben hem-dem iken bir zamân ey gonca-i ra ‘nâ
Girîbânım gamıñla çâk-ı hâr-ı hasret olmuştur”*

G (26/6)

Âşıklar belli olmayan bir zamân diliminde yani gerçek âşkın tadına varmadan önce hiçbir şeyin farkında değildir fakat gerçek âşkın farkına vardıktan sonra onlar için hiçbir şeyin bir anlam ifade etmediği düşüncesi belirtilmektedir.

*“Bir zamân nây u kemân diñlemez idiñ gûyâ
Şimdi tanbûruñ olup ‘âşk ile âh orta teli”*

G (119/3)

Şeref Hanım

Şâir, âşığa öğüt vererek sevgilisine kavuşma niyeti var ise belli olmayan bir zamân sürecini sabırla beklenmesi tavsiyesinde bulunmaktadır.

*“İtse me ‘mûliñ tevakkuf olma tıfl-âsâ melûl
Eyle takdîre havâle bulur ümmîdiñ husûl
Olmaz ivmekle rehâ-yâb-ı zafer şâhs-ı ‘acûl
Bir zamân sabr it gönül maksûda isterseñ vusûl
Nice müddetler mürûr itmekle demler şîr olur”*

Tah (6/2)

Âşık, âşk sarhoşluğundan gelen sersemlik halindedir.

*“Hem-meclis-i nigâr idim eyvâh bir zamân
Bîgâne-i humâr idim eyvâh bir zamân”*

G (150/1)

Beyitlerde daima içine düşmüş olduğu perişanlığından dolayı âşık belli bir zamân sonra perişan hali yerine mutluluk ruh haletine bürünecektir.

*“Geh hâl u geh ‘izârını şemm idüp ol gülüñ
Göñlümce kâm-kâr idim eyvâh bir zamân”*

G (150/2)

Âşık daima sevgilisini kıskanmaktadır. Bir zamânlar sevgilisini korumak gibi bir amaç edinirken bu amacın seyri değişerek artık sevgilisi ile arasına mesafenin ve gurbetin girmesi ile sevgilisinden uzaklaştığı dile getirilmektedir.

*“Bir zamân ben sakınırdım çeşm-i düşmenden seni
Şimdi iller sakınırlar sevdiğim benden seni”*

Mat (6)

2.3. Her Zamân

Leylâ Hanım

Âşığın var olmasının temel dayanağı sevgilinin kendisidir.

“Sen sâkin olduñ sen dil ü cânımda her zamân

Billâhi senden gayrisi ey gonca-leb değil”
G (70/4)

Şeref Hanım

Âşık, feleğin kendisine iyilik yapmasını ve hakikatli olmasını ister. Gaddar olan felek ise âşığa daima kötü haberler vererek gönlünü yaralamaktadır.

*“Bileyim inâyet eyle felek aslı neyse söyle
Beni her zamân böyle neye dil-fikâr idersin”*
G (159/2)

Âşık hayatı boyunca her seferinde gözyaşı dökmek zorundadır.

*“Hâk-i pâyiña Şeref eyler revân
Cûy-bâr-ı eşk-i çeşmim her zamân
Aglamak şâyeste aña sen hemân
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz”*
Ş (9/5)

2.4. Hayli Zamân

Leylâ Hanım

Âşık, sevgilisinden haber alamamasının süresini tam olarak kestiremediği ve bu hasretin ne zamân son bulacağı üzerine bir fikri yoktur.

*“Haylî zamândır almadım ol goncadan peyâm
Baş eğmez oldum çarh-ı sitem-kâra bir dâhi”*
G (112/6)

Âşığın harâb gönlüne sevgilisinin âşkı ne zamân düştüğünü tam olarak kestirememektedir.

*“Saña gönlüm vireli hayli zamân olmuşdur
Meyl idüp gayrilere terk idemem sultânım”*
G (77/4), Tes (1/3)

Şeref Hanım

Âşık, sevgilisinin yaşadığı semte daha önce gittiğini ama sevgilisinin umursamaz tavırları ile karşı karşıya kalmaktadır.

*“Semt-i yâre gideli hayli zamân oldu aceb
Bir bilen yok nicedir hâli dil-i nâ-çârım”*
G (91/2), G (213/1), G (211/4), Ş (39/2)

2.5. Hiçbir Zamân

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşık, âşk konusunda hiç gönlüne göre bir şeyin gerçekleşmemesinden dolayı yakınmaktadır.

“Matlab-ı gönlüm meger hiçbir zamân olmaz imiş
‘Âşık-ı işkeste-hâtır kâm-rân olmaz imiş”

G (74/1)

2.6. Âhir Zamân

Leylâ Hanım

Şâir, sevgiliye durumunu arz etmeyi bırakma düşüncesindedir.

“Yeter Leylâ yeter âhvâliñi ‘arz itme dildâra
Güzellerde vefâ yok gâlibâ âhir zamân oldu”

G (109/6)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.7. Vakt

Leylâ Hanım

Âşığın, ay yüzlü sevgilisine seslenerek içki meclisinde feryat figan ettiği andan itibaren sevgilisine kavuşma arzusu ile yanıp yakıldığı bildirilmektedir.

“Vaktidir diñle figânım bezme gel ey mâh-rû
Bir uzun efsânedir Leylâ tükenmez sohbetim”

G (86/7), Tah (10/3)

Şeref Hanım

Genç yaşlı demeden bu âlemde yaşayan insanların ömürlerinin mîatlarını doldurdukları andan itibaren bu yerden göç ettikleri kimsenin bu yerde kalıcı olarak kalamayacağı açıklanmaktadır.

“Vakti geldikde tevakkuf idemez pîr ü cüvân
Bu tesellîyi Şeref virdim dil-i nâlânıma”

Trh (85/6), Trh (89/3), Trh (103/3), Trh (113/4), Trh (116/6), Trh (104/2), Trh (119/4), Trh (121/5)

Şâir, herkese öğüt vererek her vakitlerinin dolu geçirilmesi gerektiğini ve boşa vakit geçirmenin yersiz oluşu hakkında tavsiyeler vermektedir.

“Vakti ile işle iş
Ögren edeb hem nakış
Gâhice de dik dikiş

Olmaya vaktiñ hebâ”

Mrb (8/5)

2.7.1. Vakt-i Sabâvet

Hayatımızdaki olayların akışına yön veren zamânın etkisini iki kadın şâirlerin hayatlarında da görmek mümkündür. Leylâ Hanım’ın, çocukluk çağında İlâhî Âşk’a bakış açısı ile ilerleyen yaşlarda bu konuya bakış açısının değişmesini örnek vermek doğru olacaktır.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, çocukluk zamânının aklı ile âşk mevzusunu o kadar önemli görmemekte iken ilerleyen zamânlarda âşk mevzusu onda yeni bir anlam boyutu kazanmaktadır.

*“Taraf-ı hazret-i ‘âşka güzer itdim Leylâ
‘Âşkı ben vakt-i sabâvetde kolay sandım idi”*

G (111/5)

Şeref Hanım

Şeref Hanım, çocukluğunda Yazıcı-zâdelerin türbesini ziyaret ettiğini ifade etmektedir.

*"Şeref vakt-i sabâvetde ziyâret eyledim bir kez
Baña ol dem bu dem imdâd-resândır Yazıcı-zâde"*

K (9/16)

2.7.2. Vakt-i vuslat

Leylâ Hanım

Âşık, her seferinde sevgilisine kavuşma arzusundadır.

*“Vakt-i vuslatda dil-i dîvâne gel itme hicâb
Pâyına düş mezheb-i dilde olur mı ‘âr-ı ‘âşk”*

G (61/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.7.3. Vakt-i Şitâ

Leylâ Hanım

Kış zamânında âşık ile sevgilinin dostluklarının manevi boyutta yeni bir anlama büründüğü izlenilmektedir.

“Ünsiyyetimiz germ olıcak vakt-i şitâda

Ol şûh-ı cefâ-pîşeye istekle sokuldum ”
G (82/4)

Şeref Hanım

Kış ayı âşıkların üzerine ölü toprakları atmak isterler ve tekrar yaşadıkları yeri bahar yerine döndürme çabası içerisindeler.

*“Dil pâyına çün berg-i hazân dökdi recâyı
Bülbül yerine diñleyelim nagme-i nâyı
Bozsun felek ister ise kayd itme hevâyı
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem-şekl-i bâhâr eyleyelim vakt-i şitâyı ”*
Ş (11/1), Ş (11/2), Ş (11/3), Ş (11/4)

2.7.4. Vakt-i Mâtem

Zamân kavramının felsefik tanımındaki süreklilik kelimesine vurgu olacak en güzel örnek iki kadın şâirimizin şiirlerindeki Muharrem Ayın da olan feryat figan sürekliliğidir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Matem vakti olarak bilinen Muharrem Ayı’nın anılması ile zamâna bağlı mefhûmlar feryat figan etmektedirler.

*“Ey göñül yine gelen mâh-ı Muharrem'dir amân
Vakt-i mâtem dem-i gam mevsim-i âh u efgân ”*
K (18/1), K (18/2)

2.7.5. Vakt-i Fûrkat

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Sevgiliden ayrı geçilen vakit âşık için anlamı gam ve eziyetten başka bir şey ifade etmemektedir.

*“Sanma ey serv-i hırâmânım dil-i zârım hemîn
Yalñız eyler figân u nâle vü âh u enîn
Fikr-i vaslîñla hayâlîñ var iken olmam emîn
Vakt-i fûrkatde enîs ü gam-güsârımdır benim ”*
Ş (7/3), Tes (1/3)

2.8. Devr

Leylâ Hanım

Âşığın, sevgisini görmemezlikten gelen sevgili ve bu âşkın, kâfirler tarafından fark edilmesi ile î mânâna gelmektedirler.

“Deff ü neyle bende-gânı turmayup devrân ider
Devr-i ‘âşkın görse kâfirler dâhi î mân ider
Hem-çü bûlbûl gülşen-i ‘âşkında ney efgân ider
Şemm-i bûy-ı feyzi ta ‘tîr-i meşâm-ı cân ider
Nefha-bâhşâ-yı cihândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm”

Mh (1/5)

Mâhmûd Hân zamânı hakkında bilgi verilirken bu devirin yakınılacak bir devir olmadığı tam tersi sevincin hâkim olduğu bir dönem olduğu söylenmektedir.

“İtme şekvâ devr-i Hân Mâhmûd'dur Leylâ ne gam
Böyle kalmaz şâd olur ehl-i hüner ‘âlem bu yâ”

G (4/7), Trh (8/5)

Şeref Hanım

Şeref Hanım değişen zamâna ayak uydurmasının yanı sıra her daim Allah’ı zikretmeyi de elden bırakılmaması görüşünü savunmaktadır.

“Cevher-i ‘âşk-ı Hudâ’ya müşterîyiz sıdk ile
Kayd-ı nâm u şân u şöhretten berîyiz sıdk ile
Her velîniñ tâ ezel fermân-beriyiz sıdk ile
Biz hakîkat erleriniñ çâkeriyiz sıdk ile
Devr-i devrân ile dâ’im zikr ü tevhîd ehliyiz”

Tah (2/2)

2.9. Devrân

Leylâ Hanım

Âşık, perişan halini yaşadığı devirde hüküm süren şâh’a anlatması söz konusudur.

“Der-i kûyuñda feryâd eylesem de eyleme ta ‘yîb
Gedâlar hâlîni ‘arz eyler elbet şâh-ı devrâna”

K (4/13), Tah (1/11)

Şeref Hanım

Âşıklar, yaşadığı dönemdeki şâh’a varıp gamlı gönlüne merhem istemektedir.

“Söylesek derd-i dili ol şeh-i devranımıza
Râhm ider mi ‘acebâ hâl-i perîşânımıza”

G (217/1)

2.10. Evkât

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşık, sevgilisi ile geçirdiği güzel zamânları hatırlamaktadır.

“Âhvâl-i perîşânıma râhm it ki zebunum
Ey tâli ‘-i dûnum
Yâr ile güzâr eyleyen evkâtımı andım
Göz yaşına kandım”

Müst (2/2)

Âşığın, uykusunda sevgilisine kavuşma hayâli içerisinde tüm zamânını geçirdiği söz konusudur.

“Vaslına hâbda vâsıl olabilsem diyerek
Geçdi hulyâ ile evkât u zamânım bu gice”
G (196/2)

2.11. Zamâne

Leylâ Hanım

Şâir, Peygamber Efendimize seslenerek âhir zamânda ümmetinin isyan edeceğini ve içinde bulunduğu bu zamânda bu olay için kendisi ve ümmetine şefaât istemektedir.

“Buyurduñ ümmetim ‘isyân ider âhir zamân olsa
Meseldir ‘afv olur hâl-i zamâne yâ ResûlAllah”
G (104/3)

Şeref Hanım

Şâir, âşığa öğüt vererek içinde bulunduğu zamânın onun gönlüne vefâkâr bir şekilde davranmayacağını söylemektedir.

“Nice demdir peyâm-ı yâr ile bâd-ı sabâ gelmez
Zamâne âşinâsından göñül umma vefâ gelmez”
G (72/1)

2.12. Dehr

Leylâ Hanım

Hz. Hasan ve Hüseyin dönemi hakkında bilgi verilmiş olup, bu zamânda çok gamlar çekildiği bildirilmektedir.

“Âkıbet anlara râhm eylemeyüp kıydı felek
Ben kimim böyle gam-ı dehri görince Haseneyn”

K (3/17)

Mecâz-ı Mürsel ile şarab kastedilerek, zamânın âşıklara zehir içirdiği ifade edilen bir durumdur.

“Zehr içürdi baña sâhbâ yerine sâki-i dehr
‘Ukde-i hâtırımız bezm-i kadeh-kâra dâhi”

K (5/5), K (4/8), G (71/5), Trh (53/1), Trh (38/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.13. Dem

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânlarında dem kelimesi çoğunlukla âşık ile sevgili arasındaki münasebetten hareketle âşığın feryat figan süresini belirtmek için bu kelimenin daha çok kullanıldığı saptanmaktadır. Ayrıca şâirlerimiz felek konusunu da dem mefhûmu ile kullanarak feleğin her zamân insanlarını kandırmakla görevli olduğunu söylemekten kaçınmamaktadırlar.

Leylâ Hanım

Şâir, Kerbelâ olayındaki yaşananları her anımsadığında kendini feryat etmekten alıkoyamamaktadır.

“Gice gündüz añup ol demleri feryâd eyle
Ey gönül ‘âlemi bir âh ile ber-bâd eyle”

TrkB (1/6)

Muharrem Ayı’nın gelmesi ile şâir üzüntüsünü ifade edebilmek için gözü kan ağlamaktadır.

“Yine geldi meded mâh-ı Muharrem
Gözümünden hûn rizân olacak dem”

TrkB (2/1)

Âşık ve sevgilinin gizlice buluştuğu esnada rakîbin bunu duyması ile onların yanlarına gelmesi bir anlık durumdur.

“Bir gün o mâh ile zevk eyler iken mâhfice
Gûş idüp kâfir o dem bezmimize bitdi rakîb”

G (14/5)

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan Ay yüzünü bir anlık dâhi olsa göstermesi şâir ve diğer âşıklarda heyecan uyandırmaktadır.

“Bîgânelere ‘arz-ı cemâl itse o meh-veş
Dünyâda o dem rûz-ı kıyâmet budur işte”

G (100/4)

Âşığın, sevgilisine duyduğu âşkın ve onun için ettiği feryat figanların ta eskiye dayandığı dile getirilmektedir.

*“Nic'oldı ey perî evvel yanup yakıldığım demler
Hevâ-yı ‘âşkıñ ammâ tatlı cânımdan sogutdurdı”*

G (114/4), G (111/3)

Âşık, sevgilisine kavuşma zamânı ile ondan ayrı geçirdiği vakti de unutmayacağını dile getirmektedir.

*“Dilberi gördükçe bülbül gibi feryâd eylerim
Vasl-ı yâri buldığım dem fûrkati yâd eylerim
Mezheb-i ‘âşkda hele Mecnûn'ı irşâd eylerim
Nûr-ı vech-i dilberâna yok mı îmânım benim
Turfâ mecnûnum ki bî-‘akl olmadır şânım benim”*

Mh (4/3)

Sevgili bazen insafâ gelerek âşığa acıyıp yüzünü göstermektedir.

*“Înâyet demleridir vashñ ikrâr eyle ‘uşşâka
Nolur bûs-ı lebiñ bir kerre iş ‘âr eyle ‘uşşâka
Kadem bas hâneme isterseñ âzâr eyle ‘uşşâka
Gelüp ey âfet-i cân ‘arz-ı didâr eyle ‘uşşâka
Hayâliñle dem-â-dem dideler pür-hûndur sensiz”*

Tah (7/2)

Âşık, sevgilisine karşı daima dürüst tavırlar sergilemektedir.

*“Olmadı bir kerre rahat eyleyüp ‘uzlet-nişîn
Gicelerde âh-ı âteş-nâkime oldu mu ‘în
Bî-vefâ dildâra meyl için bulur yüz biñ zemîn
Olmadım eyvâh bir dem mekr ü âlinden emîn
Dâd elinden gönümün feryâd elinden gönümün”*

Mh (2/4)

Şeref Hanım

Âşığın, sevgilisine kavuşmak için sabahlara kadar inleyip feryat ettiği görülmektedir.

*“Gelür mi yâdına hiç subh olunca biñ niyâz ile
Ayagñ öpmek için zâr u nâlân olduğum demler”*

G (56/4), G (57/3), G (126/4)

Âşık bu beyitte kendi kendini rakîb olarak görmüştür. Sevgilisinin güzel yüzüne kavuştuğunda bile bu güzelliği gözünden sakınmaktadır.

*“Dem-i vuslatda gözümde sakınup ruhsârîñ
Gâh olur kendime kendim dâhi agyâr olurum”*

G (127/7)

Âşık her dem sevgilisinin ona çektiği eziyet, sıkıntı ve ızdırâp gibi zorlukların sonu olmadığını söylemektedir.

*“Geçdi cânâ geçmedi gitdi meşakkat demleri
Yetdi cânâ bitmedi eyvâh mihnet demleri”*

G (253/1)

Ayrılık acısı içinde yanıp kavrulan hasta âşık çaresiz durumu karşısında, sevgilisinden şefkat ümit etmektedir.

*“Bir ramak kaldı tabîbim hecr ile cân virmege
‘Âşık-ı dil-hasteye gelmez mi şefkat demleri”*

G (253/2)

2.13.1. Nice Dem

Leylâ Hanım

Sevgilinin ateş’e benzer yanaklarından dolayı bu durum çoğu zamân âşığın gönlünün yanmasına sebebiyet olmaktadır.

*“Nice dem âteş-i ruhsârîña dil yanmış iken
Sîh-i fûrkatle yine bagrımı gel itme kebâb”*

G (9/3)

Ay yüzlü sevgilinin agyâr ile çoğu zamân vakit geçirdiği söz konusu bir durum tespitidir.

*“Nice demlerdir ol meh-rû olup hem-meclis-i agyâr
Ferâmûş eyledi ‘uşşâkı gözden nihân oldı”*

G (109/3)

Şeref Hanım

Âşık, birçok kere sevgilinin, yaşadığı semtte feryat etmektedir.

*“Nolur ol verd-i handânım ‘aceb gûş itse efgânım
Ser-i kûyuñda nâlânım nice demdir hezâr oldum”*

G (124/6)

Sevgili ve ondan haber getiren sabâ rüzgârından ses soluk çıkmamaktadır.

*“Nice demdir peyâm-ı yâr ile bâd-ı sabâ gelmez
Zamâne âşinâsından gönül umma vefâ gelmez”*

G (72/1)

2.13.2. Bu Dem

Leylâ Hanım

Belli olmayan bir zamânda sevgilinin meclise gelmesi istenerek âşığın çektiği acıları görmesi istenmektedir.

*“Buyur bezm-i safâya bâde nûş it
Çalup ney bûlbûli gülde hamûş it
Bu dem gel nagme-i ‘uşşâkı gûş it*

Çıkar âhim semâya perde perde”
Ş (17/2)

Şeref Hanım

Âşık, sevgilisinden dolayı ayrılık acısının esiri olduğu demleri yad etmektedir.

“Niçün dil ye’s ile çâk-ı giribân itmesin şimdi
Bu demlerdir esîr-i derd-i hicrân olduğum demler”
G (57/8)

2.13.3. Geçen Dem

Leylâ Hanım

Âşıklar, sevgililerini ya da onların güzellik unsurlarını hatırlarına getirdikçe sevgililerinden ayrı kaldıkları zamân boyunca kendilerini mihnet vadisinde ayrılık ateşinden ötürü yanıp kavrulduklarını ifade ederler.

“Geçen demler seniñle beynimizde yâda geldikçe
Derûnum vâdi-i mihnetde nâr-ı hasret olmuştur”
G (26/2)

Şeref Hanım

Âşık, sevgilisi ile olan güzel geçen vakitlerini yad etmesi söz konudur.

“Dilden itdikçe seniñ ile geçen demler güzâr
‘Akl u fikr ü sabr u ârâmum olurdu târ-mâr
Âh idüp kan aglar iken gice gündüz zâr u zâr
Minnet Allah'a efendim sag esen gördüm seni”
Ş (42/3), G (218/7), G (136/7), G (136/1)

2.13.4. Dem-be-dem

Âşık, doğru yol olan manevi âşk'ı benimsemesinden sonra artık maddi olan her şeyden gün geçtikçe elini eteğini çekmeye başlar. Bu değişime etki eden ana unsur zamândır.

Leylâ Hanım

Âşığın gönlünün, sevgilinin saçlarına bağlandığı vakit âşığın ruh haletinin değişmeye başladığı ve daima kendisinin bir meczup gibi gördüğünü belirtmiştir.

“Dil baglanalı silsile-i zülfine yârin
Dîvâneligim dem-be-dem olmaktadır efzûn”
G (93/2)

Feleğe kimsenin kanmaması konusunda öğütte bulunan şâir, bunun nedenini şöyle izah eder; felek daima herkese şerbet yerine zehir içirerek göz aldatır.

“Bî-vefâdır dehr-i dîna aldanup umma vefâ

Dem-be-dem şerbet yerine sundığı zehr ü belâ”

Trh (53/1)

Sevgilinin hiç acımadan daimî bir şekilde âşığına acı çektirmesi söz konusu bir durumdur.

“Fikr-i dildâr ile sen bagrımı pür-hûn itdiñ

Dem-be-dem sevdigimiñ zulmini efzûn itdiñ

O şehe cevri ü cefâyı yine kânûn itdiñ

Vuslat-ı yâr ile a ‘dâları memnûn itdiñ

Cevri ile ‘âşık-ı bî-çâreyi mâhzûn itdiñ

Zülf-i leylâsına Leylâ’yı da mecnûn itdiñ

Âh ey çarh-ı felek yandım elinden sad âh

Seni Allah ide derd ü gam-ı dilden âgâh”

Tesm (2/5), Tah (4/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.13.5. Dem-â-dem

Leylâ Hanım

Zâhid, âşığın arzuladığı sevgilisini görmesi ile onun da bu güzellik karşısında meftun olup her vakit feryat ve figan ettiği dile getirilmektedir.

“Zâhid göreydin ruhsâr-ı yâri

Sen de dem- â-dem efgân idersin”

G (63/5), G (23/1), G (80/4), Tah (5/3)

Âşık, sevgilisini hayâl ederken, daima gözleri kan ile dolmaktadır.

“Înâyet demleridir vaslûn ikrâr eyle ‘uşşâka

Nohur bûs-ı lebiñ bir kerre iş ‘âr eyle ‘uşşâka

Kadem bas hâneme isterseñ âzâr eyle ‘uşşâka

Gelüp ey âfet-i cân ‘arz-ı dîdâr eyle ‘uşşâka

Hayâliñle dem-â-dem dîdeler pür-hûndur sensiz”

Tah (7/2), Tah (4/2), Tah (1/2)

Şeref Hanım

Âşıktaki hedef yeri olarak bilinen göğsü, sevgilisinin ok’a benzeyen bakışlarına karşı maruz kalmıştır.

“Nişân-gâh it beni ey kaşı yâ gel atma yâbâna

Dem-â- dem tîr-i gamzen sâhn-ı sinemde bedîd olsun”

G (168/4)

Sevgilinin amacı âşığını helak edip canından usandırmak istemektedir.

“Kasdıdır yâriñ dem-â-dem itmek ‘uşşâkın helâk

Teşnedir kan içmege dâ'im o hûn-hârım benim”
G (140/3)

2.13.6. Her Dem

Leylâ Hanım

Âşıkların gönülleri, yârin hançere benzeyen kırıcı davranışlarına maruz kalmaktadır.

*“Var mıdır Leylâ'ya derdinden rehâ tâ haşre dek
Sînesi her dem cerîh-i hançer-i âzâr iken”*

G (92/5)

Âşk meclisinde, cam kadeh içinde içkinin getirilip götürülme sıklığı konusunda bilgi verilmektedir.

*“Leyâl-i gamda yâd itdikçe ben ol kadd-i şimşâdı
Unutdurdı fesânem kıssa-i Mecnûn u Ferhâd'ı
Gören hayretde kaldı ‘âşık-ı mecrûh u nâ-şâdı
Şerâr-ı nâr-ı âhımla sipihriñ tâs-ı pûlâdı
Döner her dem belâ bezminde câm-ı zer-nişânımdır”*

Tah (4/4)

Şeref Hanım

Sevgili ne kadar âşığa kötü davransa yine de âşık sevgilisinden gelen her türlü cefâyâ her vakit kanaat etmektedir.

*“Çekme gam yâr ey gönül itmez ise ‘arz-ı cemâl
‘Âlem-i endîşede âmâdedir bezm-i visâl
Pertev-i mihr-i mâhabbet dilde buldukda kemâl
Vasldan ger ‘âşıkı müstagnî eyler bir hayâl
‘Âşıka ma ‘şûkdan her dem bu istignâ nedir”*

Tah (4/3)

Şâir, âşığa tembihte bulunarak her vakit gözyaşlarını sevgilinin Mahallesinde akıtmaması gerektiği nedeni ise sevgilinin vefâsız olmasındandır.

“İderse ser-te-ser iklîm-i kalbi vakf-ı sitem

*Olur mı çâre Tahammülden özge ben bilmem
Bu bend-i pende nazar kıl da çeşm-i gam-dîdem
Akıtma kûyına gel cûy-ı eşkiñi her dem
O yâr-i sâf-dile belki bir keder görünür”*

Tah (13/3), G (9/4)

Felek, âşığa daima eziyet çektirip ağlamasına sebep olması garipsenmeyen bir durumdur.

*“Geh âhımı efzûn ider geh eşkimi Ceyhûn ider
Gamla dili mâhzûn ider her dem bu çarh-ı kîne-hâr”*

G (59/3)

Âşığın, ümidi sabâ rüzgârından sevgilisinin saçlarının hoş kokusunu ona ulaştırmaktır.

“Niçün getirmez ider bûy-ı zülf-i yâri dirîg
Sabâya her dem ider bu recâyı göñlüm de”

G (201/3)

Âşk yolunda her zamân âşık, sevgilisine kavuşmak pâhasına olsun canını feda etmektedir.

“Reh-i ‘âşkıñda her dem ben
Fedâ-yı cân eylerken
Revâ mı ey vefâ-düşmen
Baña yâr olmadıñ gitdi”

Ş (25/3)

2.13.7. Tâ-be-key

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşık bahtından yakınarak başıboş gezdiği hakkında bilgi vermektedir.

“Benimle tâ-be-key bigânelik ey bâht-ı kec-reftâr
Arada gâh bârî hâh u nâ-hâh âşinâlık yap”

G (15/4)

2.14. Gün İle İlgili Unsurlar

2.14.1. Eyyâm

Leylâ Hanım

Bahar günlerinde gül bahçelerindeki değişiklikler tasvir edilirken bülbüllerin sevgilileri için ettikleri feryat figanlar akla gelmektedir.

“Bâhâr eyyâmı geldi başladı bülbüller efgâna
Nola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistana”

K (4/1)

Bahar günlerinde tabiatın canlandığı ve yeniden hayat bulması anlatılmaktadır.

“Bâhâr eyyâmıdır bir kerre cânâ ‘azm-i bâg olsun
Açılsun lâleler ‘âşkıñla sînem dâg dâg olsun”

G (91/1)

Çiçeklerin bahar günlerinde yüzlerini gösterdikleri ve böylece bahçedeki yaşama renk kattıkları dikkat çekilen bir durumdur.

“Sîne-i mecrûhıma açdıñ yine bir tâze dâg
Nev-bâhâr eyyâmıdır ezhâr kendin gösterür”

G (30/2)

Kış gününde sevgilinin içki meclisine gelinmesinin istenmesi böylece âşıkların gönüllerinin ısınacağı anlamında bir açıklama yapılmıştır.

“Gel meclisi germ eyle bu eyyâm-ı şitâda
Sensiz turamaz togrısı Leylâ bu hevâda
‘Uşşâkıñı incitme ne lâzım bu fenâda
Sâkî gel ayagıñ öpeyim pür-gazab olma”

Ş (18/4)

Bahar günlerin de âşıkların kalplerinin gül bahçesinde tekrar hayat bulması önemli bir olaydır.

“Bâhâr eyyâmı geldi gülşen eyle hâne-i kalbim
Eger âbâd iderseñ de sen eyle hâne-i kalbim
Mürüvvet kıl kudümüñle şen eyle hâne-i kalbim
Gelüp ey âfitâbım rûşen eyle hâne-i kalbim
Şeb-i hecriste derdim gün-be-gün efzûndur sensiz”

Tah (7/5)

Felek, âşığın gönlüne o kadar hasar vermiştir ki baharın gelmesinin hiçbir faydası yoktur.

“Gülemem açılamm gelse de eyyâm-ı bâhâr
Kurudur âteş-i âhım dâhi hayli eşcâr
Bu gam-ı hecr ile ‘aynımda mı sandıñ bâhâr
Müjde olsun saña gelmekde baña her idbâr
Hiç ‘âr itme misiñ Hak’dan a bî-‘âr felek
Sen ne virdiñ ki ne istersiñ a gaddâr felek”

Müsed (2/2)

Âşık, günlerinin, sevgilisinin vefâsızlığından dolayı çektiği acılar yüzünden hep perişan durumda geçtiğini dile getirmektedir.

“Görseñ ne kıyâmetdir o nevrete nihâli
Zülfine sarıl var ise boynuma vebâli
Gamla geçiyor ‘âşıkıñ eyyâm u leyâli
Bir kimseniñ âhvâlini yok ‘arza mecâli
Mecnûn gibi ‘âşıkları var zülfî telince
Leylâ sözi efsânedir ol mâha gelince”

Tes (2/5)

Şeref Hanım

Âşık için belirlenen günün niteliği safâ olurken, bu vaktin sevgili yüzünden hüzn anlamı kazandığı beyitte dikkat çekilmiştir.

“Sensin beni ihyâ iden ey rûh-ı revânım
Eyyâm-ı safâda dem-i hüzn ü kederimde”

Kt (37/2)

Sevgili ile âşığın kavuşma gününe daha çok uzun zamân gerektiği ama yine de âşık bir umutla bugünü bekleyiş içerisinde.

*“Ne kadar tûl u dîrâz olsa da eyyâm-ı visâl
Tiz geçer ‘âlem-i ma‘nâ gibi hengâm-ı visâl”*

G (105/1)

Bahar günlerinin gelişinin en büyük habercisi bülbülün feryat figan etmesidir.

*“Hezâr-ı ‘âşk seyr-i gülsitân ister mi ister yâ
Bâhâr eyyâmı izhâr-ı figân ister mi ister yâ”*

G (2/1)

Âşık için sevgililerinden geçirdikleri ayrılık günleri başka bir anlamı karşılamaktadır.

*“Başka bir ‘âlem imiş ayrılık eyyâmı meger
Añladım eyler iken yâre bu dîvâne vedâ”*

G (80/4)

2.14.2. Gün-be-gün

Leylâ Hanım

Âşık sevgilisinden ayrı geçirdiği günlerdeki dertlerinin günden güne arttığını söylemek yerinde bir ifadece olacaktır.

*“Bâhâr eyyâmı geldi gülşen eyle hâne-i kalbim
Eger âbâd iderseñ de sen eyle hâne-i kalbim
Mürüvvet kıl kudümüñle şen eyle hâne-i kalbim
Gelüp ey âfitâbım rûşen eyle hâne-i kalbim
Şeb-i hecrinde derdim gün-be-gün efzûndur sensiz”*

Tah (7/5)

Şeref Hanım

Tarih yazılan kişilere iyi dileklerde bulunarak talihlerinin günden güne iyi olmaları istenmektedir.

*“Zât-ı vâlâsıyla eyler iftihâr ehl-i ‘ulûm
‘Ömr ü ikbâl ü kemâli gün-be-gün olsun ziyâd”*

Trh (21/4), Trh (55/1)

2.14.3. Günden güne

Günden güne ibaresi ile sevgilinin, âşığın çektiği ızdırab hakkında bilgi verilmektedir. Zamânın ilerlemesi ile çekilen acı arasında ilişki kurulmuştur.

Leylâ Hanım

Sevgilinin, âşığa ettiği zulmün günden güne artması âşığın çileden çıkarmaktadır.

“Kûyında iderlerse de bülbül gibi feryâd

*Râhm eylemez ‘âşıklara ol şûh-ı perî-zâd
Günden güne itmekde yine zulmini müzdâd
Biñ ‘âşık-ı mehcûrına eyler mi bir imdâd
Mecnûn gibi ‘âşıkları var zülfi telince
Leylâ sözi efsânedir ol mâha gelince”*

Tes (2/4), G (98/7)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.14.4. Günde

Leylâ Hanım

Sevgilinin can alıcı gözleri âşığın ölümüne sebep olmaktadır.

*“Çeşm-i cellâdıñı fikr eyler isem şâm u seher
Günde biñ ‘âşıkınıñ katline fermân eyler
Virürüm cânımı da istese elbet dilber
Kasd-ı cân eyler ise gamze-i hûn-rîzi eger
Eylerim cânımı biñ cân ile dildâra fedâ”*

Tah (9/2)

Şeref Hanım

Âşığın gönlü, günde sayılmayacak derecede sevgilisini yad ettiği belirtilen bir durumdur.

*“Öldürüp yine dirildir idi nevk-i gamzesi
Günde biñ kerre dil-i zârım su ‘âl eylerdi yâr”*

G (40/2)

Sevgiliye kavuşma fikrinin; âşık için hiçbir anlam ifade etmediği ve gönlünün hiç sevinç yerine dönüşemeyeceği belirtilmiştir. Bu durumu somutlaştırmak için günde kaç bayram olsa dâhi yine mutsuz ruh haletinde kalacağı örneği verilmektedir.

*“Vasl-ı yâri nâfile itmem temennî anladım
Günde biñ ‘îd olsa göñlüm şâd-mân olmaz imiş”*

G (74/4)

2.14.5. Bugün

Leylâ Hanım

Sevgilinin can alıcı bakışları, âşık şâirleri sorguya çekmektedir.

*“Çeşm-i cellâdıñ bugün eylerse Leylâ'dan su ‘âl
Ey perî-rû küşte-i müjgân kim göñlümdür ol”*

G (68/5)

Âşık şâir, dünyanın içinde bulunduğu zamânda zulm gördüğünü söylemektedir.

*“Zulmi çok itdiñ bugün Leylâ'ya ey şâh-ı cihân
Rûz-ı mâhşerde seniñle eylesün bâhs-i ‘azîm”
G (75/6)*

Şeref Hanım

Âşığın eski günlerde, sarhoş olduğu demleri yad etmektedir.

*“Kanı o dem ki mest-i mey-i iltifât olup
Bu günleri ne yâd ider ne umar idim”
G (134/4)*

İçinde bulunulan zamânda âşıkların, gamlarını çekmeleri yad edilmektedir.

*“Ne hikmetdir bugün küh-sâr-ı gamda cümle ‘uşşâka
Dil-i mihnet-keşim geh Kays u geh Ferhâd'ı andırmış”
G (78/2)*

2.14.6. Bir gün

Leylâ Hanım

Belli olmayan bir günde elbet âşığın sevgilisi ile görüşeceği ve ölü halde olan gönlünün canlanacağı anlatılmıştır.

*“Şimdi gönlüm mürde olduysa rakîb-i şûmdan
Bir gün ‘avn-i yâr ile ihyâ olur ‘âlem bu yâ”
G (3/5)*

Âlem de yaşamını sürdüren zavallı âşığın tek isteği feleğin muradına göre dönmesi tabi bunun gerçekleşeceği günün tam olarak belli olmadığı görülmektedir.

*“Dönmüyor gönlümce çarh-ı kîne-ver ‘âlem bu yâ
Bir gün elbette murâdımca döner ‘âlem bu yâ”
G (4/1)*

Âşığın, düştüğü kötü durumlara elbet düşmanlarının da bilinmeyen bir zamânda onun içine düştüğü müşkül durumlar içine düşeceği belirtilmiştir.

*“Düşmenim şâd olsa da bu çekdiğim bâr-ı gama
Ol dâhi bir gün olur benden beter ‘âlem bu yâ”
G (4/5)*

Âşık, sevgilisi ile gözden ırak bir günde buluşacağını tayin etmektedir.

*“Bir gün o mâh ile zevk eyler iken mâhfice
Gûş idüp kâfir o dem bezmimize bitdi rakîb”
G (14/5)*

Âşık kıymetin olacağı günü bildiği halde yine bu konu hakkında kesin bir bilgi vermemektedir.

*“Kıymetim bildiririm ben saña bir gün elbet
Hâlîme vâkıf ider âh-ı seher-gâh seni”*

G (120/2)

Şeref Hanım

Felek, âşığın gönlüne göre bir gün dâhi dönmediği ve bu durumdan âşığın muzdarip olduğu görülmektedir.

“Döndi mi bir gün murâdımca tefekkür eyleyüp
Yine çarh-ı kîne-hâha infî‘âl itdim bu şeb”

G (13/3)

Feleğin nasibini alacağı bunun da âşığın ettiği âh’lar ile olacağı söylenmektedir.

“Gaddâr felek nâlemi gûş eylemez ammâ
Âhım ile bir gün o da ber-bâd olacaktır”

G (38/2)

Âşık, sevgilisinin onun içinde bulunduğu duruma acıyacağı ümidi ile yaşamaktadır.

“Bî-vefâ bir gün acırsañ da ararsañ bendeni
Öldürür billâh bu cevri-firâvânîñ senin”

G (92/2)

Sevgilinin yokluğu âşığın huzurlu günler geçirememesine neden olmaktadır.

“Bir gün ârâm idemem sensiz efendim tiz gel
Bilmiş ol kim kıyarım cânıma kendim tiz gel”

G (109/1)

2.15. Günün Vakit Dilimleri

2.15.1. İmsak

Şener’e göre imsak: “Oruçlunun belli bir zamân içinde kendini bazı şeylerden alıkoyması anlamında fıkıh terimi.”¹²⁴ İmsak vakti, Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânlarında genellikle nefsin kendini bir şeylerden sakınması anlamında ele alınmaktadır.

Leylâ Hanım

Ay gibi güzel olan sevgilinin, âşığa ayrılık orucunu tutturmak için âşığı âh mumu ile imsak’a uyandırmaktadır.

“Rûze-i hecrini tutdurmaga ol mâh-veşim
Şem‘a-i âh ile imsâka uyandırdı beni”

G (116/3)

¹²⁴ Mehmet Şener, “İmsak”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, TDV Yayınları, İstanbul 2000, s.238.

Şeref Hanım

Şeref Hanım, imsak vaktini nefsimize hâkim olduğu ve kendimizi yiyip içmekten alıkoyduğumuz bir dem olarak bahsetmektedir.

*“Bozdi imsâk-ı firâkı gelüp iftâr-ı visâl
Kadr u ‘îd oldu görüldükde cemâl-i ramazân”
G (147/5)*

2.15.2. Âfâk

Devellioğlu *“ufuklar, gök kenarları, gökle yerin birleşir gibi görüldüğü yerler.”*¹²⁵ Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânlarında âfâk kelimesini genellikle talih ile ilişki kurmaktadır. Aynı zamânda âşıkların, ettikleri âh’ların yüksekliklerinin ufuklara kadar olması ile bağlantı kurulmaktadır.

Leylâ Hanım

Abdülmecid Hân’nın doğum zamânında talihini gösteren yıldızının ufukta oluşu hakkında bilgi verilmektedir.

*“Tâli ‘oldı neyyir-i burc-ı sa ‘âdet nâ-gehân
Togdı necm-i tâli ‘-i âfâk bî-şekk ü gümân”
K (3/1)*

Âşığın ettiği âh’ların yüksekliği bilgisi ufuk zamân dilimi ile bağdaştırılmıştır.

*“İsyân ile âfâka çıkup şâm u seher âh
Râhm eylemedi hâlimize yâr u ne hem-râh
Başdan yine çıkıdı meded it bu dil-i güm-râh
Dil mu ‘terif-i cürm ü kusûr oldı Hudâyâ”
Mrb (2/4), Rb (1)*

Âşıkların perişan halde oluşları anlamı adeta mûsiki aletlerden çıkan seslerin ufuğa kadar yükselmesi ile anlatılmıştır.

*“Cânın bu tonanmaya nola virse cihân pey
Âfâka sadâ virmede tanbûr u kemân ney
Bu şevk ile gelmekde benim ‘aklıma hey hey
Mes ‘ûd ola şâhım saña bu sûr-ı hümayûn”
Ş (1/2)*

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.15.3. Şafak

¹²⁵ Devellioğlu, age, s.12.

Devellioğlu şafak için: “1. Gurubdan sonraki alaca karanlık. 2. Güneş doğmadan önceki alacalık.”¹²⁶ Şafağın kızılıllığı ile âşıkların ettiği âh’lar arasında ilişki ortaya konulmaktadır.

Leylâ Hanım

Hak yolunun şafak zamânındaki oluşan parlaklığa benzetilerek yolunu kaybeden kişiler için bir yol gösterici niteliğindedir.

“Mihr-i vechin eyleyüp güm-râha Hak nûr-ı şafak
Na ‘t-ı pâkiyle leb-â-lebdir anıñcün her varak
Mesnevî-hân ol da fehm eyle nedir esrâr-ı Hak
Âşinây-ı remz-i Hak müşkil-güşâ-yı her sebak
Pâdişâh-ı ‘ârifândır Hazret-i Monlâ-yı Rûm”
Mh (1/3)

Şeref Hanım

Şafaktaki oluşan kızılıllık ile âşığın ettiği âh’ların parlaklığı felekleri harâb etmektedir.

“Yakup hâkister itse âteşim ger hâr u hâşâki
Şafak-gün itse âhım şu ‘lesi etrâf-ı eflâki
Özümden yok vukûfum noldı bilmem kalb-i sad-çâki
Ben ol hayrân-ı ‘âşkım kim yitirdim ‘akl u idrâki
Ne ‘âlemden haber-dârım ne kendimden hayâlim var”
Tah (16/3)

2.15.4. Seher

Devellioğlu: “tan yeri ağarmadan biraz önceki vakit.”¹²⁷ Seher vakti için daha çok âşıkların, sevgilileri için âh’lar ettiği zamân dilimi olarak tasarlanmaktadır.

Leylâ Hanım

Âşığın, seher vaktinde ettiği âhlar duygularının kılavuzu gibidir. Ama bu edilen âh’ların sevgiliye hiçbir etkisi yoktur.

“Hayli müddet âh u feryâd eyledim ammâ çi-sûd
Yâre te’sîr itmedi âh-ı seher ‘âlem bu yâ”
G (4/3), G (120/2), G (27/2), Rb (19), G (44/1), G (68/2),
G (69/5), Tah (8/2), G (34/3), Ş (11/1), G (56/5)

Sevgilinin seher vaktine kadar rakîb ile zamân geçirmeyi tasarlarken, bu durum karşısında ise âşık acı çekmektedir.

“Sandım ebr içre nihân olmuş görüp agyâr ile

¹²⁶ Devellioğlu, age, s.1137.

¹²⁷ Devellioğlu, age, s.1086.

Tâ seher agyâra teklîf-i visâl eylerdi yâr”

G (32/4)

Seher vakti çoğu zamân âşığın, rakîbini öldürmesi olarak tasarlanan bir zamân dilimidir.

*“Bu şeb ol şûh-ı cefâ-pîşe ile mey çakalım
Reşk ile tâ-be-seher kalb-i rakîbi yakalım”*

G (85/1)

Âşık, sevgilisine kavuşma ümidi içerisinde olduğundan dolayı seher vaktine kadar gözlerine uyku girmemektedir.

*“Hasretiñle tâ seher bîdârıñım
Çeşm-i mâhmûruñ gibi bîmârıñım
Gayri insâf it baña nâ-çârıñım
Çeşm-i mâhmûruñ gibi bîmârıñım”*

Ş (14/1)

Âşığın, seher vaktine kadar mesken bellediği yer, sevgilisinin ayrılığını temsil ettiği gam köşesidir.

*“İtmedi gitdi saña âhım eser
Ey perî zevkiñ mi âh u nâleler
Fûrkatiñle künc-i gamda tâ seher
Çeşm-i mâhmûruñ gibi bîmârıñım”*

Ş (14/3)

Şeref Hanım

Âşık, sevgilisi için ettiği âh’ları anlayacak kişinin seher vakti olduğunu belirtmektedir.

*“Dil ne cem’iyyet-i mâl ü heves-i câh bilür
Yârdan gayri ne bir matlab u dil-hâh bilür
Söylenilmez gam-ı ‘âşk âhere cân-gâh bilür
Elemim sanma benim âh-ı seher-gâh bilür
Çekdigim derdi ne hem-hâne ne hem-râh bilür
‘Âşıkıñ hâl-i dilin Hazret-i Allah bilür”*

Müsed (2/1), G (236/3)

Seher vaktinde çıkan rüzgâr, sevgiliden haber getirdiği ve âşığın gönlüne bir nebze su serpmekle görevlidir.

*“Lutf eyle tağıtma meded ey bâd-ı seher-hîz
Diller için ol zülf-i mu’anberde yer olsun”*

G (148/3)

2.15.5. Seher-gâh

Devellioğlu seher-gâh için: “seher vakti, sabahın erken saati.” Âşıkların âh’larına, kılavuzluk eden demdir.

Leylâ Hanım

Seher vakti, âşığın ettiği âh'ların rehberidir.

*“Kıymetim bildiririm ben saña bir gün elbet
Hâlîme vâkıf ider âh-ı seher-gâh seni”*

G (120/2), Müst (5/5)

Şeref Hanım

Âşığın; elemine, kederine dert ortağı olan seher vaktidir.

*“Dil ne cem ‘iyyet-i mâl ü heves-i câh bilür
Yârdan gayri ne bir matlab u dil-hâh bilür
Söylenilmez gam-ı ‘âşk âhere cân-gâh bilür
Elemim sanma benim âh-ı seher-gâh bilür
Çekdiğim derdi ne hem-hâne ne hem-râh bilür
‘Âşıkıñ hâl-i dilin Hazret-i Allah bilür”*

Müsed (2/1)

2.15.6. Sabah

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım, sabah vaktini; âşığın, sevgilisinin ayrılığından ötürü, acı çektiği dem olarak ele almaktadır. Tasavvuf anlamında da sabah dilimi sâlikin acısının sürdüğü bir vakittir. En önemlisi ise geceden sabah’a kadar edilen âh’ların, âşığa kılavuzluk etmesi manasına da dikkat çekilmektedir.

Leylâ Hanım

Sabah vaktinin âşığın içinde bulunduğu ruh haletini sevgiliye arz etme demi olarak görülürken ikinci bir anlam olarak da sabahın, âşığın çektiği ızdıraba karşılık çareler aradığı demdir.

*“Hâlîmi ‘arz ideyim ölmez isem yâre sabah
Bulsun Allah için olsun buña bir çâre sabah”*

G (20/1)

Sabah vakti; âşığın gönlünün, sevgilinin ok’a benzeyen kaşlarına hedef olarak seçildiği bir zamân dilimidir.

*“Tîr-i müjgânını atmaga nişân isterse
Gereyin gögsümi ol gamze-i hûn-hâra sabah”*

G (20/2)

Sabah vakti; âşığın, sevgilisini ziyaret etme demi olarak algılatılmaktadır.

Hasret-i derd ü elem cânıma kâr itdi benim

Varayım yalvarayım vaslını dildâra sabah

G (20/5)

Atiyye Sultan'ın, dünyaya gelişinin sabah vakti oluşu hakkında bilgi verilmektedir.

*“Bir subh-dem cihâna togdı sürûr u şâdî
Ebnâ-yı ‘âlem oldı bi'l-cümle şâd u handân”
Trh (2/1)*

Şeref Hanım

Âşık olarak bilinen şâirimiz, sabaha kadar sevgilisinin kimle birlikte zamân geçirdiği fikri ile kan yuttuğunu anlatmaktadır.

*“Biz Şeref’le tâ sabah ol”unca kan yutduk senin
Kim bilür dil-sîr-i hân-ı vuslatıñ kimdir bu şeb”
G (17/5)*

Sevgilinin yad edilmesi olayı geceden sabah’a kadar sürmektedir.

*“Ârzû-yı vasl ile oldum yine encüm-şümâr
Tâ sabah olunca bu şeb yâri añdım ağladım”
G (128/2), Ş (32/3)*

Âşığın, sabahlara kadar gökyüzündeki yıldızları teker teker saydığı görülen bir durumdur.

*“Hep yokladım sabaha dek encüm-şümâr olup
Yokmuş meger sitâresi ehl-i mâhabbetiñ”
G (96/2)*

2.15.7. Subh

Leylâ Hanım

Sabah vakti; âşığın, bülbül misali sevgilisine kavuşma arzusu içerisinde niyaz ettiği bir zamân dilimi anlamını içermektedir.

*“Subha dek bülbül gibi zârım yetiş imdadıma
Hiç kes tâkat getirmez nâle vü feryâda âh”
G (107/4), G (33/4), Lug (3/7), G (81/4), Tah (9/3)*

Sabah vaktinde esen rüzgârın âşığa, sevgiliden haber getirmesi yönü ile ön plandadır.

*“Dil-i ‘uşşâkı sordum bâd-ı subha cümle sağlarmış
Mekânı sâye-i zülfüñde gök sünbüllü bâglarmış”
G (47/1)*

Şeref Hanım

Âşık, içki içme olayını bıraktığı demin sabah vakti olduğu bilgisini vermektedir.

*“Subh olunca nûş-ı sâhbâ-yı firâk itdim ‘aceb
Kangı bezmiñ mestisiñ germ-ülfetiñ kimdir bu şeb”
G (17/2)*

Sevgilisine kavuşamayan âşığın tek dostu geceden sabaha kadar çektiği âh’lardır.

“Ey gönül derd-i dili sanma ki ol mâh bilür
Giceler çekdiğini subha kadar âh bilür”

G (39/1), Ş (27/2)

Âşık, sevgilisinden ayrı kaldığı geceler de sabahlara kadar sevgilisini yâd ederek bir an bile gözünü yummadığını söylemektedir.

“Yâd idüp vaslını tâ subh şeb-i fûrkatde
Tagıdup hâbımı ârâmımı bîdâr olurum”

G (127/4)

Âşık, sevgilinin rakîb ile dolaşmamasını ve aynı mecliste bulunmamasını tembih eder. Âşığın bu isteklerine uymayan sevgilinin, âşığı sabahlara kadar âh’lar etmeye mahkûm kılmaktadır.

“Ol seng- dil rakîb ile hem-meclis olmada
Ey âh-ı subh-gâh eser itmez misin dâhi”

G (238/3)

Âşığın, gecedен başlayan ve sabaha kadar süren sevgiliye kavuşma fikri gözlerine uyku girmesini engellemektedir.

“Yâd idüp vaslını tâ subh şeb-i fûrkatde
Tagıdup hâbımı ârâmımı bîdâr olurum”

G (127/4)

Leylâ Hanım, sevgilisini sabah vaktine kadar görmeyi arzulamaktadır.

“Leylâ çıkarsam ol meh ile mâh-tâba ger
Tâ subh olunca âlem-i âb itmek isterim”

G (78/5)

Sevgilinin hayâli âşığın gönlüne konuk olması ile âşığın sabaha kadar gözlerine uyku girmemesine sebebiyet vermektedir.

“Dilde mihmân-ı hayâliñ şöyle sûret virdi kim
Tâ-be-subh ey meh-veşim bî-tâb u hâb eyler beni”

G (248/3)

2.15.8. Subh- gâh

Devellioğlu’n a göre: “sabah vakti.”¹²⁸ Bu vakit dilimi, edilen âh’ların demidir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşığın ettiği âh’ların süresi sabah vaktine kadardır.

¹²⁸ Devellioğlu, age, s. 1120.

*“Ol seng-dil rakîb ile hem-meclis olmada
Ey âh-ı subh-gâh eser itmez misin dâhi”*
G (238/3), Ş (38/1)

2.15.9. Leyâl

Gece, akşam gibi zamân dilimlerinin kimi zamân insanın ruhaniyeti içerisindeki, bilinmezlikleriyle ya da arzuladığı hedefleriyle çatışma yaşadığı bir vakittir. Tasavvuf ve edebi yönden de düşünecek olursak bu vakit âşıkların, şâirlerin ve tasavvuf yoluna kendini adayan kişilerin kendilerini dinledikleri, nefisleri ile hesaplaştıkları, demdir.

Leylâ Hanım

Gam gecesi âşığın, sevgilinin güzellik unsurlarından olan boyunu anarak acı çektiği bir demdir.

*“Leyâl-i gamda yâd itdikçe ben ol kadd-i şimşâdı
Unutdurdı fesânem kıssa-i Mecnûn u Ferhâd’ı
Gören hayretde kaldı ‘âşık-ı mecrûh u nâ-şâdı
Şerâr-ı nâr-ı âhımla sipihriñ tâs-ı pûlâdı
Döner her dem belâ bezminde câm-ı zer-nişânımdır”*
Tah (4/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.15.10. Gice

Leylâ Hanım

Gece vaktinin karanlık olması ile sevgilinin saç rengi arasında bağlantı kurulmuştur. Bu demde sevgilinin aranması ve bulunması zor bir vakittir.

*“Ben sehâb içre ararken gice meh-pâreleri
O siyeh zülfî gelüp aşdı yine karaları”*

G (110/1)

Âşık, sevgilisi için ettiği âh’lardan haberdar olmasına rağmen sevgilinin tüm bu durumu görmemezlikten gelerek bu zamân dilimi âşığa acı çekmekten başka bir anlam ifade etmemektedir.

*“Giceler itdigim âh itmedi âgâh seni
Âh u feryâddan âgâh ide Allah seni”*

G (120/1)

Gece vakti âşıklar için rahat uyku yüzü görmedikleri bir dem olarak anıldığını söylemek doğrudur.

*“Vaslına dâ’ir yine hîç açmaz oldu sohbeti
Bî-vefâ kâfir unutmuş gibi eski ülfeti
Dil ferâmûş eyledi hayretle hâb-ı rahatı
Giceler Leylâ bu gamla terk-i hâb itdiñ yeter”*

Ş (19/5)

Gece vakti âşığa kılavuz eden tek şeyin ettiği âh’lar olduğu görülen bir durumdur.

*“Olmadı bir kerre rahat eyleyüp ‘uzlet-nişîn
Gicelerde âh-ı âteş-nâkime oldu mu ‘în
Bî-vefâ dildâra meyl için bulur yüz biñ zemîn
Olmadım eyvâh bir dem mekr ü âlinden emîn
Dâd elinden göñlümüñ feryâd elinden göñlümüñ”*

Mh (2/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.15.10.1. Bu Şeb

Leylâ Hanım

Gece vakitleri âşıkların içki meclislerinde sevgiliden ayrı geçirdikleri zamân olup kendilerini sevgilinin güzelliklerini anarak avuttukları demdir.

*“Yâd-ı rûyuñla idüp meclisi âmâde bu şeb
Şevk-i la’liñle sebûda kızarur bâde bu şeb”*

G (10/1)

Gece vaktinde âşığın, sevgilisini yalnız bir şekilde bulma fırsatını yakaladığı andır.

*“Lebini sunmaga var göñli merâmı üzme
Aradım agzını sordum yine tenhâda bu şeb”*

G (10/3)

Âşığın, gece vaktinde rüyasında sevgilsinin ona vefâsız bir şekilde davranmasını gördüğü ve bu durumdan yakındığını belirtmektedir.

*“Bir nigâh itmeyüp üftâdeñe geçdiñ gitdiñ
Hâtırım kaldı saña togrısı rü’yâda bu şeb”*

G (10/4)

Gece vakti; âşıklar için feryat fîgan ettikleri ve aciz bir durumda oluşlarını anlatan bir demdir.

*“Hazret-i ‘İzzet’e pey-revlik idince hâmem
Başladı ‘acz ile bûlbûl gibi feryâda bu şeb”*

G (10/6) G (11/1), G (11/7)

Âşığın, gece vakti sevgilisinin güzellik unsurlarını düşündüğü demdir. Bu güzellik unsurlarından biri olan sevgilinin saçları âşığı kendisine bağlamak için önemli bir nesnedir. Saç âşığı kendine mahkûm kılarak âşığın aklını başından alır.

“Zîr-i fesden dün perîşân seyr idüp kâkülleri
‘Akl u fikri ben de yâ hû târ-mâr itdim bu şeb”

G (11/3)

Sevgilinin saçları siyâh renginden dolayı geceye teşbih edilmiştir. Sevgiliden ayrı kalınan her gecenin aşığın âhları ile tüm semâyı sarmıştır.

“Zülf-i şeb-rengiñle bu bâht-ı siyâhım yâd idüp
Dûd-ı âhımla yine dünyâyı târ itdim bu şeb”

G (11/8)

Kimi zamân gece vakti sevgili ve rakîbin buluştukları an olarak tasarlanmıştır.

“Rakîbiñ yine nekbet-hânesinde
Bu şeb ‘uşşâka ragmen yatdı ol şûh”

G (21/2)

Gece vakti, âşığın sevgilisinin içki meclisine teşrif etmesini ve orayı neşelendirmesini istediği bir vakittir.

“Lutf eyle bu şeb bezmime çeşmiñ süzerek gel
Yek-reng olup ‘uşşâk ile mey nûş iderek gel
Üftâdeleri silsile-i zülfüñe çek gel
Öldür beni isterseñ eger meclise tek gel”

Ş (10/1)

Gece vakti akla şem ile pervanenin olayı hatırlatmaktadır. Pervâne, sevgilisine vuslatını gerçekleştirmek için canını yok etmesi pâhasına sevgili yolundan vazgeçmemektedir.

“Bu şeb göñlüm olup şem ‘-i cemâl-i yâre pervâne
Ümîd eyler idim râhm eyleye bu çeşm-i giryâna
O demde meclis-i ‘âşka degilken ben de bîgâne
Hele bîdâri-i bâhtımla vardım bezm-i cânâna
Temâşâ eyledim keyfîmce mest olmuş uyurmuşlar”

Tah (13/4)

Şeref Hanım

Âşığın hiç yapmaması gereken bir şeyi yaparak belli olmayan bir gece vaktinde düşman olarak benimsediği kara talihi ile içine düşmüş olduğu çaresizliği ona ifşâ etmiştir.

“Subha dek bâht-ı siyehle hasb-i hâl itdim bu şeb
Düşmene ey mâh-rû ‘arz-ı melâl itdim bu şeb”

G (13/1)

Âşıklar, gece vakitlerinde yalnız kalması ile Hak'dan isteklerini ağlayarak gerçekleşmesini beklediği bir vakittir.

*“Pister-i gamda yatur dil-hasteyim dermân için
Aglayup Hak'dan temennâ-yı visâl itdim bu şeb”*

G (13/6)

Gece vakitleri sevgilinin muhabbetinin başkaları ile olduğu ve başkalarının hanesine konuk olması ile âşıқта derin bir yara yaratmaktadır.

*“Mâh-tâbım gurre-i ünsiyyetiñ kimdir bu şeb
Kimleriñ mihmânısıñ hem-sohbetiñ kimdir bu şeb”*

G (17/1), G (17/2), G (17/5)

Gece vakti; âşığın sevgilisini anarak gözyaşı dökmesi söz konusu olan bir noktadır.

*“Ârzû-yı vasl ile oldum yine encüm-şümâr
Tâ sabah olunca bu şeb yâri añdım ağladım”*

G (128/2)

Gece vakti sevgiliden ayrı geçilen bir vakit olduğundan dolayı âşığın ise uykusuz kaldığı demdir.

*“Mevlâ'ya tayandım
Sâkiyâ sun bâde yârim uykusuz
Zevke taldı dil-şikârım uykusuz
Çeşm-i mâhmûr-ı nigârım uykusuz
Kaldı bu şeb şîve-kârım uykusuz”*

Ş (10/1), Ş (10/2), Ş (10/3), Ş (10/4), Ş (10/5)

Gece vakti âşığın halinin ve takatinin kalmadığı bir ruh haletine büründüğü bir zamân dilimidir.

*“Gel gel ey rûh-ı revân bâr-ı girân-ı hasretiñ
Yok mecâlîm çekmege zâr-ı nizâr oldum bu şeb”*

Kt (49/2)

Gece vaktinde sevgilinin, âşığın yanına gelmemesi durumunda gönlünün ne ile teselli edeceği hususunda çareler aradığı demdir.

*“Ne tesellî bulayım ben dil-i nâ-çâra bu şeb
Gelmedi bezme ne hâl oldu o meh-pâre bu şeb”*

Kt (71/1)

Gece vakti âşıkların, ateşe benzer âh'ları ile geceyi aydınlattıkları bir zamân dilimi olarak anılmasına sebep olmaktadır.

*“Geçdi tâ cânına hasret tayan ey çarh-ı denî
Âteş-i âh-ı şerer-bâr-ı Şeref-zâra bu şeb”*

Kt (71/2)

2.15.10.2. İm-şeb

Leylâ Hanım

Âşıkların belirtilen bu gecede içinde bulunulan psikolojileri tasvir edilmeye çalışılıp bir yandan güldükleri diğer yandan âh'lar ettikleri görülmektedir.

“Bâd hûn-âb-ı sirişk-i ‘âşık
Hem-çü gül âh-ı tu handân im-şeb”

G (15/2)

Âşığın, sevgilisinin kendisine bu gece vaktinde haline çok acınılmasını istediği görülmektedir.

“Dâd ez-leb mey-i ‘âşk ân sâkî
‘Âşıkeş râhm-ı firâvân im-şeb”

G (15/4)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.15.10.3. Bu gece

Leylâ Hanım

Âşığın gece için sevgilisi ile buluşacağı dem olarak tasarlarken sevgilinin rakîb ile dostluk kurması âşığın tüm hayâllerinin yerle bir olduğu dem olmuştur.

“Bu gece vashını ibrâm iderek dildârîñ
Yine ünsiyyet idüp va ‘dini perkitdi rakîb”

G (14/4)

Âşıklar, sevgililerini meclise çağırmaktan vazgeçemediklerini yine bu gece sevgilinin meclise gelip bu mekânı şenlendirmesini istedikleri demdir.

“Teşrîf idüp eyle bu gece bezmimi ihyâ
Üftâdeleriñ rûyuña hasretidir efendim”

G (80/2)

Âşıklar, gece vakitlerinde gönüllerinin yaralı olduğunu görmeleri halinde dâhi sevgililerinin yine de durumu normal görmesiyle gecenin, sevgililerin yerine âşıkların dert ortağı olmaktadır.

“Didi dildâr görüp âh-ı derûnum bu gece
Yeter âhvâlîñi ‘arz eyleme Leylâ bilürüm”

G (84/6)

Âşık, kavuşma arzusu içerisinde yanıp tutuşurken akli başından gitmektedir ve böylece ne yaptığını bilemez bu durumun gerçekleştiği an'lar ise daha çok gece vaktidir.

“Bu gece câm-ı mey-i vashîña hayli kandım
Hele bir hâl ile derd-i dil-i zârı andım”

G (88/1)

Âşıkların her zamân ki gibi bu gece de âşk sarhoşluğu ile meclise buyurmaları ve sevgililerini buraya arzulamaları olağan bir olaydır.

“Geldiñ bu gice meclise mestâne-kıyâfet
Yok bunda suçum sen de bilürsüñ behey âfet
Nûş eyler iken bâde bu tekdîre ne hâcet
Sâkî gel ayagiñ öpeyim pür-gazab olma”

Ş (18/2)

İçki meclisleri çoğu kez âşıkların gam yeri olarak görülürken, kimi zamânda bu yerin bazı gecelerde âşıkların gizlice eğlendikleri yer anlamına da dönüşmektedir.

“Mâhfîce efendim bu gice eylesek ‘işret
Pek cânıma minnet
Kâdir degilim hâlimi ‘arz itmege ammâ
Yakdıñ beni cânâ”

Müst (2/2)

Âşıklar, sevgililerinden ayrı kaldıkları zamân sevgililerin güzellik unsurlarını hatırlayarak ayrılık hasretlerini biraz olsa da yatıştırırlar. Mesela bu beyit ile sevgilinin can alıcı dudakları düşünülerek âşık gecesini sabah eder.

“Bu gice yâd-ı lebiñle ammâ
Nûş idüp bâde-i ‘âşkı kandım”

TrkB (7/23)

Şeref Hanım

Âşık, sevgilisinin kendisi ile değil de başka kimseler ile buluşup dostluk kurması durumu ile çileden çıkmaktadır.

“Kandedir bilsem ‘aceb ol meh-i tal‘at bu gice
Kimleri eyledi şâyeste-i vuslat bu gice”

G (189/1)

Âşık, içinde bulunduğu gecede adeta kendisinin bir pervâne gibi âşkından ötürü yandığından bâhsedilmiştir.

“Ben hayâliñle seniñ sûz u güdâz itdikçe
Yakdı pervâneleri âteş-i gayret bu gice”

G (189/2)

İçinde bulunulan gecenin âşık için gam ve mihnet çekilen bir gece anlamı yüklenmiştir.

“Nice ta ‘bîr ideyim düşde gör ey şûh-ı cihân
Çekdigim mihnet ü âlâmı nihâyet bu gice”

G (189/3)

Âşığın içinde bulunduğu gecenin diğer gecelerden farklı olduğunu ve bu gece de talihinin bir başka şansızlıklarla bürünmüş olduğu açıklama yoluna gidilmiştir.

“Âlemi eyledi bîdâr figân u âhım
Nedir ey bâht-ı siyeh sendeki gaflet bu gice”

G (189/4)

Âşığın bu gece tabiri ile diğer içinde bulunmuş olduğu gecelerden farklı olarak katı kalplerin adeta bir muma teşbih ederek yumuşadığını anlatmaktadır.

“Eser-i sûziş-i nâlem Şerefâ cânânîñ
Mûm ider kalbini âhense de elbet bu gice”

G (189/5)

İçinde bulunulan gecede âşığın âşk konusunda yardım istemesi dikkat çekici bir noktadır.

“Ser-be-bâlîn-i niyâz ol çekilüp vâhdetde
İrişir pîrden imdâd u ‘inâyet bu gice”

G (189/6)

Âşığın cefâ çekmesini isteyen sevgili, rakîb ile bezm’e birlikte gelirler. Bu durumda âşığın çilden çıkmasına neden olur.

“Bu gice bezme rakîb ile işitdiñ mi gönül
Gelmiş o şûh meger baña cefâ niyetine”

G (192/4)

Gece vakti sevgiliden ayrı kalınan vakit olup sevgilisinin hayâlini kurarak zamân geçirdiği dilimdir.

“Vaslına hâbda vâsıl olabilsem diyerek
Geçdi hulyâ ile evkât u zamânım bu gice”

G (196/2)

Âşık perişan halini gece vaktinde herkese ifşâ etmektedir.

“Cüst-cûya o mehi gitdi şerâr-ı âhım
Âşikâr oldı yine sûz-ı nihânım bu gice”

G (196/3)

Dîvân şiirinde sevgiliyi temsil eden şem, âşığı ise temsil eden pervanedir. Bu iki unsur âşk meclislerinde vazgeçilmez unsurlardır. Pervane bütün gece şem’in etrafında dönerek ona kavuşma çabası içerisinde. Bu durumun mümkün olmadığını gören pervane âşkı için kendisini yok etmeye mahkûm kılar. Böylece birliğin mümkün olacağını sanmaktadır.

“Keşf-i râz itdim bu gice şem ‘ile pervaneye
Mâ-cerâ-yı ‘âşk-ı âteş-bârı aındım ağladım”

G (128/6)

Âşık, tasarladığı gecede sevgilisinin yanına gelmeyip dost meclisinde yârenlik yapmadığından dolayı üzüntülüdür.

*“İki gözüm ser-i râhında kaldı gelmedi yâr
Benim bu gice dirîgâ enîsim olmadı yâr”*

Kt (93/1), Kt (88/2)

2.15.10.4. Her şeb

Leylâ Hanım

Her gece âşıkların âh’ları ve ateşe benzer muhabbetleri ile yanıp yakıldıkları tasvir edilmektedir.

*“Yandım tutuşdum nâr-ı mâhabbetle her şeb âh
Murg-ı dilim de oldu müşâbih semendere”*

G (101/5)

Her gece âşıkların deliye dönmüş gönüllerinin uyanık olduğu söylenilmiştir.

*“Kimi zevk içre olup nâ’il-i vasl-ı dildâr
Kimi Mecnûn gibi dünyâyı ider geşt ü güzâr
Dil-i dîvâne ise ‘âşk ile her şeb bîdâr
Kimi bülbül gibi nâlân-ı gül-i ‘ârız-ı yâr
Kimi pervâne-i şem ‘-i ruh-ı cânân ancak”*

Tah (11/2)

Şeref Hanım

Sevgiliye kavuşma umudu ile her gece aşığın çektiği âh’lar bir ateş timsalidir. Bu âh’ların gökyüzüne kadar çıktığı ve bir duman gibi gökyüzünü sarıp sarmaladığı söylenilmiştir.

*“Nola eflâke çıksa dîd-ı âhı ‘âşık-ı zârîñ
Seniñ fikr-i visâliñ ile her şeb âh u zâr âteş”*

G (79/4)

Şem sevgiliyi, pervâne aşığa teşbih edilerek âşığın, sevgilinin yüzüne bakarak canını yok etmesi söz edilmiştir.

*“Ârzû-yı rü’yetiñle meh sabaha cân atar
Şem ‘-i rûyuña nice pervâne her şeb per yakar
Nakş-ı pâ-veş yoluña üftâdegân her gün bakar
Kimleriñ dil hânesin vaslûñla ma ‘mûr eyledin”*

Ş (32/3)

2.15.10.5. Her Gice

Leylâ Hanım

Her gece âşığın, sevgilinin yolunu gözlediği ama sevgilinin ise rakîb ile buluşması söz konusudur.

“Rakîbiñ hânesinde her gice zevk eyler ol mâhım
Görinmez ‘âşık-ı bî-çâreye bir kez hilâl-âsâ”

G (2/2), G (43/4)

Şeref Hanım

Âşığın, sürekli olarak gece vaktinde gönlüne sevgilinin hayâlinin teşrifi ile bu yerin şenlendiği durumunu açıklanmıştır.

“Hayâl-i yâr ider dil hânesine her gice teşrîf
Yetiş ey şu ‘le-i âh-ı derûnum reh-nümâlık yap”

G (15/5)

Her gece sevgilinin âşıktan başka diğer kişilerle münasebet ettiği durumu izlenmektedir.

“İdersin herkes ile her gice sen zevk u şevk ammâ
Şeref bir lâhza sensiz ey meh-i tâbânım eğlenmez”

G (64/5)

2.15.10.6. Dün Gice

Leylâ Hanım

Gece vakti rakîb ile sevgilinin buluştuğu ve âşığın, canının sıkıldığı andır.

“Baña ragmen dün gice agyâr ile zevk eyleyüp
Bâ‘is olduñ âhıma var mı suçum ammâ benim”

G (79/2)

Sevgililerin, âşıkları geçmişte de olduğu gibi gelecek zamânda da çok olacakları durumu belirtilmektedir.

“Bakma noksânıma bir ben degilim üftâdeñ
Görmediñ mi ‘acebâ dün gice âvâreleri”

G (110/4)

Âşıklar için her gecenin farklı bir anlam yüklenildiği dikkatleri çeken bir konu olmuştur.

“Bir meclise vardım ki tarâvet var içinde
Üftâdelere lutf u müriüvvet var içinde
‘Uşşâkınıñ âhvâline şefkat var içinde
Bir söz didi cânân ki kerâmet var içinde
Dün giceye dâ‘ir bir işâret var içinde”

Tah (12/1)

Şeref Hanım

Geçmiş bir gecede âşığın aklı yerinde değilken yani mestânelik bir halde mecliste sevgiliye dair sualler sorması dikkate şâyandır.

*“Mest iken dün gice agzın aramış meclisde
Bûsa dâ’ir haberi sâgara sor sorma bana”*

G (3/3)

Âşığın, geçmiş bir gecede sevgilisini düşünde görerek onun için çektiği acıları andığı görülmektedir.

*“Hayr ola cânâna düşde düşdi fursat dün gice
Çekdigim âlâmı zârî zârî aındım ağladım”*

G (128/3)

2.15.10.7. Bir gece

Leylâ Hanım

Âşıkların arzuları, sevgililerinin onlarla sadece bir gece hasbihal etmek istemeleridir.

*“Ney olsa dilber olsa hem şarâb-ı nâb ise vâfir
O mehle bir gice hem-sohbet olmak başka hâletdir”*

G (28/6), G (55/7), G (58/5)

Sevgilinin her gece rakîb ile dolaşması âşık için acı bir durumdur. Bunun için belli olmayan bir gecede âşıkların bir olmaları edilen âh’lar ile rakîb ortadan kaldırılmak istenir ve böylece sevgili ile bir gece yalnız başına kalma fırsatı doğabilir.

*“Bir iki üç âhbâb olup âh olmasa agyâr
Âyâ o perî bir gice tenhâ bulunur mı”*

G (115/4)

Âşıklar sevgilileri ile görüşmeleri durumu çok az sıklıkta bir durumdur. Görüşme istekleri dâhi olsa bu görüşme hem gizli hem de belli olmayan bir gecede tasarlatılmaktadır.

*“Kâr eyledi cevriñ dile ey gamzesi hûn-hâr
Gel olma cefâ-kâr
Gel meclise zevk eyleyelim bir gice tenhâ
Bir sen biri Leylâ”*

Müst (2/5)

Sevgilinin yine âşığına inat rakîbin yuvasında bir gece buluşup gönül eğlendirmesi söz konusu bir meseledir.

*“Yine ey bî-mürüvvet sen rakîbi yanıña aldıñ
Baña nisbetle nekbet-hânesinde bir gice kaldıñ
Beni dilden ferâmûş eyleyüp ferdâlara saldıñ
Yine memnûnum ‘âşkıñla helâk olsam da sultânım”*

Ş (12/2)

Âşığın, sevgilisine yalvararak bir gece hânesine teşrif etmesini ve bu teşrif ile diğer herkesi kışkandıracak derecede olacağını bildirmektedir.

*“Nolur gel hânemi bir gice reşk-i mâh-tâb eyle
Seniñ itdikleriñ ben çekdiğim senden hisâb eyle
Eger zevkiñ ise ‘uşşâkıña turma ‘itâb eyle
Yine memnûnum ‘âşkıñla helâk olsam da sultânım”*
Ş (12/3)

Şeref Hanım

Âşığın, sevgilisi ile belli olmayan herhangi bir gecede onun evine teşrif etmesini istemesi ve orada iftarını açmasını böylece sofrasını şenlendireceği mutluluğuna nail olmak ister.

*“Lâyıkım cevriñe billâhi sezâ-vâr itseñ
Kâ’ilim her ne gamıñ var ise her bâr itseñ
Tek hemân gâh kuluñ fâ’ik-i agyâr itseñ
Bende-hâneñde nolur bir gice iftâr itsen”*
Ş (2/1), Ş (2/2), Ş (2/3), Ş (2/4)

2.15.10.8. Bir şeb

Leylâ Hanım

Âşığın sığınağı niteliğini taşıyan içki meclisine sevgilinin bir gece rakîbi çağırması ile âşığın hayâl kırıklığına uğraması eş zamândadır.

*“Dimiş agyâr-ı bed-çihre o şûha bezme gel bir şeb
Bu nâ-hoş sözleri gûş eyleyenlerden ırag olsun”*
G (91/4)

Gece vaktinde âşığın korku verici bir rüya görerek rüyasında rakîbi yer edinmesi âşığın en son isteyeceği şeydir.

*“Bir şeb rü’yâda gördüm ben rakîb-i dîv-etvârı
Kucagında uyutmuşdı baña nisbetle dildârı
Mu‘azzeb itmede rü’yâda olsun ‘âşık-ı zârı
Eyü ma’nî değil yanında gördüm düşde agyârı
Egerçi korkulu rü’yâ soñını hayra yormuşlar”*
Tah (13/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.15.11. Âhşâm

Leylâ Hanım

Âşık, sevgilisinin yolunu gözlerken gelmemesi üzerine sevgilisinin nerede kalması üzerine fikir beyan etmektedir.

“İtsem o mehi külbe-i âhzânıma da ‘vet
Eylerdi icâbet
Bir olmayacak yerde mi âhşamladı ol mâh
Subh olmada eyvâh”

Müst (5/4)

Şeref Hanım

Akşam vakti karanlıktır ve âşığın arzuladığı güneşe benzeyen sevgilisinin olmadığı bir demdir. Bundan ötürü bu dem âşık için ıztırâb vericidir. Bu durumdan kaçınmak için âşık sabahın olmasını ümit etmekte çünkü sabahın olması ile güneşin doğacağı ve sevgilinin ona yüzünü göstereceği zamân dilimidir.

“Burc-ı ümîde togmadı hurşîd-i tâli ‘im
Subh-ı visâle irmedi âhşâm-ı iştîyâk”

G (85/2)

Âşığın sevgilisinden ayrı kaldığı vakit kendisinin âşık timsali pervâne ile eş tutarak akşamdan başlayan ve sabaha kadar devam eden sevgiliye vuslat için kendisini şem ile yanıp yok etme derecesine geldiği aktarılmaktadır.

“Gitdi bî-pervâ ne semte âh ol meh-rû diyü
Şem ‘ ile yandım tutuşdum subha dek âhşâmdan”

G (171/3)

2.16. Ührevi Zamânlar

2.16.1. Leyle-i Mi’râc

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Peygamber efendimizin doğduğu bu mukaddes gecede dualar edilip, iyi niyetler sunulmaktadır.

“Kim olur zâtıñla hem-pâye ‘aceb
Bezm-i kurba olmadı kimse taleb
Leyle-i mi’râcdan maksûd-ı Rab
Vuslatıñdır yâ ResûlAllah senin”

Mrb (2/4)

2.16.2. Kadr

Leylâ Hanım

Kadir gecesi gibi kutlu bir gecede yapılan tüm günâhlar için af istenmektedir.

*“Hatâlardan idüp mâhfûz evlâd-ı kirâmıyla
Şebîn Kadr eyleyüp her rûzını Mevlâ ide a’yâd”
Trh (23/12)*

Şeref Hanım

Âşık, Kadir gecesi ile sevgilinin yüzünü gösterdiği geceyi karşılaştırmaktadır.

*“Kanı o şeb ki şeb-i Kadr'e eylerim tercih
İderdi subha degin ‘arz-ı rû o meh-ruhsâr”
G (33/3)*

2.16.3. Kıyâmet

Topaloğlu'na göre kıyâmet “Dünyanın bağlı olduğu kozmik sistemde meydana gelecek değişimin ardından ölümlerin diriltilmesiyle başlayan ebediyen devam edecek olan âlemdir”¹²⁹ Kıyamet kelimesini, “Haşr, ta haşer dek, tâ-be-mâhşer, rûz-ı cezâ, rûz-ı mâhşer, rûz-ı hisâb, rûz-ı kıyamet, yevmü'l arasât” kelimeleri de görmek mümkündür. Kıyâmet için yüklenilen anlamlar; iç muhasebe günü, âşıkların, sevdaları için çektikleri acıların kıyâmete kadar sürmesi gibi çeşitli anlamları barındırmaktadır.

Leylâ Hanım

Sevgilinin yürüyüşünün hayâlini düşünen âşık gönlünde adeta tarif edilemez kıyamet günü karmaşası hali yaşanmaktadır.

*“Yakdı yine yandırdı beni âteş-i fûrkat
Fikr eylese refâtârını dil özge kıyâmet”
G (16/1)*

Sevgilinin güzellik unsurlarının her biri, âşığın kıyamet gününde çekeceği azaplar gibi olduğu anlamları yüklenilmektedir.

*“Görseñ ne kıyâmetdir o nevrete nihâli
Zülfine sarıl var ise boynuma vebâli
Gamla geçiyor ‘âşıkıñ eyyâm u leyâli
Bir kimseniñ âhvâlini yok ‘arza mecâli
Mecnûn gibi ‘âşıkları var zülfî telince
Leylâ sözi efsânedir ol mâha gelince”
Tes (2/5), G (62/3)*

¹²⁹ Bekir, Topaloğlu, “Kıyâmet”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 25, TDV Yayınları, Ankara 2002, s.516.

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.16.3.1. Haşr

Leylâ Hanım

Dünyada yaşadığımız sürece insanoğlunun kendisi için kıyamete kadar Allah’a dualar edip bağışlanması dileğinde bulunmaktadır.

*“Tâ haşre dek subh u mesâ farz oldu ol şâha du ‘â
İtsün münevver dâ’imâ dünyâyı mihr-i tal‘atı”*

Trh (5/7), Trh (25/3)

Dünya hayatının gelip geçici ve aldatici güzelliklere sâhip oluşu kıyamet gününe kadar sürecek bir durum olduğunun izahı yapılmaktadır.

*“Haşre dek yok çâre gülzâr-ı fenâda rûz u şeb
Olsa bülbül gibi diller fûrkatiyle hem-nevây”*

Trh (48/4)

Sevgilinin saçlarının zincir gibi görülüp meczup âşıkların bu zincire takılması durumu kıyamet gününe kadar devam etmektedir.

*“Göz ucıyla olsa da zencîr-i zülfüñ görseler
Haşre dek tâ bağlanup dîvâneler bulmaz rehâ”*

G (7/4)

Sevgili yüzünü, Leylâ Hanım’a göstermesi ile şâirin kıyamet gününde kara talihinden kurtulması ile bağlantı kurmaktadır.

*“Sevdiği ‘arz-ı cemâl eyler ise Leylâ’ya
Bunu bil haşre kadar bâhtı siyâh olmaz imiş”*

G (48/5)

Âşığın timsali olarak görülen pervanenin, âşk ateşinden kıyamet gününe kadar dâhi kurtulamayacağı durumu açıklanmaktadır.

*“Yanmayam mı âteş-i didârıña gördükçe ben
Haşre dek pervâne zîrâ nârdan olmaz halâs”*

G (49/4)

Âşık, kıyamete kadar âşkından dolayı tutsak kalacağı bundan dolayı âşkından gelen her türlü acıya göğüs germektedir.

*“O şehim mâhrem-i vasl eylese de agyârı
Bezm-i mihnetde bıraksa bu dil-i bîmârı
Çâre ne sevdi gönül gamzeleri sehâri
Kabre girsem de yine yâd iderim dildârı
Haşre dek itse usanmam baña her bâr cefâ”*

Tah (9/4)

Leylâ Hanım, kıyamete kadar ayın siyâh bulutların ardından çıkmaması gerektiğini ifade ederek bunun nedenini ise babasının vefâtına bağlamaktadır.

“Bırakup gûşe-i mihnetde beni gitdi peder
Çıkmasun haşre kadar ebr-i siyehden meh-tâb”

TrkB (3/8)

Şeref Hanım

Âşık, kıyamet gününe kadar gönlünün daima sevgilisine ait olduğu ve tüm benliği ile sevgiliye bağlı olduğunu izah etmektedir.

“Yâr ile idüp haşre kadar yek-dil ü yek-cân
Agyâr eline virme giribânımı yâ Rab”

G (10/4), G (105/2)

Kıyamete kadar âşık ve şâir’in gönlü, âh etme ve acı çekme ile cezalandırılmıştır.

“Hem baña hem Şeref’e kıydıñ eliñden feryâd
Haşre dek ben de derim âh gönül âh gönül”

G (107/5), G (174/4), G (219/6)

Âşığın gönlünün, sevgilisinin ok’a benzeyen kirpikleri ile vurulmasının kıyamete kadar anılacak bir durum olduğu hatırlanmaktadır.

“Kaçınma nâvek-i müjgân-ı yâre dil makâm olsun
Şehîd-i tîg-ı ‘âşk ol haşre dek ‘âlemde nâm olsun”

G (160/1)

Âşık, sevgiliye olan bağlılığının kıyamete kadar süreceği ve onu bırakmayacağını belirtmektedir.

“Bırakmam haşre dek dört elle tutdum gayri dildârıñ
Yedin çeksın rakîbân dâmeninden nâ-ümîd olsun”

G (168/3)

Şâir, kıyamete kadar Yakacık yerinin mukaddes bir yer olduğunu ve öveceğini söylemektedir.

“Yâda geldikçe gönül zevk u safâ-yı Yakacık
Haşre dek eyleyelim medh u senâ-yı Yakacık”

Kt (98/1)

2.16.3.2. Tâ haşre dek

Leylâ Hanım

Âşık, cehenneme benzer gönlündeki âşk ateşinin kıyamete kadar sönmeyeceği bilgisini vermektedir.

“Muntafî olmaz sirişkimle benim tâ haşre dek

Hem-çü dūzâh âteş-i sūzân kim gönülmüdür ol”

G (68/4)

Âşık, içinde bulunduğu perişan halinden kıyamette kurtulup kurtulmayacağı hakkında kendisini sorgulamaktadır.

*“Var mıdır Leylâ'ya derdinden rehâ tâ haşre dek
Sînesi her dem cerîh-i hançer-i âzâr iken”*

G (92/5), Mh (2/1)

Felek, kıyamet gününe kadar durmaksızın ademoğullarına daima eziyet çekmektedir.

*“Ey felek feryâd zulmünden seniñ tâ haşre dek
Kasd-ı cân itmekdesin gelmez saña hîç intibâh”*

Trh (35/1)

Âşık gönlünden çıkan feryat figanların kıyamet gününe kadar devam edeceğini söylemektedir.

*“Yandım yeter ‘âşkîñ ile râhm eylemediñ vâh
Tâ haşre dek itsün mi gönül nâle vü feryâd”*

G (22/2)

Âşık, sevgilisine olan bağlılığının kıyamete kadar süreceği bilgisini vermektedir.

*“‘Âşık kuluñam sâdıķıñam bendeñem ey şûh
Tâ haşre kadar bende ne dirlerse disünler”*

G (38/3), G (115/3)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.16.3.3. Tâ-be-mâhşer

Leylâ Hanım

Âşık, sevgilisi yüzünden ne kadar acı çekse de kıyamete kadar yine dizlerinin dibinden ayrılmayacağını söylemektedir.

*“Zulmüñ efzûn eylediñ tutdukça ben pîrâmeniñ
‘Âşıkâ cevır ü cefâ zevkiñ midir bilmem seniñ
Tâ-be-mâhşer cevır iderseñ de bırakmam dâmeniñ
Sen de ‘uşşâka cefâyı bî-hisâb itdiñ yeter”*

Ş (19/3)

Âşık, sevgilisine duyduğu âşktan ne kadar yansa dâhi kıyamete kadar bu acı ile daima övünmektedir.

*“Hikâyetdir saña şerh-i derûnumdan degil şekvâ
Seniñ ‘âşkîñla yanmak tâ-be-mâhşer iftiharımdır”*

G (31/3)

Şeref Hanım

Kıyamete kadar şâir, tüm insanlığın peygamberin ümmetinden olduğunu belirtmektedir.

*“Ben evlâd-ı Resûl'üm tâ-be-mâhşer iderim elbet
Yezîd'e ehline ensâbına etbâ'ına la'net”*

Kt (32/1)

Âşıklar, kıyamete kadar âh etmeleri acı çekmelerinin bâkî olacağı ifadesi savunulmaktadır.

*“Yâd idüp itdikleriñ ey nâzenîn
Tâ-be-mâhşer eyleyim âh u enîn
Kalmadı hiç iştibâhım ba'd-ez-în
Añladım agyâra meylîñ var imiş
Benden elzem hâtır-ı agyâr imiş”*

Mh (8/4)

2.16.3.4. Rûz-ı cezâ

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, dünya hayatını pek umursamamakta, onun için kıyamet günü daha önemlidir.

*“Bu kara yüzüm ag ola da rûz-ı cezâda
Şimdi baña dünyâda ne dilerse disünler”*

G (37/5)

Âşık, içinde yaşadığı dünyada daima acılar çektiği bu durumun kıyamet gününde devam etmemesi için affedilmeyi dilemektedir.

*“Çekdirme bu renc ü miheni rûz-ı cezâda
İtmezsiñ efendim bilürüm 'afvîñi mestur”*

G (39/2)

Günahkâr insanlar ve âşıklar kendileri için kıyamet gününde çekecekleri acılar için şimdiden şefaât istemektedirler.

*“Bakma yüzimiñ karasına rûz-ı cezâda
Bağışla beni Âhmed-i Muhtâr'a İlâhî”*

G (121/3)

Şeref Hanım

Muharrem ayı ile yeryüzüne hâkim olan matemın sadece bu fani yerde sınırlı kalmadığı bu matemın kıyamete kadar süreceğine işaret edilmektedir.

“Aglatdñ ‘âlemi bu gam-ı cân-güdâz ile
Rûz-ı cezâda sen dâhi san aglamaz mısın”

K (12/9)

Şâir, mersiye tarzında yazmış olduğu kasidesinde Yezid’e öfkeli bir şekilde kıyamette bile sürünmesi gerektiğini dile getirmektedir.

“Dilerim kopsun iki eli ayagı birden
Yüzi üzre sürüne rûz-ı cezâ hem-çü yılan”

K (18/23)

Şâir, çoğu zamân kıyamette herkes için şefaât dilemekte onlar için iyi dileklerini sunmaktadır.

“Şefâ ‘atla Habibullâh Allah ‘afv u râhmetle
Bu merhûmı ide rûz-ı cezâ her vechile hoş-hâl”

Trh (104/4)

İderken ümmete hisse vire bu merhûma
Şefî‘-i rûz-ı cezâ da şefâ ‘atinden pay

Trh (120/3)

Kıyamet gününden nasibini alacak kişiler arasında olan Yezîd’in orada da âh’lara maruz kalacağı bilgisine ulaşılmaktadır.

“Yalnız mâtem demi itmeme bükâ
Her zamân mâh-ı Muharrem’dir baña
Hiç çıkmaz hâtırımdan Kerbelâ
Al Yezîd’den âhımı rûz-ı cezâ
El-amân Binti Resûl-i Kibriyâ
El-amân Sâkî-i Kevser Murtazâ”

Müsed (14/1)

Dünya hayatında sevgilisinden acı çeken âşık, kıyamet gününde duyduğu âşktan sevinçli bir hale bürüneceğine işaret etmektedir.

“Kasdı tehî mi câna o cellâd-ı gamzeniñ
Rûz-ı cezâda ‘âşıkı mesrûr ider meğır”

G (43/4)

2.16.3.5. Rûz-ı mâhşer

Leylâ Hanım

Dünya hayatında ve kıyamet gününde insanoğlu, peygamberimizin şefaâtini kazanmak için dua etmektedir.

“İrtikâb itmedi dünyâ için Allah ‘alîm
Rûz-ı mâhşer dâhi hoşnûdı ola Peygamber”

K (5/11)

Kıyamet günü insanoğlunun günahları ve sevapları ile karşı karşıya gelineceği ve bir iç muhasebe günü anlamında kullanılmaktadır.

*“Zulmi çok itdiñ bugün Leylâ'ya ey şâh-ı cihân
Rûz-ı mâhşerde seniñle eylesün bâhs-i ‘azîm”*

G (75/6)

Şeref Hanım babasının nur saçan yüzü ile kıyamet gününün sevinçli bir güne dönüşeceğini dile getirmektedir.

*“Virdügi gibi yine aldı Hudâ-yı ekber
Nûr-ı vechiyle müşerref ide rûz-ı mâhşer”*

TrkB (3/15)

Âli-abâ için yazılan bu beyitte şâir, mâhşer gününde Allah’tan kendisi için sığınacak yerin “zevce-i Sâkî-i Kevser” tamlaması ile Hz. Fatma’nın yanının olmasını dilemektedir.

*“İlâhî eyle yarın rûz-ı mâhşer
Penâhım zevce-i Sâkî-i Kevser”*

TrcB (2/23)

Şeref Hanım

Âşıkların gamlarını çektiği bu dünyada, kıyamet gününde de bu durum böyle devam edecekse kendisine sığınak olarak belirlediği bu yerde de âh etmeye devam etme kanaatindedir.

*“Okuyup mersiyyeyi eyler iken feryâd u âh
Merhamet itmezse ger âhvâlîme ol iki şâh
Hâl-i düşvârım perişândır Şeref yok iştibâh
Rûz-ı mâhşerde eger olmazsalar baña penâh
Kanlı yaşıyla gözüm hem-şekl-i tûfân eylesin
Âteş-i âhım bütün dünyâyı sûzân eylesin”*

Müsed (4/11)

Âşıklar, sevgililerine kıyamet gününde kendilerini anmalarını istemektedirler.

*“Yâd eyle rûz-ı mâhşeri ey şûh cânıma
Kıymak mı niyyetiñ dâhi gelmez misiñ ‘aceb”*

G (16/3)

Âşk yolunda canını ortaya koyan âşık, bu aşamada âşk’a laf söylediği takdirde kıyamete kadar rezil olması bedduasını etmektedir.

*“Lâf idüp bihûde eylersem eger da‘vâ-yı ‘âşk
Olayım tâ rûz-ı mâhşer ‘âleme rüsvâ-yı ‘âşk”*

G (83/1)

Şâir, kendisi ve tüm insanlar için kıyamet gününde peygamberimizin şefaatinin istenmesi göze çarpmaktadır.

*“Meded kıl rûz-ı mâhşerde şefâ‘at yâ ResûlAllah
Ki sensin şems-i tâbân-ı risâlet yâ ResûlAllah”*

G (228/1)

2.16.3.6. Rûz-ı hisâb

Leylâ Hanım

Âşığın, vefâsız sevgilisini hatırlaması ile onun gözünde dünya hayatı zevk yeri değil de adeta kıyamet günü yerine döndüğünü söyler.

“Yâd ile ey bî-vefâ ‘âlem-i âb itdiñ âh
Zevk-i cihânı baña rûz-ı hisâb itdiñ âh”

G (99/1)

Şeref Hanım

Kıyamet günü, âşığın dünya hayatında sevgilisinden çektiği acı hesabının sorulacağı gün anlamında kullanılmıştır.

“Şimdi göstermem ciger kanıyla yazdım hâtıra
Defter-i hicrânıñ rûz-ı hisâb olsun da gör”

G (28/4)

Kıyamet gününe kadar âşığın, âh’lar içinde kıvranarak acı çekeceğine dikkat çekilmektedir.

“Âh sad-âh amân tâ olıcak rûz-ı hisâb
Gözlerim ağlayarak her dem akıtsın hûn-âb
Teşne-lebken bir içim suya o dürr-i nâ-yâb
Şerbet-i câm-ı şehâdet ile oldı sır-âb
Yakalar çâk iderek nâle vü feryâd idelim
Yıkalım ‘âlemi bir âh ile ber-bâd idelim”

Müsed (15/7)

2.16.3.7. Rûz-ı Kıyâmet

Leylâ Hanım

Sevgilinin âşığa değil de tanımadığı insanlara yüzünü göstermesi, o anın âşık için kıyamet gününün göstergesidir.

“Bîgânelere ‘arz-ı cemâlitse o meh-veş
Dünyâda o dem rûz-ı kıyâmet budur işte”

G (100/4)

Şeref Hanım

Şâir, yapılan tüm günahların kıyamet gününde ortaya çıkacağına işaret ederek, aslında bir yandan dünya hayatında her konuda dikkat edilmesine bizleri odaklamaktadır.

“Kalur mı sandıñ itdigiñ ‘isyânı yanıña
Yâd itmediñ mi mâhşeri rûz-ı kıyâmeti”

K (17/17)

Âşık, kıyamet gününde sevgilisine kavuşacağını ve el ele o gün olacakları düşüncesi içerisinde.

“*Sen ey nâ-mihribân oldukça agyâr ile ülfetde
Kalur mı ‘âşıkñ ârâmı cûş itmez mi gayretde
Lebe mühr-i sükût urdumsa bu dâr-ı meşakkatde
Olur bir dem düşer dâmân-ı fursat sabr it elbetde
Dü-destimle girîbânñ tutup rûz-ı kıyâmetde
Derim yâ Rabbî ihkâk eyle hakkım var bu âfetde*”

Tes (9/1), Tes (9/2), Tes (9/3), Tes (9/4), Tes (9/5)

Âşığa, eziyet veren sevgilinin hiçbir zamân aklına kıyamet gününün gelmediği düşüncesi görülmektedir.

“*Tîg-ı cevri ile kıyar ‘âşık-ı üftâdesine
Âñladım hâtırına rûz-ı kıyâmet gelmez*”

G (65/2)

2.16.3.8. Yevmü’l-‘arasât

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Kıyamet gününde peygamberimizin şefaati olmadan hiçbir mekânın güvenli olmayacağı fikri savunulmaktadır

“*Yâ ResûlAllah eger sen baña yevmü’l-‘arasât
Merhamet itmez iseñ cây-ı selâmet mi olur*”

K (15/24)

2.16.4. Ezel

Kılavuz’a göre ezel: “Başlangıçsız zamân, zihnen başlangıcı düşünilemeyen süre, varlığın geçmişte sonsuzca devam etmesi anlamında felsefe ve kelâm terimi.”¹³⁰ Leylâ Hanım ve Şeref Hanım ezel kavramına yükledikleri anlam çoğu zamân, âşıkların sarhoş olmalarının ezelden beri oldukları bilgisi ile bağdaştırılmıştır.

Leylâ Hanım

Şâir, Resûlallah’a seslenerek kendilerinin ezelden bu yana onun köleleri olduklarını söyler.

“*Yanarsam nâr-ı ‘âşıkñla yanayım yâ ResûlAllah
Ezelden bagrı yanık bir gedâyım yâ ResûlAllah*”

¹³⁰ Ahmet Saim, Kılavuz, “Ezel”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s.49.

G (105/1) Tah (2/5)

Âlem içerisinde yaşayan âşıkların perişan vaziyetlerinin eskiye dayandığı ve her zamân bu halde olacakları bilgisi verilmiştir.

*“Kimi ‘âlemde ider nâle vü efgân ancak
Kimi fûrkatde kimi vâsıl-ı cânân ancak
Kimi pervâne gibi yanmada el’ân ancak
Hâl-i ‘âlem ezeli böyle perîşân ancak
Kimi handân kimi nâlân kimi giryân ancak”*
Tah (11/1)

Şeref Hanım

Âşıklar, âşk sarhoşluğunun ezelden beri var olduğu tekrar dile getirilmektedir.

*“Câm-ı leb-rîz-i mâhabbetle ezel mest olmuşum
Bâde-i gül-gûn ile def’-i humâr olmaz bana”*
G (1/2) G (106), Tes (2/2), G (227/2), G (241/2)
Âşığın gönlü, ezelden beri felekten yakınmanın yersiz olduğunu söylemektedir.

*“Cevr-i felekden itme gönül iştikâ ezel
Yogrulmuş âb-ı mihnet ü gamla türâbımız”*
G (69/2), TrcB (1/25)

Ezelden beri âlemdeki insanlar âşklarından ötürü acı çektikleri için perişan bir durumdadırlar.

*“Çeşm-i Hak-bîn-i cihân bir ulu seyrân ancak
Kimi mihnet-zede nâsıñ kimi şâdân ancak
Kimisi vasla kimi fûrkate şâyân ancak
Halk-ı ‘âlem ezeli böyle perîşân ancak
Kimi handân kimi giryân kimi nâlân ancak”*
Tah (3/1)

2.16.5. Ebed

Ebed kelimesi Kılavuz’a göre: “Sonsuz zamân, zihnen son bulması düşünülemeyen süre, varlığın gelecekte sonsuzca devam etmesi anlamında felsefe ve kelâm etrimi.”¹³¹ Şâirlerimiz için ebed kelimesi daha çok İlâhî âşk şarabını içen âşıkların ebediyete kadar mutlu oldukları fikrine dîvânlarında yer vermektedir.

Leylâ Hanım

Ezelden beri âşıkların sarhoş oldukları ve kendinden geçen bu âşk sarhoşlarının durumları ebed’e kadar devam ettiği bilgisine ulaşmaktayız.

¹³¹ Ahmet Saim, Kılavuz, “Ebed”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 10, TDV Yayınları, İstanbul 1994, s.72.

“Pend-i pîri kim bu demde cân u dilden gûş ider
Bâga karşu nâlesi bûlbûlleri hâmûş ider
Sâki-i rûz-ı ezel ehl-i dili ser-hoş ider
Dest-i kudretten şarâb-ı zindegânî nûş ider
Tâ ebed mâhmûr olur ‘ilm ile ‘irfân istemez”

Tah (2/5) Tah (2/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.16.6. Bayram

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Şeref Hanım için bayram günü, sevgilinin yüzünü gösterdiği demdir.

“Şeref’e eyle ‘azîz başın için ‘arz-ı cemâl
Görsün ey mâh seni bilsin o da bayramı”

Kt (52/2)

Bayram günlerinin, önemi ortaya konurken, bu özel günlerin, herkesi birbirine kavuşmasını sağladığı gündür.

“İdemez sâ'im-i hicrân ölünce iftâr
Meger ‘arz ide cemâlin meh-i bayrâm-ı visâl”

G (105/4)

2.16.6.1. İd

Leylâ Hanım

Bayram gününde bile sevgili, âşığa elini öptürmemektedir.

“Haber-dâr eyleyiñ yâri mübârek rûz-ı ‘îd oldu
Elin ‘uşşâka öpdürmez ise bârî ayag olsun”

G (91/1)

Şeref Hanım

Bayram günü gerçek anlamı dışında kullanılarak bir doğum olayı ile ilişkisinden hareketle her yerin bayram şenlikleri gibi bir yere dönmesinden bahsedilmektedir.

“İd-ber-bâlâ-yı ‘îd itdi meh-i zi'l-hiccede
Zühre ‘arz itsin Süreyyâ'ya demidir san‘atı”

Trh (55/4)

2.16.6.2. Ramazan îd

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Şâir, Ramazan Bayramının, tüm güzelliği ile gelişini anlatmaktadır.

“Bozdu imsâk-ı firâkı gelüp iftâr-ı visâl

Kadr u ‘îd oldu görüldükde cemâl-i ramazân”

G (147/5), Ş (33/1), Ş (33/2), Ş (33/3), Ş (33/4), Ş (33/5)

2.16.7. Sabahu'l-haşre dek

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşıklar, sabah’tan kıyamet gününe kadar sevgilileri için feryat figan etmektedirler.

“Nic’oldı gülşen-i kûyunda ey gül ‘andelîb-âsâ

Sabahü'l-haşre dek karşıñda nâlân olduğum demler”

G (57/3), G (253/5)

2.17. Ekinoks Gün Dönümleri

2.17.1. Şeb-i yeldâ

Pala bu özel gecenin manası için: “22 Aralık’ta yaşanan yılın en uzun gecesidir. Bu gece uzunluğu ve karanlığı nedeniyle sevgilinin saçı ve âşıklarının ıstırabını anlatır. Âşık, geceler boyu ağlayıp inler. Buna şeb-i hicrân da denilir.”¹³²Âşıkların, sevgililerine duyduğu hasretin bahsedilen gece de uzaması söz konusudur.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

22 Aralık olarak bilinen en uzun gece âşıkların ıstırap çektikleri gece anlamına gelmektedir. Âşık, bu gecede talih yıldızının yüzüne gülmesini ve güneş’e benzeyen sevgilinin ona görünmesini arzuladığı görülmektedir.

“Şeb-i yeldâ-yı felâket uzadı togmaz mı

Kevkeb-i tâli ‘ime mihr-i sa ‘âdet yâ Rab”

G (11/2), G (73/1)

¹³² Pala, age, s.422.

2.18. Süreklilik Arz Eden Zamân Mefhûmları

Süreklilik arz eden zamân mefhûmları “Gice tâ subh, gice sabaha dek, şeb-tâ-be-seher, gice tâ-be-seher, gice gündüz, rûz u şeb, rûz u şebân, leyl ü nehâr, subh u mesâ, şâm u seher, subh u şâm ” gibi terkipler ile görmek mümkündür. Bu terkiplerin genelinde geceden sabaha kadar edilen âh’lar en dikkat çeken bir durumdur. Aynı zamânda bu zamân mefhûmlarında sevgilinin güzellik unsurlarının yad edilmesi de gözden kaçmamaktadır. Son olarak da gece gündüz edilen duaların kabul edilmesi de bu zamân kavramları içerisinde yer almaktadır. Aslında süreklilik arz eden zamân mefhûmları tasavvuf yolunu benimseyen kişilerin bu yolda çektiği tüm zorlukları dîvân şiirinde tasvir edilen âşığın harâb durumu ile birebir uyuşmaktadır.

2.18.1. Gice tâ subh

Leylâ Hanım

Âşıklar, geceden sabahlara kadar sevgilileri için feryat figan etmektedirler.

“Gice tâ subh olunca bî-karârım
‘Aceb itmez misiñ efgânımı gûş”

G (46/2), Ş (6/1), Tah (6/4), Tah (9/6), G (117/2)

Âşığın, sevgilisine kavuşma arzusu geceden başlayıp sabah’a kadar sürmektedir.

“Dün gice sevdâ-yı vaslîñla seniñ tâ subha dek
‘Âşıkân beyninde cânâ pek çok oldu ihtilât”

G (51/4), G (116/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.18.2. Gice sabaha dek

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Şâir, hayâl ettiği sevgilisinden ayrı kaldığı dem olarak geceden sabaha kadar ağlamaktadır.

“Aglar Şerefîrâk ile gice sabaha dek
Yâ Rab o bedr-i tâm ne ‘âlemdedir ‘aceb”

G (14/5)

2.18.3. Şeb-tâ-be-seher

Leylâ Hanım

Âşığın ettiği âh'ların başlangıç zamânı geceden başlayıp seher vaktine kadar devam ettiği görülmektedir.

“Şeb-tâ-be-seher âh iderim ey gül-i ra'nâ
Cân gözlerim 'âşkıñla uyanıktır efendim”

G (74/2), G (90/1), G (110/2), G (92/1)

Âşıkların sohbet etme süreleri hakkında bilgi verilirken bu sohbetlerin geceden başlayıp seher vaktine kadar devam etmektedir.

“Bir kerre hep 'uşşâk ile Kandilli'ye gitdik
Bir cur'a içüp 'âşk ile mecnûnlığa yetdik
Leylâ ile şeb-tâ-be-seher sohbetiñ itdik
Ey şûh Nedîmâ ile bir seyriñ işitdik
Tenhâca varup Göksu'ya 'işret var içinde”

Tah (12/4)

Şeref Hanım

Âşık, bülbül gibi geceden başlayıp seher vaktine kadar sevgilisi için durmadan âh'lar ve figanlar eder.

“Bülbül gibi şeb-tâ-be-seher turma amân tîz
Var âh u figânım gül-i handânımı gönder”

G (29/4), G (31/1), G (52/4), G (117/4), Ş (1/2)

Âşıkların, ateşe benzer sevgili muhabbetleri içki meclisinde geceden seher vaktine kadar sürmektedir.

“Benim bezmiñde şeb-tâ-be-seher nâr-ı mâhabbetle
'Aceb hâtırda mı çün şem '-i sûzân olduğum demler”

G (56/5)

Geceden sehere kadar pervanenin, mum'un yani sevgiliye kavuşma arzusu içerisinde döndüğü en sonunda vuslatın olmayacağını anlayınca kendi canına kıyması ile bu olay son bulmaktadır.

“Çerâg-ı âşka elbet cân atar şeb-tâ- seher gönlüm
Ezelden yanmağa pervânedir pervânedir şimdi”

G (241/2)

Âşığın, kendisine şâhit olarak Şeref Hanım'ı belirleyerek sevgilisine duyduğu ayrılıktan dolayı geceden başlayıp seher vaktine kadar kan ağlaması söz konusudur.

“Sor Şeref-zâra inanmazsañ eger
Hecr ile kan agladım şeb-tâ-seher
Aslını bildir amân ey 'işve-ger
Gelmediñ bezme 'aceb kimlerlesin”

Ş (13/4)

2.18.4. Giceler tâ-be-seher

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Âşıkların, gecedan başlayan âh'ları seher vaktine kadar devam etmesi hakkında bilgi verilmektedir.

*“Giceler tâ-be-seher itdigim âh u feryâd
Ne saña itdi ne yâre eser ey bâht-ı siyâh”*

G (195/3), G (36/5), G (200/2)

2.18.5. Şâm u seher

Leylâ Hanım

Bülbül misali âşıkların sevgilisi yüzünden akşamdan başlayan niyazları seher vaktine kadar sürmektedir.

*“Bülbül gibi her şâm u seher nâlelerim var
Bihûde degil sen gibi bir gonca-terim var”*

G (27/1)

Âşığın gam ve ayrılıktan dolayı gözlerinin kan ağlaması vaziyeti akşamdan seher vaktine kadardır.

*“Bulmayaydım dil-i mâhzûnıma ben çâre eger
Derd olurdu ser-i bî-bâhtıma bir zâhid-i har
Elem ü hecr ile kan aglar iken şâm u seher
Yogidi hâl-i perîşânıma bir râhm eyler
Hiç 'âr itme misiñ Hak'dan a bî-'âr felek
Sen ne virdiñ ki ne istersiñ a gaddâr felek”*

Müsed (2/5), Tah (6/1)

Âşıkların, gecedan başlayan ve seher vaktine kadar ettiği âh'larının feleklere kadar yükseldiği görülen bir durumdur.

*“Gice tâ subha dek efgân iderim ey gül-i ter
Öyle zann eyleme kim itmeye feryâd zarar
Derd ü âhım benim eflâke çıkar şâm u seher
Çarha te'sir iden ey meh saña itmez mi eser
Hazer it âh-ı dil-i sîne-i sûzândır bu”*

Tah (6/4)

Âşık, sevgilisinin can alıcı özelliklere sâhip gözlerini gecedan seher vaktine kadar düşünerek zamânını geçirmektedir.

“Çeşm-i cellâdın fîkr eyler isem şâm u seher
Günde biñ ‘âşıkınıñ katline fermân eyler
Virürüm cânımı da istese elbet dilber
Kasd-ı cân eyler ise gamze-i hûn-rîzi eger
Eylerim cânımı biñ cân ile dildâra fedâ”

Tah (9/2)

Şeref Hanım

Âşk acısından ötürü âşıkların duygularından arınmak için ettikleri niyazlar akşamdan seher vaktine kadar sürmektedir.

“Çokdan esîr ü bendeñim
Şâm u seher nâlendeñim
Bir ‘âşk-ı efgendeñim
Hâlim ‘aceb bilmez misin”

Ş (39/4)

2.18.6. Gice Gündüz

Leylâ Hanım

Muharrem Ayı her anıldığında gece gündüz feryat figan edilmeye başlandığı seyredilmektedir.

“Gice gündüz añup ol demleri feryâd eyle
Ey gönül ‘âlemi bir âh ile ber-bâd eyle”

TrkB (1/5)

Kerbela Olayında kötü karakterli ve zulmedici özelliği ile bilinen Yezîd’e gece gündüz lanetler edilmektedir.

“Ehl-i ‘âşkız ‘Alevî Mustafavîyüz zâhid
Gice gündüz ideriz cân-ı Yezîd’e la‘net”

TrkB (1/10)

Âşk ateşinde yanan âşığın, gece gündüz âh’lar ettiği görülen bir durumdur.

“Ben yandım ‘âşkın âteşine gice gündüz âh
Pervâne dâhi gice yanar rûz u şeb değıl”

G (70/3)

Âşık, sevgilisine kavuşma fikrinin gece gündüz aklından çıkmayan bir olay olduğunu ifade etmiştir.

“Bir dakîka kalmadı ‘âşkınıla hâb u rahatım
Gice gündüz fîkr-i vaslınıla geçer her sâ‘atım”

G (86/1)

Şeref Hanım

Gece gündüz demeden âşığın sürekli bir şekilde kan ağlayıp ve âh çektiği psikolojik bir durumdur.

*“Dilden itdikçe seniñ ile geçen demler güzâr
‘Akl u fikr ü sabr u ârâmım olurdu târ-mâr
Âh idüp kan aqlar iken gice gündüz zâr u zâr
Minnet Allah'a efendim sag esen gördüm seni”*
Ş (42/3)

2.18.7. Rûz u şeb

Leylâ Hanım

Sevgilinin gündüz gece agyâr ile olan sohbetinin âşık için bu olayın tam bir ızdırıp verici bir boyut kazanmaktadır.

*“Sen safâ itdikçe ‘ömrüm rûz u şeb agyâr ile
Ben iderdim bezm-i gamda eşk-i pür-hûnum şarâb”*
G (13/3), G (59/2)

Âşık, sevgilisinin yaşadığı semtte sevgilisini görebilmek için gündüz gece demeden beklemektedir. Bir an olsun oradan ayrılmaz. Kâfir olarak belirtilen rakîbin bu semte ayak atmaması âşığın tek temennisidir.

*“İnkisârım rûz u şeb budur rakîb-i kâfire
Dilberîñ firdevs-i kûyından ırag olsun ırag”*
G (55/5)

Âşık, sevgilisi için gündüz gece feryatlar ederek, sevgilisinin kalbini yumuşatmak için çabaladığını ama bu çabaların pek olumlu bir sonuç doğurmadığı gözler önüne serilmiştir.

*“Âh u feryâd eyleyüp her rûz u şeb hâmûnda
Çaglayan cûlar gibi giryân kim göñlümdür ol”*
G (68/3), Tah (7/3)

Âşık, sevgilisine duyduğu âşkdan yanması durumunu gündüz gece demeden sürekli bir döngü içerisinde gerçekleştirdiği bilgisini vermiştir.

*“Ben yandım ‘âşkın âteşine gice gündüz âh
Pervâne dâhi gice yanar rûz u şeb değil”*
G (70/3)

Âşık, sevgilisine karşı beslediği âşk ateşinde gece gündüz yanıp kavrulmayı göze aldığını bildirmektedir. Çünkü âşık, sevgilisine bütün ömrünü feda etmeye hazırdır.

*“Râzıyım ‘âşkıñla yanmakdan ben ey meh rûz u şeb
Yok baña derd ü elemenden başka bir yâr-i kadîm”*
G (75/3)

Âşık, sevgilisine kavuşamadığı için artık sevgilisinin güzellik unsurlarını yâd ederek kendini avutma yoluna başvurur. Örneğin sevgilinin siyâh saçını gündüz gece düşünce âleminde tasavvur ederek aklının başından gittiğini böylece âşığın sağlıklı kararlar verememesine neden olur.

*“Fikr-i zencîr-i siyeh-zülfüñ ile rûz u şeb âh
‘Aklı yagmâya virüp meşk-i cünûn karalarım”*

G (83/3)

Sevgilinin hasreti ile gam çölüne düşen âşığın, gündüz gece demeden ağlaması izlenen bir durumdur.

*“Nâr-ı gamla ben seniñcün sînemi dâglarken âh
Zerre insâf itmediñ sular gibi çağlarken âh
Hasretiñle deşt-i gamda rûz u şeb aglarken âh
Sen yine agyâr ile nûş-ı şarâb itdiñ yeter”*

Ş (19/2)

Âşık, sevgilisinin saç ve yanaklarını anarak gündüz gece demeden onlar için âh’lar etmektedir.

*“Fikr-i zülf ü ‘ârızıñla rûz u şeb eylerken âh
Rûşen oldı bezme teşrîfiñle bu bâht-ı siyâh
Eylediñ vîrâne-i gönîlüm hümâ-veş lâne-gâh
Ey perî-rû âşiyânıñ kalb-i vîrânım mıdır”*

Ş (20/3)

Âşığın, gündüz gece demeden sevgilisini aradığı ve bunu aramaktan hiçbir zamân bıkmadığı izlenen bir durumdur.

*“Âdetdir o kim yârelere merhemurulmaz
Kanlar dökülür râh-ı mâhabbetde sorulmaz
Sözdür bu ki sular da bulanmazsa turulmaz
Ol şûhı arar rûz u şeb ‘uşşâkı yorulmaz
Mecnûn gibi ‘âşıkları var zülfî telince
Leylâ sözi efsânedir ol mâha gelince”*

Tes (2/3)

İçinde yaşanan âlem gündüz gece oluşan dertlere kıyamete kadar çözüm bulunmayan bir yerdir.

*“Haşre dek yok çâre gülzâr-ı fenâda rûz u şeb
Olsa bülbül gibi diller fûrkatiyle hem-nevây”*

Trh (48/4)

Şeref Hanım

Muharrem Ayı, âleme vermiş olduğu matem havasından dolayı gündüz gece insanoğlunun ağladıkları seyredilmektedir.

*“Geldi meh-i Muharrem elem didi merhabâ
Mâtem demidir eyleyelim rûz u şeb bükâ
Gönlümde tâzelendi yine eski mâ-cerâ
Yâd olmasın mı vak‘a-i cân-sûz-ı Kerbelâ
Ben hâk-i pâ-yı Âl-i ‘Abâ‘ya bilâ-riyâ
Biñ cânım olsa cümlesini eylerim fedâ”*

Müsed (11/1)

Âşığın, gündüz gece ettikleri âh‘lar ile feleğe ulaştığı ve feleği sardığı anlatılmaktadır.

*“Dûd-ı âhım rûz u şeb peyveste-i eflâk olur
Dest-i gayretle girîbân-ı Tahammül çâk olur
Bu devâsız derd ile elbet kişi gam-nâk olur
Nev‘-i âdem yâ nice bu rûtbe bî-idrâk olur
El-amân Binti Resûlullâh meded yâ Murtazâ
Deldi bagrım yakdı cânım mâ-cerâ-yı Kerbelâ”*

Müsed (12/6), Müsed (11/7)

Aşık, gece gündüz feryat ederek âh‘lar çekmesine sebep olanın sevgilisi olduğunu belirtir.

*“Çıkarsa cevri-yâr eflâke dudum ictinâb itme
Bu âh u zâra ey dil rûz u şeb ol yârdır bâ‘is”*

G (24/4) G (46/2)

Âşık, âşk sarhoşluğundan dolayı gündüz gece gönlünün ayık bir halde olmadığı söz konusu edilmiştir.

*“Bâde-i ‘âşk meger bezm-i ezel nûş eylemiş
Hiç ayılmaz rûz u şeb mestâne kim gönlümdür ol”*

G (106/3)

Âşık, gül‘e benzeyen sevgilinin yanını, gündüz gece demeden kalıcı bir mekân olarak belirlemiştir.

*“Rûz u şeb câ vü karâr-gâhı olur dâmen-i gül
Dâ‘imâ gıpta idersem nola hârîñ yerine”*

G (193/3)

Gelip geçici olan Dünya hayatı içinde yaşayan tüm canlıları gündüz gece demeden çeşitli vaatlerle kandırdığı ve kimsenin bu durumun farkında olmadan yaşayıp gittikleri söylenmiştir.

*“Bezm-i fenâda sâki-i gerdûn rûz u şeb
Zehr içirir hemân sana kanmaz mısın dâhi”*

G (239/4)

Âşık, ayrılık ateşinden dolayı gece gündüz sevgilisi yüzünden kebâb gibi yanmaktadır.

*“Tâk-ı eyvân-ı sipihre çıkdı dûd-ı sûz-ı dil
Nâr-ı cevriñ rûz u şeb ey meh kebâb eyler beni”*

G (248/2)

Sevgilinin gece gündüz âşığın rakîbi ile zevk ve safâ içerisinde günlerini geçirdiğini bu durum âşık Şeref Hanım için eziyetten başka bir sonuç doğurmamaktadır.

“Rûz u şeb yâr ile agyârım ide zevk u safâ
Ne revâ gûşe-i fûrkatde Şeref eylesin âh”
Kt (97/2)

2.18.8. Rûz u şebân

Leylâ Hanım

Oruç ayında, edilen şükürlerin gündüz gece demeden sık derecede edildiği belirtilmiştir.

“Hazret-i ‘Abdü’l-mecîd Hân’ın nevâl-i lutfını
Mâh-ı rûze şükrini tekrâr ider rûz u şebân”
K (3/5)

Şeref Hanım

Muharrem ayının gelmesi ile kâinata bir matem havasının çöktüğü ve bundan dolayıdır ki bu üzüntülerin sürekli olduğunu belirtmek için gündüz gece zamân dilimleri kullanılmaktadır.

“Geldi Muharrem ey dil ü cân aglamaz mısın
Mâtem zamânı rûz u şebân aglamaz mısın”
K (12/1)

2.18.9. Leyl ü nehâr

Leylâ Hanım

Zâhid aklı temsil ederken, rind ise âşkı temsil eder. Âşık ve rindin gerçek kimliğini bulmaya yardımcı olan âşktır. Âşk dîvân şiirinde yok edici özelliğe sâhip olduğu halde rindler ve âşıklar bu durumdan kaçınmamaktadırlar. Çünkü rind ve âşıklar kalenderdirler. Tek amaçları gece gündüz sevgililerine ulaşmak için âh’lar, feryat ve figanlar etmektedirler. Bu içinde bulunulan durumun hiçbir zamân zâhid’in kavrayamayacağı kaçınılmaz bir sondur.

“Nola bilmezse eger zâhid-i har kıymetimiz
Çünkü rindân iledir leyl ü nehâr ülfetimiz”
G (42/1)

Sevgilinin gece gündüz yüzünü yabancılara göstermesi ama âşığa görünmemesi sonucunda âşık kan ağlamaktadır.

“‘Arz-ı didâr eyle de bigâneyle leyl ü nehâr
‘Âşık-ı bî-çâreler kan aglasun lâyük mî bu”

G (96/4)

Sevgilinin saçı ve ay yüzü fikri âşığın gecesinin gündüzünün karışmasına neden olmuştur.

*“Mâh-rûyuñla şeb-i zülfüñi yâd itdikçe
Bilemem leyl ü nehârım seni sevdim seveli”*

G (117/7)

Sevgilinin hasreti ile âşığın gece gündüz feryat etmesi durumu paralel bir durumdur.

*“Derd-i hasretle ben efgân iderim leyl ü nehâr
Kurudı âteş-i âhım ile hayli eşcâr
Nola tâ subha kadar eyler isem nâle vü zâr
Ben gücenmem bilürüm nâlemi gûş itmese yâr
Gelmiyor çâre nedir hâtırına nâm-ı vefâ”*

Tah (9/3)

Şeref Hanım

Sevgili, âşığa karşı daima eziyet veren, gaddar ve zulmedicidir. Tüm bunlara karşı âşık ise sevgilisinden gelen her türlü gam, kedere gece gündüz demeden göğüs germeye hazır bir nefer gibidir.

*“İntizâr-ı mihnet ü cevriñ çeker leyl ü nehâr
Sanma ‘uşşâkıñ harîm-i dilde mihmân istemez”*

G (67/5)

Mihnet köşesinde yârinin hasreti ile inleyen âşığın, sevgilisinden tek arzusu kendisinin bu harâb olmuş haline bir kez olsun bakmasını istemesidir. Çünkü âşığın, her seferinde aklına yâriden ayrı kalışının gelmesi ile gecesinin gündüzünün âşık için ateş olduğunu söylemiştir.

*“Nigâh it hâl-i zâr-ı ‘âşıkâna künc-i mihnetde
Firâk u hasretiñ ile geçen leyl ü nehâr âteş”*

G (79/2)

Gökyüzü Mevlevilerin semâ ettikleri yer iken, sevgilinin bu yere gelmesi için, ay ve güneşin bu yerde semâ eden kişiler olarak tasvir edilirken kafalarının karışmış bir halde olduğu ayrıca gece gündüzün sevgiliyi arzu eden bir zamân dilimi olduğunu söylemek yerinde bir ifadedir.

*“Mevlevî gibi semâda pertev-i şevkiñ ile
Mihr ü meh ser-geşte-i leyl ü nehârıñdır senin”*

G (102/5)

Gece gündüz figan eden âşığın vaziyetine gül kokulu sevgilinin kayıtsız kaldığı dile getirilmiştir.

“Hiç acımadıñ leyl ü nehâr ey gül-i hoş-bû
Gûş eyleyüp efgânımı efsâne sanırsın”

G (169/2)

Âşığın hiç bilmediği yurtlarda sevgilisinden ayrı halde mesken bellediği yerlerde gecesinin gündüzünün iyi kötü kendisini adeta avutarak yaşadığı yerde zamânın gelip geçtiğini bildirmektedir.

“Vatanda olsa da yâr olmayınca ‘âşıkıñ bildim
Geçermiş gûyiyâ leyl ü nehârı gurbet illerde”

G (220/2)

Gece gündüz âşık, sevgilisinin güneş’e benzeyen yüzünü ve siyâh saçlarını düşünerek zamânını geçirmektedir.

“Mihr-i rûyuñ ile zûlf-i siyehiñ fikr iderek
Geçmede leyl ü nehârım seni sevdim seveli”

G (240/3)

Pervane şem’e olan âşkından dolayı geceden sabaha kadar şem’in etrafında dönerek vuslatına nâil olmak ister. Ama bu olay âşığın isteği doğrultusunda şekillenmez. Durumun farkına varan âşık kendini ateşe atarak canına kıyma seçeneğine başvurmaktadır.

“Gitdi bî-pervâne semte âh ol meh-rû diyü
Şem ile yandım tutuşdum subha dek âhşâmdan”

G (171/3)

Sevgilinin yokluğu ile perişan bir hale düşmüş olan âşık, gece gündüz âh’lar ettiğini söylemek yerinde bir tespittir.

“Sensiz gözüüm kan aglarım
Hâlim ‘aceb bilmez misin
Leyl ü nehâr âh eylerim
Hâlim ‘aceb bilmez misin”

Ş (39/1), Tes (1/2), Tah (1/7)

2.18.10. Subh u mesâ

Leylâ Hanım

Sevgilinin meskeninde yurt edinen gönlü hasta olan âşıklar, sevgililerin yüzünü görmeye hasret kaldıklarını bunun için sabahtan akşama kadar feryat figan ettikleri ama vefâsız sevgililerin bu duruma bihabersiz tavırlar takındıkları sergilenmiştir.

“Hasret-i rûyuñla kûyuñda seniñ ey bî-vefâ
‘Âşık-ı dil-hasteler feryâd ider subh u mesâ”

G (7/1), G (57/5), Tah (6/3)

Âşık, sevgilinin yanaklarının güzel oluşunu sabahtan akşama kadar düşünmektedir.

“Gonca-i ruhsârıñı fikr eyleyüp subh u mesâ

Tâ seher bülbül gibi nâlân kim göñlümdür ol”

G (68/2), G (72/1)

Âşığın âşk ateşinde yanmasının sabahtan akşama kadar devam ettiği bilgisi verilmiştir.

*“Ey dil ey dil saña kim itdi cefâ noldı saña
Aglayup yanmadasın subh u mesâ noldı saña
Yok mı hâtırda ‘aceb zevk u safâ noldı saña
Gizli gizli nedir ol âh u bükâ noldı saña
O perî-rûyı mı sevdiñ ‘acebâ noldı saña
Sende var ‘âşk eseri söyle dilâ noldı saña”*

Tes (3/1)

Şeref Hanım

Şâir, sabahtan akşama kadar Allah’ın zikredilmesi tavsiyesini vermektedir.

*“Çekme endûh u mihen gayri yeter
Çek bu tesbîhi hemân subh u mesâ”*

G (7/7)

Âşık, sevgilisi yüzünden ettiği âh’ların sürekliliğinin sabah akşam olduğu belirtilmektedir.

*“Şimden girü ey meh-likâ
Yokdur baña cây-ı safâ
Âh eylerim subh u mesâ
Oldum visâliñden cüdâ”*

Ş (22/1)

Âşığın işi sabahtan akşama kadar gözyaşları içerisinde sevgilisinin yolunu beklemektir.

*“İntizârıñla işim girye iken subh u mesâ
Yine varmış göreceğ gözlerim ey mâh-likâ”*

G (26/1)

2.18.11. Subh u şâm

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Sevgilinin güzelliği karşısında güneş ve ay sabahtan akşama kadar kıskançlık duygusu içerisinde.

*“Eylemesin ey Güher
Kimse saña bed-nazar
Hüsnüñe şems ü kamer
Reşk ide her subh u şâm”*

2.19. Şimdiki Zamân

2.19.1. Şimdi

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım genellikle şimdiki zamân mefhumu ile içinde bulunulan anda yaşanan olayları göz önüne alarak beyitlerini konu edinmektedirler. Şimdi kavramı ile âşığın, vefâsız sevgiliden hiçbir hayır gelmeyeceği kanısına vararak acı çektiği dem olarak anılmaktadır. Aslında şimdi kavramı ile iki şâirimizde âşıkların, psikolojik tahlillerini yapmaktadırlar.

Leylâ Hanım

Âşığın içinde bulunduğu andaki gönlünün, psikolojik durumu tahlil edilmiştir.

*“Şebâbetde gönül şimdi düçâr-ı hasret olmuşdur
Mekânım cây-ı gurbetde diyâr-ı hasret olmuşdur”*

G (26/1)

Bir zamânlar Bursa şehrinde yaşamını sürdüren şâir, kardeşinin ölümünden sonra artık bu şehre uğramayacağı konusunda kanaat getirmiştir.

*“Burûsâ'nıñ Pîñarbaşı'na itmem ser-fürû şimdi
Dü-çeşmim iftirâkıñla pîñar-ı hasret olmuşdur”*

G (26/3)

Âşığın gönlündeki acıların şu an ki halinin adeta lâle çiçeğinin içinde bulunduğu durum ile örtüşmektedir.

*“Açılmışdı seniñ nevk-i müjeñle dilde yüz biñ dâg
Baña ol dâg şimdi lâle-zâr-ı hasret olmuşdur”*

G (26/5)

Âşık, sevgilisinin bir an önce yanına buyurmasını ister ve onun gelmesi ile sevgilisinin elini öpeceğini söylemiştir.

*“Hele bir bûse için ‘ide kadar bekleyemem
Şimdi lutf eyle o dem herkes öperler el etek”*

G (65/4)

Âşık, hasta gönlüne o an sevgilisinin saçının ona şifa vereceği görüşündedir.

*“Öyle bîmâr eyledi Leylâ'yı renc-i derd-i yâr
Zülf tiryâkıyla şimdi bir devâ ister gönül”*

G (72/5)

Âşık âşk ateşine düştüğü andan beri artık onun dünya işleri ile tüm bağlantısını kesmesi bir olmuştur.

“Sevdiğim bir derde düşdüm âteş-i ‘âşkîñla kim

Şimdi hiç ‘aynımda yok dünyâ vü mâ-fihâ benim’’

G (79/3)

Âşığın, sevgilisi karşısında aklının karıştığı ve bir andan sonra bu duygu karmaşasının durulduğu belirtilmektedir.

*“Ol gonca-femiñ neydi hevâ vü hevesiyle
Sular gibi cûş itdim idi şimdi turuldum’’*

G (82/5), G (88/4)

Âşık, içinde bulunduğu andan itibaren pervâne misali gibi sevgilisi etrafında dönerek can bulmaya çalışmaktadır.

*“Şem ‘-i ruh-ı cânâna pervâne benim şimdi
Bak içdigim al kana mestâne benim şimdi’’*

G (113/1)

Âşığın feryat figan etmesi durumu ile humhânenin virâne hali arasında bağlantı kurup sevgilinin bir an önce buraya gelmesi ile bu yerin zevk bulacağı anlatmıştır.

*“Feryâdımı gûş eyle ‘uşşâkı hamûş eyle
Gel bâdeyi nûş eyle hum-hâne benim şimdi’’*

G (113/2), G (113/7)

Âşık, sevgilisinin saçlarına tutsak olduğu için deli dîvâneye dönmüştür.

*“Ol zülf-i semen-bûya meyl itdi dil ebrûya
Baglandım o gîsûya dîvâne benim şimdi’’*

G (113/3)

Âşığın perişan hali adeta içki meclisine gelip giden içki bardağındaki şarâb gibidir.

*“‘Âşkîñla harâb oldum dünyâda seni buldum
Biñ kez boşanup toldum peymâne benim şimdi’’*

G (113/5)

Rakîb’ten gelen gam âşığın içinde bulunduğu anda canından bıkmasına neden olur.

*“Gam-ı agyâr ile şimdi usanup cânımdan
Târik-i şehir ü diyârım seni sevdim seveli’’*

G (117/5)

Âşık, sevgilisini gördüğü andan itibaren gönlünün bir tek sâhibinin sevgilinin kendisi olduğu açıklanmıştır.

*“Kimdir bu râz-ı göñlümi benden su’âl iden
Yok bende şimdi virdim o dildâra göñlümi’’*

G (118/4)

Şâir âşkî karşısında adeta bülbül gibi söz söyleyen feryat figan eden bir alegorik unsura dönüşmüştür.

*“Teşrîf-i kudûmiyle açıldı gül-i hoş-bû
Bülbül gibi itdi kulu Leylâ’yı sühan-gû*

*Şimdi baña gülzâr-ı cinân olmada her sû
Dergâhına sürdüm yüzimi şâh-ı cihânıñ*

Ş (3/4), Ş (8/4)

Dünya hayatından göç eden kişinin hangi zamânda vefât etmesi hakkında zamân ibaresi kullanılmıştır.

*“Hayf kim Seyyid Mehemed Beg silâhdâr-zâdeniñ
Murg-ı rûhı şimdi bu bâg-ı fenâdan uçdı vây”*

Trh (37/3)

Âşığın, içinde bulunduğu ruh haleti hakkında bilgi verilirken onun ayrılık ateşi içerisinde acılar çektiği gönlünün adeta gurbette bir hayat sürdürdüğü açıklığa kavuşturulmaktadır.

*“‘Aceb ol mâh-rû kimlerle ünsiyyetdedir şimdi
Rakîb-i har-menişle korkarım ülfetdedir şimdi
Safâ-yâb oldu a ‘dâ meclis-i ‘işrettedir şimdi
Cihânda rûy-ı rahat görmesün rahatdadır şimdi
Dil-i divâne hayfâ vâdi-i mihnetdedir şimdi
Cüdâ oldu vatandan âteş-i fûrkatdedir şimdi
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş ‘âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”*

Müse (1/1), Müse (1/2), Müse (1/3), Müse (1/4), Müse (1/5)

Şeref Hanım

Âşık, içinde bulunulan zamânda gönlünün sevgilisinin hasretinden dolayı her an ağlayıp acı çekmektedir.

*“Bir zamân bâde-i vashîla safâ-yâb oldu
Şimdi fûrkatle gönül her dem ü her an ağlar”*

G (36/2), G (56/7), G (57/8), G (116/5), G (170/2), G (195/2), G (136/7), G (241/4), G (170/5), G (217/5)

Felek, Şeref Hanım’ın içinde bulunduğu anda yine muradına göre dönmediğine işaret edilmiştir.

*“Neyleyim ‘aksine devr itdi felek şimdi Şeref
Ol ne demlerdi dile ‘arz-ı cemâl eylerdi yâr”*

G (40/7)

Âşıklar, içinde olduğu zamânda âşık olma hallerinin, ezelden beri olduğunu ve bundan dolayı yanmaya mahkûm olduğunu belirtmektedirler.

*“Çerâg-ı ‘âşka elbet cân atar şeb-tâ-seher gönüm
Ezelden yanmaga pervânedir pervânedir şimdi”*

G (241/2)

Âşık, sevgiliden ayrı kalması ile acılar çekip ciğerinin kan ile dolduğu zikretmektedir.

*“Bir gice teşrîf-i cânân ile memnûn eylediñ
‘Âşkımı ol şevk ile biñ rütbe efzûn eylediñ
Neyleyim şimdi firâkıyla ciger-hûn eylediñ
Çok mı gördüñ ey felek bir lâhza şâdân olduğum”*
Ş (31/4)

Sevgili yüzünden hasta bir hale düşen âşık Şeref Hanım, adeta hayatının son bulduğu ve zamânının onun için durduğunu izah etmektedir.

*“Hayliden haste Şeref yok mı tabîbim haberiñ
Öldüm Allah derim şimdi nefesden nefese”*
Kt (77/1), G (177/5), Kt (77/2)

2.20. Geçmiş Zamân İbareleri

2.20.1. Evvel

Leylâ Hanım

Rakîbin, sevgiliden önce meclise gelmesi istenmektedir. Nedeni ise önce çirkinliklerin olması sonrasında güzelliklere vesile olur düşüncesidir.

*“Yârdan evvel nola agyâr gelse meclise
Güller açılmazdan evvel hâr kendin gösterür”*
G (30/5)

Âşığın, gönlüne düşen yârin ateşi evvela eskiye dayanmaktadır.

*“Göñlümi almış iken ey gül-i ra ‘nâ evvel
Ne revâ çeşm-i füsûn-kârıñ ile ‘aklını çel”*
G (71/1), G (116/4)

Birçok âşığın sevgililerini ilk gördüklerinden beri hep bir yarış halinde olmalarına neden olmuşlardır.

*“Seni evvel görüşde birbirine girdiler ‘uşşâk
Baña sor anı müjgânıñ ucından nice kan oldu”*
G (109/2)

Şeref Hanım

İçinde bulunulan zamândan daha önceki bir zamânda Emîn efendinin ölümü yad edilmiştir.

*“Buña sâni idi on bir yıl evvel Piç Emîn gitdi
İki merhûma şimdi kimse sâlis olamaz her çend”*
Trh (98/2)

2.20.2. Dün

Leylâ Hanım

Sevgilinin geçmiş bir vakitte âşığına gizlice bir söz söylediği tutumu sergilenmektedir.

*“Dün yine Leylâ'ya bir söz söyledi mâhfice yâr
Bu sözi benden yaña hazz eyledim ammâ ne ha”*

G (52/5)

Geçmiş bir zamânda yine sevgilinin âşığının inadına rakîb ile eğlenmiş ve zamân geçirmiştir.

*“Baña ragmen dün gice agyâr ile zevk eyleyüp
Bâ'is olduñ âhıma var mı suçum ammâ benim”*

G (79/2)

Şeref Hanım

Âşık, düşünde sevgilisini görmesi ile bütün elemi kederini anlatma fırsatını bulmaktadır.

*“Hayr ola cânâna düşde düşdi fursat dün gice
Çekdigim âlâmı zârî zârî añdım ağladım”*

G (128/3)

2.21. Sâ'at

Sâ'at kelimesinin mânası *“kısa zamân, an; gece ile gündüzün oluşturduğu yirmi dört zamân diliminden her biridir.”*¹³³ Sâ'at, daha çok sevgiliden ayrı geçen süreyi belirlemek anlamında kullanılmıştır.

Leylâ Hanım

Saat; dîvân şiirinde sevgili ve rakîb ile ilgi kurulmuştur. Yelkovan olarak görülen rakîb, daima sevgili etrafında dolaştığının sevgilinin artık güvende olmadığı dile getirilmiştir.

*“Yelkovan gibi gezer dildârıñ ardınca rakîb
Togrısı işte bu sâ'at kalmadı emniyetim”*

G (86/6)

Şeref Hanım

Şeref Hanım, kardeşinin vefâtından sonra her saatinin gamla geçtiği ifadesini kullanmıştır.

*“İster miyim bu 'ömri nedir zevk u lezzeti
Biñ gûne hüzn ü gamla geçen vakt ü sâ'atıñ”*

TrkB (3/5)

2.21.1. Her sâ'at

¹³³ Bekir Topaloğlu, “Sâ'at”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 35, TDV Yayınları, İstanbul 2008, s.322.

Leylâ Hanım

Âşığın, sevgilisinden ayrı kaldığı sürece her saat ona kavuşmak için niyaz ettiği belirtilmektedir.

*“Sûz-ı hecriñle olup nây u kemâna pey-rev
Güzer itmekdedir efgân ile her sâ‘atimiz”*

G (42/4)

Âşık, her saat sevgilisine kavuşmayı tahayyül etmekte, gecesinin gündüzünün birbirine karışmış olduğu bir hal içerisinde.

*“Bir dakîka kalmadı ‘âşkîñla hâb u rahatım
Gice gündüz fikr-i vaslîñla geçer her sâ‘atim”*

G (86/1)

Şeref Hanım

Âşığın her saati feryat ve figan etmekle geçtiği için tüm hayatı boyunca onun manevi yönden rahat bir ruh haletinde olamayacağı aktarılmıştır.

*“Âh u zâr itmedeyim her sâ‘at
Gitdi zâtîñ ile hâb u rahat”*

Mes (5/10)

Kıyamet gününün her saati düğün gibi sevinç demidir.

*“Birbirini ta‘kîb idüp itsin ilâ yevmi‘l-kıyâm
Gâh sûr u geh sürûr ile güzer her sâ‘ati”*

Trh (62/8)

2.21.2. Bir Dakika

Leylâ Hanım

Sevgiliye kavuşma fikri içinde yanıp kavrulan âşık, bu düşünce ile bir dakika bile uyuyamamıştır.

*“Bir dakîka kalmadı ‘âşkîñla hâb u rahatım
Gice gündüz fikr-i vaslîñla geçer her sâ‘atim”*

G (86/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.21.3. Bir sâ‘at

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Sevgiliden ayrı geçen bir saat en uzun geceye tekâbül etmektedir.

“Bir dem ârâm idemem ey meh-i garrâ sensiz

Baňa bir sâ‘at olur bir şeb-i yeldâ sensiz”

G (73/1)

2.21.4. Kible-nümâ

Pala kible-nümâ için “Kible’yi gösteren alet, pusula. Edebiyatta âşığın kalbi ve gözü, kible-nümâ olarak ele alınabilir.”¹³⁴ Kible-nümâ kimi zamân âşığın, sevgilisi olarak nitelenirken, kimi zamânda doğru yolu bulmada yardımcı olan bir manevi yapıyı temsil etmektedir.

Leylâ Hanım

Âşığın kible-nüması, sabahtan akşama kadar sevgilisinin temiz ve ay gibi parlak yüzüdür.

“Nûr-ı vechiñ görmegi subh u mesâ ister gönül

Cebhe-i pâkiñ gibi kible-nümâ ister gönül”

G (72/1)

Âşıkların, kible-nüması ve onlara hakikati tüm çıplaklığı ile açıklayacak olan yüce Rabbimizdir.

“Saňa ‘âşık olanlar secde eyler hâk-i pâyiñda

Cemî‘-i ümmete kible-nümâsıñ yâ ResûlAllah”

G (102/2)

Manevi yönden olgunlaşmış kişilerin gönüllerinin kible-nümasının saygınlığı hâkim olduğu dergâhlar gibi dini yapılardır.

“Gûş idüp teşrîfini a ‘lâm fâhr itse nola

Dergeh-i iclâlidir ehl-i dile kible-nümâ”

Trh (25/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.21.5. Usturlâb

Kaçar ve Bir’e göre Usturlap: “Eski dönemlerde teknik anlamıyla küresel astronomi problemlerini çözmek, gök cisimlerinin veya herhangi bir yükseltinin irtifakını ölçmek, gündüz ve gece saatlerini belirlemek, şehirlerin enlem ve boylamlarına göre kible yönünü

¹³⁴ Pala, age, s.269.

tespit etmek, tablolar çıkarmak gibi teorik ve pratik birçok amaçla kullanılan astronomi aletini ifade eder.”¹³⁵ Bu saat kişileştirilerek bir müneccim gibi göksel unsurlara bakarak çeşitli olayların yorumlanması yapılmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Usturlâb saatinin bir müneccim olarak algılanıp, gökteki gezegenleri ve yıldızların durumlarını yoklayarak en uygun vaktin ne zamân olacağı saptanmak istenmektedir.

*“Ey müneccim gökde ‘Îsâ gibi gezme lutf idüp
Tâli ‘-i ehl-i dili yokla bul usturlâbdan”*

Kt (21/2)

2.21.6. Eşref Sâ’at

Şener’e göre Eşref-i Sâat: “Gezegenlerin burçlarla olan münasebetleri genelde uğurlu veya uğursuz zamânları gösterir; eşref-i sâat ise bir işin yapılacağı en uygun, en uğurlu zamânı ifade eder.”¹³⁶ Özel günlerin, hangi günde yapılıp yapılmamasına dair yorumlar yapılmasını sağlayan bir saat çeşididir.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Sünnet düğünü gibi önem taşıyan günlerin yapılmadan önce sünnet düğünlerini düzenleyen kişilere uğur getirip getirilmeyeceğini öğrenmek için ilk önce münneccim başlarına sorularak daha sonra bu düğünler yapılır.

*“Şeref sâ’atde mâhdûm-ı müneccim başı yümn ile
Mübârek-bâd bu yıl sünnet icrâ itdi ol âgâh”*

Trh (74/1)

2.22. Mâh

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânlarında, ay olarak “Muharrem, Zi’l-hicce, Receb, Mâh-ı rûze, Nîsân” gibi ay isimlerine rastlanmaktadır. Bu aylar genel bir ifade ile matem ayı, mukaddes ay ya da bolluk bereketin hâkim olması özellikleri ile göze çarpmaktadırlar.

¹³⁵ Mustafa Kaçar, Atilla Bir, “Usturlap”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, TDV Yayınları, İstanbul 2012, s.195.

¹³⁶ H. İbrâhim, Şener, “Eşref-i Sâat”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 11, TDV Yayınları, İstanbul 1995, s.476.

Leylâ Hanım

Keçecizâde İzzet Molla'nın, sekiz ay sürgünde gurbet ellerde kaldığı ifade edilmektedir.

*“Sekiz mâh oldu kim bu bende-gânîñ deşt-i gurbetde
İderken çarh-ı gaddârîñ elinden nâle vü feryâd”*

Trh (23/6)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.22.1. Hicri Aylar

2.22.1.1. Muharrem

Muharrem Yaşaroğlu'na göre: *“haram kılınan, yasaklanan; kutsal olan, saygı duyulan” anlamlarındaki muharrem savaşmanın haram kabul edildiği dört aydan birinin adıdır.*”¹³⁷ Bu ay matem ayı olarak nitelendiği yeryüzünün de niyaz ettiği söz konusudur.

Leylâ Hanım

Şeref Hanım'ın Kerbela olayını hatırlatarak Hazreti Hüseyin ve beraberindekilerin Muharrem ayı'nda şehit edilmeleri ile bugünün “matem günü” olduğunu kabul ediyor. Bilhassa okuyucuya seslenerek gaflet uyuklarından uyanmalarının gerektiğini, Muharrem Ayı'nda tüm âlemin yeryüzündeki ve gökyüzündeki tüm mâhlûkatların feryat ve figanlar edip gözyaşları içinde bu ayı karşılamalarını söylemektedir.

*“Ey gözüm turma hemân agla Muharrem geldi
Hâb-ı gafletden uyan agla Muharrem geldi”*

TrkB (1/1), TrkB (1/2), TrkB (1/3), TrkB (1/4), TrkB (1/5), TrkB (2/1)

Şeref Hanım

Muharrem olayının hatırlanması ile âlemi matem havası kapladığı, herkesin gönlünün yaralı bir yere dönmesi ayrıca feryat figanların ve âh'ların edildiği son olarak bu haksızlıklara karşı gözyaşlarının sel olduğu ifade edilmiştir.

*“Geldi Muharrem ey dil ü cân ağlamaz mısın
Mâtem zamânı rûz u şebân ağlamaz mısın”*

K (12/1), K (13/1), K (13/4), K (13/5)

Muharrem Ayı'nda herkesin gönlünün yaralı bir hale büründüğü ve ağızlarının Yezîd ve ordusuna ateş saçmaktadır.

¹³⁷ M. Kamil, Yaşaroğlu, “Muharrem”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31, TDV Yayınları, İstanbul 2006, s.4.

“Muharrem'dir yine dâg-ı derûnum eyledim izhâr
Muharrem'dir yine ağızımdan âteşler nisâr olsun”

K (13/2)

Kerbela olayının akla gelmesi ile yeryüzündeki herkesin gözlerinin acıdan kan ağladıkları ve gözyaşlarının adeta akarsu gibi olduğu ifade edilmektedir.

“Zemîn-i Kerbelâ'yı al hayâle ey gözüm şimdi
Muharrem'dir yine dök kanlı yaşın cûy-bûr olsun”

K (13/6), K (14/1), K (16/10), K (19/4) Müsed (5/2),

Müsed (12/1), Müsed (14/1), Müsed (15/1), Müsed (1/1), TrkB (1/5)

Muharrem ayının gelmesi gönüllerde mateme neden olmakta ayrıca feryat ve fıganların hüküm sürdüğü bir ay olarak anılmaktadır.

“Ey gönül yine gelen mâh-ı Muharrem'dir amân
Vakt-i mâtem dem-i gam mevsim-i âh u efgân”

K (18/1)

2.22.1.2. Zi'l-hicce

Zi'l-hicce ayı için Yaşaroğlu: “hac ayı anlamındaki zilhicce (zilhicce, zülhacce) kamerî yılın zilkadeden sonra gelen aydır. İslâm'dan önce Arab-ı bâide döneminde “mesîl” ve “müsbil”, Arab-ı âribe devrinde ise “ne'as” ve “bürek” şeklinde adlandırılıyordu.”¹³⁸ Bu ay çok yönlü düşünülerek ilk anlamının doğum için ikinci anlamının ise ölüm imgesini karşıladığı göze çarpmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Arabî ayının on ikincisi olan zilhicce ayında dünyaya gelen iki oğlan çocuğunun doğumu hakkında bilgi verilmektedir.

“İki ferzendi gelüp birden meh-i zi'l-hiccede
Eyledi ol zât bi'z-zât 'îd-ber-bâlâ-yı 'îd”

Trh (51/2)

Şeref Hanım, Muhammed Beg Efendi'nin ölümü üzerine yazmış olduğu Târîh-i Vefâtında onun ölümü ile zi'l-hicce ayı matem havasına bürünmektedir.

“Mâh-ı mâtem eyledi zi'l-hicceyi ol cism-i pâk
İtdi ihrâm-ı kefenle beyt-i bâkiye güzer”

Trh (91/2)

¹³⁸ M. Kamil, Yaşaroğlu, “Zilhicce”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 44, TDV Yayınları, İstanbul 2013, s.415.

2.22.1.3. Receb

Receb ayı Günay’a göre: “Receb ayı için “korkmak; saygı duymak, tâzim göstermek” anlamlarına gelen *recb* kökünden türeyen *receb* kelimesi saygı duyulan ve savaşmanın haram kabul edildiği dört aydan birinin adı olup dinî gelenekte önemli yeri olan üç ayların ilkidir.”¹³⁹ Receb ayı Şeref Hanım’ın dîvânında bir matem ayı olarak anılmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Târîh-i Vefât bölümünde yazmış olduğu şiirinde Kâşif Aga’nın dokuz yaşındaki kızını receb ayı’nda kaybettiklerini bunun için bu ay için âh’lar edip niyaz edilen bir ay olarak hatırlanmaktadır.

“Düşdiler mâh-ı recebde ol gül-i terden cüdâ
Vâlidîyle mâderi itmez mi her dem âh u vâh”

Trh (83/2)

2.22.1.4. Ramazan

Günay, Ramazan Ayı tanımlamasında: “Günün çok sıcak olması, güneşin kum ve taşları çok ısıtması, kızgın yerde yalın ayak yürümekle ayakların yanması” anlamlarındaki *ramad* masdarından veya “güneşin güçlü ısısından çok fazla kızmış yer” manasındaki *ramdâ* kelimesinden türeyen *ramazân* kamerî yılın şabandan sonra, şevvalden önce gelen dokuzuncu ayının adıdır.”¹⁴⁰ Oruç ayı, duaların edildiği mukaddes bir ay olarak nitelenmektedir.

Leylâ Hanım

Oruç Ayı mukaddes bir ay olmasından ötürü gece gündüz edilen şükürlerin ağızlardan eksilmediği bir aydır.

“Hazret-i ‘Abdü’l-mecîd Hân’ıñ nevâl-i lutfınıñ
Mâh-ı rûze şükrini tekrâr ider rûz u şebân”

K (3/5)

¹³⁹ Hacı Mehmet Günay, “Receb”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 34, TDV Yayınları, İstanbul 2007, s.506.

¹⁴⁰ Günay, age, s.433.

Şeref Hanım

Mukaddes ay olarak nitelenen oruç ayında Cemâlû'd-dîn Efendi'nin, vefâtı gerçekleşmektedir.

*“Gülistân-ı cinâna gitdi mâh-ı rûzede yâ Rab
Ola gilmân u hûrân ile yek-cihet yek-dil”*

Trh (100/6)

2.22.2. Miladi Aylar

2.22.2.1. Nîsân

Devellioğlu'na göre: “Nisan ayı anlamındadır”¹⁴¹ Bolluk ve bereketin sembolü olarak akıllarda kalan nisan ayı, mukaddes bir aydır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Nîsân ayı Peygamber efendimizin doğduğu ay olmasından hareketle bu ayda yağın yağmurun cömertlik ve peygamberimizin şefkati ile anlam dolu olduğu bir ay olarak izah edilme yolu seçilmektedir.

*“Kıyâs olsa yanında bir içim su gibidir nîsân
Ki cûd u şefkatiñ bârânı bâhr-i bî-kenâr oldı”*

K (22/32)

Nîsân ayı daima feyizlerle dolu bir ay olduğu hakkında fikir öne sürülmektedir.

*“Hemîşe olsa cârî nola nîsân-ı füyûzâtı
Dür-i deryâ-yı ihsân u ‘atâdır Âhmed-i Bî-cân”*

K (10/4)

2.23. Yıl

Yıl kelimesi ibaresi “sene, sâl, her sâl, bu sâl, bu sene, her sene, yılda bir, yıllarca, bu yıl, on bir yıl” gibi ifadelerle görülmektedir. Sene ile bazı olaylardan hareketle uğurlu uğursuz oluşuna kanaat getirilmiştir. Bazen de devletin başına geçen kişilerin devleti yönetim seneleri boyunca mutlu, huzurlu bir hakimiyet geçirmeleri temennisinde bulunmaktadır.

2.23.1. Sâl

¹⁴¹ Devellioğlu, age, s.983.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, Alî Aga'nın ölüm yılının tarihini ebced hesabı ile hesaplamasını dîvânında yer vermektedir.

*“Menkût ile Leylâ didi târîh-i sâl-i rihletin
Ya Rab na'îm ola Alî Aga'ya ukbâda mekân” (1244)
Trh (51/5)*

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.23.2. Sene

Leylâ Hanım

Devlete bağlılık konusunda açıklık getirilen bu beyitte aslında bu bağlılığın bir ömür boyu sürmesi temennisinde bulunmaktadır.

*“Nice yüz biñ sene devletde kalsun bendegânın şâd
Cihânda düşmen-i bed-kîşi sıhhat görmeye kat'â”
Trh (1/ 8)*

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.23.3. Her Sâl

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Her sene ilkbaharın tabiata hâkim olması hakkında bilgi verilmektedir.

*“Olmazsa zîver-i ser-i maksûd o verd-i nâz
Her sâl nev-bâhâr hem olsun hem olmasın”
G (174/5)*

2.23.4. Her Sene

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Kerbela olayı üzerine yazılan bu beyitte şâir her seferinde aklına bu üzücü olayın gelmesi ile her sene bir mersiye yazdığını söylemektedir.

“Mevc-i tûfân-ı te’essüfle idüp cûş u hurûş
Yazarım her sene bir mersiye giryân giryân”

K (18/38)

Kerbela olayının her sene akla gelmesi ile şâirin gönlünde yaraların tazelendiği görülmektedir.

“Her sene tâzelenür dilde oñulmaz yârem
Zâhmıma merhem-i Lokmân ile sıhhat mi olur”

K (15/3)

2.23.5. Bu Sâl

Leylâ Hanım

Mustafa Paşa, Edirne valiliğine gelmesi ile içinde bulunulan senenin hayırlı olması arzusunda bulunmaktadır.

“İzz ile bu sâl Edirne mansıbın tevcîh idüp
“En tû’eddû” nassınıñ ma ‘nâsını kıldı ‘ayân”

Trh (10/6)

II. Mâhmut’un şehzadelerinin sünnetleri için yazılmış bu beyitte bu senenin hayırlı bir sene olması temennisinde bulunmaktadır.

“Kevne virüp şevk-i cedîd yâ Rab bu sâl olsun sa ‘id
Şâh-zâdemiz ‘Abdü’l-Mecîd ‘Abdü’l-‘Azîz’iñ sünneti”

Trh (5/11)

Tahir Paşa’nın, Aydın’a vali olarak tayin edildiği zamân bu yerde bolluk ve bereketin kapladığı söylenmektedir.

“Aydın’ı eyledi pür-zîb bu sâl
Yümn ü ikbâl ile Tahir Pâşâ” (1254)

Trh (12/16)

Yıl kelimesine yüklenen anlam çoğu zamân ölüm sembolüdür.

“Gitdi ‘ukbâya redâ’an ‘ammim ‘âlemden bu sâl
İtmemişken müddet-i ‘ömrinde ekvâna nigâh”

Trh (43/1)

Şeref Hanım

Kimi zamân içinde yaşanan seneye uğurlu ya da uğursuz gibi anlamlar yüklenmektedir.

“Görsün nice sûr u sürûr bu sâl ‘izz ü yümn ile
Oldı bi-hamdi’llâh hıtân mâhdûm-ı vâlâ-rütbeti”

Trh (38/3)

2.23.6. Bu Sene

Leylâ Hanım

Şâir, yaşamış olduğu senenin uğursuzluğundan dolayı kaderin daima onlara gam zehrini içmelerine sebebiyet vermiştir.

*“Bilmem bu sene nâhsına mıdır yine eyvâh
Nûş itdiriyor zehr-i gamı bizlere tâli”*

G (54/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.23.7. Bu yıl

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Yapılmak istenen şenliklerin hangi yılda yapılıp yapılmayacağı hakkında müneccim başlarından bilgi alınılıp kutlamalar gerçekleştirilmektedir.

*“Şeref sâ ‘atde mâhdûm-ı müneccim başı yümn ile
Mübârek-bâd bu yıl sünnet icrâ itdi ol âgâh”*

Trh (74/1)

1263 yılında Ârif Efendi tarafından Anadolu’nun güzellik bulduğu bir sene olduğu belirtilen bir durumdur.

*“Müşerref eyledikde sadrı zâhir oldı bir târîh
Bu yıl ‘Ârif Efendi virdi Anatoli’ya revnak” (1263)*

Trh (69/8)

2.23.8. Yılda bir

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Muharrem ayının insanoğlunun gönüllerine yara açması durumunun yılda bir kez muhakkak gerçekleştiği beyitte açıklanmaktadır.

*“Yılda bir mâh-ı Muharrem diyerek dâg-ı dili
‘Arz ider arz u semâ ketme liyâkat mi olur”*

K (15/4)

2.23.9. Yıllarca

Leylâ Hanım

Âşıklar, sevgilinin kaşları karşısında kendinden geçmelerinden bahsetmektedirler.

*“Felek bir şâ‘iri mehcûr kıldı hânumânından
Yanarsam gam degil havf itmedi sûz-ı lisânından
Geçüp bir dilberin yıllarca tâk-ı ebruvânından
Usandırdı cihânı nâle vü âh u figânından
Diyâr-ı gurbete âmed-şüd eyler yok mekânından
Ayırmaz rûz u şeb bu matla‘-ı garrâyı yanından
Mekânı gülşen iken külhan-ı zilletdedir şimdi
Belâ-keş ‘âşık-ı şûrîde-dil gurbetdedir şimdi”*

Müse (1/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.23.10. On bir yıl

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Emîn efendinin ölümünün üzerinden ne kadar süre geçtiği hakkında bilgi saptanmaktadır.

*“Buña sâni idi on bir yıl evvel Piç Emîn gitdi
İki merhûma şimdi kimse sâlis olamaz her çend”*

Trh (98/2)

2.24. Mevsim

Leylâ Hanım

Bahar mevsiminde gül bahçesinin tekrar yeşermesi ve tüm güzelliklerini sunmasından dolayı güzellik bakımından cennetin gül bahçesi karşısında kıskanması dile getirilmiştir.

*“Bâhâr eyyâmı geldi başladı bülbüller efgâna
Nola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistana”*

K (4/1)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.24.1. Bâhâr

Kurnaz Bahar mevsimi için: “*Erbaîn ve hamsinden sonra güneşin Hamel, Sevr ve Cevzâ burcundan bulunduğu 22 Mart ile 21 Haziran günleri arasında hüküm süren Bahar, dîvân edebiyatında daha çok havaların ısınması, ağaçların yeşermesi, çiçeklerin açması, kuşların ötmesi, bahçelerde gezintiye çıkılması, sohbet, eğlence ve işret mevsimi olması gibi özellikleriyle ele alınır.*”¹⁴² Bahar mevsiminin “fasl-ı bâhâr, nev-bâhâr, nev-rûz” terkipleri ile görülmektedir. Bahar mevsimi; tabiatın yeniden canlanması, sevgiliye dair güzelliklerin barındırması ve âşık ile sevgilinin kavuşma zamânı olarak tayin edilmektedir.

Leylâ Hanım

Baharın yeryüzünde vuzuh bulmasından itibaren bülbüllerin sevgililerine kavuşmak için feryat figan etmelerinin görülmesi dikkat çeken önemli olaydır.

“*Bâhâr eyyâmı geldi başladı bülbüller efgâna
Nola reşk eylese cennet bu mevsimde gülistana*”

K (4/1)

Baharın gelmesi ile gül bahçesindeki unsurların ortaya çıktığı koca bir dönem uyuyan gül bahçesinin unsurlarının bu dönemde can bulduklarını seyretmek mümkündür.

“*Bâhâr eyyâmıdır bir kerre cânâ ‘azm-i bâg olsun
Açılsun lâleler ‘âşkıñla sînem dâg dâg olsun*”

G (91/1)

Bahar mevsiminin gelmemesinden önce sevgiliden ayrı kalan âşığın gönlü yaralarla dolu bir yerdir. Baharın gelmesi ile sevgiliye kavuşma ihtimali düşüncesi âşığı kendisine getirmektedir.

“*Hayâl-i ‘ârızın bâg-ı gönülde gül-‘izârımdır
Açıldı dâglar kim sînde evvel-bâhârımdır*”

G (31/1)

Âşık yaralı gönlü ile bahar mevsimini kışkandığını nedeninin ise sevgilinin meskeni olduğundandır.

“*Yâd-ı ruhsârıñla eşkim cûy-bâr itdim bu şeb
Dâglarla sînemi reşk-i bâhâr itdim bu şeb*”

G (11/1), G (11/9)

Kimi zamân kişilerin gençlik dönemlerini ifade etmek için ömürlerinin bu dönemleri bahar mevsimine teşbih edilmektedir.

“*Bâhâr-ı ‘ömrine Gül-zâde’niñ bâd-ı hazân esdi
Gülistân-ı Bekâya genc iken gitdi fenâdan hây*”

Trh (46/1), Trh (41/3)

¹⁴² Cemal Kurnaz, “Bahar”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, TDV Yayınları, İstanbul 1991, s.468.

Âşığın sevgilisine vuslatgâh olarak anlam yüklediği bahar ayının gelmesi dâhilinde yine de sevinçli olamadığının nedeninin sevgilisinin bu mevsimde yine kendisini âşığa göstermemesindendir.

“Gülemem açılamm gelse de eyyâm-ı bâhâr
Kurudur âteş-i âhım dâhi hayli eşcâr
Bu gam-ı hecr ile ‘aynımda mı sandıñ bâhâr
Müjde olsun saña gelmekde baña her idbâr
Hiç ‘âr itme misiñ Hak'dan a bî-‘âr felek
Sen ne viridiñ ki ne istersiñ a gaddâr felek”

Müsed (2/2)

Âşık, harâb halinde olan yüreğinin bahar mevsiminin gelmesi ile canlandığını anlatmaktadır.

“Bâhâr eyyâmı geldi gülşen eyle hâne-i kalbim
Eger âbâd iderseñ de sen eyle hâne-i kalbim
Mürüvvet kıl kudûmüñle şen eyle hâne-i kalbim
Gelüp ey âfitâbım rûşen eyle hâne-i kalbim
Şeb-i hecriñde derdim gün-be-gün efzûndur sensiz”

Tah (7/5)

Âşığın meczupluğu, yüzünden zamân kavramlarının onun için artık hiçbir önem arz etmediği dile getirilmiştir.

“Lebleriñ şevkiyle fark itmey nedir sayf u şitâ
Bir kızıl dîvâneym zevk-i bâhâr olmaz bana”

G (6/2)

Şeref Hanım

Âşığın, gönlü bahçeye teşbih edilerek bu yere bahar mevsiminin teşrifi ile can bulması izah edilmiştir.

“Açılsın gonca-i bâg-ı diliñ her dem bâhâr olsun
Efendim gülsitân-ı maksadıñ pür-berg ü bâr olsun”

Kt (22/1)

Bahar mevsimi sevgilinin ortaya çıkıp âşığın kendisini göstermesi beklenen bir dem olduğu için âşıkların niyaz ettikleri sevgililerini arzuladıkları meydana çıkmaktadır.

“Hezâr-ı ‘âşk seyr-i gülsitân ister mi ister yâ
Bâhâr eyyâmı izhâr-ı figân ister mi ister yâ”

G (2/1)

Şâir, göz kamaştırıcı güzelliği ile dillere destan olan gül’e, seslenerek Bahar mevsiminin gelmesi ile gül’ün açılma vaktinin geldiğini söylemektedir. Aslında Bahar mevsimi için mevsim-i gül perspektifinden de bakabiliriz. Gül bahçesinde binlerce âşık sevgilisinin yolunu beklerken çoğu âşığın gam ve keder hissiyatları içerisinde kaybolmuştur.

*“Lebim hâmûş-ı hasret bûlbûlânı neyleyim sensiz
Bâhâr olmuş hezârân gûlsitânı neyleyim sensiz”*

G (71/1)

Klasik Türk şiirinde çoğu zamân âşık, şâirler içinde kullanılan bir tabirdir. Şâirimiz gül bahçesinde sevgiliyi temsil eden güldür. Bahar mevsiminde bağa gelememesi durumunda âşık olan şâir öfkesini bûlbûl’e yansıtır, gül bahçesini bûlbûl için yaşanmaz hale getireceğini dile getirir.

*“Gûlzârı başına yıkarım bûlbûlün eger
Gelmez ise o gül baña evvel-bâhârda”*

G (200/4)

Bahar mevsiminde âşıkların, sevgiliye kavuşma fikrinden dolayı adeta bûlbûller gibi feryat ettikleri izlenmektedir.

*“Vakt-i bâhâr vuslatı aındıkça çün Şeref
Ey ‘andelîb nâleler itmez misin dâhi”*

G (238/5)

Âşık, sevgilisini bâhâr mevsiminde ilk gördüğü andan itibaren gönlünde âşkından dolayı yaralar meydana gelmektedir.

*“Nazar itmey felegiñ lâle vü sünbüllerine
Dâg-ı dil oldu bâhârım seni sevdim seveli”*

G (240/4)

Bahar yerinde hâkim olan atmosfer hakkında bilgi verilirken bu yerde her daim mutluluk havası ve zafer coşkusu sezilmektedir.

*“Essin bâhâr-ı câhına hep bâd-ı ikbâl ü zafer
Gül gibi olsun gonca-i ümmîdi her dâ’im güşâd”*

Trh (44/2)

Bahar mevsiminin gelmesi ile tabiattaki unsurların bir savaş askerleri gibi tasvir edilmesi her birinin bir göreve mensup olduğu ve bu yerde edilen savaşta galip gelme heyecanı ve mutluluğu yaşanmaktadır.

*“Bâhâr ordusını sünbül-teber tebşîre geldikte
Kurup çâder çiçekle muntazır her kûh-sâr oldu”*

K (22/4)

Baharın gelmesi ile yeryüzü çiçeklerle donanmış ve adeta cennete dönüşmüş bir yer olarak tasvir edilmektedir.

*“Bâhâr irişdi yine oldu gülşen âbâdân
Cihân donandı şükûfeyle oldu misl-i cinân”*

K (21/1)

Şâir, hiç istemediği mevsim olarak bilinen kış’ın, bir an önce yerine Bahar gelmesi isteği arzusu içindeler.

*“Dil pâyına çün berg-i hazân dökdi recâyı
Bülbül yerine diñleyelim nagme-i nâyı
Bozsun felek ister ise kayd itme hevâyı
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem-şekl-i bâhâr eyleyelim vakt-i şitâyı”*

Ş (11/1), Ş (11/2), Ş (11/3), Ş (11/4)

2.24.1.1. Fasl-ı Bâhâr

Leylâ Hanım

Çemenzâr da sevgiliyi temsil eden gülün hasretinden dolayı âşıkların yanık gönüllerinin bu mevsimde hor görülmemesi gerekildiği söylenegelmiştir.

*“Âh-ı dil-sûzum görüp ‘ayb itmeyiñ fasl-ı bâhâr
Âdet olmuş bülbülâna nâleler ‘âlem bu yâ”*

G (4/2)

Şeref Hanım

Tabiatın can bulduğu zamân olarak bilinen bahar mevsiminde, çiçeklerin sultanı olarak bilinen gülün açılma habercisi olarak bu mevsim anılmaktadır.

*“Buyur ey nâhl-i ‘işve mevsim-i geşt ü güzâr oldu
Seniñçün sâhn-ı sînem dâglarla lâle-zâr oldu
Ben itdikçe figân ‘âşkîñla bülbül şerm-sâr oldu
Açıl gül vaktidir ey gonca-fem fasl-ı bâhâr oldu”*

Ş (4/1) Ş (4/2), Ş (4/3), Ş (4/4) Ş (4/5)

2.24.1.2. Nev-bâhâr

Leylâ Hanım

Sevgilisinin hasreti ile âşığın gönlüne açılan yaraların baharın gelmesi ile bu yaraların bir nebze şifa bulunacağı bunu gerçekleştiren kişinin ise çiçeklerin şâhı olarak bilinen güldür.

*“Sîne-i mecrûhıma açdın yine bir taze dâg
Nev-bâhâr eyyamıdır ezhâr kendin gösterür”*

G (30/2)

Çoğu zamân âşıklar, sevgilinin gül’e benzeyen yanaklarını anarak gözyaşı içinde kalmaktadırlar ta ki Baharın gelişi ile bu durum biraz daha durulmaktadır. Çünkü âşık için bu mevsim sevgiliye bir nebze olsa dâhi yakınlık sağlayabilecektir.

*“Verd-i ruhsârîñ añup kana sirişkim boyanur
Nev-bâhâr olsa meseldür ki akar su bulanur”*

G (36/1)

Âşıkların, dört gözle bekledikleri Bahar mevsiminin gelmesi ile sevgililerinin çemenzâra teşriflerini beklerken bu isteklerinin gerçekleşmemesi sonucunda tam bir hayâl kırıklığı sonucu ile karşı karşıya kalmışlardır.

*“Nev-bâhâr oldı diyü zevki o dildâr itmez
Râhm idüp âşıkına seyr-i çemen- zâr itmez”*

G (43/1)

Osmanlı şiirinde gül-bülbül mazmunu önemli bir yere sâhiptir. Gül sevgili iken bülbül ise ömrünü sevgiliye adanmış ve sevgilisine ulaşmak için onun uğruna canını feda edebilecek bir âşığı temsil etmektedir. Bülbül, her dem sevgilisinden ayrı kaldığı için gözyaşları içerisinde sevgilisinin ona geri dönmesini beklemiştir. Bundan dolayı bülbülün ayrılık hasretinin sona ermesini arzuladığı ve bunun ise Baharın gelmesine bağlanıldığı çünkü Baharın gelmesi güllerin açığının habercisidir.

*“Hasret-i verd-i ruhuñla aglarım ey mâh-rû
Bülbül eylerse ‘aceb mi nev-bâhâra ârzû”*

G (96/1)

Şeref Hanım

Bülbül’ün vuslatgâh’ı olan gül bahçesine Baharın gelmesi ile bülbülün sevgilisi olan gül ile gezip dolaşma arzusu içerisinde. Yalnız gül, güzelliği ile mağrurdur. Âşkla yanan bülbülden haberdar bile değildir. Ancak bülbül yine de günün birinde gül’e kavuşma umudu ile ağlayıp feryat etmeye devam etmiştir.

*“İdelim ey gül buyur geşt ü güzâr
Geçmeden vakt-i safâ-yı nev-bâhâr
‘Andelîb eyler iken feryâd u zâr
Gel açıl ey gonca-i gülzâr-ı nâz”*

Ş (9/4)

Nazlı olan gül sevgiliye teşbih edilirken bahçenin süsü olarak bilinir. Bu yere gülün gelmemesi durumunda baharın gelip gelmemesi âşık için hiçbir anlam ifade etmemektedir.

*“Olmazsa zîver-i ser-i maksûd o verd-i nâz
Her sâl nev-bâhâr hem olsun hem olmasın”*

G (174/5)

2.24.1.3. Nev-rûz

Gündüz nev-rûz için: “Farsça’da “yeni gün” anlamına gelen nevrûz, 21 Mart’ta Orta Asya’dan Ortadoğu’ya ve Balkanlar’a kadar geniş bir coğrafyada yaşayan halklar tarafından kutlanmaktadır. Antik dönemlerden itibaren çeşitli halklar, tarımsal faaliyetlerin

ortaya çıktığı Baharın başlangıcında ve hasat mevsiminde kutlamalar yapmıştır.”¹⁴³ Nev-rûz ile tabiatla sevinç atmosferinin hâkim olması önemli bir meseledir. Ama kimi zamân bu yerde âşık, sevgilisine kavuşmaya nail olamadığında bu yer hüznün verici bir yer anlamını da kazanmaktadır.

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Nev-rûzun âleme buyurması ile çiçekler arasında bir sevinç havası yarattığı söz konusudur.

“Tuyunca sünbül ü şeb-bû cihâna nev-rûzuñ
Yetişdi müjde-i teşrîfîn itmege i ‘lân”

K (21/3)

Soysuz felek; Şeref Hanım’ın gönlünü, o kadar acıtmıştır ki bundan sonra binlerce nev-rûzun tabiatla gelmesi ile şâir’in, incinmiş gönlü sevinçli bir yere dönmeyeceği belirtilmektedir.

“Şeref ol rütbe mâhzûn eyledi kalbim ki çarh-ı dîn
Hezârân ‘id-i nev-rûz olsa dil şâd olmadan kaldı”

G (247/5), G (27/8)

2.24.2. Hazân

Devellioğlu “sonBahar, gündüz.”¹⁴⁴ Hazân kelimesi Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânlarında “berg-i hazân, bad-ı hazân, fasl-ı hazân” terkipleri görülmektedir. Hazân kelimesi çoğu zamân; ayrılık, ölüm ve gam keder ile ilişki kurulmaktadır.

Leylâ Hanım

Sonbahar mevsiminin teşrifi ile kurumaya yüz tutan gülşen sonunda tamamen bir sessizliğe bürünür. Şâir, bülbül’e seslenerek gül’e kavuşamadığı zamândaki niyazının boş yere olduğunu söyler. Çünkü gülşenin sonu daima hazandır. Bunun için niyaz etmesinin abes bir durum olduğunu nitelendirmiştir.

“Hüzn-i firâk-ı gülle figân eylemek abes
Ey andelîb âhir-i gülşen hazân iken”

G (146/)

¹⁴³ Şinasi Gündüz, “Nev-rûz”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, TDV Yayınları İstanbul 2007, s.60.

¹⁴⁴ Devellioğlu, age, s.402.

Şeref Hanım

Gül bahçesinin vazgeçilmez unsurları olan çiçeklerin boy yarışıkları bu dönemde hazan mevsiminin habercisi olan rüzgâr ile çiçeklerin neşe ve ümitlerinin kaybolduğu bunun yerine kederin ve gamın hüküm sürdüğü ruh haletlerine büründükleri hatırlatılır.

*“Bütün ezhâra hâlât-ı hazânı itmeğe ifşâ
Gelip kartopı gûyâ tercemân-ı rüzgâr oldu”*

K (22/16)

Şâir, tabiatın canlandığı, vuslat özlemi ile yanıp kavrulan âşıkların sevgililerine kavuştuğu ve etrafın zevk ile safâ bulduğu bahar mevsiminde oluşan bu güzelliklerin bir gün son bulacağını bunun hazân mevsiminin tabiata hâkim kılması durumu ile açıklığa kavuşturmuştur. Kısacası idealize edilen Bahar güzelliklerinin hazanının gelişi ile yok edilen tabiat algısı sergilenmiştir.

*“Gelse hezâr bâhâr irişür der- akab hazân
Olmuş güşâde gonca-i zîbayı neyleyim”*

TrkB (4/14)

Hazan mevsimi ile gül bahçesinin şâhı olan gülün ortadan kaybolması karşısında şâir, bülbülün acı çekip feryat etmesinin yersiz olduğunu belirtmiştir. Çünkü her baharın sonunda illaki hazan mevsiminin takip ettiği anlatılır.

*“Hüzn-i firâk-ı gülle figân eylemek ‘abes
Ey ‘andelîb âhir-i gülşen hazân iken”*

G (146/4)

Hazân ile ölüm imgeleri arasında bir bağlantı kurulup ikisinin de ortak yanları ecel kavramı ile ilgili olmalarıdır. Çünkü tüm güzelliklerin sonu illaki hüzn ile sonuçlanmaktadır. İşte bu açıklama bu iki imge içinde geçerlidir.

*“Duhter-i Tahir Aga-zâde hafîdiniñ hayf
Gül-i nev-restesini bâd-ı ecel itdi hazân”*

Trh (103/1)

Hazan mevsimi ile en çok ilişki kurulan bir başka duygu ayrılık duygusudur. Çünkü hazan mevsiminde de tabiattaki unsurlarda bir kopuş meydana gelmesi ile ayrılık duygusunu karşılamaktadır.

*“Sözümü diñlemediñ ise gör ne hâl oldun
Misâl-i berg-i hazân tâb-ı hecr ile solduñ
Dimem bu sûz u güdâzıñ nedir ‘aceb nolduñ
Yanandı âteş-i ‘âşka sen istediñ buldun
Nasîhat eyler idim saña her zamân a gönül”*

Tah (11/4)

Hazân'ın tabiata hâkim kılması ile bülbülün ortadan kaybolması ve yerini âşıkların duygu tercümanı olan ney'in feryatları ve ümit etme duygusunun tabiatı sarma olayı çıkmaktadır.

*“Dil pâyına çün berg-i hazân dökdi recâyı
Bülbül yerine diñleyelim nagme-i nâyı
Bozsun felek ister ise kayd itme hevâyı
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem-şekl-i bâhâr eyleyelim vakt-i şitâyı”*
Ş (11/1)

2.24.2.1. Bâd-ı Hazân

Leylâ Hanım ve Şeref Hanım dîvânlarında hazân yeli genellikle bâhâr mevsimi ile zıtlık oluşturacak şekilde kullanılmaktadırlar. Aynı zamân da bu terkip insanın ömrünün uzunluk kısalığını ifade etmektedir.

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, âhiretliği olarak bilinen Andelib Hanım'ın, genç yaşta vefât etmesi durumunu adeta sonbaharda çıkan bir rüzgâr gibi olduğunu belirtmektedir.

*“Serve beñzerken yigirmi iki yaşında dirîg
‘Âkıbet esdi bâhâr-ı ‘ömrine bâd-ı hazân”*
Trh (41/3), Trh (46/1)

Şeref Hanım

Hazân yeli ile ölüm bağdaşıklığı olduğu ama şâir, tarih düşürdüğü kişinin ömrüne bu yelin ona uğramaması dileğinde bulunmaktadır.

*“Nâhl-i ‘ömri pây-dâr olsun be-hakk-ı ‘Âyişe
İrmesin bâd-ı hazân ‘âlemde ol gonca-feme”*
Trh (60/6)

2.24.2.2. Berg-i Hazân

Leylâ Hanım

Râgıba Hanım için yazmış olduğu bu beyitte onun goncaya benzer yüzüne sonbahar yapraklarının dökülmesini aslında ölümün ona ansızın geldiğini anlatmaktadır.

*“Eyleyüp ser-dâde-i bâlîn-i eskâm ey felek
Âhir itdiñ gonca-i ruhsârını berg-i hazân”*
Trh (50/3)

Şeref Hanım

Âşık, söz dinlemediğinden dolayı sonucunda mutsuz oluşunun sonbahar mevsimi ile arasında bağlantı kurulmuştur.

“Sözümü dinlemediñ ise gör ne hâl olduñ
Misâl-i berg-i hazân tâb-ı hecr ile solduñ
Dimem bu sûz u güdâzıñ nedir ‘aceb nolduñ
Yanandı âteş-i ‘âşka sen istediñ bulduñ
Nasîhat eyler idim saña her zamân a gönül”

Tah (11/4)

Âşığın, gönlünün mutsuz oluşu adeta sonbahar mevsiminde ağaçlardan dökülen yapraklar misali gibidir.

“Dil pâyına çün berg-i hazân dökdi recâyı
Bülbül yerine dinleyelim nagme-i nâyı
Bozsun felek ister ise kayd itme hevâyı
Gel germ idelim ey gül-i ter bezm-i safâyı
Hem-şekl-i bâhâr eyleyelim vakt-i şitâyı”

Ş (11/1)

2.24.2.3. Fasl-ı Hazân

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Hazân; sessizlik, gamın ve üzüntünün habercisi olduğu için âşık gül bahçesine benzeyen gönlüne hazân mevsiminin uğramamasını istemektedir.

“Vir gonca-i ümmîdime feyziñle güşâyış
Gülzâr-ı dili fasl-ı hazân eyleme yâ Rab”

Kt (8/1)

2.24.3. Yaz

Akkuş konuya açıklık getirerek “Yaz ve yaz sıcaklığından bahseden manzumeler temmuziye adını alır. Bu tür şiirlerde yazın harareti ve sıcaklığın olumsuzlukları ön plana çıkarılır.”¹⁴⁵Yaz mevsimi âşığın, sevgilisi ile olan vuslatgâh mevsimi olunduğu ayrıca sevgilinin bütün güzellik unsurlarının bu mevsimde bir kez daha fark edildiği mevsim olarak anlam kazanmaktadır.

¹⁴⁵ Metin Akkuş, *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası*, Fenomen Yayınları, Erzurum, 2006, s.255.

Leylâ Hanım

Âşık, ile sevgilinin buluşacakları zamân yaz mevsimi olarak tayin ederken, bunun tam tersi olup sevgilinin bu mevsimde agyâr ile buluşup eğlenmesi âşığı çileden çıkaran bir durum arasındadır.

*“Bu tegâfülle amân ey pâdişâh-ı mülk-i nâz
‘Âşık-ı bîmârı vakf-ı ıztırâb itdiñ yeter
Bî-tekellüf eyleyüp agyâr ile ‘işret bu yaz
Murg-ı cânım sih-i fûrkatle kebâb itdiñ yeter”*

Ş (19/1)

Leylâ Hanım, kendisine seslenerek düşmanlarından intikam almanın vakti olmadığını içinde bulunduğu yaz mevsiminin gelip gitmesinden sonra can sıkın meseleyi çözmesi gerektiğine dair tembihte bulunmaktadır.

*“İş mi Leylâ âh ile a ‘dâdan âhz-ı intikâm
Tur hele bak sevdigim geçsün bu yaz ‘âlem bu yâ”*

G (5/7)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.24.3.1. Sayf

Leylâ Hanım

Sevgilinin güzellik unsurlarından olan dudakları, âşıkta bir zamân karmaşasına sebebiyet vermektedir.

*“Lebleriñ şevkiyle fark itmey nedir sayfu şitâ
Bir kızıl dîvâneym zevk-i bâhâr olmaz bana”*

G (6/2)

Şeref Hanım

Örnek bulunamamıştır.

2.24.3.2. Germ

Leylâ Hanım

Örnek bulunamamıştır.

Şeref Hanım

Gül bahçesini süsleyen unsurlardan olan çiçeklerin ortaya çıkmalarının sebebi sıcaklıktan değil, aksine bülbülün ettiği feryat figanlardır.

“Degil germî-i zîb-i gülşene ezhârdır bâ ‘is
Figân u nâlelerle ‘andelîb-i zârdır bâ ‘is”

G (24/1)

Âlemde mevsimsel döngü sonucunda oluşan sıcaklıktan herkes hoşnut bir durum tavrı sergilemektedirler.

“‘Âlemiñ germine serdine olur çâre rızâ
Tev’emân hayr u şeri nîk ü bedi hep Şerefâ
Ne zuhûr itse kabûl eyledi cümle ‘ukalâ
Didi bu matla ‘ı gör Hazret-i Yûsuf Paşa
Her kim eylerse Tahammül sademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Hudâ'dan behr”

Tes (6/7)

2.24.4. Şitâ

Leylâ Hanım

Sevgilinin güzelliği karşısında âşıktâ zamân algısı karmaşasına neden olduğu görülmektedir.

“Lebleriñ şevkiyle fark itmey nedir sayf u şitâ
Bir kızıl dîvâneyim zevk-i bâhâr olmaz bana”

G (6/2)

Şâir, yeryüzünün soğuğa büründüğü böylesi bir ortamda sadece sıcaklığın sevgili ile mümkün olacağını söylemektedir.

“Ünsiyetimiz germ olıcak vakt-i şitâda
Ol şûh-ı cefâ-pîşeye istekle sokuldum”

G (82/4), G (97/2)

Muharrir, içki meclisinin unsuru olan sâkî'nin konumunu hatırlatarak kış mevsiminde içki meclisinin gönül bağlarını bir arada tutan, hoş sohbetlere vesile olan bir yer olarak betimlemiştir.

“Gel meclisi germ eyle bu eyyâm-ı şitâda
Sensiz turamaz togrısı Leylâ bu hevâda
Uşşâkını incitme ne lâzım bu fenâda
Sâkî gel ayağın öpeyim pür-gazab olma”

Ş (18/4)

Şeref Hanım

Kış mevsimi şâirler tarafından âleme gelmesini istemeyen mevsim olarak algılanmaktadır. Şeref Hanım, kışın âlemi terk etmesi ile bu misafirhane olarak görülen âlemin cennet bahçesine dönüşmesine dair iyi dileklerini sunmaktadır.

“Göçdi şitâ nihâyeti terk itdi ‘âlemi

Ârâm-gâhını dilerim bâg-ı cennet it”

TrkB (4/29), Ş (11/1), Ş (11/2) Ş (11/3), Ş (11/4)

2.24.4.1. Serd

Leylâ Hanım

Âlemin kış ayında bir kaos ortamına büründüğü ve bu durum kışın unsurlarının kişileştirilerek ortam anlatılmaktadır.

*“Rûzgârıñ sitemi serde hevâ-yı kâkül
Buña taş olsa da eyler mi Tahammül insân”*

K (5/19)

Şeref Hanım

Kimi zamânda âleme hâkim olan soğuğa karşı elden bir şey gelmediği için artık benimsenip hayat sürdürülmektedir.

*“Âlemiñ germine serdine olur çâre rızâ
Tev’emân hayr u şeri nîk ü bedi hep Şerefâ
Ne zuhûr itse kabûl eyledi cümle ‘ukalâ
Didi bu matla ‘ı gör Hazret-i Yûsuf Paşa
Her kim eylerse Tahammül sademât-ı dehre
Bulur elbette umûrında Hudâ’dan behr”*

Tes (6/7)

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

3. TARANAN MEKÂNLARDAN HAREKETLE ŞÂİRLERİN EDEBİ YÖNLERİ VE HAYATLARINA DAİR BEYİTLER

Bu bölümde taranan beyitlerde belirlenen mekân kavramlarının sözlük anlamlarını göz önünde bulundurarak şâirlerimizin poetikalarına dair ibareler saptanmıştır. Ulaştığımız sonuçlarda aslında bazı mekânların arka planında Mevlevîlik ve tasavvuf ile ilgili ibarelere rastlanmaktadır. Örneğin; her iki şâirimiz mesken olarak kendilerine Mevlânâ’nın dergâhını seçmişlerdir. Buna benzer örnekler aşağıda kategoriler şeklinde verilmektedir.

3.1. Mesken

Leylâ Hanım

Şâir, güçlükler içerisinde hayatını geçindirdiği, bundan dolayı devlet büyüklerinin yakınlarından olan Esmâ Sultan’a durumunu nakletmektedir. *TrcB (1/14)*

Şeref Hanım

Şeref Hanım, evinin ve maaşının olmayışından ötürü Sadrazam Ali Paşa'dan, yardım talep etmektedir. *K (2/15)*

3.2. Âşiyân

Leylâ Hanım

Şâir, âhiretliği olan Andelib Hanım'ın, vefâtı ile ilgili târîh düşürmüştür. *Trh (41/8)*

Şeref Hanım

Şeref Hanım, kendisine yakın akrabaları ve dönemin önemli kişilerinin vefâtları üzerine beyitler yazmıştır. *Trh (119/1), Trh (113/5), Trh (112/2)*

3.3. Cây

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım'ın döneminde silâhları korumak ile görevli olan Mehemed Beg'in, vefât eden oğlunu şiirlerine konu edinmiştir. *Trh (37/6)*

Şeref Hanım

Şeref Hanım, Mevlevîliğe ve Mevlânâ'ya bağlılığını; Mevlânâ'nın meskeninin ilim yeri izah etmiştir. *K (7/14), G (164/9)*

Şeref Hanım, peygamberimizden kendisi için şefaât istemektedir. *K (15/24), Trh (114/1)*

Şeref Hanım, ehl-i beyt sevgisini tespit ederken, tarih düşürdüğü kişi için vefâtı üzerine ührevî hayatında onu koruyan kişinin Hz. Fâtıma olmasını arzulamaktadır. *Trh (112/7)*

3.4.Cây-gâh

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, kendi döneminde Lâleli'deki kâtibinin kızının vefâtı üzerine tarih düşürmüş ve mekânının cennet olması temennisi içerisinde. *Trh (40/1)*

Şeref Hanım

Devrin önemli isimleri arasında olan Sultân Mâhmûd'un, Şeref Hanım için büyük önem arz etmekte ve onun vefâtı üzerine üzüntüsünü aktarmıştır. *TrkB (2/5)*

3.5. Menzil

Leylâ Hanım

İstanbul şehri, Leylâ Hanım için sonsuz bir mekân görevindedir. Nedeni ise burada kardeşinin ölümüdür. *TrkB (5/15)*

3.6. Makam

Şeref Hanım

Şâir, dönemin baş defterdarının eşi Şefika Hanım'ın, vefâtı üzerine iyi dileklerini sunmaktan geri kaçınmamaktadır. *Trh (54/5)*

Konya şehri; Mevlevîlik ve Mevlânâ ile ilgili olduğu için Şeref Hanım için ayrı bir önem arz etmektedir. *Müsed (6/8)*

3.7. Ührevi Mekânlar

3.7.1. Cennet

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım'ın, rint şâir yapısında olduğu ve cennet kapısının ona kapanması karşısında meyhanenin kapısının ona açık olmasından sevinçlidir. *G (89/7), Ş (42/5)*

Şeref Hanım

Evlenip evlenmediği konusunda kesin bir yorum yapamadığımız şâir'in hayatı için bir yandan kafalarda soru işareti yarattığı bazı şiirleri bir kadınsı söylem olması üzerine şüphe uyandırır. Çünkü sevgilisi olmadan cennete gitmek istememektedir. *G (73/2)*

Tasavvuf yoluna giren kişiler nasıl ki bu yolda kendilerini dünya güzelliklerinden soyutlamalarından hareketle iki kadın şâirin dünyanın fani oluşuna dikkat çektiği ve gerçek güzellikleri barındıran yerin cennet olduğunu söylemekten kaçınmamışlardır. *Trh (119/1)*

3.7.2. Behişt

Leylâ Hanım

Bursalı Hacı Ali Baba'nın vefât etmesi üzerine üzüntüsünü dile getiren şâir, vefât eden kişinin cennet yerine ulaştığı bilgisinde bulunmaktadır. *G (34/9)*

3.7.3. Firdevs

Leylâ Hanım

Şâir saygısından ötürü, Rumeli kazaskeri olan Râhmi Bey'in, kızı olan Sâfiye Hanım'ın, vefâtı üzerine tarih yazmıştır. *Trh (49/2)*

Leylâ Hanım'ın, cariyesi olarak bilinen Seyyâre Hanım'ın, genç yaşta vefâtını şiirlerine konu edinmektedir. *Trh (53/4)*

Şeref Hanım

Şeref Hanım, II. Mâhmud'a karşı olan saygısının sonsuz olduğu ve onun vefâtı ile üzüntüsünü yazmış olduğu mersiye türündeki terkîb-i bend beyitlerine yansıtmaktadır. *TrkB (2/5)*

Tasavvuf düşüncesinde güzel olan her yerde İlâhi âşk'ın bir ibaresi vardır. Bu fikrin her iki kadın şâirimizin şiirlerine yansıdığını bunu da şöyle izah etmektedirler; İlâhi âşk'ın yani sevgilinin bulunduğu yerleri cennete benzetmişlerdir. Bundan ötürü bu yere herkesin teşrif edemeyeceği bunun gerçekleşmesi için sebatkâr olunması gerektiği söylenmektedir. *G (55/5)*

3.7.4. Cinân

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, âhiretliği olarak bilinen Andelib Hanım'ın kabrinin cennet olmasını istemektedir. *Trh (41/7)*

Şeref Hanım

Âlim ve mutasavvıf kimliği ile tanınan Yazıcı-zâde Mehmed ve kardeşi Âhmed Bîcân'ın maneviyatlarından dolayı Şeref Hanım'ın, edebi kişiliğinde etkileri görülmektedir. *K (9/14), K (10/10)*

3.7.5. Cehennem

Leylâ Hanım

Şâirin; Âl-i Abâ'ya olan bağlılığı hissedilerek bir taraftan da Yezîd'e karşı öfkesini sergilemektedir. *K (2/6)*

Tasavvufta İlâhi âşk'a ulaşmanın koşullarından biri nefsi terbiyedir. Şâir de nefsine hâkim olamayan kişilerin sonunun cehennem olacağı düşüncesini bildirmektedir. *K (12/14)*

3.7.6. Duzâh

Leylâ Hanım

Şâir, zâhit'e seslenerek, kendisinin âşk ateşi karşısında, cehennem ateşi ile gözünün korkmayacağını ifade eder. *G (75/4)*

Şâir, Yezîd'in yapmış olduğu kötülöklere karşı adeta ateş püskürmektedir. *TrkB (1/24)*

Şâir, yazmış olduğu bu beyitinde ehl-i beyt'e olan bağılılığını sergilemektedir. *G (101/7)*

Şeref Hanım

Şeref Hanım'ın, peygamberimizden kendisi ve herkes için ûhrevi zamânda şefaatinin onları kurtaracağı kanısındadır. *G (230/3)*

Şeref Hanım, kötü kalpli Yezîd'in yerinin hem dünyada hem de öteki dünyada yeri olmadığı savını öne sürmektedir. *K (14/17)*

3.7.7. Câhim

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, babasının vefâtından sonra içinde yaşadığı alemin gözünde hiçbir değeri kalmadığını zikretmektedir. *TrkB (3/2)*

3.7.8. Ukba

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, hakkında boş yere edilen söylentilere karşı elbet âhiret hayatında bu söylentilerin hesabının bir gün sorulacağını ifade etmiştir. *G (37/4)*

Şâir, babasının vefâtı ile içine düştüğü sıkıntılı halden kurtulmak için II. Mâhmut'tan yardım istemektedir. *K (1/12)*

Şâirin, edebi kişiliğinde önemli rol alan Keçeci-zâde İzzet Molla Efendinin, Sîvâs ilinde âhiret'e gittiğini görmekteyiz. *TrkB (4/25)*

Leylâ Hanım, Mevlâna'ya olan bağılılığının âhiret hayatında devam etmesini istemektedir. *Mrb (1/9)*

3.7.9. Bezm-i Ezel

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, âşk sarhoşu olmasını bezmi elest'e dayandırmaktadır. *G (99/5)*

Şeref Hanım

Şeref Hanım, sarhoşluk ruh haletinin geçmiş bir dönemde olan bezm-i elest'e dayandırmaktadır. *G (20/1)*

3.8. Göksel Mekânlar

3.8.1. Arş

Şeref Hanım

Şâir benimsediği Mevlevîliği tüm arşın süsü olarak tasvir etmektedir. *Tah (15/1)*

Peygamber efendimizin dünyaya gelişinden itibaren olan mucizeler ve güzelliklerden bahsedilmektedir. *K (3/5)*

3.8.2. Semâvât

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, yârenliği Andelib Hanım'ın, irtihal etmesi ile yeryüzünün ve gökyüzünün matem havasına büründüğünü dile getirmektedir. *Trh (41/6)*

3.8.3. Gerdûn

Şâir'in edebi yönden gelişimine büyük katkısı olan dayısının ölümü ile kendisi için sabır dilemektedir. *TrkB (3/4), Trh (35/2)*

3.8.4. Çarh / Felek

Leylâ Hanım

Feleğe karşı sitemkâr tavırlar sergileyen şâir, ailesinden dayısını, babasını ve kardeşini kaybetmesi sonucunda feleğe ateş püskürür. *K (4/28), TrkB (4/1), TrkB (4/5), TrkB (4/11), TrkB (4/19), TrkB (4/20), TrkB (4/22), TrkB (4/23), TrkB (3/10), TrkB (3/2), TrkB (3/22), TrkB (3/25), Mrb (3/2), TrkB (5/1), TrkB (5/2), TrkB (5/4), TrkB (5/24), TrkB (5/21), TrkB (5/22), Trh (23/6)*

Bunun yanı sıra felek yüzünden perişan olduğu ve bunun için devlet büyüklerini hem övme amacını güderken hem de devletin başındaki kişi ve tanıdıklarından kendisinin düştüğü halden kurtulmasını ön görmektedir. *K (6/3), TrcB (1/16), K (5/26)*

Felek başlığı altında Âl-i Abâ, Kerbelâ Şehitleri gibi manevi konulara da değinilmektedir. *TrkB (2/2), TrkB (8/9), TrkB (1/13)*

Son olarak muharrir'in, feleğe karşı tutumu ise gönlüne göre olmadığını, ona karşı ilgisiz bir tavır sergilemektedir. *G (89/5), G (4/1), TrkB (5/23), G (20/4), G (57/4), G (85/4), G (97/1), G (97/5), G (20/4), Müsed (2/1), Müsed (2/2), Müsed (2/3), Müsed (2/4), Müsed (2/5), Müsed (2/6), Müsed (2/7), Müsed (2/8), Tesm (2/1), Tesm (2/2), Tesm (2/3), Tesm (2/4), Tesm (2/5).*

Şeref Hanım

Aile fertlerinden ve uhrevi olaylarda hayatını yitiren kişilerin sorumlusunun bir tanesi de felektir. *TrkB (3/17), K (19/1), K (15/2).*

Feleğin; zulmeden, alçak, âdi vb. yönleri ifade edilen özelliklerdir. *G (200/3), G (19/12), Ş (16/5), G (244/4), G (44/2), G (59/3), G (96/5)*

Şâir, felekten çektiği acılardan ötürü Hz. Mevlânâ'nın şefaatinı istemektedir. *K (5/2)*

3.8.5. Âfitâb / Hurşîd / Mihr

Leylâ Hanım

Devlet kademelerinde önemli vasıflarda olan fertlerin güzellikleri güneş ile eş değerde tutulmaktadır. *K (2/5), TrcB (1/11), Trh (8/1)*

Mevlâna ile Şems gibi Mevlevîliğin esas kurucuları Güneş'e teşbih edilmektedir. *Mh (1/2)*

Şâir, hayatındaki birincil derecedeki akrabalarının ölümünden duyduğu acıyı anlatmak için bir gözlerini güneş'e teşbih ederek parlaklığının söndüğü ya da ölen kişiler güneş'e benzetilmektedir. *TrkB (3/3), TrkB (5/4), TrkB (4/22)*

3.8.6. Kamer/ Mâh

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, erkekçe söyleyişine başvurduğunu, sevgilisi ile zamân geçireceğini bundan ötürü kim ne derse desin kimse onun umurunda değildir. *G (38/5).*

3.8.7. Meh- tâb

Leylâ Hanım

Meh-tâb'ı görmek her âşık ve şâirlerin emellerindendir. Ama bu sefer durum bir başkadır. Çünkü muharrir, babasının irtihal etmesi ile meh-tâb'ı görmek istememektedir. *K (3/8)*

3.8.8. Encüm / Necm

Leylâ Hanım

Mevlânâ'nın, yıldız'a benzetilip herkese yol gösterici olduğu belirtilmektedir. K (2/25).

Devletteki yüksek mertebeli kişilerin doğumları ve yıldızlarının uğurlu oluşu bağlantısı bilgisi sunulmaktadır. K (3/1)

3.8.9. Âlem

Leylâ Hanım

Şâir, âşk'ın nasıl olması gerektiği konusunda ölçütleri belirlerken birinci husus âlem meclisinde gönül kanını içmek olduğunu belirtmektedir. G (60/2)

Şeref Hanım

Manevi yönden gönüllerde acı hissi yaratan Muharrem ayının gelmesi ile âleme üzüntü havası hâkim olmaktadır. K (12/9)

Şâir, Leylâ Hanım'ın bazı beyitlerine nazîre yaparak özgür bir kadın kimliği tavrını savunmaktadır. G (41/2)

3.8.10. Dünya / Dehr / Cihân/Dâr-ı Fenâ/Mihmân-hâne

Leylâ Hanım

Muharrir, babasını ve dayısını kaybettikten sonra dünya hayatı onun için anlamsızdır. TrkB (4/29), TrkB (4/3), TrkB (3/3), K (4/8), TrkB (3/1)

Şâir'in, dünya yaşamına karşı görüşü; elem dolu bir yer ve gelip geçicidir. G (71/5), G (89/5), G (75/6)

Muharrem Ayı'nın gelmesi ile dünyanın bu talihsiz olay karşısında ağladığı görülmektedir. TrkB (1/5)

Şâir, ilk zamânlarda dünya hayatının fani olduğu fikrini benimsediği için adeta bir erkek tavrı ile hayatında an'ı yaşayarak rahat tavırlar içerisinde. G (28/1)

Tasavvuf anlayışında dünya hayatı gelip geçicidir. Ve bu yere insanoğlunun kendisini kaptırmaması gerekir. Şâir de dünyâ mekânı başlığı ile asıl gerçeğin bu yer olmadığını ifade etmektedir. TrkB (8/8), Trh (48/4), Trh (48/1)

Şeref Hanım

Şâir, erken yaşta kardeşini kaybetmesi ile dünya hayatı onun için değersizleşmiştir. *TrkB (3/29), TrkB (3/4), TrkB (2/28)*

Gelip geçici özelliği ile dünya hayatının bir kez daha nasıl bir yer oluşu hakkında bilgi verilmektedir. *G (243/5), Tah (8/1), TrkB (52/2)*

Muharrem Ayı'nın matemi şâir'in kalemine konu olmaktadır. *K (12/8), K (19/4)*

Evlilik konusunda tam olarak kesin bir bilgiye ulaşamadığımız şâirimizin, çocuk sevgisine dair yeğenleri için bazı beyitler yazmıştır. *Trh (29/2), Trh (61/9)*

3.8.10.1. Dünyadaki Doğal Unsur Mekânlar

3.8.10.1.1. Deşt

Leylâ Hanım

Keçecizâde İzzet Molla'nın, sürgün hayatının ilişkisi çöl'e düşen âşıklar gibidir. *Trh (23/6)*

3.8.10.1.2. Vadi

Leylâ Hanım

Muharrir, bir erkek söylemi edası ile kendisinin bitap halinin tercümanı olarak seçtiği kişinin çöllere düşmüş olan Mecnûn'un halinden farksızdır. *Tah (11/4)*

3.8.10.1.3. Umman

Leylâ Hanım

Esmâ sultan'a övgülerde bulunulurken, onun ihsan denizi karşısında okyanusun değersiz oluşu söylenmektedir. *K (5/8)*

3.8.10.1.4. Cûy-bâr

Leylâ Hanım

Tasavvufta vâhdet ile kesret çoğu kere gözyaşları çokluğu ile açıklanmaktadır. Leylâ Hanımda bu durumu görmek mümkündür. Gözyaşlarının çokluğu ile vâhdetin ne kadar çok arzulandığını görmekteyiz. *G (11/1)*

3.8.10.1.5. Bâhr

Şeref Hanım

Tasavvuf anlamında deniz vâhdetin sembolü iken âşıktan akan gözyaşı kesretin imgesidir. Gözyaşlarının çokluğu vâhdeti arzulamanın isteğini temsil etmektedir. *G (172/3), G (113/3)*

3.9. Bahçeler

3.9.1. Gülşen

Leylâ Hanım

Şâir'in, dayısı ve babasının ölümü ile gül bahçesine benzeyen gönlü solmaktadır. *TrkB (4/19), TrkB (3/22)*

Şâir'in erkeksi tavır söylemlerine devam ettiği ve gül bahçesindeki içkiyi içmekten çekinmediği tavırları karşısında kimseye hesap vermeyeceği fikrindedir. *G (38/1)*

3.10. İnanç Mekânlar

3.10.1. Dergâh

Leylâ Hanım

Şâir'in, Mevlânâ dergâhına intisabı ve bu yerin kişi üzerindeki bıraktığı etkileri anlatmaktadır. *Ş (5/4), Trh (28/4), G (2/7), (G 45/5), TrkB (4/26), Mrb (2/2)*

Ona yardım eden devlet büyüklerinin yaşamış olduğu yeri sığınak niteliğinden hareketle dergâh olarak görmektedir. *TrcB (1/37), K (3/9), (K.5/11)*

Şâir, Ehl-i beyt sevgisini her seferinde şiirlerine yansıtmaktadır. *G (42/6)*

Şeref Hanım

Mevlevîlik yolunun gerekleri ve önemi açıklanmaktadır. *G (164/9), Trh (20/4), G (207/5)*

3.10.2. Hânkâh

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım'ın tüm benliği ile kendini âşk hânkâhına teslim ettiği yerdir. Tasavvufta kendisini Allah yoluna adayan kişi ile eş tutmaktadır. *G (46/7), G (76/1)*

3.10.3. Büthâne

Şeref Hanım

Şeref Hanım, sevgiliye seslenerek, onun yüzünün tasviri puthaneye benzeyen gönlünde saklıdır. *G (169/5)*

3.10.4. Türbe

Şeref Hanım

Gelibolu doğumlu olan Âhmed-i Bî-cân, Şeref Hanım için ehemmiyet taşımaktadır. Bundan dolayı türbesini ziyaret etmektedir. *K (10/5)*

3.10.5. Ziyaretgâh

Şeref Hanım

Yazıcı-zâde'nin türbesi, şâir için farklı bir öneme sâhiptir. Ziyaret ettiği yerler arasındadır. *K (9/8)*

3.10.6. Tekke/Tekye

Leylâ Hanım

Şâir, tasavvuf yoluna girmiş bir sâlik edası ile kendisini bu yere İlâhi âşk için tüm benliğini teslim ettiğini bildirmektedir. *G (23/1)*

3.11. Nesne Mekânlar

3.11.1. Kapı/Kapu/Der

Leylâ Hanım

Muharrir, Şems ve Mevlânâ'nın kapısında kul olmakta kararlıdır. *Rb (6), G (105/4), G (108/8)*

Şeref Hanım

Mevlânâ'nın, kapısında daima şâir bir umutla beklemektedir. *G (103/7)*

3.11.2. Ravza

Leylâ Hanım

Muharrir, Peygamber Efendimize olan bağlılığını çok güçlü hissettirmektedir. *G (106/2), G (105/3)*

Şeref Hanım

Şâir'in hayâlleri arasında Peygamber Efendimizin kabrini ziyaret etmektir. *G (224/4), G (229/5), G (231/4)*

3.11.3. Meydân

Leylâ Hanım

Muharrir, Fitnat Hanım'a nida yaparak, söz ustalığını yarıştırmak istemektedir. *K* (2/18)

3.11.4. Âsitân

Leylâ Hanım

Abdülmecid methedilirken, diğer taraftan, şâir, onun âsitânında köle olmaya razıdır. *K* (3/9)

3.12. Alegorik Mekânlar

3.12.1. Kûy

Leylâ Hanım

Sevgilinin hayatını sürdüğü yer hem âşık hem de sevgili hakkında bilgiler ortaya konmaktadır. *G* (7/1), *Tah* (3/3), *G* (69/6), *G* (70/1), *G* (108/3), *G* (62/4), *G* (117/2)

Ayrıca mekân üzerinden rakîb tipi de payını almaktadır. *G* (55/5)

Tasavvuf yoluna yeni giren kişiler, öncelikle belli sınavlara tabi tutulduğunu belli aşamalardan geçene kadar çeşitli zorluklara göğüs gerdiği halde amacından vazgeçmemektedirler. İşte şâirmizin yarattığı âşık tiplmesi de bu şekilde sebatkardır. Sevgilinin yaşadığı yerden bir an olsun ayrılmamaktadır. *G* (70/1), *G* (108/3), *G* (62/4)

Şeref Hanım

Kûy ile âşık ve sevgili tipi arasındaki hasbihalleri tespit edilmektedir. *G* (46/2), *G* (57/3), *G* (126/4), *G* (163/5), *Ş* (1/4), *G* (142/4)

3.12.2. Semt

Leylâ Hanım

Sevgili çoğu kere vefâsızdır. Âşığın delirtmekle mükelleftir. *G* (85/5)

Şeref Hanım

Semt ile sevgilinin Mahallesine dikkat çekilmektedir. Aslında âşığın vazgeçilmez meskenidir. *G* (80/2), *G* (108/5), *G* (171/3)

3.12.3. Gönül

Şeref Hanım

Yakacık, Şeref Hanım'ın hayatındaki odak noktası olan bir semttir. Burası gönlüne huzur vermektedir. Kt (98/1)

Muharir'in, etkileyici şiirler yazmasına vesile olan şeyin sevgilinin kendisidir. Bu düşünce ile gönlü şiir yazmaya endekslidir. (118/5)

Âşıkların gönlündeki manevi âşk ile tasavvuf yolundaki kişilerin gönüllerinde İlâhi âşk'ın birebir benzer olması dikkat çekmektedir. K (6/1), G (26/1)

3.12.4. Sîne

Leylâ Hanım

Şâir, aile fertlerinden olan babasının ve dayısının vefât gamı ile göğsü paramparça olmaktadır. TrkB (3/7). TrkB (4/28)

Leylâ Hanım yazdığı şiirlerinde eksik noktalar varsa bunların hoş görülmesi gerektiğini nedenini ise yazmış oldukları şiirler onun yaralı gönlünün yapıtlarıdır. G (79/7)

Şeref Hanım

Şeref Hanım Hz. Hüseyin ve Hz. Hasan döneminde yaşanan acı olayların gönlünü yakmaktadır. K (12/3)

3.12.5. Dil

Leylâ Hanım

Şâir, babasının ve kardeşinin ölümünden sonraki süreçten sonra gönlünün yıkılmış vaziyetine Güneş ile Ay'ın, haline ağlamasını beklemektedir. TrkB (3/3), TrkB (5/1).

Şeref Hanım

Muharrem Ayı'nın tüm gönüllerde burukluk yaşanmasına sebebiyet vermektedir. K (12/1), K (13/4), K (13/5), K (14/7), K (14/22), K (15/3), K (15/4), K (16/6), K (16/13), K (18/16)

Şâir, kardeşini kaybetmesi acısı ile gönlü yanmaktadır. TrkB (3/1), TrkB (3/21), TrkB (3/24)

3.12.6. Künc

Leylâ Hanım

Künc meskeni âşığın, psikolojik bunalımının çatıştığı yer vafındadır. *Ş (14/3)*

Şeref Hanım

Mihnet köşesi, âşığın iç muhasebesini yaptığı mahaldir. *G (79/2), G (98/3), Tes (1/2)*

3.12.7. Nektet-hâne

Leylâ Hanım

Nektet-hâne ile rakîb'in evine dikkat çekilip bu yer kötülenmektedir. *G (21/2), Ş (12/2)*

3.12.8. Darü's-şifâ

Leylâ Hanım

Gönlü âşıktan dolayı bitap düşmüş âşıkların, dertlerine deva bulmaktadırlar. *G (72/4), G (57/2)*

3.12.9. Şifâ-hâne

Şeref Hanım

Hasta âşıklar, gönül acılarına şifa istemektedir. *G (8/3)*

3.12.10. Diyâr

Leylâ Hanım

Muharrir, babasının sürgünü ile memleketinden hasret düşmüştür. *Müsed (1/3)*

Şeref Hanım

Maneviliği ile Yazıcı-zâde, Şeref Hanım'ın gönlünde taht kurmaktadır. *K (4/9)*

3.12.11. Râh

Leylâ Hanım

Âşıkların, âşk yolundan hiçbir zamân vazgeçmeyeceklerinde kararlıdırlar. *G (56/4), Tah (2/2).*

Şeref Hanım

Âşığın, iki gözü sevgilinin yolundadır. *Kt (93/1), G (242/3), G (218/2)*

3.12.12. Çengelköy

Şeref Hanım

Şeref Hanım için Çengelköy yalnızlığın sembolüdür. *G (200/1)*

3.12.13. Mey-kede

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, içki meclisindeki en yaşlı olgun kişinin yoluna intisap etme amacı vardır. *Müst (4/2)*

3.12.14. Bezm

Leylâ Hanım

Âlem içki meclisine teşbih edilip, şâir'in babası, Morevî-zâde Hâmid Efendi'nin ve dayısı'nın ölümünden sonra bu yer değersizleşmiştir. *TrkB (3/9). TrkB (4/20)*

Erkeksi tavırlar benimseyen şâir'in, şiirlerinde sevgili ile olan münasebetini anlatmaya da yansımıştır. *G (14/5)* Ayrıca bir başka örnek verecek olursak içki meclisinde sâkî'nin sunduğu şarap ile sâkînin dudağı'nın arzulanmasıdır. *G (50/4)*

Şeref Hanım

Şâir, bir erkeksi yapı benimseyerek sevgiliye seslenip içki meclisine gelmesini ve kimsenin umurunda olmadığı düşüncesindedir. *G (41/1)*

3.12.15. Meclis

Şâir, başına buyruk haller içerisinde hiç kimseyi benimsemeyerek hayatına devam etmeyi tercih ettiğini de şiirine yansıtmıştır. *G (37/1)*

3.13. Coğrafi Mekânlar

3.13.1. Bursa

Leylâ Hanım

Muharrir, kardeşinin Bursa'da yaşamış olması ve babasının bir miktar burada sürgün hayatı yaşaması perspektifi ile hüznün yeridir. *TrkB (5/14), TrkB (5/15), G (26/3), Müse (1/3)*

3.13.2. İstanbul

Leylâ Hanım

Pâyitaht olarak bilinen İstanbul, şâir için kardeşinin hayatını kaybettiği mahaldir. *TrkB (5/15)*

3.13.3. Konya

Şeref Hanım

Mevlevî olan şâir için, Konya büyük önem taşımaktadır. Bu yer onun gözünde kutludur. *Müsed (6/8)*

3.13.4. Sîvâs

Leylâ Hanım

Şâirin, dayısının vefâtı Sîvâs şehrinde olduğu için bu yer onun için ızdırıp vericidir. *TrkB (4/25)*

3.13.5. Edirne

Şeref Hanım

Çeşitli makam sâhibi olan kişiler için mekân üzerinden övgü yapılmaktadır. *Trh (10/6), Trh (10/11), Trh (32/7)*

3.13.6. Gelibolu

Şeref Hanım

Gelibolu'da ikamet eden Âhmed Bîcân, Şeref Hanım'ı manevi duruşu ile mest etmektedir. *K (10/5)*

3.13.7. Kastamonu

Şeref Hanım

Mesken üzerinden devlet erkanındaki kişiler yad edilmektedir. *Trh (99/1)*

3.14. Mimari Mekânlar

3.14.1. Saray

Leylâ Hanım

Âşıkların gönülleri çoğu kez saray imgesi ile karşılanmaktadır. *G (31/5)*

Şeref Hanım

Âşığın gönlüne teşbih edilen sarayda sevgili muhabbeti tükenmemektedir. *G (252/4), Byt (14)*

3.14.2. Kasr

Şeref Hanım

Kasr meskeni, âşığın gönlüne karşılık gelmektedir. Bu mesken daima sitehlidir. *G (241/3), G (66/4), G (32/3)*

3.14.3. Külbe-i Âhzân

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, müşkül durumunu dile getirirken, yaşadığı köhne evinin dâhi elinden zorla alınması bilgisini aktarmaktadır. *K (1/13)*

3.15. Eğlence Mekânlar

3.15.1. Yakacık

Şeref Hanım

İstanbul Yakacık, Şeref Hanım'ın, hayatı boyunca hep uğrak mahallerinden olup dostları ile hasbihal edip, bu yeri methetmeden geçmemektedir. *Trh (40/4), Kt (61/1), Kt (98/1), Kt (98/2), Kt (99/1), Kt (99/2)*

3.15.2. Çamlıca

Şeref Hanım

Âşıklık, yönü ile bilinen şâir için Çamlıca, sevgiliyi bekleme yeridir. *G (19/3)*

3.15.3. Mesire-geh

Şeref Hanım

Yakacık, Şeref Hanım'a cazibeli gelmesinin bir sebebi, güzel zamânlar geçirebilme yönünden çekicidir. *Trh (40/4)*

3.15.4. Kandilli

Leylâ Hanım

Kandilli'de şâir âşk şarabına kanıp sarhoş olduğu ve orada tüm gününü eğlenerek geçirmiştir. *G (111/4)*

3.16. Eğitimle İlgili Mekânlar

3.16.1. Mekteb

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, âşk konusunda kendinden emin tavırlarla bu konuya vakıf olmasından söz etmektedir. *G (TrkB (6/29))*

3.16.2. Medrese

Leylâ Hanım

Medrese kapısı şâir'in herkesten önce varmış olduğu yer ve oradaki ilimleri öğrenen bir ilim yuvasıdır. *TrkB (6/29)*

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

4. TARANAN ZAMÂN LARDAN HAREKETLE ŞÂİRLERİN EDEBİ YÖNLERİ VE HAYATLARINA DAİR BEYİTLER

4.1. Zamân

4.1.1. Rindân-ı Zamân

Leylâ Hanım

Vâiz ile zâhid'in, laf kalabalığı yaptıklarından söz edilmektedir. *K (3/3)*

4.1.2. Bir Zamân

Leylâ Hanım

Muharrir'in kardeşi, bir müddet Bursa'da hayatını sürdürmektedir. *TrkB (5/14)*

Çektiği tasalar sonucu şâir, kendisi ile baş başa kalıp belli bir müddet olanları analiz etme fırsatı yakalamaktadır. *TrcB (1/12)*

Şeref Hanım

Sevgili, âşık tarafından gözünden sakınmaktadır. *Mat (6)*

4.1.3. Her Zamân

Leylâ Hanım

Âşık ile sevgili birbirinden ayrı olmayan bir bütündür. *G (70/4)*

Şeref Hanım

Âşığın, hayatının tümü neredeyse gözyaşı dökerek geçmektedir. *Ş (9/5)*

4.2. Vakt

Şeref Hanım

Edebi yönü ile ön planda olmanın yanı sıra bir de şâir, tüm insanlara genel öğütler vermektedir. *Mrb (8/5)*

4.2.1. Vakt-i Sabâvet

Leylâ Hanım

Zamânın değişiminden nasibini alan şâir, İlâhi âşk'a karşı yaklaşımının değişimini, zamânın sürekliliğine bağlamaktadır. *G (111/5)*

Şeref Hanım

Şâir, çocukluk çağında ziyaret ettiği yerler arasında Yazıcı-zâde'nin, türbesi olduğu bilgisini vermektedir. *K (9/16)*

4.3. Devr

Leylâ Hanım

Kendi zamânında hüküm süren devlet büyüklerinin dönemleri hakkında bilgiler arz edilmektedir. *G (4/7)*

Şeref Hanım

Edebi sanatıyla beraber Allah'a şükretmesi şâirin iyi dileklerinin göstergesidir. *Tah (2/2)*

4.4. Zamâne

Leylâ Hanım

Şâir nesnel bir tavır sergileyerek her seferinde peygamber efendimizden ihsan gölgesini talep etmektedir. *G (104/3)*

4.5. Dehr

Leylâ Hanım

Gam ve elem gibi kavramlar sadece tek bir insanın psikolojik durumu ile değil aksine bir çağ ile ilgidir. *K (3/17)*

4.6. Dem

Leylâ Hanım

Kerbelâ olayı ve Muharrem ayı'nın hüznü, Leylâ Hanım divânında geniş bir açı ile açıklanmaya çalışılmaktadır. *TrkB (1/6), TrkB (2/1)*

Eleştirdiği konular arasında nasibini alan kişilerden rakîb'te vardır. *G (14/5)*

Şeref Hanım

Sevgilinin ayağına gidip, ona yalvaran âşığın hali ne zamân fark edilecektir. *G (56/4), G (57/3), G (126/4)*

4.6.1. Dem-â-dem

Leylâ Hanım

Zâhid tipi ne kadar görünüşte öğütler verse de âşık onun aksine hareket etmeyi tercih etmektedir. *G (63/5)*

4.7. Günle İlgili Unsurlar

4.7.1. Gün-be- gün

Leylâ Hanım

Manevi duygular zamân karşısında önemini yitirdiğini, daima değişim ile karşı karşıya olduğunu belirtilmektedir. *Tah (7/5), Tes (2/4), G (98/7)*

4.7.2. Bir gün

Şeref Hanım

Muharrir şiirler için fikir beyan ederken, bir gün elden ele dolaşacağını ve değerinin fark edileceğini söylemektedir. *G (91/7)*

4.8. Günün Vakit Dilimleri

4.8.1. Âfâk

Leylâ Hanım

Âfâk kelimesi ile şâir, iki yönlü okuyucuyu düşündürmektedir. Birincisi devlet erkanlarındaki kişilerin doğumları, ikincisi ise âşıkların, âh'larının yüksekliğidir. *K (3/1), Mr (2/4), Rb (1)*

4.8.2. Seher

Leylâ Hanım

Klasik Türk edebiyatı şâirlerinin ortak noktaları yaratmış oldukları âşıklar hep seher vaktinde âh etmektedir. *G (4/3), G (120/2), G (27/2), Rb (19), G (44/1), G (68/2), G (69/5), Tah (8/2), G (34/3), Ş (11/1), G (56/5)*

Şeref Hanım

Seher vaktini muharrir, Leylâ Hanım'ın kullandığı anlamda kullanmaktadır. *Müsed* (2/1), *G* (236/3)

4.8.3. Leyâl

Leylâ Hanım

Akşam, âşıkların kendilerini sevgilinin yokluğundan dolayı avuttukları demdir. *Tah* (4/4) Gece vakti âşıkların, tasavvuf ehillerinin kendileri ile baş başa kaldıkları ve iç muhasebe yaptıkları bir vakit anlamındadır.

4.8.4. Gice

Leylâ Hanım

Renk dolayısıyla sevgilinin saçları ile benzerlik kurulmaktadır. *G* (110/1)

4.8.5. Bu Şeb

Leylâ Hanım

Şâir, bazı gazellerinde sevgiliye ve sevgiliye beslemiş olduğu duygulara bakış açısı bir erkeksi eda tavrını sergilemektedir. *G* (10/3)

4.9. Ūhrevî Zamânlar

4.9.1. Haşre Dek

Şeref Hanım

Şâir, hayvan sevgisinin yazmış olduğu şiirlerine yansıtmıştır. Kıyamet gününe kadar kedisi tonbak için Mevlânâ'nın şefaatinı istemektedir. *G* (96/1)

4.10. Süreklilik Arz Eden Zamân Mefhûmları

4.10.1. Gice gündüz

Leylâ Hanım

Muharrir, Yezid'i eleştiri bombardımanına tutarken, Muharrem ayını da es geçmemektedir. *TrkB* (1/10), *TrkB* (1/5)

4.10.2. Rûz u Şeb / Rûz u Şebân

Şeref Hanım

Bu vakitler ile daha çok Muharrem ayı'nın insanlar üzerindeki üzücü etkisi ile gece gündüz ağlamaktadırlar. *Müsed (11/1), K (12/1)*

4.10.3. Subh u Mesâ

Şeref Hanım

Şeref Hanım sabaha kadar Allah'ı anmaktadır. *G (7/7)*

4.11. Sâ'at

4.11.1. Sâ'at

Şeref Hanım

Şeref Hanım, her saati erkek kardeşinin acısı ile geçmektedir. *TrkB (3/5)*

4.12. Ay

4.12.1. Mâh

Leylâ Hanım

Sekiz ay Keçecizâde İzzet Molla sürgün edilmektedir. *Trh (23/6)*

4.12.1.1. Muharrem Ayı

Leylâ Hanım

Muharrem Ayı'nın matemini ve olan değişiklikleri çok detaylı bir şekilde kaleme almaktadır. *TrkB (1/1), TrkB (1/2), TrkB (1/3), TrkB (1/4), TrkB (1/5), TrkB (2/1)*

Şeref Hanım

Şeref Hanım, Muharrem Ayı ve bu ayın içerisinde olan üzücü atmosferi anlatmaktadır. *K (12/1), K (13/1), K (13/4), K (13/5)*

4.13. Yıl

4.13.1. Her Sâl

Şeref Hanım

Âl-i Abâ'ya olan bağlılığının göstergesi olarak her sene üzüntüsünü ifade eden şiirler yazmaktadır. *K (13/13)*

4.13.2. Yılda Bir

Şeref Hanım

Muharrir, senede bir kere Kerbelâ olayının acısına dair mersiyele ortaya koymaktadır.

K (16/37)

4.14. Geçmiş Zamân İbaresı

4.14.1. Evvel

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, âşk konusundaki fikirlerinin geçmişı elif-bâ'dan öncesıne dayanmaktadır. O âşkı tüm derınlığı ile benimsemiştir. *G (114/7)*

4.14.2. Dün

Leylâ Hanım

Leylâ Hanım, şaka ile karışık hazır cevaplı yönünü şiirlerine yansıtmaktadır. *G (52/5)*

4.15. Mevsim

4.15.1. Şitâ

Leylâ Hanım

Erkeksi bakış açısı ile kış aylarındaki soğukluğun giderilmesinin koşulu sadece sevgili ile vakit geçirmekle mümkün olacağı şart koşulmuştur. *G (82/4), G (97/2)*

SONUÇ

Anlam dünyası bakımından kendine has bir perspektife sâhip olan Klasik Türk Edebiyatı sahasına güzellik katan bir başka husus kadın şâirlerin varlıklarıdır. Adeta kadın kimliği mücerretten müşâhhasa doğru bir yönelim kazanmıştır. Bu yönelimin daha çok artışı ise on dokuzuncu yüzyılda meydana gelmiştir. Bu yüzyılda Münire, Hasibe Maide, Habibe, Şerife Ziba, Fatma Kamile, Hatice Nakiye, Sırrî, Hazinedarzade Fitnat Hanım, Mâhşâh Hanım, Feride, Saniye, Leylâ ve Şeref Hanım gibi kadın şâirlerimizin benimsemiş oldukları kültürden ve kendilerine özgü üslûpları ile özgün eserler ortaya koymuşlardır.

Bu çalışma ile Leylâ Hanım ve Şeref Hanım'ın dîvânları göz önünde bulundurularak mekân ve zamân mefhumları açıklığa kavuşturulmak istenmiştir. Bu unsurları tespit ederken iki şâirmizin de üslûplarının; dönemin erkek şâirleri karşısında ve edebi alanda çağın koşullarına göre farklılıklar taşıdığını söylemek mümkündür. Bunun kanıtı ise tezimizin üçüncü ve dördüncü kısmında yer almaktadır. Kadın şâirlerimizin böyle bir yol seçmelerinin sebebi ise ataerkil bir toplum anlayışı içerisinde kadınların kimliklerini var etmeleri çabalarından ötürüdür. Bu hususu desteklemek adına örneğin; Leylâ Hanım'ın yazmış olduğu bir beyitte, yapmış olduğu sevgili tasvirinden hareketle eril dil söylemini tespit etmek mümkündür.

*Bana yâr oldığını dilberin işitdi rakîb
Reşk ile dîzâha toğrı gitdi rakîb*

G (14/1)

Bu durum kimi zamân Şeref Hanım içinde geçerlidir. Ortaya koymuş olduğu beyitlerden hareketle:

*İdeyim cânımı şükrâne o şûha kurbân
Göreyim bir kere gelsin de selâmet yâ Rab*

G (19/11), G (21/1) gibi eril dil söylemine örnek

verilebilir.

Zamân ve mekân kavramlarını her iki kadın şâirlerimizin dîvânlarında incelerken bu iki mefhumun kullanım alanlarında ortak yanlara dikkat çekilirken diğer taraftan da farklılıkları bünyesinde barındırmaktadırlar. Örneğin; taht her iki şâirde yücelik sembolü ve gönül'e karşılık gelmektedir. Cûy, Leylâ Hanım'ın dîvânında, sevgili ile âşığın buluştuıkları yer anlamını taşıırken Şeref Hanım dîvânında âşığın gözyaşlarının sel olduğu yer anlamına bürünmektedir. Bu örneklere ek olarak kapu yeri iki kadın şâirimizin dîvânlarında Mevlânâ'nın kapısını kendilerine sığınak olarak seçtiklerini söylemek mümkündür. Aynı zamânda Bagdad meskeni de ortak anlamda kullanılıp uzaklık anlamını yapısında

barındırmaktadır. Gönül ise her iki şâirimizde ezelden beri âşk acısından dolayı daima ızdırıp çekilen yer anlamında ele alınmaktadır. Belirlenen kavramların her iki şâir tarafından çok yönlü düşünülerek tasarlandığı dikkatlerden kaçmamaktadır. Son olarak dergâh yeri her iki şâirin Mevlânâ ve Mevlevîlik ile olan bağlantılarına açıklık getirilmiştir. Onlar için Mevlânâ'nın dergâhı müşkül kişilere bir sığınak anlamına bürünmüştür. Hakikatin yol göstericisi niteliğindedir. Leylâ Hanım'ın dîvânından bu konuyu somutlaştıracak olursak:

*“Her ne derdin varsa Leyla dergeh'i Monla'ya gel
Haste-i 'âşka bulunmaz ney gibi ehl-i nefes”*

G (45/5), G (2/7), Ş (5/4)

Ayrıca Şeref Hanım'ın da dîvânında yer alan beyitlerden hareketle Mevlânâ'nın dergâhına ulaşmayı kendisine amaç edinmektedir.

*“Fârigim kayd-ı cihândan şâha yokdur minnetim
Eyledim cây-ı emel dergâh-ı Mevlânâ'yı ben”*

G (164/9), G (207/5), Trh (5/2).

Tespit edilen kavramlar ile şâirlerimizin hayatlarında önem arz eden özel kesitlerden de bilgilere ulaşma sonucuna nail olduk. Leylâ Hanım'ın edebi üslubunun gelişiminde büyük rol oynayan dayısı Keçeci-zâde İzzet Molla hakkında bilgiyi Sîvâs yeri başlığı altında ulaşılmaktadır.

*“Sîvâs ilinde eyledi 'ukbâya rihlet âh
Bir yâre açdı bagrımıza derd-i fûrkat âh”*

TrkB (4/25), Müst (1/7).

Bursa şehri ile Leylâ Hanım'ın erkek kardeşine dair bilgiler saptanmaktadır. Erkek kardeşi belli bir müddet bu şehirde ikamet etmektedir.

*“Bir zamân olmuş iken şehir-i Burûsa'da mukîm
Getürüp hâtırına âh ki hubbû'l-vatanı”*

TrkB (5/14)

Son olarak zamân mefhûmunun sözlük anlamlarından yola çıkarak yapısında süreklilik ve değişim anlamından hareketle bu yargının en güzel göstergesi vakt-i sabavet terkididir. Leylâ Hanım bu terkip ile İlâhî âşk'a olan bağlılığı hakkındaki değişim sürecini zamân kavramından açıklamaktadır.

*“Taraf-ı hazret-i 'âşka güzer itdim Leylâ
'Âşkı ben vakt-i sabâvetde kolay sandım idi”*

G (111/5)

Diğer yandan Leylâ Hanım dîvânında yer alan günden güne zamân ibaresi ile İlâhî âşk'a olan bağlılık artarken diğer yandan İlâhî sevgiliden gelen zulmedici davranışlar da paralel

olarak artmaktadır. Bu durum zamân kavramının insan psikolojisinin etkisine örnektir kanısını doğrulamaktadır.

*“Kûyında iderlerse de bûlbûl gibi feryâd
Râhm eylemez ‘âşıklara ol şûh-ı perî-zâd
Günden güne itmekde yine zulmini müzdâd
Biñ ‘âşık-ı mehcûrına eyler mi bir imdâd
Mecnûn gibi ‘âşıkları var zülfi telince
Leylâ sözi efsânedir ol mâha gelince”*

Tes (2/4), G (98/7)

Son olarak belirlenen kavramların tasavvufî anlamları göz önünde bulundurularak saptanan yer isimlerinden arka planlarında tasavvufî anlamlara yer verildiği saptanmaktadır. Örneğin tasavvufî sözlükte dünya yeri için “Seni Allah’tan alıkoyan her şeyi barındıran yer, yalancı yer” ibaresi ekseninden hareketle iki kadın şâirin de dünya yeri için gelip geçici, yalancı, dert ve kederin meskeni gibi anlamlara dikkat çekip bu yerdeki güzelliklere aldanılmaması gerektiği tavsiyesinde bulunmaktadırlar. Bu durum tasavvufa yeni giren kişinin dünya malından kendini soyutlayarak hak yolunda ilerleme davranışı ile benzer nitelik taşımaktadır. Her iki kadın şâirimiz dünya yerini mihman-hâne, dehr, bezm-i fenâ, arsa-gâh, âlem gibi başlıklar ile anmaktadırlar. Bu dünyaya aldanılmaması öğütünde bulunan Leylâ Hanım yazmış olduğu beyitinde:

*“Pek sakın rengine boyanma bu dünyâ fânî
İñledir gûşe-i mihnetde dil-i nâlân”*

TrkB (8/8), TrkB (8/22), G (56/2), G (59/4), G (3/2), Tah (2/9)

gibi örnekleri çoğaltmak mümkündür. Aynı zamanda bu durumu Şeref Hanım’ın yazmış olduğu şiirlerinde de rastlanmaktadır.

*“Yok kimseye vefâsı bu dünyâyı neyleyim
Ârâm u rahat itmeyecek câyı neyleyim”*

TrkB (4/13), Müsed (3/4), TrkB (4/16), G (69/6)

Bu yere dair verilen bilgilerin ayrıntılı örneklerini tezimizin ilk kısmında görmek mümkündür. Aynı zamanda tasavvufta deniz vâhdet’i simgelerken vâhdet uğruna dökülen gözyaşları da kesreti temsil etmektedir. Bu bilgi ekseninde Şeref Hanım’ın yazdığı:

*“Var mı keştî-i dile cây-ı selâmet neylesin
Bâhr-i bî-pâyân-ı eşkim dâ’imâ pür-cûş iken”*

G (172/3)

beyiti yukarıda vermiş olduğumuz savın kanıtıdır. Bu bilgilere ek olarak bir başka örnek Matbâh meskeni için geçerlidir. Tasavvufa yeni giren sâliklerin dergâha kabul edilmeleri koşulları arasında ilk önce çile çekme vardır. Bu yöntemin amacı ham kişinin her konuda olgunlaşmasını sağlamaktır. Kısacası nefsi terbiye etmektir. Leylâ Hanım ve Şeref Hanım

dîvânlarında bu yer, âşıkların gönüllerinin İlâhî âşk sevdası ile olgun hale getirilmesi ile ön plandadır.

*“Yüz sürenler sidre-i dergâhına hâm olsa da
Puhte eyler matbâh-ı in‘âmınñ germiyyeti”*

Trh (59/10), Müsed (6/3).

Bazı mekân isimlerinin arka planında tasavvufî anlam barındırdığının örneklerini tezimizin ilk kısım ve diğer kısımlarında yer verilmektedir.

Çalışmamızın başında yer verilen tablolar ile iki şâirimizin dîvânlarında belirlenen sözcükleri ne kadar sıklıkla kullandıklarına dair bilgiler verilmektedir. Akabinde ise şâirlerimizin hayatları ve edebi sanatları hakkında bilgiler verilip çalışma devam ettirilmektedir. Sonrasında kategorize şeklinde ele alınan mekân ve zamân mefhûmları çeşitli sözlük, makale ve kaynak kitapları aracılığıyla açıklanıp örnek beyitler verilerek konuya kesin bir açıklık kazandırılmaktadır.

Çalışmanın son kısmında belirlenen mekân ve zamân kavramlarından şâirlerin hayatlarına dair beyitler ortaya konuldu. Böylece her iki şâirin, Mevlevî oluşları ve aile fertleri konusunda hassas oluşları, kullanmış oldukları üslûpları gibi çeşitli noktalara rastladık.

Son olarak bu çalışma ile somut kimliğe bürünen kadın şâirlerimizin her alanda olduğu gibi edebiyat alanında da başarılı bir rol üstlendiklerini yadsımamak gerekir. Yani bir taraftan da dönemin erkek şâirlerine karşı kadın şâirlerin ortaya koydukları eserleri ve üslûpları ile çok iyi bir konumda oldukları bilgisine ulaşmaktayız. Bu çalışmanın akademik alanda çalışmalarını sürdüren kişilere yol gösterici nitelikte olması temennisinde bulunup bu sahada ismi belirlenen ve halâ keşfedilmeyi bekleyen diğer kadın şâirlerimizin eserlerinin benzer nitelikte detaylı bir şekilde tahlil edilmesi temennisi içerisindeyim.

KAYNAKÇA

Makale

Avcı, İsmail. (2016). *Balıkkesirli Mehmed Gazâli'nin Türk Kadın Şâirleri Başlıklı Yazı Dizisi Üzerine*, Balıkkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt: 19, Sayı:36, Aralık s.50.

Koncu, Hanife. (2003). “Klasik Türk Şiirinde Kuyu, Zindan ve Mağaranın Bazı Kullanımları”. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, Cilt 30 Sayı 0 s.307.

Sözlükler

Akarsu, Bedia. (1975). *Felsefe Terimleri Sözlüğü*, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

Cebecioğlu, Ethem. (1997). *Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü*, Ankara: Rehber Yayınları.

Cevizci, Ahmet. (1999). *Paradigma Felsefe Sözlüğü*, İstanbul: Paradigma Yayıncılık.

Devellioğlu, Ferit. (2013). *Osmanlı Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, İstanbul: Aydın Kitabevi Yayınları.

Doğan, Mehmet. (2009). *Büyük Türkçe Sözlük*, İstanbul: Pınar Yayınları.

Pala, İskender (2004). *Dîvân Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Tulum, Mertol. (2013). *Osmanlı Türkçesi Büyük El Sözlüğü Türkçesi*, İstanbul: Kapı Yayınları.

Uludağ, Süleyman. (2002). *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, İstanbul: Kabalcı Yayınevi.

Kitaplar

Arslan, Mehmet. (2002). *Şeref Hanım Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Arslan, Mehmet. (2003). *Leylâ Hanım Dîvânı*, İstanbul: Kitabevi Yayınları.

Akkuş, Metin. (2006). *Klâsik Türk Şiirinin Anlam Dünyası*, Erzurum: Fenomen Yayınları.

Banarlı, S., Nihad. (1998). *Türk Edebiyatı Tarihi*, Cilt: 2, İstanbul: Millî Eğitim Bakanlığı.

Doğan, N., Muhammet. (2006). *Hüsn ü Âşk*, İstanbul, Yelkenli Yayınevi.

Elias, Nobert. (2000). *Zamân Üzerine Çeviren: Veysel Atayman*, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.

Gıbb, Wilkinson, J., E (1999). *Osmanlı Şiir Tarihi III-V Tercüme: Ali Çavuşoğlu*, Ankara: Akçağ Yayını.

Göka, Şenol. (2001). *İnsan ve Mekân*, İstanbul, Pınar Yayınları.

- Hürel, Haldun. (2008). *İstanbul'un Alfabetik Öyküsü*, İstanbul: İkarus Yayın.
- İ. K. Mâhmud, İbnülemin. (1969). *Son Asır Türk Şâirleri Cüz: II*, İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.
- Kurnaz, Cemal. (2013). *Muallim Naci Osmanlı Şâirleri*, Ankara: Kurgan Edebiyat Yayınları.
- Kocatürk, M., Vasfi. (2016). *Büyük Türk Edebiyatı Tarihi Başlangıçtan Bugüne Kadar Türk Edebiyatının Tarihi*, Tahlili ve Tenkidi, İstanbul: İstanbul Kültür Üniversitesi Yayınevi.
- Korkmaz, Ramazan. (2017). *Romanda Mekân*, Ankara: Akçağ Yayınları.
- Onay, T., Âhmet. (1996). *Eski Türk Edebiyatında Mazmunlar*, İstanbul: MEB.
- Sılay, Kemal (2010). *Erkeğin Ağzından Söylenen Gazel: Osmanlı Kadın Şâirler ve Ataerkilliğin Gücü*, İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları.
- Süreyya, Mehmed. (1996). *Sicill-i Osmanî, Cilt:5 Yayına Hazırlayan, Nuri Akbayar*, İstanbul: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı.
- Şentürk, A. A.-Kartal, Âhmet. (2014). *Eski Türk Edebiyatı Tarihi*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- Tahir, M., Bursalı. (1972). *Osmanlı Müellifleri*, Cilt: 2, Hazırlayanlar: A. Fikri Yavuz ve İsmail Özen, İstanbul: Yaylacık Matbaası
- Yakut, E., Şâhin, E., Oktay, Adnan. (2007). *Eski Türk Edebiyatı Ders Kitabı*, Mardin: Mardin Artuklu Üniversitesi Yayınları.
- Yazır, H. M. Elmalılı. (2015). *Kur'ân-ı Kerim Meâlî Yayına Hazırlayan: Murat Altıntaş*, İstanbul: Ayfa Yayın.
- Wellek, R., Warren, A. (2001). *Yazın Kuramı Çeviren: Yurdanur Salman, Suat Karantay*, İstanbul: Adam Yayıncılık.
- Ansiklopedik Sözlükler**
- Bozkurt, Nebi. (2005). "Minber". *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul: TDV Yayınları, s.103
- Bostan, İdris. (1996). "Gemi". *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul: TDV Yayınları, s.8.
- Bozkurt, Nebi. (1993). "Çadır". *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 8, İstanbul: TDV Yayınları, s.158.
- Bozkurt, Nebi. (2003). "Meclis". *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara: TDV Yayınları, s.241.
- Bozkurt, Nebi. (2004). "Mektep". *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 29, Ankara: TDV Yayınları, s.5.
- Bozkurt, Nebi. (2003). "Medrese". *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 28, Ankara: TDV Yayınları, s.323.

- Baykara, Tuncer. (2002). “Konya”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 26, Ankara: TDV Yayınları, s.182.
- Çoruhlu, Yaşar. (2001). “Kapı”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul: TDV Yayınları, s.341.
- Çağrı, Mustafa. (2012). “Vatan”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul: TDV Yayınları, s.563.
- Demirel, Ömer. (2009). “Sivas”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 37, İstanbul: TDV Yayınları, s.278.
- Denkalbant, Ayşe. (2002). “Köşk”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 26, Ankara: TDV Yayınları, s.279.
- Demirci, Kürşat. (2001). “Kabir”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul: TDV Yayınları, s.33.
- Erzincan, Tuğba. (2005). “Mihrap”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul: TDV Yayınları, s.30.
- Eyice, Semavi. (1997). “Hamam”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul: TDV Yayınları, s.402.
- Ertuğ, T., Zeynep. (2009). “Saray”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 36, İstanbul: TDV Yayınları, s.117.
- Ed- Dûrî, Abdülâziz. (1991). “Bağdat”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: TDV Yayınları, s.425.
- Emecen, Feridun. (1996). “Gelibolu”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul: TDV Yayınları, s.1.
- Emecen, Feridun. (1991). “Aydın”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: TDV Yayınları, s.235.
- Gündüz, Filiz. (2005). “Minâre”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul: TDV Yayınları, s.98
- Göyünç, Nejat. (1997). “Hâne”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 15, İstanbul: TDV Yayınları, s.552.
- Gökbilgin, Tayyib, M. (1992). “Boğaziçi”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: TDV Yayınları, s.258.
- Gökbilgin, Tayyib, M., (1994). “Edirne”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul: TDV Yayınları, s.425.

- Gündüz, Şinasi. (2007). “Nev-rûz”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 33, İstanbul: TDV Yayınları, s.60.
- Günay, M., Hacı. (2007). “Receb”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul: TDV Yayınları, s.506.
- İnalcık, Halil. (1992). “Bursa”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: TDV Yayınları, s.445.
- İnalcık, Halil. (2001). “İstanbul”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 23, İstanbul: TDV Yayınları, s.220.
- İsen, Mustafa. (1992). “Beytülazhân”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: TDV Yayınları, s.88.
- Kara, Mustafa. (2011). “Tekke”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 40, İstanbul: TDV Yayınları, s.368.
- Kurnaz, Cemal. (1996). “Gönül”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 14, İstanbul: TDV Yayınları, s.150.
- Kallek, Cengiz. (2007). “Sûk”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 34, İstanbul: TDV Yayınları, s.194.
- Kiel, Machiel, Alexander, John. (2005). “Mora”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 30, İstanbul: TDV Yayınları, s.280.
- Küçükbaşçı, Sabri, Mustafa (1998). “Hicaz”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 17, İstanbul: TDV Yayınları, s.432.
- Kılavuz, S., Ahmet. (1995). “Ezel”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 12, İstanbul: TDV Yayınları, s.49.
- Kılavuz, S., Ahmet. (1994). “Ebed”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 10, İstanbul: TDV Yayınları, s.72.
- Kaçar, Mustafa, Bir, Atilla. (2012). “Usturlap”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 42, İstanbul: TDV Yayınları, s.195.
- Kurnaz, Cemal. (1991). “Bahar”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 4, İstanbul: TDV Yayınları, s.468.
- Merçil, Erdoğan. (2010). “Taht”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 39, İstanbul: TDV Yayınları, s.434.
- Orman, İsmail. (2012). “Türbe” *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 41, İstanbul: TDV Yayınları, s.464.
- Öztürk, Levent (2002). “Kilise”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 26, İstanbul: TDV Yayınları, s.14.
- Şener, İbrahim, H. (1995), “Eşref-i Sâat”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 11, İstanbul: TDV Yayınları, s.476.

- Şener, Mehmet. (2000). “İmsak”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 22, İstanbul: TDV Yayınları, s.238.
- Şahin, İlhan. (2001). “Kastamonu”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul: TDV Yayınları, s.585.
- Şâhin, Süreyya, M. (1993). “Cennet”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: TDV Yayınları, s.374.
- Topaloğlu, Bekir. (2008). “Sâ’at”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 35, İstanbul: TDV Yayınları, s.322.
- Topaloğlu, Bekir. (1993). “Câmi”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 7, İstanbul: TDV Yayınları, s.92.
- Uludağ, Süleyman. (1997). “Hankâh”, *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 16, İstanbul: TDV Yayınları, s. 42.
- Ünal, Sadettin. (2001). “Kâbe”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 24, İstanbul: TDV Yayınları, 2001, s.14-15.
- Ünver, İsmail. (2003). “Leylâ Hanım” *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt: 27, Ankara: TDV Yayınları, s. 157.
- Yaşaroğlu, Kamil, M. (2013). “Zilhicce”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 44, İstanbul: TDV Yayınları, 2013, s.415.
- Yaşaroğlu, Kamil, M. (2006). “Muharrem”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 31, İstanbul: TDV Yayınları, s.4.
- Yavuz, Ş., Yusuf. (1992). “Bezm-i Elest”. *İslâm Ansiklopedisi*, Cilt 6, İstanbul: TDV Yayınları, s.106.

Elektronik Kaynaklar

<http://lugatim.com/s/AKARSU> Erişim Tarihi: 12.06.2020

<https://sozluk.gov.tr/> Erişim Tarihi: 30.05.2020

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59881,leyla-hanim-dîvânipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 20.01.2020

<https://ekitap.ktb.gov.tr/Eklenti/59880,seref-hanim-dîvânipdf.pdf?0> Erişim Tarihi: 20.01.2020

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı:	Sibel Ökmen			
Doğum Yeri:	Konak			
Doğum Tarihi:	10. 01. 1994			
Medeni Durumu:	Bekar			
Öğrenim Durumu				
Derece	Okulun Adı	Program	Yer	Yıl
İlköğretim	Buca Gazi İlköğretim		İzmir	2000-2004
Ortaöğretim	Buca Gazi İlköğretim		İzmir	2004-2008
Lise	Gaziemir İMKB Kız Teknik Lisesi	Çocuk Gelişimi ve Eğitimi/ Erken Çocukluk Eğitimi	İzmir	2008- 2012
Lisans	Ağrı İbrâhim Çeçen Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı	Ağrı	2014- 2018
Yüksek Lisans	Artvin Çoruh Üniversitesi	Türk Dili ve Edebiyatı	Artvin	2018-2020
Hakkımda bilgi almak için önerebileceğim şahıslar:				
e-posta	sibel-okmen2017@outlook.com			
Yayınlarım:	Ökmen, Sibel (2019). “Âşık Kevserî’nin Şiirlerinde Türk Halk Unsurları”, Hars Akademi, Cilt 2, Sayı 3, Sayfalar 88- 100.			

Tez Şablonu	Karar Tarihi	Oturum No	Karar No
Sosyal Bilimler Enstitüsü Enstitü Kurulu			
Artvin Çoruh Üniversitesi Senatosu			